

PRAVOSODNI BILTEN

1/2019

UREDNIŠKI ODBOR

Predsednica Uredniškega odbora
dr. Mateja KONČINA PETERNEL
Vrhovno sodišče Republike Slovenije

Namestnica predsednice
dr. Tadeja JELOVŠEK
Ministrstvo za pravosodje

Člani:
Boris OSTRUH
Vrhovno državno tožilstvo Republike Slovenije

Aleksandra VRHUNC KOVAČIČ
Državno odvetništvo Republike Slovenije

doc. dr. Rok ČEFERIN
Odvetniška zbornica Slovenije

Andrej DOKLER
Notarska zbornica Slovenije

Tajnica Uredniškega odbora
mag. Nives SLAK
Ministrstvo za pravosodje
tel. št. 01/369 57 77

Izdaja:
Ministrstvo za pravosodje
Center za izobraževanje v pravosodju
Ljubljana, Župančičeva 3

Jezikovno uredil:
Sektor za prevajanje Generalnega sekretariata Vlade Republike Slovenije

Periodičnost:
4 številke letno

Naklada:
450 izvodov

Grafična priprava, prelom in tisk
✂ **grafex** agencija | tiskarna

PREGLED VSEBINE

ČLANKI

As. Sara Bagari, mag. prava, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani
Prof. dr. Grega Strban, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani
PODOBNOСТИ IN RAZLIKE MED UPRAVNIMI IN SOCIALNIMI ZADEVAMI..... 9

Doc. dr. Liljana Selinšek
Znanstvena sodelavka na Inštitutu za kriminologijo, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani
PRAVNA DOPUSTNOST DOKAZOV IZ NEPREKRŠKOVNIH POSTOPKOV..25

Dr. Zvonko Fišer
Vrhovni državni tožilec, Vrhovno državno tožilstvo Republike Slovenije
ZAVRŽENJE OVADBE 43

Doc. dr. Jadranka Sovdat
Nekdanja predsednica Ustavnega sodišča
USTAVNA VLOGA TOLMAČA 63

Dr. Maria Škof
Odbetnica in partnerica odvetniške pisarne Grilc- Vouk- Škof
PRAVICE NAPOTENIH DELAVCEV V AVSTIJO - ALI MORAJO TUDI SLOVENSKI SODNIKI POZNATI AVSTRIJSKE PREDPISE O MINIMALNIH PLAČAH? 69

Mag. Matej Čujovič
Višji sodnik, Višje sodišče v Ljubljani
NOVELA ZAKONA O NEPRAVDNEM POSTOPKU: SODNA ODLOČBA, SODNA PORAVNAVA IN PRAVNA SREDSTVA PO NOVI UREDITVI 83

Dr. Mateja Končina Peternel
Vrhovna sodnica, Vrhovno sodišče Republike Slovenije
POSTOPKI ZA VARSTVO KORISTI OTROKA IN VLOGA OTROKA V TEH POSTOPKIH 93

DNEVI DUŠEVNEGA ZDRAVJA, NADZOROVANA OBRAVNAVA IN OBRAVNAVA V SKUPNOSTI

Izr. prof. dr. Vesna Švab, dr. med., spec. psihiater
Zdravstveni dom Novo mesto, Psihiatrična bolnišnica Ormož, Medicinska fakulteta UL, ŠENT
NADZOROVANA OBRAVNAVA V SKUPNOSTI..... 109

Andreja Jerič, dipl. medicinska sestra, mag. zdr. neg. Univerzitetna psihiatrična klinika Ljubljana IZKUŠNJE Z NADZOROVANO OBRAVNAVO KOORDINATORJA NADZOROVANE OBRAVNAVE	115
Polona Marjetič Zemljič višja sodnica , Višje sodišče v Ljubljani PРАВNA UREDITEV IZVENINSTITUCIONALNE OBRAVNAVE OSEB S TEŽAVAMI V DUŠEVNEM ZDRAVJU V SLOVENIJI IN IZZIVI ZA PRIHODNOST	121
Višja pred. Suzana Oreški, univ. dipl. soc. del. Predsednica društva Altra IZKUŠNJE Z NADZOROVANO OBRAVNAVO IN OBRAVNAVO SKUPNOSTI S STALIŠČA NEVLADNE ORGANIZACIJE	127
Mag. Nataša Udovič Koordinatorica obravnave v skupnosti, Center za socialno delo Ljubljana IZVAJANJE OBRAVNAVE V SKUPNOSTI PO ZAKONU O DUŠEVNEM ZDRAVJU IN IZKUŠNJE Z NADZOROVANO OBRAVNAVO	139

IZ PRAKSE ZA PRAKSO

Aleksandra Mirc Gombač Okrajna sodnica, Okrajno sodišče Sežana SODNE TAKSE: PRVOSTOPENJSKI ZEMLJIKOKNJIŽNI POSTOPKI IN IZVRŠILNI POSTOPKI	155
Mag. Metka Kapler Okrožna sodnica, Okrožno sodišče v Ljubljani PLAČILO SODNIH TAKS V DRUŽINSKIH POSTOPKIH	161
Gregor Špajzer Višji sodnik, Okrajno sodišče v Trbovljah PROBLEMATIKA ODMERE SODNIH TAKS V CIVILNIH ZADEVAH	183
Helena Miklavčič Okrožna sodnica, Okrožno sodišče v Ljubljani OPROSTITEV PLAČILA SODNIH TAKS PRI PRAVNIH OSEBAH IN SAMOSTOJNIH PODJETNIKIH	201
Janja Kunaver, univ. dipl. pravica Sekretarka, Ministrstvo za pravosodje TAKSNI PREGLEDI MINISTRSTVA ZA PRAVOSODJE NA SODIŠČIH V LETIH 2017 IN 2018	211

UVOD

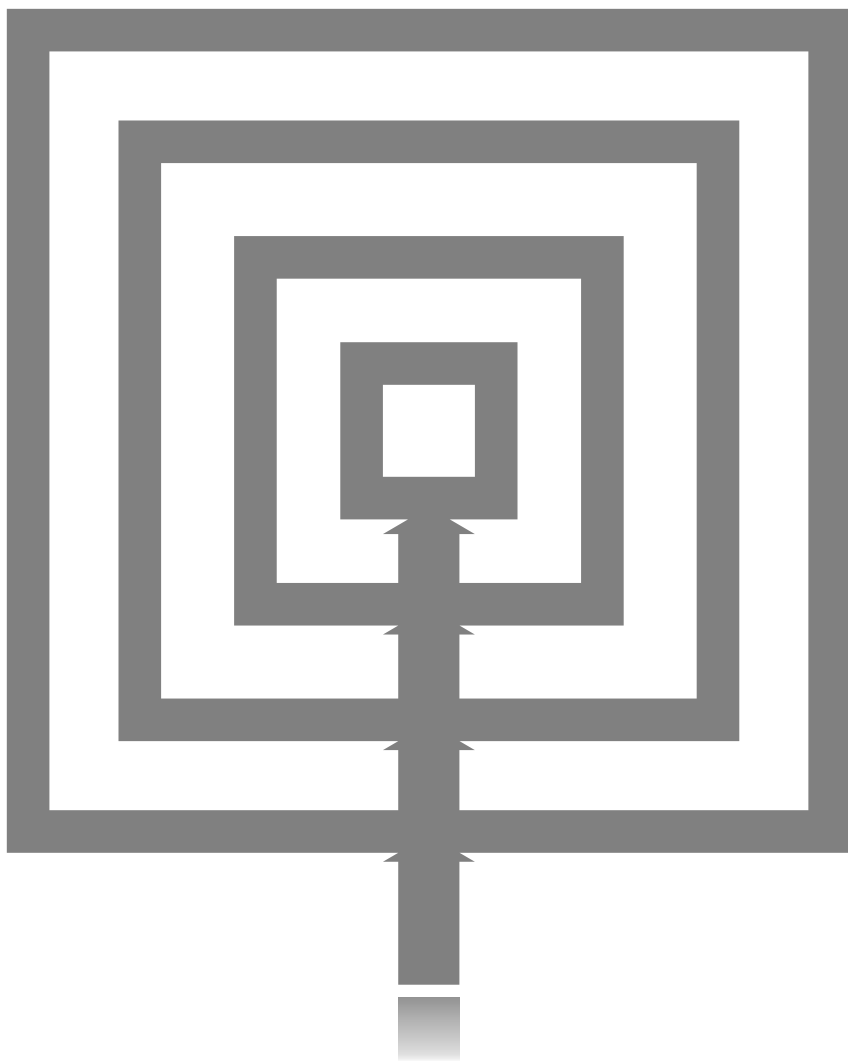
V tej številki so zbrani za objavo prirejeni prispevki avtorjev, ki so kot predavatelji sodelovali na Strokovnem posvetu o predlogu Zakona o nepravdnem postopku (Ljubljana, 11. september 2018); Šoli za sodne takse 2018 (Ljubljana, 17. in 18. september 2018), Delovno-socialni sodniški šoli 2018 (Rogaška Slatina, 19.–21. september 2018), Dnevh duševnega zdravja (Portorož, 17. in 18. september 2018), Upravnopравни sodniški šoli 2018 (Radenci, 4. in 5. oktober 2018), seminarju Stroški postopka 2018 (Ljubljana, 15. oktober 2018), Gospodarskopравни šoli 2018 (Kranjska Gora, 24.–26. oktober 2018), Prekrškopravni šoli 2018 (Bled, 7.–9. november 2018) in Izobraževalnih tožilskih dnevih 2018 (Portorož, 3. in 4. december 2018) in so se odločili za objavo.

Izobraževalne dogodke je organiziral Center za izobraževanje v pravosodju.

V številki je objavljen tudi strokovni prispevek doc. dr. Jadranke Sovdat, ki ni bil predstavljen na izobraževalnih dogodkih Centra za izobraževanje v pravosodju, vendar je uredniški odbor ocenil, da je prispevek zanimiv za bralce Pravosodnega biltena.

Ljubljana, februar 2019

Uredniški odbor

ČLANKI

PODOBNOСТИ IN RAZLIKE MED UPRAVNIMI IN SOCIALNIMI ZADEVAMI

as. Sara Bagari, mag. prava, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani
prof. dr. Grega Strban, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani

1. UVOD

Pravica do socialne varnosti je temeljna¹ ustavna² človekova pravica, ki se v slovenskem pravnem sistemu uresničuje s sistemom socialne varnosti, predvsem socialnimi zavarovanji, družinskimi prejemki in socialnimi pomočmi. Pravo socialne varnosti je samostojna pravna panoga³ z javnopravnim značajem,⁴ ki nakazuje tudi na njegovo povezanost z javnim pravom.⁵ Da lahko govorimo o učinkovitem materialnem pravu socialne varnosti, ki ureja konkretni pravni položaj posameznika, mora biti posebnostim prava socialne varnosti prilagojen tudi postopek uveljavljanja pravic iz sistema socialne varnosti.⁶

Pri tem se zastavlja vprašanje, pravila katerega postopka naj se uporabijo pri uveljavljanju pravic iz socialnopravnih razmerij, ki je še posebej zanimivo pri uveljavljanju pravic iz socialnozavarovalnih razmerij, kjer se prepletajo javno- in zasebnopravni elementi.⁷ Ugotovimo lahko, da narava socialnih razmerij nakazuje na uporabo upravnega postopka, hkrati pa so zaradi posebnosti socialnih zadev potrebne določene prilagoditve. Pravice iz sistema socialne varnosti se uresničujejo s posebnim socialno-upravnim postopkom, katerega cilj je predvsem hiter, preprost, učinkovit in nediskriminatoren dostop do socialnih pravic z ustrezno ureditvijo pravnih poti njihovega uveljavljanja in varstva, če se oseba z odločitvijo o pravici ali dolžnosti iz socialnopravnega razmerja ne strinja.⁸ Podobno mora veljati tudi za postopek reševanja socialnih sporov, iz česar prav tako izhajajo njegove posebnosti. Slovenska pravna ureditev posebnosti (pedsodnega) postopka za uveljavljanje pravic iz socialne varnosti ne ureja enotno v posebnem zakonu, temveč posamezni področni zakoni vsebujejo posebna določila o postopku uveljavljanja pravic.

1 Strban, v: Bubnov Škoberne in Strban, 2010, str. 478.

2 Ustava RS v 50. členu določa, da imajo »državljeni pod pogoji, določenimi z zakonom, pravico do socialne varnosti, vključno s pravico do pokojnine«.

3 Tako tudi Pavčnik, nav. delo, 2015, str. 451–452.

4 To velja tako za materialni kot za procesni del prava socialne varnosti.

5 Bubnov Škoberne, v: Bubnov Škoberne in Strban, 2010, str. 50–51.

6 Ustavno pravico do socialne varnosti zagotavljajo predvsem zakoni, s katerimi so urejeni temeljni sistemi obveznih socialnih zavarovanj. Zakon mora določati vrste dajatev, upravičence za vsako izmed njih, pogoje za njihovo pridobitev, ohranitev in prenehanje, njihovo višino in trajanje. Tako komentar k 50. členu Ustave RS (Arhar in drugi, str. 525). Podobno tudi Kresal Šoltes, ki ugotavlja, da stopnjo pravne in socialne varnosti posameznika določata tako materialno kakor tudi procesno pravo (Kresal Šoltes, 2007, str. 118).

7 Strban, v: Bubnov Škoberne in Strban, 2010, str. 68.

8 Strban, v: Bubnov Škoberne in Strban, 2010, str. 67. Tudi iz odločbe Ustavnega sodišča RS v zadevi U-I-53/00 z dne 12. 6. 2003 izhaja, da je razlog za posebno ureditev v zaščiti zavarovancev kot praviloma ekonomsko šibkejših strank. Primerljiv je tudi cilj socialne varnosti (glej Radovan, nav. delo, str. 548).

Namen prispevka je s ponazoritvijo razlik med upravno in socialno zadevo predstaviti osnove socialnega procesnega prava, pri čemer je pozornost zaradi omejenega obsega prispevka namenjena predvsem posebnostim socialno-upravnega postopka, v katerih se odloča o socialnih zadevah. Hkrati so omenjene nekatere dileme socialnega spora, tudi v povezavi z upravnim sporom.

Sodno varstvo ni bilo zmeraj urejeno v okviru socialnega spora, kot ga poznamo danes. Kot temeljni pravnozgodovinski mejnik v razvoju postopkovnega prava socialne varnosti velja omeniti Zakon o zavarovanju delavcev (ZZD) iz leta 1922. Na njegovi podlagi so bila ustanovljena posebna sodišča delavskega zavarovanja, ki so delovala samostojno in neodvisno, tako od splošnega upravnega sodstva kakor tudi od rednega civilnega sodstva. Za reševanje pritožb je bilo predvideno Vrhovno sodišče delavskega zavarovanja, ustanovljeno na sedežu Osrednjega urada v Zagrebu. Ker v praksi ni zaživelo, so bile njegove pristojnosti prenesene na najvišja pokrajinska redna sodišča.⁹ Do leta 1974¹⁰ je bilo sodno varstvo socialnih pravic nato zagotovljeno v okviru rednega sodstva pred Vrhovnim sodiščem SRS, ki je v upravnem sporu presojalo le zakonitost upravne odločbe in postopka, ne pa tudi o vsebini spora.¹¹ Naslednja stopnja razvoja so bila samoupravna sodišča kot organi širše družbene skupnosti.¹² V njihovem okviru je bilo za reševanje socialnih sporov pristojno posebno sodišče združenega dela za invalidsko in pokojninsko zavarovanje.¹³ Postopek pred sodišči združenega dela ni bil urejen enotno, saj je zakon, ki je urejal sodišča združenega dela, vseboval samo nekatere posebne določbe, glede ostalega pa so se uporabljale določbe zakona o pravnem postopku, če so ustrezale vrsti spora, o katerem je sodišče odločalo.¹⁴ Takšna ureditev socialnih sporov je veljala do začetka veljavnosti Zakona o delovnih in socialnih sodiščih (ZDSS)¹⁵ leta 1994, ki ga je leta 2004 nasledil istoimenski ZDSS-1.¹⁶ Postopek, ki je bil uveden takrat, se (z manjšimi spremembami) uporablja še danes.

9 Strban, v: Bubnov Škoberne in Strban, 2010, str. 478.

10 Ko sta bili sprejeti ustavi SFRJ in SRS.

11 Če je sodišče tožbi ugodilo, je izpodbijani upravni akt odpravilo.

12 Sodne pristojnosti so bile sicer razdeljene med redna sodišča kot organe državne oblasti in samoupravna sodišča kot organe širše družbene skupnosti.

13 Posebno sodišče združenega dela za reševanje sporov s področja pokojninskega in invalidskega zavarovanja je začelo delovati leta 1978, pristojno pa je bilo tudi za reševanje sporov s področja zdravstvenega zavarovanja z območij nekaterih takratnih skupnosti zdravstvenega zavarovanja. Več glej: Zakonjšek, Maja. Ali predstavlja predvidena nova ureditev socialnega spora zavarovancu prijaznejši sodni postopek, Delavci in delodajalci, št. 2/2003, str. 463–465.

14 Ustreznost takšne ureditve je bila večkrat kritizirana v teoriji. Več glej Wedam Lukić, Dragica. Temeljna izhodišča za ureditev postopka pred delovnimi in socialnimi sodišču, Podjetje in delo, št. 4/1994, str. 398–400.

15 Uradni list RS, št. 2/04, 10/04 – popr., 45/08 – ZArbit, 45/08 – ZPP-D, 47/10 – odl. US, 43/12 – odl. US in 10/17 – ZPP-E.

16 Uradni list RS, št. 2/04, 10/04 – popr., 45/08 – ZArbit, 45/08 – ZPP-D, 47/10 – odl. US, 43/12 – odl. US in 10/17 – ZPP-E.

2. OPREDELITEV POJMOV

O upravnih zadevah se odloča v (splošnem) upravnem postopku, vendar pa posebnosti na določenih področjih terjajo drugačno ureditev, tako imenovane posebne upravne postopke. V zvezi z upravnimi zadevami je treba odgovoriti na temeljno vprašanje, kdaj predvideti in uporabiti za odločanje poseben upravni, pa tudi sodni postopek. Odgovor na to vprašanje, podobno kot pri osnovni izbiri postopka, lahko razberemo iz narave zadeve. Posebnosti so lahko določene drugače le z zakonom,¹⁷ pomembno pa je, da morajo biti utemeljene z legitimnimi razlogi,¹⁸ vezanimi na področje in učinkovito uveljavljanje javnega interesa in pravic strank oziroma na nujnost tega postopka.¹⁹ Osnovni razlog posebnega urejanja postopkov uveljavljanja socialnih pravic je (ob hkratnem nadzoru nad zakonitostjo ravnanja z javnimi sredstvi) omogočiti lažje varovanje socialnih pravic.²⁰

2.1 Upravna zadeva

Zakon o splošnem upravnem postopku (ZUP)²¹ opredeljuje upravno zadevo kot odločanje o pravici, obveznosti ali pravni koristi fizične ali pravne osebe oziroma druge stranke na področju upravnega prava.²² Šteje se, da gre za upravno zadevo, če je s predpisom določeno, da organ v neki zadevi vodi upravni postopek, odloča v upravnem postopku ali izda upravno odločbo, oziroma če to zaradi varstva javnega interesa izhaja iz narave zadeve.²³ Organ, ki je nosilec odločanja v upravnem postopku, mora s svojo odločitvijo razrešiti obstoječe ali predvidljivo nasprotje med posamičnim in javnim interesom.²⁴ V zvezi s to opredelitvijo velja poudariti, da pojem upravne zadeve ni stalen, temveč je vezan na ekonomski in politični sistem.²⁵ Opazimo lahko enostranskost odločanja organa z oblastvenim značajem, ki ima zunanji učinek, kar je pomemben razlikovalni element v primerjavi z drugimi primeri oblikovanja pravnih razmerij.

Upravno razmerje je razmerje med organom javne uprave na eni strani in stranko na drugi, ki se oblikuje enostransko. Organ javne uprave namreč odloči o pravnem razmerju: o pravici oziroma obveznosti stranke z izdajo konkretnega upravnega akta.²⁶

17 V zvezi s tem se zastavlja vprašanje glede urejanja postopkovnih pravil s podzakonskimi akti in splošnimi akti, izdanimi za izvrševanje javnih pooblastil, česar v članku ne obravnavamo. Glej npr. Kresal Šoltes, 2007, str. 126–127.

18 Tudi 3. člen ZUP drugačno ureditev posameznih vprašanj upravnega postopka predvideva le, če je to »za postopanje na takem upravnem področju potrebno«.

19 Tako tudi Strban, v: Bubnov Škoberne in Strban, 2010, str. 70.

20 Strban, v: Bubnov Škoberne in Strban, 2010, str. 69.

21 Uradni list RS, št. 24/06 – uradno prečiščeno besedilo, 105/06 – ZUS-1, 126/07, 65/08, 8/10 in 82/13.

22 Upravno pravo je del javnega prava, pri čemer so značilnosti javnega prava naslednji elementi: gre za pravne norme, ki podeljujejo pristojnost oziroma pooblastilo za delovanje izključno le nosilec državne oblasti, pri izvrševanju javnega prava gre za izvrševanje državne oblasti, ki so ji drugi subjekti podrejeni, javno pravo ureja izvrševanje javnih nalog in torej primarno varuje javni interes. Kerševan, nav. delo, str. 43.

23 Glej 2. člena ZUP.

24 Trpin, v: Jerovšek, Trpin (ur.) in drugi, nav. delo, str. 38.

25 Kerševan in Androjna, nav. delo, str. 44. Primerljivo tudi naloge in cilje prava socialne varnosti določa socialna politika.

26 Kerševan in Androjna, nav. delo, str. 39, 40 in 45.

V upravnih zadevah odločajo predvsem upravni državni organi in upravni organi samoupravnih lokalnih skupnosti, vendar imajo v nekaterih (upravnih) zadevah pooblastilo za izvajanje upravnih nalog tudi osebe javnega prava, posamezniki ali osebe zasebnega prava, nosilci javnih pooblastil. Nosilci javnih pooblastil na podlagi prenosa pristojnosti za odločanje v določenih upravnih zadevah izdajajo konkretne akte v upravnih zadevah, s katerimi odločajo o pravicah, obveznostih ali pravnih koristih posameznikov in drugih strank.²⁷

2.2 Socialne zadeve

Tudi v socialnih zadevah gre za odločanje²⁸ o pravici, obveznosti ali pravni koristi fizične osebe, vendar na področju prava socialne varnosti. Kot upravno pravo je v slovenskem pravnem redu tudi pravo socialne varnosti del javnega prava, saj teorija ugotavlja, da v okviru socialno-pravnih razmerij prevladujejo javnopravni elementi, ki to stališče utemeljujejo.²⁹

V socialnih zadevah se praviloma odloča o upravičenosti posameznika do dajatev, ko se uresniči socialno tveganje in pride do socialnega primera. Pri tem gre lahko za javne in zasebne elemente. Slednje predstavljajo financiranje socialnih zavarovanj s prispevki zavarovancev in njihovih delodajalcev³⁰ ter povezava z delovnim pravom. Kot javnopravne elemente pa štejemo opredelitev organov odločanja (javni zavodi ali pristojno ministrstvo na drugi stopnji) kot oseb javnega prava³¹ ter naravo njihovih odločitev (praviloma odločajo z upravno odločbo), obvezno naravo socialnih zavarovanj ter (deloma) javno financiranje sistema socialne varnosti.³² Vendar pa socialna zadeva ni le odločanje o predmetu socialno-upravnega postopka, temveč zajema celotni sklop socialnih razmerij, ki se pravno uredijo z odločitvijo o pravici, obveznosti ali pravni koristi določene osebe.³³

2.3 Socialno-pravna razmerja

Naloge in cilji prava socialne varnosti se konkretizirajo s socialnopravnimi razmerji,³⁴ katerih vsebina je zagotavljanje dajatev, ko se uresniči socialno tveganje oziroma nastane socialni primer.³⁵ Podobno kot pri razmerjih na področju upravnega prava je tudi tu treba opredeliti socialno-pravna razmerja. Poudarja se pravnost obeh vrst razmerij, saj se z upravo in socialno varnostjo lahko ukvarjajo tudi druge discipline, na primer upravne, ekonomske, socialne in sociološke znanosti.³⁶

27 Trpin, v: Jerovšek, Trpin (ur.) in drugi, nav. delo, str. 38.

28 Tudi odločanje je pomemben element opredelitve upravne zadeve.

29 Kot javnopravno se področje socialne varnosti obravnava še v nemški, avstrijski in angleški pravni ureditvi, medtem ko v francoski pravni ureditvi velja, da gre za vejo notranjega zasebnega prava. Kresal Šoltes, 2002, str. 443.

30 Strban, 2015b, str. 1251–1266.

31 En subjekt v upravnopravnem razmerju je namreč vselej organ javne uprave, ki z izdajo konkretnega upravnega akta nastopa zoper drugi, podrejeni subjekt, stranko. Kerševan in Androjna, nav. delo, str. 45.

32 Kresal Šoltes, 2002, str. 449–451.

33 Primerljivo za upravno zadevo Trpin, v: Jerovšek, Trpin (ur.) in drugi, nav. delo, str. 45.

34 Strban, 2005, str. 90.

35 Radovan, nav. delo, str. 552. Strban vsebino socialnopravnega razmerja podobno opredeljuje kot pridobljeno ali pričakovano pravico do socialnih dajatev. Strban, v: Bubnov Škoberne in Strban, 2010, str. 60.

36 Drugače je na primer na področju delovnega prava, kjer je ustaljen pravni strokovni izraz delovno razmerje (in ne delovnopravno razmerje).

Socialno-pravna razmerja so javnopravna razmerja, ki nastanejo med zavarovano osebo ali drugim upravičencem in nosilcem socialne varnosti (država ali od nje ustanovljen javni zavod). Zanje je značilno,³⁷ da nastanejo na podlagi splošnega in abstraktnega pravnega pravila, ki družbeno razmerje tipsko ureja, in pravnega dejstva (kot so zaposlitev, rojstvo otrok ali pomanjkanje sredstev za življenje), na katerega se veže pravna posledica (obveznost zavarovanja), ki omogoča pridobitev oziroma zagotavljanje socialnih dajatev. Glede na povedano lahko ugotovimo, da je v bistvu socialno-pravnega razmerja javnopravni dajatveni zahtevek, ki ga ima upravičenec do socialne dajatve, v razmerju do nosilca, ki mora dajatve zagotoviti.³⁸ Socialno-pravno razmerje je torej podobno civilnopravnim dolžniškim razmerjem, kar pripelje do sklepa, da je socialnopravno razmerje javnopravno dolžniško razmerje. Njegova temeljna pravica je zahtevek upravičenca, ki je iztožljivi subjektivni javnopravni zahtevek do socialne dajatve, ki jo mora nosilec zagotavljati. Nasprotno lahko obveznost upravičenca (oziroma njegovega delodajalca ali drugega zavezanca) in pravico nosilca prepoznamo le pri dvostranskih socialnozavarovalnih razmerjih, kjer se ta izraža kot obveznost plačevanja prispevkov.³⁹

Kot že nakazano, lahko socialnopravno razmerje nastane na različne načine. Nekatera nastanejo že po zakonu z vzpostavitvijo kakšnega drugega pravnega razmerja (npr. zaposlitvijo) oziroma pridobitvijo statusa, ki ima za posledico obvezno vključitev v socialna zavarovanja (npr. samozaposlitvijo), nekatera (enostranska pravna razmerja) se lahko uresničijo šele, ko pride do socialnega primera (npr. rojstvo otroka ali ko se posameznik znajde v položaju, ko nima dovolj sredstev, ki bi mu omogočila preživetje, in je upravičen do denarne socialne pomoči).

2.3.1 Dvostranska socialnopravna ali socialnozavarovalna razmerja

Dvostranska socialnopravna razmerja so socialnozavarovalna razmerja med zavarovano osebo in nosilcem socialnega zavarovanja.⁴⁰ Socialnozavarovalno razmerje sestavlja skupek pravnih razmerij, katerih namen je zaščita zavarovanih oseb pred določenimi socialnimi tveganji in njihovimi posledicami ob nastanku socialnega primera.⁴¹ Kot že pojasnjeno, lahko (tudi) v tem primeru ugotovimo javnopravno naravo razmerja,⁴² čeprav je to vezano na obstoj delovnega razmerja.⁴³ Iz tega razloga je tudi pri oblikovanju dajatvenopravnega razmerja v socialnem zavarovanju treba uporabiti upravni postopek. V postopku oblikovanja socialnopravnega razmerja stranke namreč niso enakopravne, saj zastopnik

37 Kot to velja tudi za druga pravna razmerja.

38 Primerljivo Radovan, ki govori o dveh subjektivnih socialnopravnega razmerja – nosilcih pravic in zavezancih teh dajatev. Radovan, nav. delo, str. 552.

39 Strban, 2005, str. 59–61.

40 Pri čemer velja omeniti, da prispevki tretjih oseb ne vplivajo na obojestranskost. Strban, 2010, str. 63.

41 Strban, v: Bubnov Škoberne in Strban, 2010, str. 62.

42 Prevladujoče mnenje v avstrijski, nemški in slovenski literaturi je, da je dvostransko socialnozavarovalno razmerje med zavarovano osebo in nosilcem zavarovanja javnopravne narave (Strban, v: Bubnov Škoberne in Strban, 2010, str. 68). Nekoliko drugače je v francoski ureditvi, kjer so socialna zavarovanja umeščena v zasebno, in ne v javno pravo. Zato se o pravicah ne odloča v (splošnem ali posebnem) upravnem postopku. V končni instanci odloča namreč kasacijsko sodišče (*Cour de cassation*), in ne državni svet (*Conseil d'Etat*), (Kresal Šoltes, 2002, str. 443).

43 Socialnopravno razmerje v tem primeru nastane na podlagi zakona z vzpostavitvijo delovnega razmerja.

javnega interesa nastopa z voljo močnejšega. Zato je eden temeljnih ciljev postopka zavarovati šibkejšo stranko, torej osebo, ki uveljavlja pravico, pravno korist ali se ji nalaga obveznost.

Da lahko ob nastanku socialnega primera pride do dajatvenopravnega razmerja, mora že (določeno obdobje) pred tem obstajati zavarovalno razmerje.⁴⁴ Zavarovana oseba v socialnozavarovalnem razmerju plačuje prispevke (prispevni del) s ciljem, da si od nosilca socialnega zavarovanja zagotovi zavarovalno zaščito, ki se izrazi v dajatvi, če pride do uresničitve socialnega primera (dajatveni del). Pri tem ni vedno nujno, da so prispevki dejansko plačani, da dobi razmerje zavarovalno zaščitno vlogo.⁴⁵ Tudi prispevni del socialnozavarovalnega razmerja spada v pristojnost socialnega sodišča.⁴⁶ Že na tej točki pa velja omeniti, da ZDSS-1 v nasprotju s prej veljavnim ZDSS pristojnost socialnega sodišča na področju socialnozavarovalnih razmerij določa le za spore iz obveznega (tudi obveznega dodatnega) zavarovanja, ne pa tudi iz prostovoljnih zavarovanj.⁴⁷

Dajatveni del socialnozavarovalnega razmerja se oblikuje šele ob izpolnitvi materialnih in formalnih pogojev. Materialni pogoj sta praviloma⁴⁸ nastanek socialnega primera in izpolnjevanje pogojev, formalni pa vložitev zahtevka za pridobitev dajatve iz socialnega zavarovanja.⁴⁹ Dajatev, ki jo pojmuje kot nekaj, kar mora zavezanec dati drugemu, mora nosilec zavarovanja zagotavljati v denarju ali naravi (storitvene ali stvarne dajatve).

Vprašanje, ki se zastavlja v postopku uveljavljanja pravic do zdravstvenih storitev iz obveznega zdravstvenega zavarovanja, je, ali gre v primeru odločanja osebnega zdravnika za upravno odločanje. Mnenja v teoriji so deljena,⁵⁰ v vsakem primeru pa gre za združitve strokovnega in socialnopravnega odločanja o pravici zavarovane osebe.⁵¹

44 Tako mora biti na primer brezposelna oseba, ki je starejša od 30 let, pred nastankom brezposelnosti zavarovana najmanj devet mesecev v zadnjih 24 mesecih, da je upravičena do pravic iz zavarovanja za primer brezposelnosti. Glej 59. in 60. člen ZUTD.

45 Glej na primer prvi odstavek 134. člena ZPIZ-2, ki določa, da se v pokojninsko dobo štejejo tudi obdobja, v katerih je delodajalec obračunal prispevke za obvezno zavarovanje od zavarovančeve plače, vendar jih ni plačal v pokojninsko in invalidsko zavarovanje, ne glede na uspešnost ukrepov za izterjavo plačila prispevkov.

46 Glej 1. točko prvega odstavka 7. člena ZDSS-1.

47 Cvetko in drugi, str. 60–61. Tudi Jerovšek in Kovač opozarjata, da gre za upravno pravo le pri obveznih oblikah prostovoljnih zavarovanj, pri drugih pa za civilna (pogodbena) razmerja. Pravice in obveznosti se uveljavljajo v upravnem postopku s podrejeno rabo pravil ZUP le pri obveznih zavarovanjih, ki jih lahko opredelimo kot upravno zadevo. Jerovšek in Kovač, nav. delo, str. 196.

48 Do določenih dajatev je zavarovanec upravičen, čeprav do socialnega primera ne pride (npr. preventivne zdravstvene storitve), v nekaterih primerih lahko le dajatveno razmerje obstaja tudi po izgubi lastnosti zavarovane osebe (glej na primer drugi odstavek 34. člena ZZVZZ).

49 Strban, v: Bubnov Škoberne in Strban, 2010, str. 63.

50 O vprašanju, ali odločanje o pravicah in obveznostih uporabnikov storitev izvajalcev javnih služb spada v pojem upravne zadeve, glej Jerovšek in Kovač, nav. delo, str. 198–199.

51 Kerševan in Androjna opozarjata, da je treba pri tem ločiti upravno nalogo od strokovnih nalog, ki sicer tudi vključujejo odločanje, vendar pa to ne temelji na pravnih normah upravnega prava, temveč na pravih znanosti oziroma stroke (Kerševan in Androjna, nav. delo, str. 40). Po drugi strani pa velja poudariti, da strokovnjak (zdravnik) ne poda le izvedenskega mnenja, temveč o pravici neposredno odloči, čeprav o tem ne izda odločbe (Strban, v: Bubnov Škoberne in Strban, 2010, str. 79). V skladu z 218. členom ZUP zadostuje, da ima odločba samo izrek v obliki uradnega zaznamka v zadevi, kadar se v zadevah manjšega pomena ugodi strankinemu zahtevku, pa se ne posega v javno korist ali korist koga drugega.

2.3.2 Enostranska socialnopravna razmerja

Poleg dvostranskih socialnozavarovalnih razmerij pravo socialne varnosti pozna enostranska socialnopravna razmerja, kjer se vsebina razmerja z uveljavitvijo pravice (dajatvijo) izčrpa.⁵² Enostranska socialnopravna razmerja so bližje upravnopravnemu razmerju, na kar nakazuje večja vloga organov državne oblasti pri uveljavljanju in varstvu pravic.⁵³

Za enostranska socialnopravna razmerja gre predvsem na področjih sistema socialnega varstva (denarna socialna pomoč, varstveni dodatek in socialnovarstvene storitve) in družinskih prejemkov, ki se financirata iz državnega proračuna ali proračuna lokalnih skupnosti. Sistem socialnega varstva podrobneje ureja predvsem Zakon o socialnem varstvu,⁵⁴ Zakon o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev (ZUPJS),⁵⁵ socialnovarstvene prejemke Zakon o socialnovarstvenih prejemkih (ZSVarPre),⁵⁶ družinske prejemke pa Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (ZSDP-1).⁵⁷ Ker se za te prejemke ne plačujejo prispevki, jih ne moremo uvrstiti med socialnozavarovalna razmerja, saj se dvostransko socialnopravno razmerje ne oblikuje.⁵⁸ Socialnopravno razmerje v sistemu socialnega varstva in družinskih prejemkov se vzpostavi ob izpolnitvi pogojev za pridobitev prejemka in z vložitvijo zahtevka, preneha pa, ko je potreba odpravljena.⁵⁹

Vsebina enostranskega socialnopravnega razmerja v sistemu socialnega varstva je pravica upravičenca do socialne pomoči ali socialne storitve, ki na drugi strani sovпада z dolžnostjo nosilca sistema, da zagotovi pomoč z uporabo prostega preudarka, če je tako določeno.⁶⁰ V sistemu socialne pomoči pa se ne zagotavlja le denarna pomoč (denarna socialna pomoč in varstveni dodatek),⁶¹ temveč tudi raznovrstne socialnovarstvene storitve,⁶² ki pa jih 7. člen ZDSS-1 ne opredeljuje kot pristojnost socialnega sodišča.⁶³

52 Prav tam, str. 61.

53 Na prvi stopnji odloča center za socialno delo, na drugi stopnji pa Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti.

54 Uradni list RS, št. 3/07 – uradno prečiščeno besedilo, 23/07 – popr., 41/07 – popr., 61/10 – ZSVarPre, 62/10 – ZUPJS, 57/12, 39/16, 52/16 – ZPPreb-1, 15/17 – DZ, 29/17, 54/17, 21/18 – ZNOrg in 31/18 – ZOA-A.

55 Uradni list RS, št. 62/10, 40/11, 40/12 – ZUJF, 57/12 – ZPCP-2D, 14/13, 56/13 – ZŠtip-1, 99/13, 14/15 – ZUUJFO, 57/15, 90/15, 38/16 – odl. US, 51/16 – odl. US, 88/16, 61/17 – ZUPŠ in 75/17. ZUPJS v 5. členu izrecno določa, da centri za socialno delo odločajo po tem zakonu o pravici do naslednjih denarnih prejemkov: otroškega dodatka, denarne socialne pomoči, varstvenega dodatka in državnega štipendije.

56 Uradni list RS, št. 61/10, 40/11, 14/13, 99/13, 90/15, 88/16 in 31/18. Tematika denarnih socialnih pomoči kot temeljnih socialnovarstvenih dajatev je bila črtana iz ZSV in prenesena v ZSVarPre.

57 Uradni list RS, št. 26/14, 90/15, 75/17 – ZUPJS-G in 14/18.

58 Upravičenec nima obveznosti neposredne protidajatve. Strban, v: Bubnov Škoberne in Strban, 2010, str. 353–354.

59 Prav tam, 2010, str. 364–365.

60 Denarna socialna pomoč se praviloma izplača v denarju, v utemeljenih primerih pa lahko deloma ali v celoti v naravi (boni, naročilnice, plačila računov itd.). Glej 38. člen ZSVarPre. Enako diskrecijsko pravico ima center za socialno delo tudi v okviru družinskih prejemkov, kjer lahko odloči, da se posamezni družinski prejemek izplača v naravi. Glej 99. člen ZDSP-1. Center za socialno delo lahko v okviru diskrecijske pravice prav tako odloči, da se denarna socialna pomoč dodeli v nižjem znesku ali se sploh ne dodeli. Glej 31. člen ZSVarPre.

61 Ki ju ureja ZSVarPre.

62 Te ureja Zakon o socialnem varstvu (Uradni list RS, št. 3/07 – uradno prečiščeno besedilo, 23/07 – popr., 41/07 – popr., 61/10 – ZSVarPre, 62/10 – ZUPJS, 57/12, 39/16, 52/16 – ZPPreb-1, 15/17 – DZ, 29/17, 54/17, 21/18 – ZNOrg in 31/18 – ZOA-A; ZSV).

63 Sodno varstvo je v skladu z določbo točke 5. a prvega odstavka 7. člena pred socialnim sodiščem zagotovljeno le v sporih o socialnovarstvenih dajativah. Cvetko in drugi, nav. delo, str. 68.

Da lahko pristojni organ (center za socialno delo na prvi stopnji) ugotavlja upravičenost do socialnovarstvenih dajatev, mora pridobiti podatke od različnih upravljavcev zbirk.⁶⁴ Pri tem pa je pomembna tudi dolžnost upravičenca, da sporoča spremembe, ki vplivajo na pridobljeno pravico, njeno višino ali obdobje prejemanja. Če upravičenec tega ne stori v osmih dneh od dne, ko je za posamezna dejstva izvedel, oziroma če navede neresnične podatke, se šteje za neupravičenega prejemnika (denarne socialne pomoči ali družinskih prejemkov). To pa nadalje pomeni, da mora neupravičeno pridobljeni znesek vrniti.⁶⁵ Odločanje o povrnitvi neupravičeno pridobljenih sredstev in povrnitvi škode, ki jo je državni organ oziroma nosilec javnih pooblastil povzročil zavarovancu oziroma upravičencu do socialnega varstva oziroma obratno – škode, ki jo je zavarovanec povzročil zavodu v zvezi z zavarovalnim razmerjem ali uveljavljanjem pravic iz socialnega varstva – prav tako spada v pristojnost socialnega sodišča.⁶⁶

3. UVELJAVLJANJE IN VARSTVO PRAVIC

3.1 Socialno procesno pravo

Uveljavljanje in varstvo pravic iz socialne varnosti ureja socialno procesno pravo. Ugotovljeno je bilo, da narava socialnopravnih razmerij nakazuje na uporabo upravnega postopka, vendar posebnost področja zahteva prilagoditev. Splošni upravni postopek namreč ni prilagojen posebnostim socialnih zadev, pri katerih gre za varovanje zdravja, zagotavljanja sredstev za življenje, celo preživetje posameznika in njegove družine.⁶⁷ Socialno procesno pravo je skupek procesnih oziroma postopkovnih pravil, po katerih ravna organ in tvorijo socialnoupjavni postopek. Ta pravila najdemo bodisi v materialnih zakonih⁶⁸ bodisi glede na pravilo subsidiarne uporabe v ZUP. Na to nakazujejo tudi določbe materialnih zakonov, ki urejajo določena vprašanja postopka, v preostalem pa izrecno napotujejo na predpise o splošnem upravnem postopku.⁶⁹ Del socialnega procesnega prava je tudi posebna ureditev socialnega spora, v okviru katerega se zagotavlja sodno varstvo. Iz mešane pravne narave socialnega spora izhaja potreba za posebno ureditev socialnega spora v razmerju do upravnega spora in civilnega pravnega postopka ter za organizacijo (posebnega) socialnega sodišča.

64 Glej 61. člen ZSVarPre.

65 Glej 102. člen ZSDP-1. ZSVarPre v 43. členu v primeru neupravičeno prejete denarne socialne pomoči napotuje na določbe zakona, ki ureja uveljavljanje pravic iz javnih sredstev.

66 Glej drugi odstavek 7. člena ZDSS-1. ZDSS te pristojnosti socialnega sodišča ni izrecno določil.

67 Strban, v: Bubnov Škoberne in Strban, nav. delo, str. 69.

68 Pomanjkljivosti urejanja postopkovnih določb za uveljavljanje in varstvo pravic iz sistema socialnih pravic sta manjša preglednost in s tem manjša pravna varnost upravičenca do dajatev. Enotna ureditev posebnosti socialnega upravnega postopka v posebnem zakonu bi omogočila lažjo prepoznavo posebnosti postopka v razmerju do splošnega upravnega postopka. Prav tam, str. 70.

69 Glej 85. člen ZZVZZ, prvi odstavek 11. člena ZPIZ-2, 86. člen ZSV, 56. člen ZSDP-1, 34. člen ZUPJS. ZUTD v prvem odstavku 118. člena določa, da zavarovanci uveljavljajo pravice iz zavarovanja za primer brezposelnosti v skladu s tem zakonom, v nekaterih drugih določbah pa napotuje na zakon, ki ureja splošni upravni postopek.

3.1.1 Subsidiarna uporaba ZUP

V skladu s 3. členom ZUP se na upravnih področjih, za katera je z zakonom predpisan poseben upravni postopek, postopa po določbah posebnega zakona. Glede vprašanj, ki jih posebni upravni postopki ne urejajo, pa se uporabljajo pravila splošnega upravnega postopka. Gre torej za subsidiarno uporabo ZUP. Razlog za to je v tem, da posebnosti posameznih upravnih področij niso tolikšne, da bi zahtevale posebno ureditev upravnega postopka v celoti, temveč so nekatera pravila splošnega upravnega postopka takšna, da jih lahko uporabimo na vseh upravnih področjih.⁷⁰ Da bi upravičenim osebam olajšal dostop do pravic iz sistema socialne varnosti, je zakonodajalec tako predvidel socialnoupjavni postopek, katerega značilnosti so predvsem njegova neformalnost in preprostejša pravila postopanja.⁷¹

3.2 Posebnosti v področnih zakonih

Posebnosti področja prava socialne varnosti zahtevajo deloma drugačno ureditev posameznih vprašanj od pravil splošnega upravnega področja. Vendar pa sta obseg in način urejanja posebnih upravnih postopkov omejena. V posebnih upravnih postopkih se razlike oziroma posamezna vprašanja lahko nanašajo le na posamezna vprašanja postopka,⁷² in sicer je mogoča drugačna ureditev določenega instituta splošnega upravnega postopka, določitev novega instituta ali izključitev kakšnega instituta splošnega upravnega postopka.⁷³ Pravila, ki določajo deloma drugačno ureditev posameznih vprašanj, lahko najdemo v materialnih zakonih s področja socialne varnosti.⁷⁴

Prispevek v nadaljevanju obravnava nekatere posebnosti ureditve postopka v primerjavi z ureditvijo splošnega upravnega postopka zaradi razlik med upravno in socialno zadevo, o kateri se odloča v posebnem socialnoupjavnem postopku.⁷⁵ Cilj vseh posebnosti je lažji dostop do socialnih pravic.

3.2.1 Posebnosti v postopku uveljavljanja pravic iz socialnozavarovalnega razmerja

Najbolj obsežno urejene posebnosti so v postopku uveljavljanja pravic iz obveznega pokojninskega in invalidskega zavarovanja, in sicer v osmem delu ZPIZ-2 (Postopek za uveljavljanje in varstvo pravic) od 169. do 184. člena. Gre za člene, ki posebej urejajo pristojnost posameznih organov, delo izvedenskih organov,⁷⁶ izredna pravna sredstva in nekatere druge institute. Postopek uveljavljanja pravic iz obveznega pokojninskega in invalidskega zavarovanja se (v nasprotju s splošnim upravnim postopkom, kjer je mogoč tudi začetek postopka po uradni dolžnosti) začne na

70 Kerševan in Androjna, nav. delo, str. 31.

71 Strban, v: Bubnov Škoberne in Strban, nav. delo, str. 69.

72 Ta omejitev izhaja že iz prvega odstavka 3. člena ZUP.

73 Kerševan in Androjna, nav. delo, str. 31.

74 Glej zakone pod opombo št. 56.

75 Zaradi omejenega obsega prispevka ta ne zajema vseh posebnosti.

76 Glej 181. člen ZPIZ-2.

zahtevo zavarovanca oziroma drugih upravičencev.⁷⁷ ZPIZ-2 je odpravil krajevno pristojnost, saj lahko stranke zahtevke za uveljavljanje pravic vložijo pri katerikoli območni enoti zavoda,⁷⁸ ki odloča o pravicah iz zavarovanja na prvi stopnji. Kot drugostopenjski organ v teh postopkih odloča drugostopenjski organ zavoda, ki deluje na sedežu zavoda v Ljubljani (sektor za izvajanje zavarovanja).⁷⁹

Primer drugačne ureditve določenega instituta splošnega upravnega postopka je tudi daljši rok za sprejem odločitve, če je za ugotovitev pravic potrebno izvedensko mnenje (pristojni organ zavoda mora izdati odločbo najpozneje v štirih mesecih od dneva uvedbe postopka) ali pa je treba uporabiti koordinacijska pravila, vsebovana v mednarodnem sporazumu ali pravnem redu EU (rok je v tem primeru še daljši in je šest mesecev).⁸⁰ V okviru uveljavljanja pravic obveznega zdravstvenega zavarovanja in zavarovanja za starševsko varstvo pa je ta rok krajši. Imenovani zdravnik mora odločbo izdati v osmih dneh po prejemu zahteve oziroma predloga osebnega zdravnika,⁸¹ center pa o pravici do dopusta po ZSDP-1 odloči v 15 dneh od prejema popolne vloge.⁸²

Primer posebnega procesnega instituta, ki ga splošni upravni postopek ne pozna, je institut obvezne revizije, v okviru katere je treba predložiti vse pozitivne odločbe prve stopnje, izdane v postopku uveljavljanja pravic iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja.⁸³ Navedeno pomeni, da je treba odločbo prve stopnje, s katero je osebi priznana pravica po ZPIZ-2, obvezno predložiti v revizijo organu druge stopnje.⁸⁴ Ta mora odločiti v treh mesecih od poteka roka za pritožbo (oziroma v štirih mesecih za pravice po mednarodnih pogodbah), sicer se šteje, da je revizija opravljena in odločba potrjena. Predvidena je tudi obvezna revizija izvedenskih mnenj o ugotovljeni invalidnosti I. kategorije. V drugih primerih izvedenskih mnenj invalidskih komisij I. stopnje so predmet revizije izvedenska mnenja po načelu naključne izbire.⁸⁵ Zakon tudi izrecno določa, da revizija ne zadrži izvršitve odločbe, če pa je zoper odločbo območne enote zavoda vložena pritožba, se o reviziji in pritožbi odloči z isto odločbo.⁸⁶

Posebna je tudi ureditev pravice do pritožbe, saj ima v postopkih, v katerih je zavarovanec uveljavil pravice na podlagi invalidnosti, iz katerih izhajajo dolžnosti delodajalca (poklicna rehabilitacija, delo s skrajšanim delovnim časom, premestitev na drugo delovno mesto), pravico do pritožbe tudi delodajalec,⁸⁷ čeprav v postopku

77 Postopek za uveljavljanje pravice do vdovske ali družinske pokojnine se začne na zahtevo vdove ali vdovca oziroma družinskega člana ali njegovega zakonitega zastopnika, postopek za uveljavljanje pravic iz invalidskega zavarovanja pa se začne tudi na predlog zavarovančevega osebnega ali imenovanega zdravnika.

78 Peti odstavek 178. člena ZPIZ-2.

79 Dobrina, v: Rangus (ur.) in drugi, nav. delo, komentar k 172. členu, str. 402.

80 Glej 179. člen ZPIZ-2.

81 Glej 81. člen ZVZZ.

82 61. člen ZSDP-1.

83 Glej 173. člen ZPIZ-2.

84 Revizija je bila uvedena že z ZPIZ/92.

85 Več glej Dobrina, v: Rangus (ur.) in drugi, komentar k 175. členu ZPIZ-2, str. 405.

86 Drugi in tretji odstavek 173. člena ZPIZ-2.

87 Tako drugi odstavek 170. člena ZPIZ-2.

na prvi stopnji ni imel položaja stranke.⁸⁸ Posebnost pritožbe v socialnopravnem postopku je tudi njena nesuspendivnost.⁸⁹

Za olajšanje procesnega dostopa do socialnih pravic je postopek prilagojen tudi v delu določb glede stroškov postopka, ki jih zavarovanec ali drug upravičenec ne nosi ali pa so ti prevajeni na nosilca sistema. V skladu s tem so tudi določbe o oprostitvi plačila upravne takse.⁹⁰ Edini postopek zavoda, ki je plačljiv, je postopek ponovne odmere prispevkov za dokup pokojninske dobe.⁹¹

Nekaj posebnosti uveljavljanja pravic iz zdravstvenega zavarovanja je že bilo omenjenih, najdemo pa jih predvsem v V. poglavju Zakona o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju (ZZVZZ),⁹² pa tudi v Pravilih obveznega zdravstvenega zavarovanja.⁹³ Podobno postopek uveljavljanja pravic iz zavarovanja za primer brezposelnosti predpisujeta 118. in 119. člen ZUTD, postopek uveljavljanja pravic iz zavarovanja za starševsko varstvo pa v V. poglavju ZSDP-1 (56.–61. člen).

3.2.2 Posebnosti postopka uveljavljanja pravic v enostranskih socialnopravnih razmerjih

Postopek za uveljavljanje socialnih pravic se praviloma začne na zahtevo zavarovanca ali drugega upravičenca, vendar je v določenih primerih predpisana uvedba postopka po uradni dolžnosti. Gre predvsem za primere, ko je to potrebno zaradi varovanja javne koristi.⁹⁴

Določbe ZSV podrobno urejajo pristojnost centrov za socialno delo.⁹⁵ Posebnost, ki jo kaže izpostaviti v postopku, kjer se odloča o enostranskih socialnopravnih razmerjih, je posebna ureditev krajevne pristojnosti, kjer o prepovedi odtujitve in obremenitve nepremičnine v korist občine odloči center za socialno delo, ki odloča o oprostitvi plačila nekaterih socialnih storitev (institucionalnega varstva in pomoči družini na domu).⁹⁶ Če se med postopkom spremenijo okoliščine, na podlagi katerih je bila po tem zakonu določena krajevna pristojnost, postopek

88 Dobrina, v: Rangus (ur.) in drugi, nav. delo, komentar k 170. členu, str. 395.

89 Glej 185. člen ZPIZ-2, četrti odstavek 81. člena ZZVZZ, 118. člen ZUTD, 18. o. 96. člen ZSV. Za vprašanje pravilnosti takšne ureditve glej Kresal Šoltes, 2007, str. 127–128.

90 Zakon o upravnih taksah v 12.–14. točki 28. člena izrecno določa, da so taks oproščeni dokumenti in dejanja za uveljavitev pravic iz obveznega pokojninskega in invalidskega zavarovanja ter zdravstvenega varstva, dokumenti in dejanja za uveljavitev socialnovarstvenih pravic in dokumenti in dejanja v zvezi z uveljavljanjem pravic do družinskih prejemkov in zavarovanja za starševsko varstvo.

91 Dobrina, v: Rangus (ur.) in drugi, komentar k 184. členu, str. 423–424.

92 Uradni list RS, št. 72/06 – uradno prečiščeno besedilo, 114/06 – ZUTPG, 91/07, 76/08, 62/10 – ZUPJS, 87/11, 40/12 – ZUJF, 21/13 – ZUTD-A, 91/13, 99/13 – ZUPJS-C, 99/13 – ZSVarPre-C, 111/13 – ZMEPIZ-1, 95/14 – ZUJF-C, 47/15 – ZZSDT, 61/17 – ZUPŠ in 64/17 – ZZDej-K.

93 Uradni list RS, št. 79/94, 73/95, 39/96, 70/96, 47/97, 3/98, 3/98, 51/98 – odl. US, 73/98 – odl. US, 90/98, 6/99 – popr., 109/99 – odl. US, 61/00, 64/00 – popr., 91/00 – popr., 59/02, 18/03, 30/03, 35/03 – popr., 78/03, 84/04, 44/05, 86/06, 90/06 – popr., 64/07, 33/08, 7/09, 88/09, 30/11, 49/12, 106/12, 99/13 – ZSVarPre-C, 25/14 – odl. US, 25/14, 85/14, 10/17 – ZČmlS in 64/18.

94 Glej na primer 46. člen, šesti odstavek 36. člena ZSVarPre, 29. in 30. člen ZUPJS, 90. člen ZSDP-1.

95 Glej 81.–85. člen ZSV.

96 Glej 18. a in 100. b člen ZSV.

glede na spremenjene okoliščine nadaljuje pristojni center za socialno delo.⁹⁷ Ministrstvo, pristojno za socialno varstvo, pa za postopek v izvrševanju javnih pooblastil lahko določi drug center za socialno delo kakor tisti, ki je krajevno pristojen, če je očitno, da bo tako lažje izpeljati postopek ali če so za to drugi tehni razlogi.

ZUPJS poleg sestavin vloge, ki jih določa že ZUP, predvideva še nekatere dodatne obvezne podatke,⁹⁸ v drugem odstavku pa nalaga, da se vloga vloži na obrazcu, ki ga predpiše minister, pristojen za socialno varstvo. V primerjavi z določbami ZUP je ta zahteva strožja,⁹⁹ zato se zastavlja vprašanje, kako ravnati z vlogo, ki ni vložena na predpisanem obrazcu, vsebuje pa vse obvezne sestavine. Izpostaviti velja še določbi 27. a člena ZUPJS in 88. člena ZSDP-1, po kateri se odločba, s katero se odloči o pravici, vroča z dostavo v hišni predalčnik.¹⁰⁰ Šteje se, da je vročitev opravljena 21. dan od dneva odpreme. Takšna ureditev ne ustreza nujno navedenim razlogom posebnega urejanja.¹⁰¹ Tudi v okviru ureditve instituta ogleda je predvidena posebnost, ki je splošni upravni postopek ne pozna. Ko center za socialno delo pri ugotavljanju oseb, ki se upoštevajo poleg vlagatelja, preverja dejansko stanje, lahko namreč ogled opravi nenapovedano.¹⁰² Za druga procesna pravila se uporablja ZUP, kar pomeni, da mora organ stranko o ogledu obvestiti, saj imajo pravico biti navzoče pri ogledu.¹⁰³

V posameznih področnih zakonih je še več posebnosti socialnopravnega postopka, vendar njihova obravnava presega namen tega prispevka.

3.3 Sodno varstvo pravic

Zaradi posebnosti socialne zadeve je potrebna tudi drugačna obravnava v zvezi s sodnim varstvom pravic iz sistema socialne varnosti. Določitev pristojnega sodišča, njegove organizacije in postopka reševanja sporov iz socialnopravnega razmerja je odvisna tudi od opredelitve pravne narave socialnega spora. Ugotovili smo, da je za slovensko pravno ureditev značilna javnopravna narava socialnopravnega razmerja, iz česar izhaja, da se socialni spor približuje upravnemu. Vendar pa sodno varstvo pravic iz socialne varnosti ni urejeno v okviru upravnega sodstva, temveč je to od začetka veljavnosti Zakona o delovnih in socialnih sodiščih (ZDSS) januarja 1995 v pristojnosti specializiranih socialnih sodišč.

97 Prvi odstavek 22. člena ZUP predvideva prav nasprotno, namreč da organ, ki je kot krajevno pristojen začel postopek, ostane pristojen tudi tedaj, kadar nastanejo med postopkom okoliščine, po katerih bi bil krajevno pristojen kakšen drug organ. Lahko pa organ, ki je začel postopek, odstopi zadevo organu, ki je postal krajevno pristojen po novih okoliščinah, če se s tem znatno olajša postopek, zlasti za stranko.

98 Glej 35. člen ZUPJS.

99 Tretji odstavek 63. člena ZUP določa, da se vloga *lahko* vloži tudi na predpisanem ali drugače pripravljenem obrazcu.

100 Določba 87. člena ZUP nasprotno za odločbe, sklepe in druge dokumente, od katerih vročitev začne teči rok, predpisuje osebno vročitev.

101 Kot izpostavlja Kresal Šoltes, posamezna vprašanja postopka ne morejo biti urejena pravovarstveno neprimerljivo z ZUP v škodo upravičenca do socialne dajatve kot stranke postopka, saj je cilj posebnega urejanja na socialnem področju predvsem lažje uveljavljanje socialnih pravic posameznikov (Kresal Šoltes, 2007, str. 129).

102 Glej drugi odstavek 34. člena ZUPJS.

103 Prvi odstavek 200. člena ZUP in načelo zaslišanja stranke (9. člen ZUP).

Sodno varstvo lahko posameznik uveljavlja z vložitvijo tožbe pred Delovnim in socialnim sodiščem v Ljubljani, ki v skladu z ZDSS-1 odloča o socialnih sporih na sedežu sodišča v Ljubljani.¹⁰⁴ Stranka lahko zoper sodbo socialnega sodišča prve stopnje vloži pritožbo v 30 dneh od vročitve sodbe.¹⁰⁵ O pritožbi odloča Višje delovno in socialno sodišče v Ljubljani. V postopku se subsidiarno praviloma ne uporabljajo pravila upravnega spora, ki ga ureja Zakon o upravnem sporu (ZUS-1),¹⁰⁶ temveč pravila pravnega postopka, ki ga ureja Zakon o pravnem postopku (ZPP).¹⁰⁷ Takšno ureditev je še nadgradil ZDSS-1, saj je posebnosti socialnega spora v razmerju do klasičnega civilnega spora celovito uredil, po drugi strani pa je bolj primerno uredil značilna upravnopravna vprašanja.¹⁰⁸

3.3.1 Opredelitev socialnega spora

Socialni spor opredeljuje ZDSS-1, ki v 58. členu določa, da je to spor o pravicah, obveznostih in pravnih koristih fizičnih, pravnih in drugih oseb, če so lahko nosilci pravic in obveznosti iz sistema socialne varnosti, in za katere so v skladu z zakonom pristojna socialna sodišča. Tožeča stranka (zavarovanci oziroma drugi upravičenci¹⁰⁹) lahko vloži tožbo na socialno sodišče v 30 dneh od vročitve dokončnega upravnega akta oziroma v primeru molka organa na drugi stopnji v zadevah s področij, ki jih natančneje opredeljuje 7. člen ZDSS-1.¹¹⁰

V socialnem sporu se torej zagotavlja sodni nadzor nad zakonitostjo delovanja državnih organov in nosilcev javnih pooblastil na področju prava socialne varnosti. V socialnem sporu kot nasprotni stranki nastopata posameznik (zavarovanec ali drug upravičenec) in nosilec javnih pooblastil (javni zavod) ali državni organ (Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, ki ga praviloma zastopa državno odvetništvo). Pristojno sodišče v socialnem sporu presoja odločitve o pravici, obveznosti ali pravni koristi posameznika iz sistema socialne varnosti, ki jo je nosilec javnih pooblastil ali državni organ sprejel v posebnem socialnem upravnem postopku.¹¹¹

104 Sodišče pa lahko narok opravi tudi na svojih zunanjih oddelkih ali na sedežu ali zunanjih oddelkih drugih delovnih sodišč, če ima zavarovanec stalno oziromačasno prebivališče na tem območju. Dobrina, V: Rangus (ur.) in drugi, nav. delo, komentar k 171. členu, str. 395.

105 Rok je bil spremenjen z zadnjo novelo ZPP-E (Uradni list RS, št. 10/17), prej je ZPP predpisoval 15-dnevni rok.

106 Uradni list RS, št. 105/06, 107/09 – odl. US, 62/10, 98/11 – odl. US, 109/12 in 10/17 – ZPP-E. Edina izjema, kjer se ZUS-1 uporablja subsidiarno, so tožbeni razlogi (74. člen ZDSS-1).

107 Uradni list RS, št. 73/07 – uradno prečiščeno besedilo, 45/08 – ZArbit, 45/08, 111/08 – odl. US, 57/09 – odl. US, 12/10 – odl. US, 50/10 – odl. US, 107/10 – odl. US, 75/12 – odl. US, 40/13 – odl. US, 92/13 – odl. US, 10/14 – odl. US, 48/15 – odl. US, 6/17 – odl. US in 10/17.

108 Kresal Šoltes, 2007, str. 131.

109 Sodno varstvo lahko uveljavi tudi delodajalec, če je z dokončno odločbo zavoda odločeno o pravici zavarovanca na podlagi invalidnosti (drugi odstavek 171. člena ZPIZ-2). Podobno velja za vložitev pritožbe, kot je obrazloženo pri posebnostih postopka.

110 ZDSS je socialni spor opredeljeval le po pristojnosti, in sicer je v 5. členu določal, da je socialno sodišče pristojno odločati v sporih s področja pokojninskega in invalidskega zavarovanja, zdravstvenega zavarovanja, zavarovanja za primer brezposelnosti ter družinskih in socialnih prejemkov. Socialno sodišče je bilo na navedenih področjih pristojno odločati tudi v sporih o odgovornosti za škodo, ki jo zavod povzroči zavarovancu, oziroma za škodo, ki je povzročena zavodu v zvezi z zavarovalnim razmerjem.

111 Strban, v: Bubnov Škoberne in Strban, nav. delo, str. 84.

3.3.2 Narava socialnega spora

V socialnem sporu je pomemben element civilnega spora, saj se v njem zagotavlja sodno varstvo polne jurisdikcije, kar pomeni, da lahko pristojno sodišče meritorno odloča o spornem socialnopravnem razmerju.¹¹² Takšna ureditev zagotavlja konkretizacijo 157. člena Ustave RS o sodni preverljivosti vseh aktov oblasti, s katerimi ta posega v pravice posameznikov,¹¹³ upošteva pa tudi stališče Evropskega sodišča za človekove pravice (ESČP). To je namreč pravice iz socialne varnosti opredelilo kot civilne pravice v smislu 6. člena Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (EKČP),¹¹⁴ zaradi česar morajo biti v primeru, da so v nacionalnih ureditvah predmet odločanja v upravnem postopku, upravne odločitve podvržene kontroli meritornega odločanja po standardih iz 6. člena EKČP.¹¹⁵ Ta zahteva oddaljuje socialni spor od klasičnega upravnega spora in ga približuje ureditvi civilnega spora.

Ne glede na navedeno pa so tudi v socialnem sporu elementi upravnega spora, kar je pričakovana posledica ureditve pred sodnega socialnopravnega postopka,¹¹⁶ v katerem prevladuje javnopravna narava. Tako je na primer dokončno odločbo zavoda mogoče izpodbijati zaradi razlogov, ki so navedeni v ZUS-1, v socialnem sporu (v nasprotju s civilnim sporom) pa lahko gre za poudarjeno preiskovalno načelo pri zbiranju procesnega gradiva.

Narava socialne zadeve zahteva, da je treba v postopku postopati hitro, javnost pa je v določenih primerih, predvidenih z zakonom,¹¹⁷ izrecno izključena.¹¹⁸ Iz navedenega izhaja, da socialni spor ni niti upravni niti civilni spor,¹¹⁹ ampak gre za svojevrsten (mešani) spor s svojimi značilnostmi,¹²⁰ obravnava katerih pa bi presegala namene tega prispevka.

3.3.3 Razmejitev med socialnim in upravnim sporom v praksi

Navkljub povedanemu je v praksi razmejitev med socialnim in upravnim sporom pogosto nejasna in zato prihaja do razlik. Kot enega izmed primerov nekoliko nejasne razmejitve velja omeniti plačevanje prispevkov. Čeprav je reševanje

112 V nasprotju z upravnim sporom, kjer gre praviloma za spor o zakonitosti in samo izjemoma za varstvo polne jurisdikcije. Kresal Šoltes, 2007, str. 130.

113 Prav tam, str. 130.

114 ESČP je z odločitvijo v primeru Ringelsen proti Avstriji z dne 16. 7. 1971 odprlo pot vključitvi pravic s področja socialne varnosti v okvir učinkovanja 6. člena EKČP.

115 Kresal Šoltes, 2002, str. 455. V primeru Feldbrugge proti Nizozemski z dne 29. 5. 1986 je ESČP po obsežnem tehtanju javnopravnih in zasebnopravnih elementov v tem razmerju odločilo, da gre za civilno pravico v smislu 6. člena Konvencije, zato mora biti za spor o tej pravici zagotovljeno sodno varstvo z vsemi zahtevanimi procesnimi jamstvi. Glej komentar k 50. členu Ustave RS (Arhar in drugi, str. 531–532).

116 V okviru katere se o upravičenosti posameznikov do pravic iz socialne varnosti odloča po posebnem socialnopravnem postopku, ki ga vodi nosilec sistema socialne varnosti kot oseba javnega prava. Tega zavezujejo načelo zakonitosti in druga načela, ki sicer veljajo za javnopravne akte. Kresal Šoltes, 2003, str. 448.

117 ZDSS-1 v 60. členu izrecno določa, da je v sporih o pravicah do in iz invalidskega in zdravstvenega zavarovanja javnost izključena.

118 Jerovšek in Kovač, str. 204.

119 Tako tudi Cvetko in drugi, nav. delo, str. 269.

120 Strban, v: Bubnov Škoberne in Strban, nav. delo, str. 85.

(socialnega) spora o plačevanju prispevkov kot izrecna stvarna pristojnost dodeljena socialnemu sodstvu,¹²¹ o plačevanju prispevkov v določenih primerih odloča upravno sodstvo, saj odloča o pravilnosti odločbe Finančne uprave RS (FURS), ki v skladu z Zakonom o davčnem postopku (ZDavP-2)¹²² izvaja nadzor nad obračunavanjem in plačevanjem *prispevkov zavezancev*.¹²³

SKLEPNE UGOTOVITVE

Upravno pravo in pravo socialne varnosti sta samostojni (javno)pravni panogi. Zaradi prevladujočih javnopravnih elementov se v postopku uveljavljanja pravic iz socialne varnosti postopa po pravilih upravnega postopka, ki pa zaradi posebne narave zadev, o katerih se odloča, zahteva določeno prilagoditev. Ta se konkretizira s posebnim socialnoupornim postopku, v katerem se (le) subsidiarno uporablja ZUP. Zato je obvezno dobro poznavanje področnih zakonov, ki vsebujejo (posebne) določbe o postopku uveljavljanja pravic iz socialne varnosti.

Ko iz (posebnega) upravnega preidemo v sodni postopek, je poudarek na dolžniški naravi socialnopravnih razmerij, ki zahteva subsidiarno uporabo pravil pravnega postopka. Zaradi razpršenosti procesnih pravil obstaja izrazita potreba po oblikovanju in poučevanju posebnega socialnega procesnega prava.¹²⁴ To je potrebno tudi zato, da o tako občutljivih pravnih razmerjih za posameznika in njegovo družino, kot so socialnopravna razmerja, odločajo posebej usposobljene osebe in specializirani sodniki.

SEZNAM VIROV IN LITERATURE:

- ARHAR, France, in drugi, Šturm, Lovro (ur.), *Komentar Ustave Republike Slovenije*, Kranj: Fakulteta za državne in evropske študije, 2010, komentar k 50. členu Ustave RS.
- BUBNOV ŠKOBERNE, Anjuta in STRBAN, Grega. *Pravo socialne varnosti*, Ljubljana: GV Založba, 2010.
- CVETKO, Aleksej in drugi, *Zakon o delovnih in socialnih sodiščih s komentarjem*, Ljubljana: GV Založba, 2005.

121 Glej prvi odstavek 7. člena ZDSS-1.

122 Uradni list RS, št. 13/11 – uradno prečiščeno besedilo, 32/12, 94/12, 101/13 – ZDavNepr, 111/13, 25/14 – ZFU, 40/14 – ZIN-B, 90/14, 91/15, 63/16, 69/17 in 13/18 – ZJF-H. Zakon o davčnem postopku (Uradni list RS, št. 13/11 – uradno prečiščeno besedilo, 32/12, 94/12, 101/13 – ZDavNepr, 111/13, 25/14 – ZFU, 40/14 – ZIN-B, 90/14, 91/15, 63/16, 69/17 in 13/18 – ZJF-H)

123 Glej na primer sodbo Upravnega sodišča RS, opr. št. I U 1450/2017-7 z dne 16. 5. 2018, v kateri je presojalo pravilnost in zakonitost odločbe, s katero je FURS tožniku odmerila in naložila v plačilo prispevke za socialno varnost. Sodišče je pri tem poudarilo, da je predmet upravnega spora izključno presoja pravilnosti in zakonitosti odločbe o odmeri prispevkov za socialno varnost, izdane na podlagi pravnomočne odločbe ZPIZ-a o ugotovljeni lastnosti zavarovanca in zavarovalni podlagi (glej 7. točko).

124 Glej npr. program Fakultete za socialno delo, kjer se v tretjem letniku kot obvezen predmet poučuje tudi socialno procesno pravo, <www.fsd.uni-lj.si/izobrazevanje/dodiplomski-studij/ucni_nacrti/program_1%20_stopnje/2018031908325526/> (29. 10. 2018).

- KERŠEVAN, Erik in ANDROJNA, Vilko. *Upravno procesno pravo: upravni postopek in upravni spor – 2., spremenjena in dopolnjena izdaja*, Ljubljana: GV Založba, 2017, str. 28–32.
- KRESAL ŠOLTES, Katarina. Značilnosti ureditve socialnih sodišč glede na pravno naravo socialnega spora. *Delavci in delodajalci*, št. 3-4/2002, str. 441–458.
- KRESAL ŠOLTES, Katarina. Temeljna procesna načela v socialnem sporu. *Delavci in delodajalci*, št. 2/2003, str. 445–459.
- KRESAL ŠOLTES, Katarina. Nekatera vprašanja pravice do enakega varstva pravic v postopkih na področju prava socialne varnosti, v: *Prepoved diskriminacije – Med varstvom človekovih pravic in konkurenčnostjo delodajalca*, *Delavci in delodajalci*, št.7/2007 – posebna izdaja, str. 117–137.
- JEROVŠEK, Tone (ur.), TRPIN, Gorazd (ur.) in drugi. *Zakon o splošnem upravnem postopku s komentarjem*. Inštitut za javno upravo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Ljubljana: Nebra, 2004.
- JEROVŠEK, Tone in KOVAČ, Polonca. *Posebni upravni postopki*. Ljubljana: Fakulteta za upravo, 2008, str. 193–244.
- DOBRINA, Anton. V: Rangus, Andraž (ur.) in drugi, *Veliki komentar Zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju*. Ljubljana: GV Založba, 2018, str. 393–424.
- PAVČNIK, Marijan. *Teorija prava*, Ljubljana: GV Založba, 2015, str. 451–452.
- RADOVAN, Aleksander. O pravicah iz socialne varnosti. *Podjetje in delo*, št. 6/1990, str. 547–555.
- ROBNIK, Ivan. Nova ureditev delovnih in socialnih sodišč ter skupne določbe za postopek v delovnih in socialnih sporih pred sodiščem prve stopnje. *Podjetje in delo*, št. 2/2005, str. 299–317.
- STRBAN, Grega. *Temelji obveznega zdravstvenega zavarovanja*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 2005, str. 89–96.
- STRBAN, Grega. Vpliv nadzornih inštitucij na uresničevanje pravice do socialne varnosti – imamo v Sloveniji (ne)ustrezne dajatve? *Delavci in delodajalci*, št. 4/2015, str. 477–499.
- STRBAN, Grega. Lastninsko varstvo socialnih pravic, *Podjetje in delo*, letn. 41, 2015, št. 6-7, str. 1251–1266.

PРАВNA DOPUSTNOST DOKAZOV IZ NEPREKRŠKOVNIH POSTOPKOV¹*

doc. dr. Liljana Selinšek

znanstvena sodelavka na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani

1. UVOD

Iz 4. in 9. člena Zakona o prekrških (ZP-1)² izhaja, da se lahko storilec spozna za odgovornega in se mu izreče sankcija za *storjeni* prekršek, kar med drugim pomeni, da mora biti *dokazano*, da je storilec izpolnil vse predpisane znake prekrška, ki se mu očita, in da je za ta prekršek odgovoren. Če ni dokazano, da je prekršek storil kršitelj oziroma obdolženec, prekrškovni organ ne izda odločbe o prekršku (2. alineja 51. člena ZP-1) oziroma sodišče s sodbo ustavi postopek o prekršku (5. alineja prvega odstavka 136. člena ZP-1).

Glede zahtevnosti dokazovanja so prekrški izjemno raznoliki. Pri nekaterih zadostuje preprosta osebna zaznava pooblaščenih uradnih oseb prekrškovnega organa ali zabeležka tehničnega sredstva, pri drugih pa je lahko potrebno veliko truda glede pridobivanja dokazov, pa tudi pri presoji pravne dopustnosti predloženih oziroma zbranih dokazov ter oceni njihove dokazne vrednosti (sporočilnosti).

Dokaz se opredeljuje kot vir spoznanja o kakem pomembnem dejstvu oziroma je sinonim za logično in izkustveno sprejemljivo trditev o obstoju kakega pravno pomembnega dejstva.³ Na splošni ravni se tudi v postopku o prekršku ugotavljajo tri vrste dejstev, ki so glede na njihov poseben pomen ali vlogo, ki jo opravljajo, pomembna:⁴

- odločilna dejstva (to so dejstva, brez katerih ni mogoče odločiti o glavni stvari, in ki praviloma izhajajo iz predpisov, ki določajo opis prekrška. Mednje uvrščamo dejstva, ki zadevajo izvršitveno ravnanje, prepovedano posledico, vzorčno zvezo, protipravnost, odgovornost, okoliščine za odmero (omilitev) sankcije, in dejstva, od katerih je odvisna odločitev o premoženjskopravnem zahtevku. Sklop vseh odločilnih dejstev je dejansko stanje),
- indici (to so dejstva, na podlagi katerih sklepamo o obstoju odločilnih dejstev, tj. dejstva, ki šele posredno, z logičnim sklepanjem omogočajo spoznavanje odločilnih dejstev. Indici sami zase torej niso odločilni, ampak kažejo na obstoj odločilnega dejstva. Potrebe po njihovem ugotavljanju ne določa predpis, temveč dejansko stanje, ki ga je treba ugotoviti) in

1 *Prispevek je za objavo prirejeno predavanje avtorice na Prekrškovnopравни šoli, ki je v organizaciji Centra za izobraževanje v pravosodju potekala od 7. do 9. novembra 2018 na Bledu.

2 Uradni list RS, št. 29/11 – uradno prečiščeno besedilo, 21/13, 111/13, 74/14 – odl. US, 92/14 – odl. US, 32/16 in 15/17 – odl. US.

3 Dežman in Erbežnik, nav. delo, str. 604.

4 Povzeto po Melart (2008), nav. delo, str. 20. Prim. tudi sodbo Vrhovnega sodišča RS I lps 41679/2014-161.

- pomožna (kontrolna) dejstva (to so dejstva, s katerimi preverjamo verodostojnost dokazov, ki so namenjeni ugotavljanju odločilnih dejstev ali indicev).

Odločilna dejstva morajo biti vedno ugotovljena, za druga pa ni treba, da bi se vedno ugotavljala: to je odvisno od okoliščin zadeve, ki se obravnava, predvsem pa od števila in dokazne vrednosti neposrednih dokazov.⁵

Da se lahko izreče sankcija za prekršek, morajo biti dokazani vsi objektivni znaki prekrška in ločeno tudi odgovornost storilca, ki je subjektivni znak prekrška. Objektivni znaki posameznega prekrška so razvidni iz opisa prekrška, pravila glede dokazovanja odgovornosti pa izhajajo primarno iz ZP-1⁶ (redkeje pa tudi iz opisa prekrška).

Glede na naravo prekrškov so znaki prekrška pogosto zaznani v drugem (recimo mu neprekrškovnem⁷) postopku, v katerem so v celoti ali vsaj delno zbrani tudi dokazi, ki kažejo na storjeni prekršek. Ker so procesne garancije v kaznovalnih postopkih drugačne (praviloma višje) kot v drugih pravnih postopkih, se lahko v primeru prehajanja dokazov iz neprekrškovnega v prekrškovni postopek zastavijo vprašanja o pravni dopustnosti tovrstnih dokazov, ki jih je treba razrešiti, preden se določen dokaz uporabi v prekrškovnem postopku.

2. KRATEK POVZETEK PREKRŠKOVNEGA DOKAZNEGA PRAVA

Da se lahko uporabi kot dokazno gradivo v postopku zaradi kaznivega ravnanja (kaznivega dejanja ali prekrška), mora dokaz v splošnem izpolnjevati dva pogoja: (1) biti mora pravno dopusten, tj. pridobljen ob upoštevanju pravil in standardov, določenih v Ustavi Republike Slovenije (Ustava RS)⁸ in veljavni zakonodaji, in (2) imeti mora ustrezno dokazno vrednost. Medtem ko je pravna dopustnost izključno procesna kategorija, ki vzpostavlja omejitve dokazovanja, kadar za to obstajajo stvarno upravičeni razlogi, se dokazna vrednost (sporočilnost) nanaša na presojo vsebinske ustreznosti posameznega dokaza.

Tudi v prekrškovnem pravu na splošno velja, da je dokaz v postopku lahko vsako dokazno sredstvo, na podlagi katerega je mogoče ugotoviti kakšno dejstvo (priče, listine, ogled, izvedenstvo itd.).⁹ Dokazna sredstva, ki jih lahko prekrškovni organ in sodišče uporabita v postopku, torej niso omejena in enako velja tudi za dejanja, s katerimi organi postopka pridejo do dokaznih sredstev.¹⁰ Drugače od

5 Melart (2008), str. 20–21.

6 Gl. predvsem 9. člen ZP-1 ter člene od 14.–15. a tega zakona.

7 Seznam neprekrškovnih postopkov, ki tečejo pred državnimi organi, je zelo širok (mednje uvrščamo kazenske postopke, druge sodne postopke (pravdne, nepravdne), inšpekcijske in druge nadzorne postopke, upravne postopke, postopke parlamentarne preiskave ipd.), znaki prekrška pa se največkrat odkrijejo pri inšpekcijskih in sorodnih nadzornih upravnih postopkih.

8 Uradni list RS, št. 33/91-I, 42/97 – UZS68, 66/00 – UZ80, 24/03 – UZ3a, 47, 68, 69/04 – UZ14, 69/04 – UZ43, 69/04 – UZ50, 68/06 – UZ121, 140, 143, 47/13 – UZ148, 47/13 – UZ90, 97, 99 in 75/16 – UZ70a.

9 Perpar, nav. delo, str. 122 – 123. Pri tem teorija razlikuje med dokazom, ki ima le spoznavni pomen, in med dokazom v pravnem pomenu, ki se oblikuje ob spoštovanju dokaznih pravil z namenom zagotoviti čim kakovostnejša spoznanja o dejstvih, spoštovanje človekovih pravic in poštenost postopka. O tem Melart (2010), nav. delo, str. 104.

10 Prirejeno po Šugman Stubbs in Gorkič, nav. delo, str. 311.

večine procesnih zakonov, ki praviloma podrobno urejajo način(e) ugotavljanja dejstev in dokazne prepovedi (to je med drugim vsebina t. i. dokaznega prava¹¹), pa ZP-1 predvsem prekrškovnim organom, deloma pa tudi sodiščem na tem področju daje skope usmeritve. V nadaljevanju na kratko povzemamo temeljna pravila ZP-1, ki urejajo dokazovanje, pri čemer se omejujemo na hitri postopek o prekršku, postopek z zahtevo za sodno varstvo in redni sodni postopek o prekršku. Postopka s pritožbo, izrednimi pravnimi sredstvi in posebnih postopkov, ki prav tako vključujejo dokazovanje (postopek zoper mladoletnike, postopek odreditve nadomestnega zapora, postopek za odvzem premoženjske koristi ipd.), v tem prispevku ne obravnavamo; velja pa tudi v teh postopkih *mutatis mutandis* vse, navedeno v 3. poglavju tega prispevka.

2.1 Hitri postopek o prekršku

2.1.1 Pravila dokazovanja

V hitrem postopku o prekršku pravila glede dokazovanja neposredno ali posredno izhajajo iz določbe:

- prvega odstavka 55. člena ZP-1, ki vsebuje temeljno pravilo o hitrem in enostavnem ugotavljanju dejstev in zbiranju dokazov,
- prvega odstavka 58. člena ZP-1 v delu, ki napotuje na smiselno uporabo določb Zakona o splošnem upravnem postopku (ZUP)¹² o zapisniku,
- drugega odstavka 58. člena ZP-1, ki napotuje na smiselno uporabo določb o rednem sodnem postopku glede nekaterih preiskovalnih dejanj, in
- petega odstavka 55. člena ZP-1 in četrte alineje 62. člena ZP-1, iz katerih izhajajo dokazne prepovedi.

Osnovna pravna podlaga za zbiranje dokazov v hitrem postopku o prekršku je prvi odstavek 55. člena ZP-1, po katerem prekrškovni organ po uradni dolžnosti brez odlašanja, hitro in enostavno ugotovi dejstva in zbere dokaze, ki so potrebni za odločitev o prekršku (tako zbrane dokaze je treba ustrezno protokolirati (zapisati) po pravilih ZUP o vodenju zapisnika). Po stališču vrhovnega sodišča iz prvega odstavka 55. člena ZP-1 izhaja tudi, da prekrškovni organ v hitrem postopku o prekršku ni vezan na dokazna pravila, temveč hitro in enostavno ugotovi dejstva in zbere dokaze, ki jih presodi po načelu proste presoje dokazov (sodba VS RS, opr. št. IV Ips 53/2013).

Glede preiskovalnih dejanj, ki pomenijo (naj)težje posege v pravice kršitelja (hišna in osebna preiskava, preiskava elektronskih in z njimi povezanih naprav ter nosilcev elektronskih podatkov in zaseg in odvzem predmetov), pa je v drugem odstavku 58. člena ZP-1 vsebovano napotilo na uporabo določb rednega sodnega

11 Dokazno pravo je podpanoga vsakega procesnega prava (tudi prekrškovnega), vendar je na različnih področjih različno poglobljeno. V splošnem zajema skupek pravil, ki določajo načela dokazovanja, preiskovalna dejanja in ukrepe (vključno z dokaznimi standardi, ki morajo biti izpolnjeni za uporabo določenega dejanja ali ukrepa), dokazna sredstva, pravila o zavarovanju dokaznih sredstev, dokazne prepovedi in sankcije za kršitve dokaznih prepovedi.

12 Uradni list RS, št. 24/06 – uradno prečiščeno besedilo, 105/06 – ZUS-1, 126/07, 65/08, 8/10 in 82/13.

postopka o prekršku, kar v skladu s 67. členom ZP-1 pomeni smiselno uporabo Zakona o kazenskem postopku (ZKP),¹³ ki ureja izvedbo teh preiskovalnih dejanj za potrebe kazenskega postopka. Pri tem je treba poudariti, da se v okviru preiskave elektronskih in z njimi povezanih naprav dopušča poseg v tajnost pisem in drugih občil s smiselno uporabo določb ZKP le pri pregonu pravnih oseb, ki naj bi storile prekršek, določen v skladu s petim odstavkom 17. člena ZP-1 (torej prekršek s področja varstva konkurence ali trga z električno energijo ali zemeljskim plinom), v postopku dokazovanja drugih prekrškov pa poseg v tajnost pisem in občil ni dovoljen, kar izhaja iz osme alineje prvega odstavka 67. člena ZKP.

Glede hitrega postopka o prekršku ZP-1 torej daje pravno podlago (z napotilom na uporabo drugih predpisov) le za izvedbo nekaterih preiskovalnih dejanj, ki bistveno posegajo v pravice domnevnega kršitelja, medtem ko podrobnejših pravil o pridobivanju in izvajanju drugih dokazov (kot so zaslišanje kršitelja, zaslišanje prič, izvedenstvo, dokazovanje z listinami in predmeti) ne vsebuje, niti glede tega ne odkazuje na uporabo določb drugega procesnega zakona. V praksi se je to pri zahtevnejših prekrškovnih postopkih izkazalo kot problematično, zato je teorija oblikovala stališče, da se lahko dokazna dejanja, ki niso urejena v ZP-1 in ta zakon zanje ne odkazuje na uporabo določb ZKP, v hitrem postopku o prekršku izvajajo po določbah ZUP, kadar so ta dejanja potrebna. Iz komentarja ZP-1 izhaja, da ta zakon na uporabo in obenem na omejitve obsega uporabe določb ZUP o dokaznih sredstvih¹⁴ nakazuje posredno v 51. in 55. členu s tem, ko določa, da mora prekrškovni organ po uradni dolžnosti brez odlašanja, hitro in enostavno pridobiti dejansko podlago, ki je potrebna za odločitev o prekršku. V skladu s tem se dokazna pravila ZUP v hitrem prekrškovnem postopku uporabijo v bolj zapletenih položajih, na primer ob potrebi po zaslišanju priče ali angažiranju izvedenca. To stališče je dodatno utrjeno z razlago, da določbo prvega odstavka 58. člena ZP-1 dopolnjuje procesna analogija, določena v 4. členu ZUP, v skladu s katero se *»upravni postopek smiselno uporablja tudi v drugih javnopravnih zadevah, ki nimajo značaja upravne zadeve po 2. členu tega zakona, kolikor ta področja niso urejena s posebnim postopkom.«*¹⁵

Posebej pa je treba poudariti, da se v hitrem postopku o prekršku ne uporablja določba 188. člena ZUP (izjava stranke), saj je izjava kršitelja urejena neposredno v drugem, tretjem in četrtem odstavku 55. člena ZP-1. Je pa pri tem treba paziti na razlikovanje med izjavami in zasliševanjem kršitelja kot obravnavanega subjekta v razmerju do izjav, pridobljenih v postopku ugotovitve resničnega dejanskega stanja. Namen prvega je obramba stranke ob upoštevanju načela zaslišanja (oziroma pravice izjaviti se in biti slišan po 22. členu Ustave RS), namen drugega pa upoštevanje načela materialne resnice.¹⁶

13 Uradni list RS, št. 32/12 – uradno prečiščeno besedilo, 47/13, 87/14, 8/16 – odl. US, 64/16 – odl. US, 65/16 – odl. US in 66/17 – ORZKP153,154.

14 V okviru dokazovanja ZUP ureja listine (169.–177. člen), potrdila (179.–180. a člen), priče (181.–187. člen), izvedence in tolmače (189.–198. člen), ogled (199.–203. člen) in zavarovanje dokazov (204.–206. člen).

15 Več o tem Kovač v Čas, Jenull in Orel (red.), nav. delo, str. 397–400.

16 Prav tam, str. 398.

2.1.2 Dokazne prepovedi

Poleg pravil o dokaznih sredstvih in preiskovalnih dejanjih so zelo pomemben del dokaznega prava tudi zakonske dokazne prepovedi. Enako kot v kazenskem procesnem pravu poznamo tudi v prekrškovnem procesnem pravu dve vrsti tovrstnih prepovedi, in sicer tiste, ki imajo naravo ustavnih jamstev in je njihovo vsebino treba črpati iz Ustave RS, in tiste, ki so zapisane v ZP-1, ki prepoveduje opiranje odločb na dokaze, pridobljene z njihovo kršitvijo.¹⁷ Kot je v sodbi I Ips 234/98 poudarilo Vrhovno sodišče RS, je okoliščine, zaradi katerih naj bi bil dokaz prepovedan, treba ugotavljati v vsakem postopku in za vsak posamezni dokaz posebej, pri čemer je ugotavljanje dejstev o zatrjevanem protiustavnem oziroma nezakonitem načinu pridobitve dokaza vprašanje dejanskega stanja. Ob presojanju oziroma zatrjevanju, da gre za nedovoljeni dokaz, je v praksi treba najpogosteje ugotavljati, ali je bil v konkretnem primeru izpolnjen dokazni standard za izvedbo ukrepa, s katerim je bil pridobljen dokaz, ali je organ imel sodno odredbo, kadar se ta zahteva, in ali so bile ob posameznem preiskovalnem dejanju izpolnjene druge predpisane formalnosti.¹⁸

Iz ureditve hitrega postopka o prekršku v ZP-1 izhajata naslednji tipični dokazni prepovedi:

- prepoved opiranja odločbe o prekršku na izjavo kršitelja, če ta ni bil poučen o svojih pravicah, ali če dani pouk ni vpisan v zapisnik, uradni zaznamek ali pisno obvestilo (peti odstavek 55. člena ZP-1), in
- prepoved opiranja odločbe na dokaze, ki so bili pridobljeni s kršitvijo z ustavo določenih človekovih pravic in temeljnih svoboščin (četrta alineja 62. člena ZP-1).

Za netipično dokazno prepoved pa je mogoče šteti določbo že omenjene osme alineje prvega odstavka 67. člena ZP-1, ki se uporablja tudi v hitrem postopku. Iz te določbe izhaja, da je v okviru preiskave elektronskih in povezanih naprav ter nosilcev elektronskih podatkov poseg v tajnost pisem in občil dopusten pri pregonu pravnih oseb, ki naj bi storile prekršek s področja varstva konkurence ter trga z električno energijo ali zemeljskim plinom. *A contrario* je dokazovanje drugih prekrškov s posegom v tajnost pisem in občil prepovedano.

Zakonska dokazna prepoved iz petega odstavka 55. člena ZP-1 izhaja iz tega, da je predpogoj poštenega postopka dejstvo, da je kršitelj pred kakršnim koli izjavljanjem poučen o pravicah, ki jih ima v postopku, oziroma konkretno o tem, da se lahko izjavi o dejstvih oziroma okoliščinah prekrška (*pravica do izjave*), da pa mu tega ni treba storiti niti odgovarjati na vprašanja (*pravica do molka*), če se bo izjavil ali odgovarjal, pa se mu ni treba izpovedovati zoper sebe ali svoje bližnje (*privilegij zoper samoobtožbo*). Hkrati mora biti kršitelj poučen tudi, da mora navesti vsa dejstva in dokaze v svojo korist (*pravica do navajanja dejstev in dokazov*), ker jih sicer v poznejših fazah postopka ne bo več mogel uveljavljati (*prekluzijsko pravilo*). Prekrškovni organ ne sme opreti odločbe o prekršku na izjavo kršitelja, ki o svojih

¹⁷ Povzeto po Gorkič, nav. delo, str. 43.

¹⁸ Prav tam, str. 126.

pravica ni bil poučen, pa tudi ne na izjavo kršitelja, ki je bil korektno obveščen o svojih pravicah, vendar ta pouk ni ustrezno protokoliran.

V teoriji ni enotnega stališča o tem, ali napotitvene določbe ZP-1, ki odkazujejo na uporabo določb ZKP, ki urejajo posamezna preiskovalna oziroma dokazna dejanja, zajemajo tudi dokazne prepovedi, ki jih ZKP ureja v zvezi s temi dejanji. Gorkič meni, da ZP-1 izključno in v celoti ureja, katere kršitve zakonskih določb lahko povzročijo prepoved opiranja odločbe oziroma sodbe na gradivo, pridobljeno s temi kršitvami, in da napotitev ZP-1 na uporabo določb ZKP, ki urejajo posamezna dokazna oziroma preiskovalna dejanja, ne vključuje tistega dela ureditve v ZKP, ki določa sankcioniranje zakonskih dokaznih prepovedi.¹⁹ Melartova in komentatorji ZP-1 pa – konkretno za hitri postopek o prekršku – zagovarjajo stališče, da je vsebino dokaznih prepovedi, ki se nanašajo na dokaze, pridobljene s preiskovalnimi dejanji, glede katerih ZP-1 odkazuje na uporabo določb rednega sodnega postopka, te pa dalje na uporabo določb ZKP (tj. glede izvedbe hišne in osebne preiskave, preiskave elektronskih in povezanih naprav ter zasega in odvzema predmetov), treba razbrati iz ZKP.²⁰ Avtorica tega prispevka se pridružujem slednjemu stališču, saj menim, da – upoštevajoč sistematiko in pristop zakonodajalca k oblikovanju določb ZP-1 – ni podlage za sklep, da je želel zakonodajalec vprašanje sankcioniranja dokaznih prepovedi v prekrškovnem postopku urediti celovito, torej brez sklicevanja na ZKP. Delno urejanje posameznega vprašanja s kombinacijo napotitve na uporabo drugega predpisa, ki ureja to isto vprašanje, je v ZP-1 namreč razmeroma pogosto.²¹ Poleg tega bi bilo nomotehnično nenavadno, če bi zakonodajalec glede neposredne izvedbe (vsebine) preiskovalnega dejanja napotil na uporabo ZKP, dokazne prepovedi v zvezi s tem dejanjem pa določil v ZP-1. Na ta način bi bile določbe ZP-1 (še bolj²²) nejasne oziroma nepovezane. Glede na zahtevnost uporabe dokaznih procesnih pravil ZP-1 v praksi pa ni nepomemben niti povsem pragmatični vidik: zakonske dokazne prepovedi, izrecno določene v ZKP, je v praksi lažje prepoznati in uveljaviti kot pa ustavne dokazne prepovedi, ki so v večjem delu določene le na načelni ravni in za hitri (in enostavni) postopek o prekršku pogosto (pre)zahtevne.

Zgoraj navedene zakonske dokazne prepovedi v hitrem postopku o prekršku je torej treba dopolniti še z ustreznimi določbami ZKP. Konkretno iz 219. člena ZKP izhaja, da sodišče oziroma prekrškovni organ ne sme opreti svoje odločbe na dokaze, pridobljene s hišno ali osebno preiskavo:

- če je bila hišna ali osebna preiskava opravljena brez pisne odredbe sodišča (prvi odstavek 215. člena ZKP),

¹⁹ Gorkič, nav. delo, str. 45–46. Avtor sicer ugotavlja, da je za prakso to manj pomembno, ker večina določb ZKP, ki vsebujejo dokazne prepovedi, le povzema ustavna jamstva in njihove kršitve, zato je mogoče enake učinke doseči z ugotavljanjem kršitve ustavnega (procesnega) jamstva in torej brez sklicevanja na ZKP. *Ibidem*.

²⁰ Melart, nav. delo (2010), str. 104 in Čas, Kovač in Orel v Čas, Jenull in Orel (red.), nav. delo, str. 550.

²¹ Ta pristop se uporablja predvsem v rednem sodnem postopku o prekršku. Tako ZP-1 v 67. členu na primer napotuje na smiselno uporabo določb ZKP o zaslišanju obdolženca, v 69. členu, 114. in 115. členu pa tudi vsebuje določbe o zaslišanju obdolženca. Podobno velja za izvedenstvo, ogled, zaslihanje prič ipd.

²² Razprava o (ne)primernosti pristopa zakonodajalca k oblikovanju temeljnega prekrškovnega zakona presega namen tega prispevka, je pa ZP-1 nazoren pokazatelj tega, kako lahko težnje po pretirani poenostavitvi zapletejo določeno pravno področje.

- če je bila hišna ali osebna preiskava opravljena brez oseb, ki morajo biti navzoče pri preiskavi, torej brez t. i. solenitetnih prič (prvi in tretji odstavek 216. člena ZKP), in
- če niso bila ustrezno spoštovana pravila o vstopu v tuje stanovanje in druge prostore brez odredbe (prvi odstavek 218. člena ZKP), pravila o izvedbi preiskave brez solenitetnih prič (tretji odstavek 218. člena ZKP) in pravila o izvedbi osebne preiskave brez odredbe in navzočnosti prič (četrti odstavek 218. člena ZKP).

Glede preiskave elektronskih in povezanih naprav ter nosilcev elektronskih podatkov se v skladu z enajstim odstavkom 219. a člena ZKP odločba ne sme opirati na tako pridobljene dokaze:

- če je bila preiskava opravljena brez odredbe sodišča ali v nasprotju z njo, ali
- če je bila preiskava (v primeru, ko se ne izda odredba) opravljena brez vnaprejšnje pisne privolitve imetnika ter policiji znanih in dosegljivih uporabnikov elektronske naprave, ki na njej utemeljeno pričakujejo zasebnost (drugi odstavek 219. a člena ZKP).

ZP-1 odkazuje tudi na smiselno uporabo določb ZKP o zasegu in odvzemu predmetov, vendar ZKP pri tem preiskovalnem dejanju ne določa neposrednih dokaznih prepovedi.

Sistem zakonskih dokaznih prepovedi v hitrem postopku o prekršku je torej razmeroma razvejan. Enako velja tudi za ustavne dokazne prepovedi. Pri teh se vprašanje zakonitosti dokazov največkrat zastavlja pri dokazih, pridobljenih s preiskovalnimi ali drugimi dejanji, ki občutneje posegajo v človekove pravice, predvsem v enakost pred zakonom (14. člen Ustave RS), varstvo človekove osebnosti in dostojanstva (21. člen Ustave RS), enako varstvo pravic (22. člen Ustave RS), domnevo nedolžnosti (27. člen Ustave RS), pravna jamstva v kazenskem postopku (29. člen Ustave RS), svobodo gibanja (32. člen Ustave RS), pravico do osebnega dostojanstva (34. člen Ustave RS), varstvo zasebnosti in osebnostnih pravic (35. člen Ustave RS), nedotakljivost stanovanja (37. člen Ustave RS), varstvo tajnosti pisem in drugih občil (38. člen Ustave RS) in druge.²³

2.2 Postopek z zahtevo za sodno varstvo

Hitri postopek in postopek, ki ga sodišče vodi na podlagi zahteve za sodno varstvo, pomenita z vidika ugotavljanja dejstev celoto: pravilnost in popolnost dejanskega stanja, kot je bilo ugotovljeno v hitrem postopku, ni le predmet preizkusa sodišča, saj mora tudi sodišče ugotavljati pomembna dejstva, če glede na navedbe v pravnem sredstvu oceni, da je to potrebno.²⁴ Če spozna, da prekrškovni organ dejanskega stanja ni popolno in pravilno ugotovil, mora namreč sodišče po določbi četrtega odstavka 65. člena ZP-1 ponoviti ali dopolniti dokazni postopek. Nista pa ta postopka celota glede uporabe dokaznega prava: medtem ko prekrškovni organ zbira in ocenjuje dokaze po zgoraj navedenih pravilih hitrega postopka, sodišče

²³ Perpar, nav. delo, str. 127.

²⁴ Prim. Melart (2008), nav. delo, str. 21.

v postopku z zahtevo za sodno varstvo dokazni postopek ponovi ali dopolni po pravilih rednega sodnega postopka o prekršku. Potencialna težava te ureditve je v tem, da dokazna pravila oziroma kavtele v hitrem in rednem sodnem postopku o prekršku niso povsem enake, zato slika o sicer istem preteklem dogodku, ki se izriše v postopku z zahtevo za sodno varstvo, ni nujno vedno enaka tisti iz hitrega postopka o prekršku. Vprašanja, ki se (lahko) odprejo, so v bistvu enaka kakor glede prehajanja dokazov iz neprekrškovnih postopkov v prekrškovni postopek, kar obravnavamo v nadaljevanju.

Dokazna pravila rednega sodnega postopka o prekršku so povzeta v nadaljevanju; na tem mestu pa je treba opozoriti še na določbo šeste alineje 62. a člena ZP-1, v skladu s katero mora sodišče v postopku z zahtevo za sodno varstvo vselej po uradni dolžnosti preizkusiti, ali je prekrškovni organ spoštoval dokazne prepovedi v hitrem postopku v prekršku, tj. ali se odločba opira na dokaz, na katerega se po določbah ZP-1 ne more opirati, ali je bil pridobljen s kršitvijo z ustavo določenih človekovih pravic ali temeljnih svoboščin. Če ugotovi, da je prekrškovni organ odločbo oprl na nedovoljeni dokaz, se šteje, da dejansko stanje ni pravilno ugotovljeno. Sodišče mora v tem primeru v skladu s tretjim odstavkom 65. člena ZP-1 ugoditi zahtevi za sodno varstvo in glede na stanje stvari spremeniti odločbo prekrškovnega organa, kar v praksi pomeni, da mora na novo odločiti o zadevi brez upoštevanja nedovoljenega dokaza. ZP-1 za te primere predvideva le izločitev dokaza,²⁵ ne pa tudi izločitev sodnika, iz česar teorija sklepa, da za zakonodajalca dejstvo, da se je sodnik seznanil z nedovoljenim gradivom v postopku o prekršku, ni za problematično²⁶ Ker lahko seznanitev z nedovoljenim dokaznim gradivom (t. i. psihološka okužba) nedvomno vpliva na poštenost postopka, sem avtorica tega prispevka mnenja, da bi jo bilo mogoče šteti za drugo okoliščino, ki vzbuja dvom o nepristranskosti, kar je odklonilni (in s tem lahko tudi izločitveni) razlog tako za pooblaščene uradne osebe prekrškovnega organa (37. člen ZUP v povezavi s prvim odstavkom 58. člena ZP-1) kakor tudi za sodnika (šesta točka 84. člena ZP-1).

2.3 Redni sodni postopek o prekršku

2.3.1 Pravila dokazovanja

V rednem sodnem postopku o prekršku pravila dokazovanja neposredno ali posredno izhajajo iz:

- četrte,²⁷ pete, šeste, sedme, osme in devete alineje prvega odstavka 67. člena ZP-1, ki vsebujejo napotilo na smiselno uporabo določb ZKP o zaslišanju obdolženca in prič, izvedenstvu, hišni in osebni preiskavi, zasegu in preiskavi

²⁵ Izločitev dokaza v ZP-1 sicer ni predpisana neposredno, marveč se dokazi izločajo na podlagi ustavnih določil o poštemem postopku oziroma logične razlage zakona (zakonska določba, da se odločba »ne more opirati« na določen dokaz, logično pomeni, da je treba ta dokaz izločiti).

²⁶ Gorkič, nav. delo, str. 46.

²⁷ Pri tem je treba biti ustrezno pozoren na to, da se določba četrte alineje prvega odstavka 67. člena ZP-1, ki predvideva smiselno uporabo določb ZKP glede zaslišanja obdolženca, ne nanaša na izjave domnevnega storilca, dane policiji, temveč na zaslihanje obdolženca pred sodiščem. Prim. sodbo VS RS, opr. št. IV Ips 117/2008.

elektronskih in z njimi povezanih naprav ter nosilcev elektronskih podatkov (razen če gre za poseg v tajnost pisem in drugih občil²⁸) in o zasegu in odvzemu predmetov, pri čemer je zelo pomembna preambula, da se določbe ZKP uporabijo le, če istih vsebin ne ureja ZP-1,

- 68. člena ZP-1, ki določa načelo materialne resnice,
- 71. člena ZP-1, ki vsebuje pravilo o prosti presoji dokazov,
- 114. in 117. člena ZP-1, ki vsebujeta pravila o zaslišanju obdolženca in zastopnika pravne osebe,
- 118. člena ZP-1, ki ureja postopanje sodišča v primeru, če obdolženec prizna storitev prekrška,
- 120. člen ZP-1, ki ureja ogled,
- 121. člen ZP-1, ki vsebuje določbo o izvedenstvu,
- 122. člen ZP-1, ki ureja pravila za odreditev psihiatričnega pregleda obdolženca,
- 123. člen ZP-1, ki ureja zaseg predmetov,
- 133. člen ZP-1, ki vsebuje pravila za sprejem dokazne ocene, in
- 137. člen ZP-1, ki ureja odvzem predmetov.

Podrobnejša obravnava navedenih določb presega namen tega prispevka, je pa na tem mestu primerno ponoviti, da sodišče v postopku z zahtevo za sodno varstvo dokazni postopek ponovi ali dopolni po pravilih rednega sodnega postopka o prekršku.

2.3.2 Dokazne prepovedi

V rednem sodnem postopku o prekršku veljata:

- zakonska dokazna prepoved opiranja sodne odločbe na izpovedbo pridržanega ali privedenega obdolženca ali storilca, če ta ni bil poučen o svojih pravicah,²⁹ pri čemer prepoved velja za izpovedbe, dane v času, ko je bila obdolžencu oziroma storilcu odvzeta prostost (tretji odstavek 108. člena ZP-1, tretji odstavek 109. člena ZP-1 in četrti odstavek 110. člena ZP-1 v povezavi z drugim delom šeste točke 155. člena ZP-1), in
- dokazna prepoved opiranja sodbe o prekršku na dokaz, ki je bil pridobljen s kršitvijo z ustavo določenih človekovih pravic in temeljnih svoboščin (prvi del šeste točke prvega odstavka 155. člena ZP-1).

Glede dokaznih prepovedi, ki jih v zvezi s posameznimi instituti oziroma preiskovalnimi dejanji, ki se po napatitveni določbi 67. člena ZP-1 uporabljajo tudi v rednem sodnem postopku o prekršku, vsebuje ZKP, enako kot v hitrem postopku velja, da je (po prevladujočem stališču) njihovo vsebino treba črpati iz ZKP.

28 V tem primeru je poseg dopusten le pri pregonu pravnih oseb, ki naj bi storile prekršek s področja varstva konkurence, trga z električno energijo ali zemeljskim plinom.

29 V skladu z drugim odstavkom 108. člena ZP-1 mora biti obdolženec, ki je pridržan, v maternem jeziku ali jeziku, ki ga razume, takoj obveščen o razlogih za pridržanje. Takoj mora biti tudi poučen, da mu ni treba ničesar izjaviti, da ima pravico do takojšnje pravne pomoči zagovornika, ki si ga lahko svobodno izbere, in o tem, da mora pristojni organ na njegovo zahtevo o pridržanju obvestiti njegove najbližje oziroma delodajalca, če je tuj državljan, pa na njegovo zahtevo tudi konzulat njegove države. Enak pravni pouk z izjemo pravice do obveščanja delodajalca in konzulata je treba v skladu s tretjim odstavkom 110. člena ZP-1 dati tudi osebi, ki jo policija privede brez odredbe, ker jo je zalotila pri prekršku.

Čeprav je zakonska dokazna prepoved opiranja sodbe o prekršku na izjave obdolženca, ki ni bil poučen o svojih pravicah, omejena le na pridržanega oziroma privedenega obdolženca, teorija in praksa zagovarjata stališče, da enake dokazne prepovedi z vsemi posledicami, ki iz nje izhajajo, veljajo tudi za druge obdolžence v rednem sodnem postopku, vendar ne na zakonski, temveč na ustavni podlagi, če se ugotovi kršitev ustavne pravice privilegija zoper samoobtožbo.³⁰ Kot je v sodbi IV Ips 117/2008 zapisalo Vrhovno sodišče RS, je eno izmed temeljnih jamstev poštenega kaznovalnega postopka, ki izhaja iz 4. alineje 29. člena Ustave RS, tudi pravica obdolženca, da se mu ni treba izpovedovati zoper sebe ali svoje bližnje in da mu ni treba priznati krivde (*nemo contra se prodere tenetur*). Glede na navedeno ustavno določilo uradni zaznamek o izjavi osumljenca, ki jo je dal policiji na kraju storitve prekrška, preden je bil poučen o svoji ustavni pravici do molka oziroma privilegija zoper samoobtožbo, ne more biti dokaz v procesnem smislu, na katerega bi se smelo opreti s sodbo o prekršku, saj po 6. točki prvega odstavka 155. člena ZP-1 to ni dovoljen dokaz.

Sicer je seznam kršitev Ustave RS, ki povzročijo nedovoljenost dokaza v rednem sodnem postopku o prekršku, v bistvu enak kot seznam kršitev s to posledico v hitrem postopku o prekršku (gl. zgoraj). Pri tem velja opozoriti, da iz odločb Ustavnega sodišča RS (predvsem opr. št. Up 120/97 in Up 32/01) izhajajo, da je treba tudi v postopku o prekršku obdolžencem zagotoviti temeljna jamstva poštenega postopka. Raven zagotovljenih pravic je v primeru manj hudih prekrškov (z blažjimi posledicami za kaznovanega) sicer lahko tudi nižja od tiste iz kazenskega postopka, vendar pa mora biti ob upoštevanju 22. in 29. člena Ustave RS storilcu v vsakem primeru omogočeno, da se izjavi o dokaznem gradivu, ki bi lahko vplivalo na njegov položaj. Za presojo o tem, ali je bil obdolžencu za prekršek zagotovljen pošten postopek, je predvsem treba odgovoriti na vprašanje, ali je imel zadostne možnosti, da zavzame stališče tako glede pravnih kakor tudi dejanskih vprašanj v postopku, ki teče zoper njega.

2.4 Posebej o »sadežih zastrupljenega drevesa«

Prekrškovni postopek ne pozna dokazne prepovedi za t. i. sadeže zastrupljenega drevesa, to je za dokaze, ki so pridobljeni zakonito, vendar na podlagi nedovoljenega dokaza. Kljub temu ni mogoče izključiti primerov, ko pouk tudi v postopku o prekršku takšni dokazi veljati za nedovoljene zaradi zagotovitve poštenega postopka in nanje ni mogoče opreti odločbe oziroma sodbe o prekršku.³¹ Kot pojasnjuje Gorkič, je doktrina »sadežev zastrupljenega drevesa« del presoje, ali se odločba opira na dokaz, pridobljen s kršitvijo ustavnih jamstev, kar pomeni, da tako v hitrem kakor tudi rednem sodnem postopku o prekršku obstaja podlaga za uporabo doktrine »sadežev zastrupljenega drevesa«. Pri tem je za izločitev

30 Perpar, nav. delo, str. 124. Avtor opozarja, da je v rednem sodnem postopku o prekršku ta dokazna prepoved opiranja sodbe na izjave obdolženca nekoliko ožja od primerljive zakonske dokazne prepovedi iz hitrega postopka, saj slednja velja tudi za primere, ko pouk kršitelju o privilegiju ni vpisan v zapisnik ali uradni zaznamek oziroma pisno obvestilo kršitelju o prekršku, kar seveda ne pomeni nujno, da kršitelju pouk ni bil dan. V rednem sodnem postopku pa je treba vedno vsebinsko presojati, ali je domnevni storilec ustrezni pouk prejel ali ne, pri čemer je morebitni zapis o danem pouku namenjen le ugotavljanju tega, ali je bil storilec ustrezno seznanjen s svojimi pravicami. *Ibidem*.

31 Perpar, nav. delo, str. 123. Enako Orel in Čas v Kovač (ur.), nav. delo, str. 272.

dokaza, ki je sicer sam zase pridobljen *lege artis*, odločilna presoja vzročne zveze med dokazom, pridobljenim z izvorno kršitvijo, in dokazom, ki je plod aktivnega izkoriščanja te izvorne kršitve.³²

To upošteva tudi praksa. Vrhovno sodišče RS je v zadevi št. IV Ips 53/2015 obravnavalo primer, ko je policija pri izvajanju prikritega preiskovalnega ukrepa po 150. členu ZKP (gre za ukrep nadzora elektronskih komunikacij s prisluškovanjem in snemanjem) prišla do podatkov, na podlagi katerih je organizirala zasedo, pri kateri so policisti z osebno zaznavo ugotovili znake prekrška. Vrhovno sodišče je ugotovilo, da v obravnavanem primeru prekršek sicer ni bil ugotovljen neposredno s prisluškovanjem storilcu, temveč z osebno zaznavo policistov na kraju storitve prekrška, ki pa jo je omogočila prav analiza podatkov, pridobljenih z izvajanjem ukrepa po 150. členu ZKP. Nadalje je sodišče ugotovilo, da v obravnavanem primeru obstaja neposredna vzročna zveza med (v razmerju do storilca prekrška) nezakonito zbranimi dokazi, ki so bili pridobljeni z izvajanjem ukrepa nadzora elektronskih komunikacij s prisluškovanjem in snemanjem, ter izvedbo policijske zasede, pri kateri je bila neposredno zaznana storitev očitane prekrška, in do katere je prišlo prav z aktivno uporabo podatkov, ki so bili pridobljeni z nezakonitim posegom v storilčevo zasebnost (t. i. bifurkativni test presoje, ali je dokaz pridobljen z uporabo drugega nedovoljenega dokaza, torej ali je dokaz »sadež zastrupljenega drevesa«). Posledično je osebno zaznavo policistov ocenilo kot nedovoljeno podlago za izdajo izpodbijanega plačilnega naloga.

3. UPORABNOST DOKAZOV IZ NEPREKRŠKOVNIH POSTOPKOV

Kot je razvidno iz zgornjega prikaza dokaznega prekrškovnega prava, lahko prekrškovni organ za svojo odločitev v skladu s 55. členom ZP-1 uporabi vse ugotovitve oziroma dokaze, ki jih je npr. v vlogi nadzornega ali inšpekcijskega organa³³ zbral v drugem (neprekrškovnem) postopku, ki ga vodi po posebnem (področnem) ali splošnem upravnem postopku,³⁴ kakor tudi dokaze, pridobljene od drugih oseb ali državnih organov, razen tistih, ki so predmet zakonskih ali ustavnih dokaznih prepovedi, kakor za hitri postopek o prekršku izhajajo iz določb ZP-1. Enako velja za sodišče: pridobi oziroma uporabi lahko vse dokaze, razen tistih, ki so zajeti s procesnimi ali vsebinskimi dokaznimi prepovedmi, ki veljajo v rednem sodnem postopku in v enakem obsegu v postopku z zahtevo za sodno varstvo.

Praktične razsežnosti tega preprostega in jasnega pravila pa niso vedno tako enostavne. Zakonske dokazne prepovedi v hitrem in rednem sodnem postopku o prekršku so sorazmerno lahko prepoznavne, presoja ustavnih dokaznih prepovedi pa zahteva več truda, sploh ob upoštevanju dejstva, da Vrhovno sodišče RS tudi

³² Gorkič, nav. delo, str. 47.

³³ Uradni osebi, ki vodi neprekrškovni (npr. inšpekcijski) postopek in je hkrati v vlogi pooblaščenice uradne osebe prekrškovnega organa, ni treba podvajati izvajanja dokazov in dvakrat voditi dokaznega postopka – enkrat za potrebe odločanja v neprekrškovnem postopku in drugič za sprejem ustreznih odločitev v prekrškovnem postopku (Perpar, nav. delo, str. 122), ampak lahko dokaze iz neprekrškovnega postopka prenese v prekrškovni postopek, pri čemer pa je treba spoštovati omejitve, ki izhajajo iz pravil oziroma ureditve dokaznih prepovedi.

³⁴ Jenull in Maček Guštin, nav. delo, str. 73.

za prekrškovni postopek upošteva doktrino »sadežev zastrupljenega drevesa«. ³⁵ Kakor že navedeno zgoraj, so ustavne določbe o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah številne. ³⁶ Problematika dokazov, zbranih v nekazenskih postopkih, pa se nanaša predvsem na privilegij zoper samoobtožbo, zato se v nadaljevanju osredotočamo na to vprašanje. Ker vseh možnih hipotetičnih položajev, ki v zvezi s to pravico lahko nastanejo v praksi, ni mogoče predvideti, se omejujemo na nekaj tistih, ki so bolj verjetne.

3.1 Privilegij zoper samoobtožbo – problematika obremenilnih izjav

Iz 29. člena Ustave RS izhaja, da mora biti vsakomur, ki je obdolžen kaznivega dejanja, ob popolni enakopravnosti med drugim zagotovljena pravica, da mu ni treba izpovedati zoper sebe ali svoje bližnje ali priznati krivde. Da lahko posameznik izkoristi privilegij zoper samoobtožbo, je bistveno, da je o tej pravici poučen pravočasno ter na razumljivo in jasno.

V praksi je privilegij zoper samoobtožbo precej širši, kot izhaja le iz jezikovne razlage 29. člena Ustave RS. Iz primerjalne sodne prakse (vključno s prakso Evropskega sodišča za človekove pravice, ki je za nas zavezujoča) namreč izhaja, da je treba ta privilegij razumeti *zelo široko* glede vrst postopkov, na katere se razteza, glede vrst dokazov pa ga je treba razlagati *razmeroma široko*. Glede postopkov je danes (bolj ali manj) nesporno, da privilegij ni omejen le na izjave, dane neposredno v kaznovalnem postopku (tj. kazenskem postopku ali postopku o prekršku), ampak se razteza na vse izjave osebe, (pozneje) obtožene kaznivega ravnanja, ki jih je ta podala kateremukoli državnemu organu ali organizaciji z javnimi pooblastili. Glede vrst dokazov pa je privilegij omejen na t. i. pričevalne oziroma testimonialne dokaze, torej na izpoved(bo) posameznika, s katero je sodna praksa izenačila predajo obremenilnih listin in dokumentov. ³⁷

3.2 Izjave in listine iz kazenskih postopkov

Za presojo, ali je v postopku o prekršku pravno dopusten dokaz izjava oziroma zapisnik z izjavo kršitelja ali obdolženca, ki jo je dal drugemu državnemu organu v neprekrškovnem postopku, je torej ključno, ali je bilo v postopku pridobivanja izjave zadoščeno privilegiju zoper samoobtožbo. ³⁸ Konkretno to pomeni, da ni ovire, da se za potrebe prekrškovnega postopka pridobi izjava, ki jo je storilec dal v kazenskem postopku, v katerem ima ali je imel status obdolženca, in je pred podajo izjave dobil polni pravni pouk po ZKP, ki vsebuje tudi opozorilo o privilegiju zoper samoobtožbo. Prav tako ni ovir, da se v prekrškovnem postopku uporabi izjava obdolženca iz kazenskega postopka, ki ima v prekrškovnem postopku status

³⁵ Gl. zgoraj predstavljeno sodbo IV Ips 53/2015.

³⁶ Gorkič meni, da za vsebino dokaznih prepovedi, ki imajo naravo ustavnih jamstev, niso pomembne le določbe Ustave RS, ampak tudi določbe drugih aktov, veljavnih v Republiki Sloveniji, ki vsebujejo določbe o človekovih pravicah. Avtor to stališče utemeljuje s petim odstavkom 15. člena Ustave RS, v skladu s katerim nobene človekove pravice ali temeljne svoboščine, urejene v pravnih aktih, ki veljajo v Sloveniji, ni dopustno omejevati z izgovorom, da je ta ustava ne priznava ali da jo priznava v manjšem obsegu. Gorkič, nav. delo, str. 43.

³⁷ Selinšek, nav. delo, str. 76.

³⁸ Prirejeno po Šugman Stubbs in Gorkič, str. 313.

priče, vendar pa ima taka izjava nizko dokazno vrednost in je načeloma nezanesljiv dokaz, saj obdolžencu v kazenskem postopku ni treba govoriti resnice. Ni pa dovoljeno v prekrškovnem postopku pridobiti oziroma uporabiti izjave kršitelja ali obdolženca, ki jo je ta v kazenskem postopku podal kot priča, a je z njo razkril svojo vpletenost v prekršek oziroma dejstva, ki so zanj obremenilna. Čeprav je treba tudi pričo v kazenskem postopku poučiti, da ji ni treba odgovarjati na posamezna vprašanja, če je verjetno, da bi s tem spravila sebe ali svojega bližnjega sorodnika v hudo sramoto, znatno materialno škodo ali kazenski pregon, pa zanjo v bistvu velja sodelovalna dolžnost, saj jo je še pred navedeno boniteto treba izrecno opozoriti, da mora govoriti resnico, da ne sme ničesar zamolčati in da pomeni kriva izpovedba kaznivo dejanje (drugi odstavek 240. člena ZKP). *Mutatis mutandis* velja vse navedeno tudi za listine, ki izvirajo od storilca prekrška in kot dokaz prehajajo iz kazenskega v prekrškovni postopek.

Izjave oseb, ki so v kazenskem postopku nastopale kot priče in ob tem prejele vse potrebne pravne pouke po ZKP, enak status (torej status priče) pa imajo tudi v prekrškovnem postopku, lahko prekrškovni organ oziroma sodišče v postopku o prekršku praviloma pridobi brez omejitev. Enako velja za listine, ki izvirajo od teh oseb.

Izjave oseb, ki imajo v prekrškovnem postopku enak status, kot so ga imele v kazenskem postopku (obdolženec, priča), oziroma zapisniki s temi izjavami³⁹ so torej v postopku o prekršku pravno dopustni dokazi; obstajajo pa posebnosti pri presoji njihove vsebinske pomembnosti oziroma verodostojnosti, ki spada na področje ocene dokazne vrednosti. Predvsem v sodnih fazah postopka je namreč tudi v prekrškovnem pravu pri personalnih dokazih pomembno načelo neposrednosti, kar pomeni, da se jih praviloma ne more presojati in ocenjevati posredno prek listin (npr. z branjem zapisnika o zaslišanju). Nadalje je z vsebinskega vidika pomembno, da gre za izjave, ki so bile dane ali pridobljene v natančno določenem kontekstu (tj. v zvezi z znaki kaznivega dejanja), zato načeloma ne morejo biti neposredno in brez omejitev uporabne v drugem kontekstu (tj. v zvezi z znaki prekrška). Vsebinsko so te izjave praviloma lahko le indic ali pomožno dejstvo, ki ga je treba v prekrškovnem postopku preveriti v ustreznem kontekstu, tj. z neposrednim zaslišanjem osebe (kot kršitelja oziroma obdolženca ali pa kot priče). Pri tem se lahko tej osebi brez omejitev predložijo njene izjave iz kazenskega postopka. Predvsem v primeru, ko oseba v prekrškovnem postopku izpoveduje drugače, se lahko na ta način presodi oziroma oceni tudi verodostojnost njenih izjav.

Prehajanje dokazov (vseh, ne le testimonialnih) iz kazenskega v prekrškovni postopek načeloma torej ni problematično, saj so zakonska in ustavna jamstva v zvezi s posameznimi preiskovalnimi dejanji v kazenskem postopku višja ali vsaj enaka kot v postopku o prekršku. Poleg zgoraj obravnavanih dokazov so v prekrškovnem postopku pravno dopustne in dokazno polnovredne vse listine (in drugi dokazi), ki ne izvirajo od osebe, ki jo varuje privilegij zoper samoobtožbo, in ki so bile v kazenskem postopku pridobljene zakonito. Izjema so izsledki prikritih preiskovalnih ukrepov, odrejenih po ZKP, ki jih po stališču Vrhovnega sodišča RS v postopku o prekršku ni dovoljeno uporabiti.⁴⁰

39 Praviloma gre za zapisnike o zaslišanju.

40 Konkretno je Vrhovno sodišče RS v sodbi IV Ips 53/2015 zavzelo stališče, da dokazov, pridobljenih z odreditvijo in uporabo prikritega preiskovalnega ukrepa po 150. členu ZKP, v postopku o prekršku ni

3.3 Izjave in listine iz upravnih postopkov

Nekoliko drugače je s prehajanjem testimonialnih dokazov iz upravnega v prekrškovni postopek. Medtem ko sta pravni status oziroma položaj obdolženca v kazenskem postopku in kršitelja oziroma obdolženca v prekrškovnem postopku v bistvu enaka (v obeh primerih gre za subjekt, ki je lahko v postopku povsem pasiven oziroma ima pravico (možnost), ne pa tudi dolžnosti sodelovati v postopku⁴¹), se v upravnem postopku odloča o pravicah in obveznostih strank, ki jih predvsem v nadzornih postopkih zavezuje sodelovalna in pojasnilna dolžnost.

ZUP, pa tudi Zakon o inšpekcijskem nadzoru (ZIN),⁴² po katerih tečejo postopki, v katerih se pogosto zaznajo znaki prekrška, namreč ne poznata privilegija zoper samoobtožbo. Posledično je v prekrškovnem postopku treba nameniti posebno pozornost dokazom, ki jih je v nadzornem postopku, v katerem stranko zavezuje sodelovalna in pojasnilna dolžnost, zagotovila sama stranka in se z njimi obremenila.⁴³ Take primere je treba obravnavati podobno kakor tiste, pri katerih gradivo iz nekazenskih postopkov prehaja v kazenski postopek.⁴⁴ Na to vprašanje je načelno odgovorilo že Ustavno sodišče RS v odločbi št. UP-1293/08: *»Privilegij zoper samoobtožbo izvira iz zahteve po spoštovanju človekovega dostojanstva v kazenskem postopku, pri čemer je ključen dejanski začetek kazenskega postopka in ne dejstvo, kdaj je bil kazenski postopek formalno uveden. Zato je razumljivo, da se domet privilegija razteza na vse tiste postopke, v katerih se pod krinko inšpekcijskega ali nadzornega postopka de facto vrši kazenska preiskava oziroma v katerih je dejavnost uradnih oseb usmerjena v zbiranje podatkov za kasnejši kazenski postopek. Drugačno stališče bi pomenilo obid ustavnopravnih jamstev. Navedeno hkrati pomeni, da se domet privilegija zoper samoobtožbo ne razteza na inšpekcijske ali nadzorne postopke, pri katerih se aktivnosti uradnih oseb ne spremenijo v kazensko preiskavo. S tem se zagotavlja učinkovitost inšpekcijskih in nadzornih postopkov, kar je v carinskih, davčnih in drugih pomembnih zadevah nedvomno v javnem interesu. Vendar dejstvo, da se v nekazenskih postopkih ne uporablja določeno ustavnopravno jamstvo, še ne pomeni, da so dokazi, ki so sicer zakonito pridobljeni v teh postopkih, sami po sebi neomejeno uporabni tudi v kazenskem postopku. Skrb za to, da bi bilo zagotavljanje ustavnopravnih jamstev v kazenskem postopku učinkovito, narekuje večjo previdnost pri uporabi dokazov, ki so bili pridobljeni ob manjših ustavnopravnih jamstvih ali celo brez njih. To velja tudi za izjave obdolženca iz nekazenskega postopka, ki so bile pridobljene brez predhodnega pouka o pravici do molka.«*

mogoče uporabiti, saj določba prvega odstavka 67. člena ZP-1, ki je umeščena v poglavje rednega sodnega postopka, določa smiselno uporabo ZKP le za taksativno naštetе posege v posameznikovo integriteto (hišna in osebna preiskava, zaseg in preiskava elektronskih naprav, zaseg in odvzem predmetov), med katerimi torej ni ukrepa nadzora elektronskih komunikacij s prisluškovanjem in snemanjem po 150. členu ZKP. Da dokazov, pridobljenih z odreditvijo in uporabo prikritega preiskovalnega ukrepa po 150. členu ZKP, ni mogoče uporabiti v postopku o prekršku, po mnenju Vrhovnega sodišča RS izhaja tudi iz okoliščine, da tega ukrepa ni mogoče uporabiti niti za vsa kazniva dejanja, temveč le za (naj)težja. Še toliko manj je dokaze, pridobljene z nadzorom elektronskih komunikacij s prisluškovanjem in snemanjem, v skladu z načelom sorazmernosti mogoče uporabiti v postopku o prekršku, saj so prekrški bistveno bolj milo vrednotene oblike kaznivega ravnanja kakor kazniva dejanja.

41 To izhaja iz ustavno zagotovljene domneve nedolžnosti in privilegija zoper samoobtožbo.

42 Uradni list RS, št. 43/07 – uradno prečiščeno besedilo in 40/14.

43 Perpar, nav. delo, str. 127–128.

44 Gorkič, nav. delo, str. 42.

Za presojo (ne)dovoljenosti izjav kršitelja oziroma obdolženca, ki jih je dal upravnim organom v neprekrškovnem (npr. inšpekcijskem) postopku, je torej ključno, ali je njihova uporaba v prekrškovnem postopku v skladu s privilegijem zoper samoobtožbo,⁴⁵ pri čemer je bistveno vprašanje, kdaj zadeva inšpekcijskega (ali drugega) nadzora preraste v prekrškovno zadevo, saj ima od tedaj dalje zaradi kaznovalne narave postopka domnevni kršitelj oziroma obdolženec drugačne pravice, vključno s pravico biti opozorjen, da je predmet preiskovanja in dokazovanja. Najbolj splošno je mogoče trenutek, ko se spremeni narava postopka, s tem pa za storilca tudi pravila, po katerih poteka, opredeliti z osredotočenjem prekrškovnega suma na določenega kršitelja z dokaznim standardom, ki ustreza razlogom za sum, da je storil prekršek.⁴⁶ Če tedaj uradna oseba, ki vodi neprekrškovni postopek, ustrezno ravna in uvede prekrškovni postopek ter obravnavani osebi poda in ustrezno protokolira pravne pouke po ZP-1, uporaba izjav, ki jih je ta oseba dala po prejetem pravnem pouku, v prekrškovnem postopku ni sporna (te izjave so dejansko že pridobljene v prekrškovnem postopku). V nasprotnem primeru pa se odločba o prekršku na izjave stranke oziroma zavezanca iz upravnega (inšpekcijskega) postopka ne sme opirati.

Če je priča iz upravnega postopka v prekrškovnem postopku obravnavana kot kršitelj ali obdolženec, njene izjave iz upravnega postopka prav tako niso pravno dopustni dokaz v prekrškovnem postopku, ker ni ustrezno zadoščeno privilegiju zoper samoobtožbo. Podobno kot v ZKP je pravni pouk priči po ZUP omejen na opozorilo, da sme odreči odgovor na posamezno vprašanje, če bi s tem sebe ali svojega bližnjega spravila v hudo sramoto, občutno premoženjsko škodo ali kazenski pregon; primarno pa je priča poučena, da mora govoriti resnico, da ne sme ničesar zamolčati in da je kriva izpovedba kaznivo dejanje (183. in 185. člen ZUP).

Če ima posameznik v upravnem in prekrškovnem postopku status priče in je v upravnem postopku prejel vse potrebne pravne pouke po ZUP, pa je njegova izjava pravno dopustni dokaz v prekrškovnem postopku. Ob tem je treba opozoriti, da tudi za izjave po ZUP, ki so v postopku o prekršku pravno dopustne, velja, da so vsebinsko načeloma le indici oziroma pomožna dejstva, kar pomeni, da jih je treba v skladu z načelom neposrednosti preveriti z neposrednim zaslišanjem kršitelja oziroma obdolženca ali priče, ki se mu oziroma ji lahko predočijo njegove oziroma njene (morebitne drugačne) izjave iz upravnega postopka.

Glede predmetov in listin, ki jih je državnemu organu v upravnem postopku predložil kršitelj oziroma obdolženec (lahko tudi neprostoovoljno zaradi grožnje z globo, če tega ne bi storil), se nedvomno lahko uporabijo kot dokaz, kadar gre za predmete ali listine, s katerimi so neposredno izpolnjeni znaki prekrška (npr. predložitev lažnega davčnega obračuna, neresnične pisne izjave ponudnika v postopku javnega naročanja).⁴⁷ Glede listin, ki same zase ne pomenijo izvršitve

45 Prirejeno po Šugman Stubbs in Gorkič, str. 313.

46 Jenull in Maček Guštin, str. 73–74.

47 Kot pojasnjujeta Šugman Stubbs in Gorkič, privilegij zoper samoobtožbo oziroma prepoved samoobdolžitve varuje posameznika pred neprostovoljnim prispevanjem procesnega gradiva o preteklem, že izvršenem kaznivem dejanju, ki je lahko predmet kazenskega postopka, zato se prepoved samoobdolžitve po naravi stvari ne more nanašati na ravnanja, ki pomenijo izvršitev kaznivega dejanja. Opiranje kazenske sodbe na listine, podatke in predmete, z izročitvijo katerih je obdolženec izvršil znake kaznivega dejanja, na katero se sodba nanaša, ne more biti v nasprotju s prepovedjo samoobdolžitve. Šugman Stubbs in Gorkič, str. 315. Navedeno *mutatis mutandis* velja tudi za prekrškovni postopek.

znakov prekrška, ampak izkazujejo pomembna (obremenilna) dejstva v zvezi s storjenim prekrškom, pa velja privilegij zoper samoobtožbo in so v prekrškovnem postopku nedovoljeni dokaz, če jih je v upravnem postopku neprostovoljno in brez ustreznih pravnih poukov državnemu organu izročil poznejši kršitelj ali obdolženec.

3.4 Posebej o pravnih osebah

Predmet obravnave v neprekrškovnih (npr. inšpekcijskih) postopkih so lahko tudi pravne osebe, od katerih se prav tako zahteva, da predložijo dokumentacijo in dajo v zvezi s predmetom nadzora ustrezna pojasnila in druge izjave. Iz odločbe Ustavnega sodišča RS št. U-I-108/99 izhaja, da se privilegij zoper samoobtožbo iz četrte alineje 29. člena Ustave RS ne nanaša na pravne osebe, temveč pripada samo fizičnim osebam, saj more izpovedati zoper sebe le tisti, ki nastopa v postopku sam in je sposoben sam oblikovati svojo voljo. Kljub temu se zastavlja vprašanje, ali je dopustno pri obravnavi pravnih oseb odreči privilegij zoper samoobtožbo tudi zastopnikom in drugim odgovornim osebam pravnih oseb, saj je kršitev predpisa, ki se očita pravni osebi, pogosto neposredno ali posredno povezana prav z ravnanjem oseb, od katerih se zahteva, da v imenu pravne osebe in zanjo dajo ustrezne izjave, podatke in druga pojasnila. Čeprav se od njih zahteva predložitev listin in drugih dokazil za pravno osebo, fizične osebe z izročitvijo zahtevanih listin obremenijo tudi sebe.⁴⁸ Te listine se lahko kot polno dokazno vredne uporabijo v prekrškovnem postopku (ali delu postopka), ki teče zoper pravno osebo, medtem ko so v postopku zoper fizično osebo, ki se je s predajo listin samoobremenila, nedovoljeni dokaz (ponovno poudarjamo, da v tem primeru ne gre za listine, s katerimi so bili neposredno izvršeni znaki prekrška (npr. lažni davčni obračun, neresnična pisna izjava ponudnika v postopku javnega naročanja ipd.), ampak za pojasnila oziroma listine, ki se nanašajo na že storjeni prekršek). Če so v takem primeru obremenilne listine odločilen ali celo edini dokaz zoper fizično osebo, postopka o prekršku zoper njo ni smiselno uvesti, ampak se postopek vodi le zoper pravno osebo. V tem primeru se namreč lahko šteje, da postopka zoper odgovorno osebo – storilca ni mogoče voditi zaradi pravnih ovir, konkretno zaradi ustavne dokazne prepovedi, zato se v skladu z drugim odstavkom 70. člena ZP-1 postopek lahko vodi le zoper pravno osebo. Če je postopek zoper odgovorno osebo v takem primeru uveden, pa ga bo najverjetneje treba ustaviti, ker ne bo mogoče dokazati, da je prekršek storil kršitelj oziroma obdolženec. Čeprav je njihova vsebina v celoti uporabna za dokazovanje odgovornosti pravne osebe, se v razmerju do storilca – fizične osebe oziroma njegovega ravnanja obremenilne listine namreč ne bodo smele uporabiti.

4. SKLEP

V ZP-1 ni neposrednih pravil, ki bi urejala zbiranje procesnega gradiva po določbah nekazenskih postopkov in uporabo tako zbranih dokazov v prekrškovnem postopku (bodisi hitrem, bodisi rednem sodnem). Ob pravilnem razumevanju sistema dokaznega prava takšna pravila niti niso potrebna. Ker dokazna sredstva in dejanja, s katerimi organi postopka pridejo do dokaznih sredstev, nista omejena, v prekrškovnem postopku ni mogoče vnaprej odreči dovoljenosti dokazom, pridobljenim v neprekrškovnih postopkih, ki potekajo pred začetkom prekrškovnega

⁴⁸ Prim. Perpar, nav. delo, str. 126.

postopka ali vzporedno z njim,⁴⁹ ampak so ti dokazi polno uporabni, če niso zajeti v kateri od dokaznih prepovedi.

Če skušamo zgornjo razpravo sklepno povzeti v kratko pravilo, je torej mogoče zapisati, da so tako v hitrem postopku kakor tudi v postopku z zahtevo za sodno varstvo in v rednem sodnem postopku o prekršku dovoljeni vsi dokazi, razen tistih, za katere velja:

- zakonska dokazna prepoved, kar pomeni, da je v ZP-1 določeno, da se odločba nanje ne sme opirati ali da njihovo pridobivanje v postopku o prekršku ni dovoljeno, ali
- ustavna dokazna prepoved, kar pomeni, da so bili pridobljeni s kršitvijo ustavno določenih človekovih pravic in temeljnih svoboščin.

Povedano drugače: vsak dokaz, ki ni predmet dokazne prepovedi (oziroma izločitve), je pravno dopusten. Navedeno velja tako za dokaze, pridobljene v prekrškovnem postopku, kakor tudi za dokaze, pridobljene po procesnih pravilih drugih (torej neprekrškovnih) postopkov.

SEZNAM VIROV IN LITERATURE:

- ČAS, Petra, JENULL, Hinko, OREL, Nuša (red.). *Zakon o prekrških s komentarjem*. Ljubljana: Lexpera – GV založba 2018.
- DEŽMAN, Zlatko, ERBEŽNIK, Anže. *Kazensko procesno pravo Republike Slovenije*. Ljubljana: GV založba, 2003.
- GORKIČ, Primož. Izločitev nedovoljenih dokazov po ZP-1. *Pravosodni bilten*, 2014, letn. 35, št. 4, str. 41–50.
- JENULL, Hinko, MAČEK GUŠTIN, Špela. *Uvodna pojasnila k Zakonu o prekrških (ZP-1)*. Ljubljana: GV založba, 2008.
- KOVAČ, Polonca (ur.). *Inšpekcijski nadzor. Razprave, sodna praksa in komentar zakona*. Ljubljana: Uradni list, 2016.
- MELART, Tea. Dokazovanje v postopku z zahtevo za sodno varstvo – ustavnopravni vidik. *Pravosodni bilten*, 2010, letn. 31, št. 2, str. 103–112.
- PERPAR, Matej. Razmerje med nadzornimi in prekrškovnimi postopki. *Zbornik 4. dnevv prekrškovnega prava*, 2009, str. 121–128.
- SELINŠEK, Liljana. Pravna dopustnost dokazov, zbranih v nekazenskih postopkih. Zbornik konference kazenskega prava in kriminologije. Ljubljana: GV založba, 2009, str. 75–84.
- ŠUGMAN STUBBS, Katja, GORKIČ, Primož. *Dokazovanje v kazenskem postopku*. Ljubljana: GV založba 2011.

49 Prirejeno po Šugman Stubbs in Gorkič, nav. delo, str. 311.

ZAVRŽENJE OVADBE (zgodba s številnimi odvodi)

dr. Zvonko Fišer, vrhovni državni tožilec,
Vrhovno državno tožilstvo Republike Slovenije

1. MALO VEČ KOT LE UVOD

Temeljna naloga državnega tožilca v kazenskem postopku, tista, ki ga razločuje od vseh drugih državnih organov, je **odločanje o kazenskem pregonu**. In **njegovo izvajanje**, se razume. Zelo preprosto povedano – a zato nič manj točno – ima ta naloga dve plati, **pozitivno**, ki pomeni, da se je državni tožilec odločil, da bo zaradi storjenega kaznivega dejanja sprožil kazenski pregon, zahteval uvedbo kazenskega postopka in si prizadeval, da pripelje domnevnega storilca pred sodnika in do obsodbe.

Druga plat njegove odločitve – enako pomembna, saj gre za zrcalno sliko prve – je **negativna**. Pri odločanju glede svoje temeljne dolžnosti, lahko državni tožilec ugotovi, da niso izpolnjeni pogoji za kazenski pregon, zato ga ne sme uvesti. Toda o ovadbi, ki jo je prejel, je treba v sprejemljivem roku odločiti. *Tertium non datur*: ne sme se zgoditi, da bi njegova odločitev obvisela v zraku in kaj šele, da bi kot Damoklejev meč v zasedi čakala nad domnevnim storilcem na »boljše« čase.

Pol ducata zgoraj zapisanih stavkov vsebuje vse žitje in bitje modernega organa pregona. Vsa druga vprašanja, ki se nanašajo na njegovo delovanje kot organa pregona, dobesedno vsa, se navezujejo na povedano. Zelo veliko jih je, segajo na različna področja in so lahko zelo zahtevna. Le kot primer in ne da bi se spuščal v podrobnosti, naj jih nekaj naštejemo. Začnimo s kazenskim procesnim pravom: kaj je in kaj obsega kazenski pregon (vključno z vselej aktualnim vprašanjem – le navidezno preprostim – kaj je to kazenska ovadba¹), o sistemu javnega pregona (legaliteta, oportuniteta), pooblastilih državnega tožilca v predkazenskem in kazenskem postopku, vse tja do pravnomočne sodbe (in še čez), o razmerjih med organom pregona, organi odkrivanja in sodno oblastjo in še in še. Če k temu dodam še morebitno reformo kazenskega postopka, ki seveda ne zadeva le državnega tožilca, a močno posega tudi v njegovo delo, postane jasno, da je že ta zalogaj zares velik.

Na organizacijski in politični ravni se jim pridružijo enako pomembna vprašanja o organiziranosti organa pregona, temeljnih notranjih razmerjih (npr. centraliziranosti ali decentraliziranosti odločanja o pregonu), statusu nosilcev pregona, deontologiji in etiki kazenskega pregona itd. V politiki se, naj poudarim – *last but not least* – vselej

1 Verjetno prvo vprašanje, ki se razmeroma tesno navezuje na mojo temo in ki ga v tem okviru ne obravnavam. Morda se bo komu zdelo nespodobno, da na dolgo in široko razpredam o zavrženju ovadbe, ne povem pa, kaj je pravzaprav ovadba. Otroci bi rekli: seveda – ko pa ne ve.

in neizogibno zastavi tudi vprašanje o umeščeni organa pregona v vejo oblasti in o njegovem razmerju do organov izvršilne veje oblasti, zlasti do vlade in ministrstev.

Tudi površni poznavalci primerjalnega prava vedo, da je v mednarodnem okolju popolnoma enako. Zaradi pristopov v nacionalnih ureditvah so posamezne naloge, pristojnosti ali rešitve od države do države lahko različno določene in urejene. Čeprav so razlike precejšnje, **ključna naloga, tj. odločanje o pregonu, ostaja nesporno poglaviti označevalec tožilčevega obstoja in vloge v pravnem redu**. Druge naloge, ki jih včasih najdemo pri javnih ali državnih tožilih v različnih državah, bledijo in jih opravljajo novi specializirani organi.

Zaradi vsega tega je ukvarjanje z organom pregona v sedanjih časih **znatno bolj zanimivo in izzivalno kot ukvarjanje s sodno oblastjo**, pa naj mi sodniki odpustijo, če morejo. V prvi fazi demokratičnega razvoja modernih družb je bila pozornost nedvomno pravilno in upravičeno usmerjena v sodno oblast, ki jo je bilo treba vzpostaviti in utrditi kot vejo oblasti. In še bodo, ker je razmerje med vejami oblasti konfliktno, sodna oblast pa je med tremi tista, ki je daleč najbolj ranljiva in za katero je treba nenehno skrbeti.

Toda ko so bili v splošnem **doseženi zadovoljivi standardi uveljavljanja in uresničevanja sodne oblasti**, se je **pozornost začela usmerjati k organu kazenskega pregona**. Pokazalo se je, da brez njega, ustrezno postavljenega in urejenega, ne more biti poštenega kazenskega sojenja. Pa ne zaradi posebnih lastnosti, ki naj bi jih k sojenju prispeval ta organ, temveč preprosto zaradi tega, ker **brez njega ni mogoče ustvariti dialektike med obtožbo in obrambo, v kateri lahko nevtralni tretji, to je sodišče, sploh odloča**. To ne velja samo za klasični postopek, ki teče od svojega začetka in vseh vmesnih faz do pravnomočne odločitve, temveč tudi, morda še celo bolj, v vseh tistih različicah kazenskega postopka, ki se končajo s sporazumnimi različicami odločitve.

Če so temeljne vsebine sodne oblasti, ki morajo biti zagotovljene za pošteno sojenje, razmeroma jasne in v jedru nesporne, **s parametri »tožilske« oblasti niti približno ni tako. Znatno več je odprtega in spornega**. Politika, ki se je z demokratičnim razvojem s parajočim srcem in ne po svoji volji morala odpovedati, čeprav včasih le deklaratorno, željam po vplivanju na sodno oblast, skuša izgubo nadomestiti z vsakršnim vpletanjem v organ pregona; to bo počela vedno in povsod. Zato se je začelo povečevati zanimanje za proučevanje, kaj neki se dogaja v vselej nekoliko skrivnostnem, če že ne misterioznem svetu tožilskih kabinetov. Več pa je tudi ambicij, da bi za **organ pregona vzpostavili enotnejše standarde**,² če se že države upirajo, da bi poenotile njegovo organiziranost,³ temeljne pristojnosti in še posebej tudi status tožilskih funkcionarjev.

2 Med številnimi aktivnostmi v tej smeri je posebno mesto treba priznati prizadevanjem Sveta Evrope. Njegov Posvetovalni svet evropskih tožilcev (CCPE) je doslej izdal več dokumentov, od katerih zadnji posegajo v jedro tožilske zgodbe. Tako hoče mnenje št. 9 (2014) z dne 17. decembra 2014 (Rimska listina), ki ga je ta svet izdelal za Odbor ministrov Sveta Evrope, vzpostaviti evropska pravila in načela glede tožilcev.

3 Čeprav naj bi imela ustanovitev Evropskega javnega tožilca (EJT, EPO oziroma PPE) drug namen (neposredno varovanje interesov EU na področju pregona posebnih kaznivih ravnanj), predvidevam, da bo ena izmed posledic njegove ustanovitve tudi (vsaj posredni) pritisk na države članice, naj začnejo razmišljati o organu pregona na bolj enovit način. To je seveda mogoče, ne da bi bili obenem prizadeti kakršnikoli posebni državni interesi. Ne glede na to pa sem prepričan, da bodo države (beri: politična oblast) s svojimi domačimi »posebnostmi« do zadnje kaplje krvi branile svoje interese in možnosti za vplivanje na izvrševanje kazenskega pregona.

V okviru zastavljenega vprašanja bom tokrat govoril le o drobcu iz plejade nakazanih »velikih« tem, namreč o **odločanju o kazenskih ovadbah**. Še manj, ne bom se ukvarjal z vsemi odločitvami v zvezi z ovadbo, temveč se bom spraševal le o **negativnem vidiku**⁴ tega odločanja. Pod povečevalnim steklom bo odločitev državnega tožilca o zavrženju kazenske ovadbe (prvi stavek prvega odstavka 161. člena ZKP).

Ne sme zavesti pomisel, nekdam nedvomno prisotna v teoriji in tožilski doktrini, da gre pri zavrženju ovadbe za nepomembni količino⁵ in kakovost, le za čiščenje odpada, ostankov s prepolne delovne mize državnega tožilca, na kateri se znajde marsikaj, od zaresnih ovadb prek penalistično nevtralnih dogodkov do bolnih ali hudobnih izdelkov človeške (nes)pameti. Ne, ponavljam in že na začetku poudarjam, gre v resnici za drugo plat iste medalje, brez katere bi bilo tudi (pozitivno) odločanje o pregonu zreducirano bolj kot ne na tehnološko vprašanje. Državni tožilec ni dispečer, kaj šele poštar, ki le razporedi po predalčkih tisto, kar so drugi spravili predenj, ker so ocenili, da gre za kaznivo početje; on odloča. V tem je stvar in natanko za to ga imamo.

2. KAJ POMENI ZAVREČI OVADBO?

In tako smo že takoj *in medias res*. Saj res, zakaj pa se ovadba zavže? Ker je zanič, ker je slaba? Ne gre: če je slaba, tedaj se stvari šele prav zapletejo, ker mora državni tožilec (organ pregona, ki dela v javnem interesu, ne pa literarni kritik!) tudi iz slabe ovadbe izveliči tisto, kar je dobrega⁶, in, če malce pretiravam, ker mora sprejeti pravilno odločitev. **Zavrženje ovadbe je odločitev, do katere sme priti samo tedaj, ko je izpolnjen dejanski stan, ki ga določa zakon** (prvi odstavek 161. člena ZKP), in ne, ker je ovadba slaba.

Vsakemu, še tako površnemu poznavalcu kazenskega postopka, postane takoj jasno, da je med pozitivno in negativno odločitvijo glede kazenskega pregona velikanska razlika.

Ko se državni tožilec odloči, **da bo sprožil kazenski pregon, le pripravlja podlago za (končno) odločanje** tistega, ki v kazenskem postopku presoja o obstoju kaznivega dejanja in odgovornosti ter krivdi zanj. No, nekaj več že:

4 Ko govorim o pozitivni in o negativni plati tožilčeve odločitve glede ovadbe, mora biti popolnoma jasno, da gre za strogo tehnično opredelitev, ki ne vsebuje nobene vrednostne opredelitve v nobeni smeri (torej niti da je »pozitivna« odločitev – preganjati – pričakovana ali pravilna, in tudi ne, da je »negativna« – ne preganjati – nezaželena ali vsebinsko napačna).

5 Vsaj kar zadeva količino to že zelo dolgo niti približno ne velja več. Čeprav bosta število zavrženih ovadb in njihova struktura obravnavana v nadaljevanju, naj že na tem mestu pojasnim, da slovenski državni tožilci v zadnjih letih (2015–2017) zavržejo več kot 60 % ovadb, ki jih obravnavajo v tekočem letu. Tudi prej jih niso malo: v letih 2007–2009 več kot 37 %, nato med letoma 2010 in 2013 v poprečju 45 %, da bi prek leta 2014, ko so jih zavrgli več kot 56 %, prišli na navedeno raven. Vsi statistični podatki v zvezi z ovadbami, tudi v nadaljevanju, so povzeti iz letnih poročil Vrhovnega državnega tožilstva RS.

6 Z mehanizmi, ki jih določa zakon, tj. s popularno imenovanim dopolnjevanjem ovadbe (drugi odstavek 161. člena ZKP) in prek preiskovalnih dejanj, ki jih predvidevata skrajšani postopek (prvi odstavek 431. člena ZKP) ter postopek, če je storilec neznan (prvi odstavek 165. člena ZKP). Glede preiskovalnih dejanj ni videti posebne ovire, da ne bi smel iste poti ubrati državni tožilec tudi v rednem postopku, če se znajde v enakem položaju; zaplet lahko nastane, ker za takšno zahtevo nima izrecne pravne podlage.

oblikuje obtožno tezo, prek katere sodnik ne bo smel in v tem pogledu je njegov manevrski prostor razmeroma pomemben in velik, celo odločilen, odgovornost za pravilno odločitev pa premosorazmerna z obsežnostjo tega prostora in pooblastili, ki jih je imel pri pripravljanju prihodnje sodnikove odločitve. Toda dejstvo je, da je njegova odločitev le – sicer nujna – faza v uresničevanju pravice države do kaznovanja za kaznivo dejanje, ki nedvomno pripada samo kazenskemu sodniku. Pri tem tožilčevem odločanju se v najbolj jasni in čisti obliki pokaže, **kaj (v pozitivni vsebini) pomeni biti nosilec funkcije pregona v kazenskem postopku.**

Oblika odločitve je takšna ali drugačna zahteva za izvedbo predhodnega postopka ali obtožni akt. Če naj pride do posledic, ki jih ima v mislih državni tožilec, morajo njegovi izdelki praviloma prestati predhodno kontrolo, ki jo opravi sodnik. Pri nas so sicer različne,⁷ vendar bolj zaradi nedosledne ureditve v zakonu, do katere je prišlo s spremembami zakona v različnih obdobjih, kot zaradi pretehtane odločitve zakonodajalca.

V povsem drugačnem položaju se znajde državni tožilec v primeru, ko sprejme **negativno odločitev. Tedaj je pravi odločevalec samo on**; odločitev mu je prepuščena v celoti, je njegova in samo njegova, skratka v zakonskih okvirih suverena.⁸ Nič ne pretiramam, če jo primerjam s sodnikovo: v nadaljevanju bi morda sodnik v isti zadevi (če bi jo obravnaval) sprejel vsebinsko popolnoma enako odločitev kot državni tožilec. Seveda ne smemo pozabiti, da vse to velja samo za negativne odločitve, kajti nasprotna, torej obsodba, je nedvomno pridržana izključno sodniku.⁹

Zavrženje ovadbe je zelo zanimiva odločitev v postopku, ki si jo velja ogledati z različnih vidikov. Pogosto se tudi v teoriji odločitev državnega tožilca, da zavrže ovadbo, obravnava kot povsem (formalno) tehnološko opravilo, ki ima namen

7 Zlasti ne gre prezreti dejstva, da so nekatere oblike (sprotne) kontrole tožilskega dela in odločitev odvisne od procesnega nasprotnika, druge so predvidene po uradni dolžnosti, pa za razločevanje ni vsebinsko utemeljenih razlogov. Nekatere so v zakonu že dolgo, druge so nastale pozneje in bi bilo pričakovati, da bodo usklajene s primerljivimi, pa niso. Zlasti nadzor nad obtožnimi akti bi bilo mogoče brez težav poenotiti brez radikalne reforme postopka, obenem pa bi upoštevali strukturalne spremembe, do katerih je medtem prišlo v našem procesnem zakonu (uvredba pogajanj o krivdi, priznanje krivde), ki so temeljito spremenile razmerja med udeleženci v postopku.

Iz povedanega izhaja, da nimam v mislih interne tožilske kontrole..

8 Pravica oškodovanca, da sproži kazenski pregon in prevzame vlogo državnega tožilca, je sicer pomemben vzvod, ki ga ima oškodovanec za nadzor nad delom organa pregona, torej državnega organa, temeljnega dejstva, kdo odloča, pa ne spreminja. Subsidiarni tožilec ne more nadzorovati vseh tožilčevih odločitev (ni oškodovanca pri vseh kaznivih dejanjih). Nadzor ima znatno bolj psihološki kot dejanski učinek (tisti, ki »od znotraj« dobro poznamo tožilsko odločanje, vemo, da pomena psihološkega nadzora ni modro podcenjevati, vendar z njim tudi ne gre pretiravati), če niti ne omerjam številnih drugih okoliščin, ki relativizirajo subsidiarni pregon (naj opozorim le na številne motive, ki oškodovanca privedejo do odločitve, da bo ali ne bo subsidiarno preganjal) in njegovo procesno ureditev, ki je do oškodovanca vsaj nenaklonjena, če že ne hudobna. Subsidiarnega pregona v tem prispevku poglobljeno ne obravnavam, torej nova odvodna tema, ki se navezuje na zavrženje ovadbe in s katero se na poglobljeni ravni že dolgo ne ukvarja nihče več.

9 Tu ne obravnavam vprašanja, ali niso nekatere odločitve iz t. i. tožilske alternative (pogojno odločeni pregon in poravnavanje) v svojem bistvu prav tako kaznovanje. Ovadba se sicer zavrže in do kaznovanja pred sodiščem ne pride (kazenska evidenca domnevnega storilca bo ostala prazna), toda obveznosti, ki jih naloži državni tožilec, so po obliki in vsebini zelo podobne (včasih enake) sankcijam. Skratka, gre za »tožilsko« kaznovanje. Zanesljivo lahko rečem, da jih kot kaznovanje dojema velika večina tistih, ki jih doleti, pa tudi številni zunanji opazovalci, da o tožilcih niti ne govorim.

preprečiti, da bi se sodišče moralo ukvarjati z zadevami, ki ne morejo (ne smejo) pripeljati do obsodbe. Tudi procesni sistemi, ki prisegajo na strogo legaliteto pri pregonu (danes izjemno redki), s tako razumljenim zavrnjenjem (ne glede na to, kako se takšna odločitev imenuje) nimajo težav.

Od tu naprej pa smo na stopničkah: nekatere procesne ureditve **puščajo organu pregona več, druge manj odprta (priprta) vrata za selekcijo ovadb**, vse do legaliteti nasprotno skrajnosti, ki ji običajno pravimo **oportunitetni sistem pregona**. V tem primeru državni tožilec izbira zadeve,¹⁰ v katerih bo sprožil pregon pred sodiščem, čeprav so sicer izpolnjeni vsi potrebni pogoji za pregon in torej gre po tožilčevi oceni za kaznivo dejanje brez procesnih ovir, ki pregon preprečujejo, ob zadostni verjetnosti, da bo mogoče dokazati dejanje in krivdo. Težava pogosto nastane pri razumevanju, kaj pomeni smotrnost kazenskega pregona, vendar se s tem vprašanjem na tem mestu ne bom ukvarjal, ker bi se preveč oddaljil od ključne teme prispevka. Omejil se bom le na opozorilo, da pri oportuniteti po mojem videnju kazenskega pregona ne gre za politično oportuniteto.

V našem pravnem okolju pojem oportunitete (smotrnosti) pri pregonu ali oportunitetnega pregona ni neznan. Zakon je smotrnost, resda v omejenem obsegu, a vendarle, izrecno uveljavil pri pregonu mladoletnih storilcev kaznivih dejanj (glej prvi in tretji odstavek 466. člena ter prvi odstavek 475. člena ZKP). Določbe se uporabljajo, vendar ne kažejo nobene tendence širjenja prek okvirov postopka proti mladoletnikom, čeprav tudi v postopku zoper polnoletne pride do položajev, ki odpirajo vprašanje smotrnosti pregona.¹¹ Zdi se, da možnosti skrivanja pravega razloga za zavrnjenje ovadbe med tiste, ki jih poznamo in bodo obravnavane v zadnjem delu tega prispevka, preprečuje, da bi se razvila doktrina o smotrnosti pri pregonu. Neposredne pravne podlage zanjo ni, zato tožilci raje ne tvegajo in se ne izpostavljajo z odločitvijo, pri kateri njihov hrbet ni krit.

Za resno procesno penalistično analizo so zanimive tudi vse vmesne možnosti tožilskega odločanja o ovadbi, ki lahko ob pametni pravni ureditvi in pravilni praktični izvedbi, zelo veliko prispevajo k racionalni politiki kazenskega pregona in s tem k zakonitemu, pravilnemu in ustreznemu delovanju kazenskega pravosodja. No, na nek način seveda tudi k učinkovitemu delovanju pravosodja, čeprav mi gre ta pojem (učinkovito pravosodje), spolzko opredeljen – če sploh – in neštetokrat zlorabljen, težko z jezika. Po pol stoletja ukvarjanja s kazenskim pravosodjem in dela v njem ter po tem, kar o njem zdaj pišejo tudi nepismeni, imam sam z njim vedno večje težave.

10 Znameniti in neštetokrat citirani prvi stavek iz prvega odstavka 40. člena francoskega *CPP: Le procureur de la République reçoit les plaintes et les dénonciations et apprécie la suite à leur donner*. Dobršen del nepoznavalcev francoskega postopka v tem stavku ne prepozna načela oportunitete.

11 Značilen primer je odločitev o pregonu, ko tožilec utemeljeno dvomi (glede na svoje znanje in izkušnje) v končni uspeh kazenskega pregona (besedna igra z utemeljenim sumom nikakor ni naključna), čeprav gre za kaznivo dejanje in so zadostni dokazi, ki kažejo na obdolženčevo krivdo. Gre za postopke, za katere se ob resni strokovni analizi in izkustveno kaže, da bodo dolgi in zapleteni, interes za pregon storilca ali kaznivega dejanja pa ni visok. To je nekako vsebina odločitve, ki jo zajema glagol *apprécier* iz francoske določbe, citirane v prejšnji opombi.

Ni dvoma, da smo blizu zavrnjenju ovadbe zaradi majhnega pomena dejanja ali sorazmernosti, čeprav po mojem prepričanju ne gre za enaka položaja. Prava oportuniteta ni omejena na manj huda kazniva dejanja, tudi pri njej pa bi bilo mogoče govoriti o nesorazmernosti med vložkom v kazenski pregon in pričakovanim rezultatom.

Na tem mestu bom obravnaval dva vidika zavrženja ovadbe: najprej **razloge za zavrženje ovadbe**, ki so predvideni v našem pravnem redu in ki jih bom primerjal z odločanjem sodnika, ko sprejema negativno odločitev v pomenu, ki sem ga zgoraj pojasnil. Drugo vprašanje v zvezi z zavrženjem ovadbe, ki me posebej vznemirja že zelo dolgo, s prvim precej povezano, pa je pooblastilo, ki ga ima naš državni tožilec, namreč, **da sme ovadbo zavreči tudi** »... če ni podan utemeljen sum, da je osumljenec storil kaznivo dejanje.« Pojdimo lepo po vrsti.

3. JE ZAVRŽENJE OVADBE SOJENJE?

Na visoko stopnjo sorodnosti med tožilčevo (zavrženje ovadbe, prvi odstavek 161. člena ZKP) in sodnikovo negativno (neobsodilno) odločitvijo (zavrnjeno, 357. člen ZKP, in oprostilno sodbo, 358. člen ZKP), kažejo predvsem razlogi za takšno odločitev, ki jih je določil procesni zakon. Naj na kratko povzamem, saj vse že vemo. Naš državni tožilec zavre kazensko ovadbo:

- če **naznanjeno dejanje ni kaznivo dejanje, za katero se storilec preganja po uradni dolžnosti** (če dejanje pod obtožbo ni kaznivo dejanje, izreče sodnik oprostilno sodbo). Ta del prvega odstavka 161. člena ZKP nedvomno vsebuje dva razloga za zavrženje ovadbe, najprej tistega, ko dejanje sploh ni kaznivo dejanje, in drugega, ko gre za kaznivo dejanje, ki se preganja na zasebno tožbo. Tiste, ki mislijo, da je ta del določbe treba brati le skupaj, moram opozoriti, da nimajo, če to počno, pravne podlage za zavrženje ovadbe, če dejanje sploh ni kaznivo dejanje. Takšna interpretacija bi bila absurdna;
- če je **pregon zastaran ali je dejanje obseženo z amnestijo ali pomilostitvijo, ali če so podane druge okoliščine, ki izključujejo pregon** (sodnik izreče v enaki situaciji zavrnjeno sodbo). Z drugimi besedami rečemo, da niso izpolnjene procesne predpostavke za pregon;
- če **ni podan utemeljen sum, da je osumljenec storil naznanjeno kaznivo dejanje** (če ni dokazano, da je obtoženec storil dejanje, katerega je obtožen, ga sodnik seveda oprost);
- če je podana **nesorazmernost med majhnim pomenom kaznivega dejanja in posledicami, ki bi jih povzročil kazenski pregon** (*mutatis mutandis* izreče kazenski sodnik v takšnem primeru oprostilno sodbo). Ta razlog za zavrženje ovadbe se, kot smo videli, zdi blizu uporabi načela oportunitete, vendar smotrnosti ne pokriva v celoti, ker je po zakonu izrecno omejen na dejanje majhnega pomena.

Zanimivo in kar je treba takoj na začetku še enkrat poudariti, je dejstvo, da sodnik in državni tožilec odločata večinoma v procesnih situacijah, ki se zdijo enake. Dva procesna subjekta, dve figuri v postopku, ki ju imamo *per definitionem* zaradi tega, ker se ne smeta mešati dve temeljni procesni vlogi (pregona in sojenja), v resnici počneta eno in isto in se pri tem opirata na vsebinsko enake razloge. Ali to drži?

V resnici državni tožilec in sodnik ne odločata o isti stvari in zlasti ne hkrati v procesu. Njuno odločanje poteka v logičnem vrstnem redu. **Najprej odloča organ pregona o kazenski ovadbi, torej o kazenskem pregonu.** S tem, ko ovadbo zavre, vrže v koš tisto, kar (po njegovem) ni za pregon. S tem je svojo nalogo opravil, zadeva pred sodnika sploh ne bo prišla in ta o njej sploh ne bo mogel odločati.

V preostalem delu sproži državni tožilec kazenski pregon, ker ocenjuje, da gre za zadevo za pregon. Tedaj zadeva pride pred **sodnika, ki ima nalogo, da razsodi**. Sodnik mora imeti še vedno na voljo celotni izbor (tudi negativnih) odločitev, saj za noben primer ni vnaprej rečeno, da bi se moral vsebinsko strinjati s tožilskim kolegom. Seveda pri sodniku ne gre za odločanje o pregonu, temveč, poudarjam, za sojenje. Sodnik izvaja svojo sistemsko (ustavno) nalogo. Morda tisto, kar je tožilec štel, da je za kazenski pregon, ni takšne vrste (ali kvantitete), da bi moralo v kazenski pregon, zato mora imeti sodnik odprte vse možnosti, da odloči. Ni pomembno, da je njegova odločitev po vsebini enaka, kot bi bila pred njim odločitev državnega tožilca. Sodnikova supremacija pri odločanju v kazenski zadevi v nobenem pogledu ni vprašljiva.

Sodnik torej ni korektor tožilca v njegovi vlogi izvajanja kazenskega pregona, temveč je sodnik, ki razsodi potem, ko je organ pregona odločil, da je treba razsoditi, ker je zadeva iz pregona prestopila čez sodni prag v sojenje. Če dejanje, ki je z obtožbo prišlo predenj, ni kaznivo dejanje, je obtoženega treba oprostiti in če sodnik oceni, da za njegovo krivdo ni dovolj dokazov, prav tako. Če niso izpolnjene procesne predpostavke, mora sodnik izreči zavrnilno sodbo.

Zadeve, v katerih je državni tožilec zavrgel ovadbo, pa, kakor rečeno, pred sodnika sploh ne pridejo (izvzemši v subsidiarnem pregonu, kar bom za zdaj zanemaril). V naši pravni ureditvi sodnik ne more ocenjevati, ali je bila tožilčeva negativna odločitev glede pregona pravilna ali ne. **Sodnik nima naloge, da bi državnega tožilca v teh primerih nadzoroval ali kontroliral pri izvajanju njegove funkcije kazenskega pregona**. Do mešanja procesnih vlog pri sodniku (pregon, sojenje) tako ne more priti.

Formalna razlika med odločbama je očitna. Tožilčeva odločba ima obliko sklepa, sodnikova je sodba. Obrazložitev obeh odločb bi morala biti v obeh primerih vsebinsko v bistvenih točkah enaka ali skoraj popolnoma enaka. Če dejanje (v ovadbi, pod obtožbo) ni kaznivo dejanje, je treba odločiti in povedati, kateri element manjka. Če je od storitve dejanja do odločanja minilo preveč časa, potem je treba povedati, koliko ga je poteklo in zakaj je pregon zastaral, itd. Razlogi za odločitev pa so si v obeh primerih zelo podobni, še več, če jih podrobneje pogledamo, so večinoma povsem enaki! Lahko bi jih postavili v vrsto in potegnili med njimi vzporednice.

4. NADALJNJE PRIMERJAVE MED ZAVRŽENJEM OVADBE IN SOJENJEM

Sodnik v kazenskem postopku izreče zavrnilno sodbo, če upravičeni tožilec umakne obtožbo;obtožne teze, ki jo določa prav nosilec kazenskega pregona, ni več. Na kaj podobnega državni tožilec seveda ne more upati¹², saj je on eden izmed tistih (statistično daleč najpogosteje), ki jo določa.

12 Nekaj podobnosti se ponuja s predlogom. Če ga pri predlagalnem deliktu ni, mora državni tožilec ovadbo *tout court* zavreči.

Naslednji razlog za formalno sodbo je neizpolnjevanje procesnih pogojev (zastaranje pregona, pomanjkanje predloga ali dovoljenja ipd.), za tožilčevo zavrženje ovadbe pa logično velja natanko enako. *Res iudicata* mora za sodno in tožilsko oblast veljati prav tako enako.

Še zanimivejši so razlogi za oprostilno sodbo in vzporedni razlogi za zavrženje ovadbe. Dva sta, spet, povsem nedvomna in enaka: dejanje, ki nima znakov kaznivega dejanja, in nesorazmernost pripeljeta v obeh procesnih situacijah do enakega rezultata, torej oprostilne sodbe na sodišču in zavrženja ovadbe pri tožilcu. Sodnik izreče zavrnilno sodbo tudi, če je oškodovanec umaknil predlog za pregon (2. alineja 357. člena ZKP) in če je bil obtoženec za isto dejanje že pravnomočno obsojen, oproščen obtožbe ali je bil postopek zoper njega s sklepom pravnomočno ustavljen (3. alineja 357. člena ZKP). Ni prav nobenega dvoma, da mora v enakih procesnih položajih državni tožilec, če ugotovi razloge za zavrženje, ovadbo prav tako zavreči. Vse navedeno so nesporno okoliščine, ki izključujejo kazenski pregon,¹³ le zakon jih pri razlogih za zavrženje ovadbe navaja samo s skupnim pojmom, medtem ko je pri razlogih za zavrnilno sodbo bolj natančen in jih našteje, pa vendar, za vsak slučaj, doda še »...druge okoliščine, ki izključujejo kazenski pregon.«^{14,15}

Zavrnilna sodba iz razloga, ker je tožilec umaknil obtožbo (1. točka 357. člena ZKP), za primerjavo med tožilčevim in sodnikovim odločanjem seveda ni primerna. Besedo ali dve velja nameniti oprostilni sodbi, do katere pride, če so **podane okoliščine, ki izključujejo krivdo ali kaznivost**. Določba je jasna, praksa sodišč pa v načelu dovolj stabilna. Od primera do primera morda povzroči nekaj težav ugotavljanje dejanskega stanja, zlasti ugotavljanje (ne)prištevnosti, z vsemi vmesnimi položaji in finesami na eni strani, ter silobrana in skrajne sile na drugi. Ugotavljanje elementov silobrana in skrajne sile ter njihovo vrednotenje je glede ugotavljanja dejstev, kot rečeno, pogosto zahtevno, načeloma pa neproblematično za odločanje tako za državnega tožilca kakor tudi za sodnika. Vrsti odločitve sta, kot smo videli, različni, a to se razume samo po sebi. Pričakovati je, da se v teh primerih državni tožilec ne bo pretirano izpostavljal z lastnimi (dokončnimi) odločitvami in bo v dvomu odločitev prepustil sodniku.

Bistveno drugače je pri ugotavljanju **neprištevnosti**. Po eni strani se zdi nekaterim sporno, da bi smel državni tožilec svoje prepričanje o storilčevi neprištevnosti sam pretvoriti v (negativno) odločitev o zavrženju ovadbe. To seveda ne drži. Mogoče

13 Nekateri med njimi so razmeroma pogoste in pomembne za analizo dela državnega tožilca, zato jih tožilska statistika zajema in obravnava posebej, morda tudi zaradi primerjave z ureditvijo, ki velja za sodnika, gl. 2. točko 357. člena ZKP. Gre za oškodovančev umik predloga: ta podatek kaže, da so bili sprva izpolnjeni pogoji za pregon, pred odločitvijo o ovadbi pa ne več iz razloga, ki ni na strani organa pregona. Državni tožilec mora ovadbo v takem primeru zavreči, sodnik pa, kot smo videli, izreči zavrnilno sodbo. V splošnem pa so predlagali delikti večni kamen spotike v našem kazenskem pravu.

14 Takšnih nadaljnjih okoliščin, ki izključujejo kazenski pregon, je kar nekaj in so zelo različne. Naj omenim npr. le posebne pogoje za pregon, določene v 14. členu KZ-1, ko gre za trk med domačim in tujim kazenskim pravom ali za postopek pred domačimi in tujimi organi.

15 Gre za še eno izmed številnih terminoloških, slogovnih in podobnih (žal tudi vsebinskih) nedoslednosti našega procesnega zakona pri opisu dejanskih stanov, ki se z novimi in novimi »spremembami in dopolnitvami«¹⁶ še kar naprej kopičijo. Jezikovna doslednost, ki bi morala biti hrbenica vseh interpretacij, zaradi tega že dolgo nima več take teže, kot bi jo morala imeti. Tega bi se morali zavedati uporabniki zakona in njegovi razlagalci. Res pa je, da omenjena nedoslednost nikakor ni med novejšimi, saj je preživela državo, v kateri je nastala!

je, po eni strani, da ima že državni tožilec na voljo *lege artis* ugotovljeno storilčevo neprištevnost (z izvedenstvom). Tedaj bo ovadbo lahko zavrzel. Poleg tega morajo biti za uvedbo posebnega postopka (katerega edini pobudnik in nosilec je državni tožilec) za uporabo samostojnih varnostnih ukrepov izpolnjeni še drugi pogoji, ki jih določa materialni zakon (teža storjenega kaznivega dejanja in nevarnost ponavljanja hudih kaznivih dejanj, gl. prvi odstavek 70.a člena KZ-1, ali ugotovitev, da za odpravo te nevarnosti zadostuje obvezno psihiatrično zdravljenje v prostosti, prvi odstavek 70.b člena KZ-1). Te mora ugotoviti in zatrjevati državni tožilec, in če jih ni, postopka ne more zahtevati, ampak mora ovadbo zavreči, seveda, če smo v tem stadiju postopka, pozneje v postopku pa najti ustrezno drugačne procesne rešitve v isti smeri.

Po drugi strani pa mora v tem primeru državni tožilec izpolniti nalogo, ki mu jo je zakon določil kot **pobudniku in nosilcu posebnega postopka za izrek samostojnega varnostnega ukrepa**. Tega postopka ne more izpeljati sodnik sam, temveč ga mora kot predlagatelj začeti in izvajati prav državni tožilec nedvomno v funkciji organa pregona.

V slednjem primeru sta lahko državni tožilec in sodnik na različnih bregovih v postopku, ki ga je treba uporabiti (redni kazenski postopek ali posebni postopek za uporabo samostojnih varnostnih ukrepov).

Odločitvi sodnika in tožilca, o katerih teče beseda, sta seveda zelo različni: **sodnik odloči s sodbo**, bodisi zavrnilno bodisi oprostilno.¹⁶ Sodba mora imeti vsebino, ki jo določa zakon, in zoper njo so mogoča pravna sredstva. Sodba postane pravnomočna in velja za razsojeno stvar (*res iudicata*). Ponovni postopek v škodo nekdanjega obdolženca ni več mogoč.

Naš državni **tožilec s sklepom »le«** zavrže kazensko ovadbo. Ponovni postopek (najprej tožilski, nato morebiti sodni) v isti zadevi je po odločno prevladujočem stališču mogoč.¹⁷ Nedvomno je brez posebnih (kakršnihkoli) formalnosti mogoče ponovno odločiti o ovadbi, če ima državni tožilec nove podatke ali dokaze glede obstoja kaznivega dejanja ali obdolženčeve krivde.¹⁸ Po drugi strani je edino »pravno sredstvo« zoper tožilčevo zavrženje ovadbe, kot že vemo, subsidiarni pregon.¹⁹

16 Pri tem ne navajam primerov, ko tožilčev obtožni akt sploh ne pride do glavne obravnave, ker se je spotaknil v fazi pred glavno obravnavo, npr. v ugovornem postopku ali v postopku po 437. členu ZKP, ko gre za skrajšani postopek. Obtožni akt ima pomanjkljivosti, zaradi katerih do njega sploh ne bi smelo priti.

17 Avtor tega prispevka imam glede takšnega stališča nekaj pomislekov (ne v situaciji, ki je navedena v nadaljevanju), ki izhajajo pretežno iz položaja državnega tožilca v sistemu oblasti, ki ga primerjam s sodnikovim. Na tem mestu se v podrobnejšo obrazložitev ne spuščam, čeprav moram opozoriti, da je eden izmed najmočnejših argumentov, na katerega se opiram, prav velika podobnost med obema, ko sprejemata negativno odločitev. O tem govorim v nadaljevanju. Z drugimi besedami, da ne bo slepomišenja: menim, da je tožilčeva negativna odločitev o ovadbi (njeno zavrženje) zaradi pomanjkanja utemeljenega suma *de facto* sojenje.

18 Močan argument v tej smeri je mogoče najti v 409. členu ZKP, po katerem je dopustno uvesti preiskavo, tudi če je bila zahteva zanjo prej že zavrnjena zaradi pomanjkanja utemeljenega suma, »...če se predložijo novi dokazi, na podlagi katerih se senat lahko prepriča, da so izpolnjeni pogoji za uvedbo kazenskega postopka.«

19 Razmerja, ki nastanejo, če je oškodovanec sprožil subsidiarni pregon, državni tožilec pa si je zaradi na novo pridobljenih podatkov premislil in nadaljeval s svojo aktivnostjo, ne da bi prevzel pregon od

5. ZAPOSTAVLJENA VPRAŠANJA: KAKO POTEKA ODLOČANJE O ZAVRŽENJU OVADBE

Moral bi reči ne samo zapostavljeno, temveč tudi zanemarjeno vprašanje. V mislih imam najprej **potek odločanja o zavrženju ovadbe**. Ta v zakonu ni določen. Zakaj neki bi tudi moral biti, saj gre za vprašanje izvrševanja zakona in večinoma ne za stvar pravne ureditve. Razen morebiti za tiste, ki mislijo, da je bistvo prava v tem, da mora biti vse nekeje zapisano, če ne v zakonu, pa vsaj v podzakonskem aktu, in če tam ni, je pri tožilih lahko še v splošnih navodilih in še in še. No, kakšnih posebnih težav postopek zavrženja ovadbe v resnici tudi ne bi smel povzročati.²⁰

Prvo vprašanje v zvezi s postopkom *stricto sensu*, ki ga moram omeniti, je **vrstni red odločanja**. Nekaterim se zdi odvečno, pa ni. Tako kot sodnik ni prost pri sojenju, saj mora upoštevati vrstni red odločanja, ki ga predpisuje zakon, načeloma ni prost niti državnemu tožilec; ta je celo v nekoliko slabšem položaju kot sodnik. Sodnik sprejme svojo odločitev ob upoštevanju izoblikovane obtožbe, ki jo je moral sestaviti upravičeni tožilec. Tožilec takšne sreče nima, temveč mora nekakšen ekvivalent obtožni tezi izoblikovati v mislih in nato nanj »prilepiti«²¹ odločitev ter jo obrazložiti. Vrstni red odločanja pa je enak kakor pri sojenju: najprej so na vrsti procesne predpostavke in nato drugi razlogi za zavrženje ovadbe, vse od (ne)obstoja kaznivega dejanja na začetku do neobstoja utemeljenega suma na koncu.²¹ Pravilni vrstni red odločanja je za tožilca ena izmed varovalk pred uporabo napačnega razloga za zavrženje.

Zakon, kot vemo, določa razloge za zavrženje ovadbe in pri tem hkrati obravnava materialna in procesna vprašanja, vključno s procesnimi predpostavkami, ki jih – le kdo bi vedel, zakaj – omenja še posebej. To ni dobro, ker napeljuje k neredu.

oškodovanca na način, ki je v zakonu predviden (gl. drugi odstavek 63. člena ZKP), so sicer nekoliko nejasna, vendar menim, da bi jih bilo treba reševati na podoben (enak) način. Subsidiarni tožilec zaradi tega, ker si je državni tožilec premislil, ne sme biti prizadet in s svojo aktivnostjo lahko nadaljuje. Državni tožilec pa ima, kot je že bilo pojasnjeno, pravico nadaljevati s pregonom, ker so se razmere spremenile. Mimogrede, takšni primeri so tako redki, da se avtor v skoraj pol stoletja dela v državnem (javnem) tožilstvu komaj spomnim kakšnega.

20 V okvirih veljavnega prava.

Prav kmalu pa bo treba z vso resnostjo in *sine ira et studio* obravnavati vprašanje, ali bi moralo biti zoper negativno odločitev državnega tožilca predvideno kakšno pravno sredstvo (poleg tradicionalnega subsidiarnega pregona, ki, kot vemo, seveda ni pravno sredstvo). Čeprav so ga nekateri pravni redi uvedli, mi postane kar hudo, ko vidim, s kakšno nonšalantno lahkotnostjo, ki meji na ignoranco, deloma brez dvoma zaradi političnih motivov (kako uvesti nov vzvod za nadzor nad »samostojnim«²¹ organom pregona), se to vprašanje obravnava pri nas. Izumi, ki jih je v tem pogledu predlagala propadla novela ZKP-N, so več kot nazorni. Retorični vprašanja: kako neki zaupati nadzor nad odločitvijo organa (javnega) pregona oškodovancu ali ovaditelju in njegovim (nejavnim) interesom? In dalje, kako zaupati nadzor tistim, torej ovaditeljem, katerih več kot 60 % izdelkov je vsako leto tako ali drugače zgrešenih? Seveda pa bi bil naiven, če ne bi vedel, da je prav ta podatek mogoče interpretirati tudi v diametralno nasprotni smeri.

21 Stališče, ki je predstavljeno kot pravilo, je v posameznih primerih lahko prestrogo. Medtem ko sodnik od vrstnega reda odločanja ne sme nikoli odstopiti, pri državnem tožilcu ni treba, da smo tako strogi, vendar moramo biti kljub temu previdni. Jasno je, da so nekateri razlogi za zavrženje ovadbe primarni in drugi sekundarni, tega pravila ni mogoče prelomiti. Vseeno pa je v izjemnih primerih mogoče prav zaradi tega, ker obtožna teza v času tožilčevega odločanja ne more biti do konca natančno oblikovana, glede na razloge za zavrženje, ki jih je treba uporabiti, nekoliko prilagoditi vrstni red odločanja. Vendar ponavljam, da z vso previdnostjo.

K postopku bi spadale še določbe, da se sme ovadbo zavreči tudi še po tem, ko je državni tožilec zahteval dodatne podatke (priljubljena tožilska »dopolnitev ovadbe«) bodisi od ovaditelja bodisi od drugih (četrti odstavek 161. člena ZKP) in tudi po opravljenih preiskovalnih dejanjih (tretji odstavek 431. člena ZKP). V jedru so vsi ti dodatni napotki v zakonu nepotrebni, saj se z naštetimi dejanji postopanje tožilca v zvezi z ovadbo nikakor ni premaknilo v nobeno nadaljnjo (samostojno) fazo postopka in zato morajo za odločanje o ovadbi veljati enaka pravila, kot so veljala na začetku, takoj po njenem prejemu. Tako ali tako so vse te možnosti predvidene zaradi tega, da bi se tožilec lažje odločil in da bi sprejel pravilno odločitev.²²

Odločitev državnega tožilca o zavrženju ovadbe je nedvomno v javnem interesu in mora biti **obrazložena**.²³ Obrazložitev je, *mutatis mutandis* in kot sem že poudaril, treba primerjati s tisto pri sodbi.²⁴ Državni tožilec na ta način predvsem jasno pokaže, kakšno je stališče organa pregona do pregona v konkretnem primeru in do ovadbe ovaditelja, pa tudi o morebitni pravici, na katero se ovadba nanaša (če gre za tak primer). Kadar je do zavrženja prišlo po dopolnitvi ovadbe, zlasti če gre za uradno dopolnitev, bo iz zavrženja pogosto videti tudi, kako tožilec ocenjuje delo organa, ki mu je bilo naloženo dodatno zbiranje informacij. Za organe, ki so pogosto v takšni situaciji (npr. policija), je lahko ocena njihovega dela v sklepu o zavrženju koristen napotek za njihovo prihodnje delo.²⁵ Obrazložitev pa je v pomoč tudi oškodovancu, ko se mora odločiti, ali naj sproži subsidiarni pregon ali ne, pa tudi sodišču pri odločanju, ali naj dovoli subsidiarni pregon ali ne.

Ena izmed pomanjkljivosti slovenskega procesnega zakona, o kateri se doslej ne v stroki ne v javnosti skorajda ni govorilo, je, da **ni določen rok, v katerem bi moral državni tožilec odločiti o kazenski ovadbi**. Problem je sistemski in je deloma posledica pristopa, ki ga ima zakonodajalec do časovnih okvirov, v katerih bi moral potekati kazenski postopek. Po eni strani v postopku ni (skoraj) nobenih splošnih časovnih opredelitev ali omejitev glede trajanja postopka. V drugih položajih so roki določeni tako toga, strogo in nerealno, da skorajda napeljujejo k izigravanju.

Če bi malce natančneje pregledali in primerjali časovne opredelitve (roke vseh vrst in njihovo ureditev) v procesnem zakonu,²⁶ bi se jokali in smejali hkrati, tako čudne so. Ni bilo težko pričakovati, da bo doktrina o sojenju v razumnem času,

22 V tem pogledu se zdi, da bi kakšno težavico lahko povzročila formulacija prvega odstavka 431. člena ZKP, vendar ni dvoma, da sta tudi po opravljenih preiskovalnih dejanjih še vedno in prav enako mogoči tako pozitivna kot negativna odločitev državnega tožilca. »Pred vložitvijo obtožnega predloga...« je zanesljivo časovna, in ne vsebinska opredelitev.

23 Ne bi smeli pozabiti, da nekaj ni bilo tako in je sklep o zavrženju ovadbe vseboval le navedbo razlogov, ki jih je določal zakon, obrazložitev pa ni bila potrebna. Že sprememba, po kateri je obrazložitev postala obvezna, kaže, da skuša zakonodajalec ves čas (povsem pravilno) uvajati mehanizme, ki krepijo nadzor nad odločitvijo organa pregona.

24 Enako kakor pri sodbi je vsebinska težava pri obrazložitvi ta, da je namenjena številnim namembnikom.

25 Razmerje med organom pregona in organom, ki je podal ovadbo ali ki je moral ovadbo dopolnjevati, nikakor ni idilično, temveč je neredko precej konfliktno. Državni tožilec je praviloma zahteven, saj želi imeti kakovostno gradivo, ki mu bo omogočal zanesljivo odločitev, pozitivno ali negativno, in uspeh v kazenskem postopku, če se bo odločil zanj. Ovaditelj ali dopolnjevalec ovadbe včasih ravnata po liniji najmanjšega odpora. Zgodi pa se tudi, da so zahteve državnega tožilca napačne, pretirane ali nepotrebne.

26 Skupaj z ureditvijo zastaralnih rokov, ki so pri nas določeni v materialnem zakonu. Stališče, po katerem samo zastaralni roki za pregon omejujejo državo pri izvajanju njene represivne oblasti, je napačno.

ki upošteva drugačno logiko postopka in procesnega delovanja ter upravljanja postopka, spravila odločanje našega kazenskega pravosodja v težave.

Vložena kazenska ovadba nima (procesno)pravnih posledic, zato se morda zdi, da določitev roka za njeno zavrženje ne bi imela posebnega smisla. Vendar ni tako. Ovadba, še zlasti uradna, pomeni, da je **izvršilna veja oblasti zbrala podatke, ki osumljencu pripisujejo očitek, da je izvršil kaznivo dejanje**. Takšen položaj pomeni poseg izvršilne veje oblasti v človeka. Najbrž se bomo strinjali, da je takšen poseg načeloma dovoljen, vendar bi smel trajati le zelo kratek čas, dobessedno le najkrajši čas, ki je potreben, da o ovadbi odloči tisti, ki je v sistemu določen za to. Državni tožilec, seveda.

Ne da bi se spuščal v podrobnosti, se pokaže, da so stvari bistveno slabše prav pri negativni odločitvi, o kateri govorimo. V nekaterih primerih, ko državni tožilec zahteva uvedbo kazenskega postopka, so roki določeni; celo zelo kratki in strogi so ter s posledicami. Pri zavrženju ovadbe pa – tišina.

No, skoraj: izhodišče za določitev smiselnega in sprejemljivo kratkega roka za zavrženje ovadbe bi lahko bil rok iz 433. člena ZKP, po katerem sme oškodovanec, ki je podal ovadbo, sprožiti kazenski postopek, kot bi bil subsidiarni tožilec, če v **mesecu dni po tem, ko je podal ovadbo, državni tožilec o njej ni odločil**. Določbo verjetno poznamo vsi, spoštujemo jo znatno manj, uporabljana pa je še bolj redko, če že ne le izjemoma. Oškodovanci očitno raje čakajo na to, kaj bo napravil tožilec, morda sitnarijo, naj vendarle odloči o njihovi ovadbi, verjetno pričakujoč zanje ugodno odločitev.

Toda na tem mestu nas ne zanimajo procesni položaj in morebitni zapleti, ki lahko nastanejo z uporabo te unikatne določbe, temveč njeno sporočilo glede roka, ki je povsem nedvoumno. Menim, da bi ta rok moral biti **skrajni rok, v katerem bi moral državni tožilec odločiti o vsaki (likvidni) ovadbi**.²⁷ In čeprav se je določba – kdo bi vedel zakaj – skrila v skrajšani postopek, mislim, da bi glede časovne meje morala veljati tudi v rednem postopku. Prav nobenega razumnega razloga ni, da ne bi.

6. DULCIS IN FUNDO – ZAVRŽENJE OVADBE, KER NI UTEMELJENEGA SUMA, DA JE STORILEC IZVRŠIL KAZNIVO DEJANJE

Na tej točki si lahko zdaj nekoliko podrobneje ogledamo, kako je glede zavrženja ovadbe pri nas v praksi. Tožilska statistika nam vsako leto ponudi nekaj zanimivih kvantitativnih okvirov, iz katerih izhaja tudi nekaj vsebinskih ugotovitev, številnih še pomembnejši pa, žal, ne.²⁸

²⁷ Torej ne samo glede ovadb, ki jih je podal oškodovanec.

²⁸ Tako seveda ne vemo, kakšna naj bi bila normalna ali običajna količina zavrženih ovadb, in tudi ne, kakšno naj bi bilo normalno razmerje med ovadbami, ki so bile zavržene iz različnih razlogov. Največ, kar bi bilo mogoče doseči, bi bilo longitudinalno spremljanje teh podatkov (verjetno nekoliko dopolnjenih) in njihova temeljita vsebinska analiza, vključno z občasno analizo konkretnih odločitev, s katero bi bilo mogoče spremljati, kako se pravna ureditev spoštuje v praksi. Primerjave z drugimi državami so lahko le približne, ker se pravne ureditve med seboj zelo razlikujejo. Smiselne bi bile samo med državami, ki imajo dovolj podobne procesne ureditve in primerljivo pojavnost kriminalitete.

Povedal sem že, da **državni tožilci v zadnjih letih zavržejo skoraj dve tretjini ovadb za fizične osebe, ki jih prejmejo**. Preveč? Ne vem. Nedvomno je odstotek visok. Če pogledamo nekoliko drugače, bi lahko rekli, da je vse delo ovaditeljev s temi ovadbami šlo v nič. Še vedno pa je za vse veliko bolje, da se je ukrepanje končalo na tej točki, kot da bi se neutemeljeno in po nepotrebnem sprožil kazenski postopek in bi enako odločitev sprejel sodnik šele po kdo ve kako dolgem in dragem postopku. Pa tudi neprijetnem za obdolženca, ki bi ga po nepotrebnem vznemirjal, in za mnoge druge, ker je povečal njihova pričakovanja...

Toda na podatke, ki so navedeni v nadaljevanju, in na razmerje med vloženimi in zavrnjenimi ovadbami v naši državi je mogoče gledati tudi drugače. Precejšnje število vloženih ovadb nakazuje dvoje: da so prebivalci občutljivi na storjena kazniva dejanja in da jih disciplinirano prijavljajo. Obenem organi odkrivanja v razmeroma visokem deležu uspejo raziskati prijavljena dejanja, s čimer organu pregona omogočijo, da o teh ovadbah odloči po vsebini in kakor misli, da je prav. Razmeroma visok delež zavrnjenih ovadb kaže, da je presoja organa pregona kritična in da je državni tožilec uspel ustvariti primerno distanco do prijavljene kriminalitete. Zadeve ne ostajajo v predalih, temveč o njih odloči tisti, ki je za to pristojen. V enem delu grede zadeve v kazenski pregon in o njih odloči sodna oblast, v drugem so ovadbe zavrnjene. Sistem odzivanja na kriminaliteto torej deluje.²⁹ Če bi se v opisana razmerja poglobili in jih raziskali, bi morda lahko prišli tudi do spoznanja, ali sistem deluje dovolj dobro.³⁰ Morda ima na katerem izmed segmentov pomanjkljivosti, ki bi jih bilo mogoče popraviti. Verjamem, da bi s tem bi dosegli višjo kakovost pri obravnavanju negativnih pojavov v družbi namesto prevladujočih neustreznih in večinoma nestrokovnih, da ne rečem histeričnih odzivov na posamezne primere in posamične odločitve.³¹

29 Na tej točki moram opozoriti, da se postopek seveda nadaljuje z odločanjem sodišč. V ta segment se v okviru obravnavane teme ne morem spuščati, čeprav je pomemben za oceno, kako deluje celotno odzivanje na kazniva dejanja.

30 Ob objektivnem dejstvu, da je indeks kriminalitete v naši državi nizek in med najnižjimi v Evropi ter ob nadaljnjem dejstvu, da se ljudje zaradi kriminalitete tudi subjektivno ne počutijo zelo ogroženi, me takšen rezultat ne bi presenetil.

31 Spet imenitna tema za poglobljeno obravnavo! Ne gre samo za nadvse zahtevno, toda tudi zanimivo vprašanje ugotavljanja prave mere (gl. zgornji odstavek), temveč tudi za poglobljeno oceno, kaj vse bi dobrega ali slabega lahko povzročila bistvena sprememba tega deleža, in tudi za poskus odgovora na zastavljeno vprašanje, ali je naš sistem odzivanja na kazniva dejanja v družbi (v tem segmentu) ustrezen ali ne.

6.1 Kaj povedo številke³²

V približno desetletju se je odstotek zavrženih ovadb v Sloveniji povečal za več kot za polovico od 37,4 % (leta 2009) do 62,3 % v letu 2015 (v letih 2016 in 2017 se je nekoliko zmanjšal, in sicer na 61,8 %). V vmesnem obdobju se je odstotek v letih 2010 in 2013 gibal med 41,8 % in 47 %. Naraščajoči trend se zdi stabilen, čeprav je, kot kaže, v zadnjih treh letih dosegel vrh. Razen posamičnih, večinoma situacijsko pogojenih pripomb, ni bilo poglobljene razprave o tem, ali je takšno stanje normalno ali ne.

Absolutne številke kažejo drugačno sliko. Število ovadb, ki so jih prejela državna tožilstva od vseh ovaditeljev, se v zadnjih letih zmanjšuje. Največje je bilo leta 2010 (35.478), nato se je v naslednjih letih zmanjšalo skoraj za tretjino na 24.046 ovadb v letu 2017. Padanje je bilo konstantno. Največ ovadb v absolutnih številkah so državna tožilstva zavrгла leta 2015 (18.423), v zadnjih letih pa se je to število znižalo na 16.000 zavrženih ovadb. Vse manjše število ovadb na eni strani in vse več zavrženih ovadb na drugi strani sta podatka, za katera se zdi, da se nekako ne ujemata.³³

32 Podatki o kazenskih ovadbah (za znane polnoletne osebe) in odločanju o njih so vzeti, kot rečeno, iz letnih poročil Vrhovnega državnega tožilstva Republike Slovenije od leta 2007 do leta 2017. Uporabljene so bile različne preglednice, v katerih je bilo mogoče najti podatke, ki so bili smiselni za uporabo v tem prispevku. Vsi ti so združeni v spodnjo preglednico. Podatkov nisem popravil ali spreminjal, nekateri deleži pa so izračunani, ker jih v izvirnih preglednicah ni.

Leto	Vse prejete ovadbe	Vse rešene ovadbe	Zavržene ovadbe skupaj	Odstotek zavrženih ovadb od rešenih ovadb	Zavrženja po poravnavanju ali odloženemu poregonu	Odstotek od zavrženih	Zavrženja zaradi majhnega pomena in natekla sorazmernosti	Odstotek od zavrženih	Zavrženja zaradi umika predloga oškodovanca	Odstotek od zavrženih	Zavrženja zaradi zastaranja	Odstotek od zavrženih	Zavrženja iz drugih razlogov	Odstotek od zavrženih
2007	30846	31614	12087	38,2	2075	17,2	1082	9	1807	14,7	178	1,5	6945	57,5
2008	30686	30477	11621	38,1	1945	16,7	969	8,3	1638	14,1	211	1,8	6858	59
2009	34925	32070	11999	37,4	1870	16,6	1134	9,5	1756	14,6	378	3,2	6861	57,2
2010	35478	34902	14589	41,8	2064	14,1	1566	10,7	2215	15,2	287	2	8457	58
2011	33775	33889	14673	43,3	1914	13	1535	10,5	2338	15,9	289	2	8597	58,6
2012	33352	33621	15331	45,6	1630	10,6	2013	13,1	2626	17,1	220	1,4	8842	57,7
2013	33494	33146	15627	47,1	1256	8	3406	21,8	1388	8,9	250	1,6	9335	59,7
2014	29914	30021	16867	56,2	1465	8,7	3291	19,5	2193	13	255	1,5	9663	57,3
2015	27004	29594	18423	62,3	1806	9,8	3544	19,2	2447	13,3	201	1,1	10425	56,6
2016	25286	27204	16820	61,8	1604	9,5	2978	17,7	2591	15,4	142	0,8	9505	56,5
2017	24046	26201	16184	61,8	1520	9,4	2767	17,1	2112	13	101	0,6	9684	59,8

33 Tudi podatke o gibanju števila ovadb nasploh in njihovi strukturi ter številnih drugih lastnostih ovadb bi veljalo analizirati. Iz številnih razlogov: od kriminoloških do kriminalističnih, pa vse do tega, da bi se znebili nekaterih manipulacij s temi podatki, ki jih je več, kot mislijo nepoznavalci. V okviru tega prispevka se z njimi ne morem ukvarjati. Površni opazovalci ovadbo pogosto povezujejo z dejavnostjo organov odkrivanja kaznivih dejanj, predvsem s policijo. Vendar policija za veliko večino kaznivih dejanj izve iz informacij, ki jih dajo oškodovanci in tretje osebe, le določen del jih zazna (popolnoma) sama. Toda zgodbe s tem še ni konec, kajti včasih je ovadba kateeregakoli ovadtelja že dovoljšna informacija za državnega tožilca, da o njej lahko odloči, medtem ko je drugič njegova ovadba le prva in šibka informacija o kaznivem dejanju, ki je lahko povsem neuporabna, če ni strokovno obdelana in dopolnjena s številnimi dodatno pridobljenimi podatki. To pa je naloga (predvsem) policije.

Če torej odmislimo, da **ne vemo, kakšno bi bilo ravno pravnšnje število (odstotek) zavrženih ovadb**, vsak poznavalec kazenskega postopka ve, da je tudi **vzrokov, zakaj se** število kazenskih ovadb **spreminja**,³⁴ **zelo veliko**. Jasno je, da na število zavrženih ovadb vpliva predvsem procesna ureditev (pooblastila, ki jih ima organ pregona, in uvajanje institutov, ki omogočajo zavrženje ovadbe ali vplivajo nanjo, ter vse, kar spada zraven).³⁵ Drugi pomemben vzrok so lahko premiki v politiki pregona, ki jo mora voditi organ pregona. Ne smemo spregledati, da tudi številne spremembe v materialni kazenski zakonodaji v tem pogledu niso nevtralne,³⁶ in končno je, prav na drugi strani, treba upoštevati kriminalno fenomenologijo (pojavnost in zlasti spremembe glede pojavnosti kaznivih dejanj v praksi).

Zadrege pri spremljanju podatkov o zavrženju ovadbe se odražajo v tožilski statistiki. Ta nam daje nekaj podatkov o **strukturi zavrženih ovadb glede na razlog za zavrženje**. Izhodišče je, v grobem, ureditev v zakonu (prvi odstavek 161. člena ZKP), vendar so nekatere vrste možnih rešitev statistično zajete nekoliko drugače, kot so opredeljene v zakonu. Deloma utemeljeno, deloma vprašljivo, saj, kot bomo videli, manjkajo prav podatki, ki so za vsebinsko analizo najzanimivejši in po svoje tudi občutljivi. Tako najdemo podatke o ovadbah, ki so bile zavržene zaradi uporabe tožilske alternative (odloženi pregon, poravnavanje) in zaradi majhnega pomena dejanja oziroma sorazmernosti: oboje sta v naši ureditvi značilni tožilski orodji, zato je prav, da se jasno vidi, ali ju tožilci uporabljajo in koliko ju uporabljajo. Toda brez vsaj majhne empirične raziskave le iz statističnih podatkov ne moremo vedeti, ali se ti instituti v vsakodnevni rabi korektno uporabljajo in tudi ne, ali se upoštevajo enako pri vseh državnih tožilstvih v državi ali ne.³⁷

Za vsebinsko analizo tožilskega odločanja so manj zanimivi podatki o zavrženih ovadbah zaradi umika predloga in zastaranja. Državni tožilec v teh primerih le ugotovi odločilno dejstvo (umik predloga, zastaranja), na katerega sam ne more vplivati. Tako pridemo do velike skupine ovadb, ki so skrite med zavrženji »iz drugih

34 Ločiti moramo dve situaciji; kaj vpliva na število zavrženih ovadb na splošno in kaj na spreminjanje tega števila. Vzroki so vsaj deloma različni.

35 Vplivi niso samo neposredni, takoj vidni in za vse opazni, temveč tudi bolj skriti in subtilni. Le za primer, kjer je bil vpliv po mojem mnenju zelo neposreden, je uvedba kaznovalnega naloga (leta 2003). Prepričan sem, da je uvedba tega naloga, ki je za tožilsko uporabo izrazito preprost institut, ne glede na njegov omejen doseg, vplivala na uporabo drugih procesnih možnosti in izpodrinila nekatere bolj zapletene. Seveda gre za trditve, ki bi jo bilo treba še dokazati, čeprav sem trdno prepričan, da je pravilna. Drug primer, za raziskovanje in dokazovanje znatno bolj zahteven, bi bila npr. uvedba napovedi pritožbe in njen vpliv na zavrženje ovadbe. V zadnjem času je jasno, da imajo večplastni vpliv pogajalski mehanizmi in v njihovem okviru možnosti za nadomestitev zaporne kazni. Vsekakor je to nekaj dobrih tem za nadaljnje razmišljanje.

36 Celo spremembe v sodni praksi lahko imajo vpliv. Takšen primer je nastal, ko je pred nedavnim vrhovno sodišče spremenilo svoj pogled na kaznivo dejanje poslovne goljufije. Ker je (mimogrede: povsem pravilno) odločilo, da poslovna goljufija, kot je bila pojmovana v tožilski in sodni praksi v zadnjih nekaj letih, ni kaznivo dejanje, je mogoče predvideti, da bodo odprte ovadbe za to kaznivo dejanje večinoma končale v košu. Toda še nekaj časa bodo na tožilstva še vedno prihajale nove ovadbe, ki so v obdelavi, večinoma na policiji, in tiste, ki jih bodo podali oškodovanci, ki se s spremembo ne strinjajo ali bodo zakon brali drugače. Ker gre za kaznivo dejanje, ki je razmeroma pogosto in zato statistično pomembno, je treba pričakovati, da bo sprememba pri odločanju sodišč vplivala ne samo na odločanje državnih tožilcev, temveč tudi na statistične podatke o njihovem delu. Z leti bo vpliv izzvenel.

37 Z razlikami med posameznimi okrožnimi državnimi tožilstvi se v tem prispevku ne ukvarjam. Temeljni statistični podatki so na voljo. Za izziv lahko povem, da so razlike tako velike, da jih je glede na velikost (majhnost) naše države in njeno ekonomsko, socialno in geografsko strukturo ter kriminalno fenomenologijo in pojavljanje kaznivih dejanj v prostoru težko pojasniti.

razlogov«. V njej so *promiscue* zajeti primeri, ko prijavljeno dejanje ni kaznivo dejanje, in primeri, ko ni utemeljenega suma, da je bilo storjeno kaznivo dejanje, ter morebiti še kaj.

Zaradi uporabe tožilske alternative je v zadnjih šestih letih zavrženih med 9 in 10 % vseh ovadb. V preteklosti je bil odstotek že tudi veliko višji, npr. 16,9 % leta 2007. Odloženi pregon in poravnavanje sta bila najpogostejša tedaj, ko so bile druge tožilske možnosti za selekcijo ovadb manj razvite ali jih sploh ni bilo. Nato je prišlo do precejšnjega zmanjšanja alternative, saj se je delež iz tega razloga zavrženih ovadb več kot prepolovil (na 8,0 % v letu 2013), nato pa se je znova rahlo povečal in v zadnjih treh letih, kot rečeno, znaša slabih 10 %.

Zaradi majhnega pomena dejanja je bilo v zadnjih dveh letih zavrženih dobrih 17 % ovadb. Ta odstotek je bil v preteklosti tudi že nekoliko višji (npr. 21,8 % leta 2013), a tudi znatno nižji (pod 10 % v letih od 2007 do 2009). Nihanje se zdi odločno (pre) veliko in je težko razložljivo, če upoštevamo, da gre za institut, ki je bil nekdanj daleč najmočnejše tožilsko orodje pri izbiri kazenskih ovadb (dejanje majhnega pomena iz prvega slovenskega KZ in še prej neznatna družbena nevarnost v jugoslovanski kazenski zakonodaji) in tožilcem ne bi smelo manjkati izkušenj pri njegovi uporabi. Pa tudi kriminalna fenomenologija se v zadnjih letih ni toliko spremenila, da bi bilo politiko pregona treba popravljati s tem institutom.

Zaradi pomanjkanja predloga oškodovanca slovenski tožilci v zadnjem desetletju zavržejo okrog 15 % kazenskih ovadb, pri čemer je ta odstotek z redkimi izjemami precej stabilen. Za analizo tožilskega odločanja je, kot rečeno, malo pomembni, kajti do sprememb je očitno prihajalo predvsem zaradi tega, ker je zakonodajalec spreminjal način pregona kaznivih dejanj in zaradi pojavljanja teh dejanj v praksi. Podobno stabilen, čeprav veliko nižji je odstotek zavrženih ovadb zaradi zastaranja kazenskega pregona (okrog 2 %, v zadnjih letih celo manj kot 1 %). Tudi ta podatek ne pove prav nič vsebinskega o odločanju državnih tožilcev v zvezi z ovadbo.

Zato me je zelo presenetil podatek, da je daleč najbolj stabilen odstotek ovadb, ki so bile zavržene iz že omenjenih »drugih razlogov«; obenem je ta številka z naskokom tudi najvišja. Med 55 in 60 % ovadb v zadnjem desetletju je končalo med zavrženimi, ker, kot rečeno, prijavljeno dejanje bodisi ni bilo kaznivo dejanje, bodisi ker sum ni bil dovolj utemeljen.³⁸ Znova moram poudariti, da gre za relativne številke, kar daje ugotovitvi o stabilnem deležu še večjo težo. Z drugimi besedami povedano, ne glede na to, koliko ovadb so slovenski tožilci vsako leto prejeli in koliko so jih v skupnem zavržli ter kako zelo so v posamičnih letih nihali odstotki drugih zavrženj, **vselej so tožilci precej več kot polovico vseh ovadb zavržli, vendar ne vemo natančno, zakaj so jih.** Že zaradi tega je škoda, da oba razloga za zavrženje ovadbe statistično nista ločena in zato menim, da bi bilo ta pojav treba raziskati za vsa tožilstva v državi, za nekaj let nazaj in po dobro premišljenem reprezentativnem vzorcu ovadb. Jasno je, da cilj raziskave ni »zgodovinski«, temveč ugotavljanje, ali se ta dva razloga za zavrženje ovadbe uporabljata in

38 Katera druga zavrženja bi se še lahko znašla v tem kupu, si je težko zamisliti. Morda kakšna oportuniteta, skrita v drugačni obleki. Na splošno menim, da gre za posamične primere, ki na tako visok odstotek niso imeli omembe vrednega vpliva.

statistično zajemata pravilno. Če se ne, moramo upati, da bomo dobili dobra izhodišča za spremembo tožilske prakse in za pravilno statistično evidentiranje.

6.2 Česa številke ne povedo

Za tožilsko odločanje je pomembno, da vemo, ali se pojavljajo **ovadbe, pri katerih sploh ne gre za kaznivo dejanje**. Če naznanjeno dejanje ni kaznivo dejanje, gre večinoma in praviloma za napako ovaditelja, ki je prijavil nekaj, kar ni kaznivo.³⁹ Drugače kakor prenapeteži, ki so zasedli slovenski prostor, ne menim, da gre vselej za krivo ovadbo, daleč od tega, in tudi če gre za napako, je ovaditelju ne bi očital prav v vsakem primeru. Vemo, da se je glede obstoja kaznivega dejanja prav lahko zmotiti in da včasih do konca kazenskega postopka niti penalisti ne vemo, ali gre pri stvari za kaznivo dejanje ali ne in za katero kaznivo dejanje gre. Pa vendar: ovaditelj in oškodovanec morata ob zavrženi ovadbi iz tega razloga dobiti trdno in prepričljivo ter dobro argumentirano odločitev, da ne gre za kaznivo dejanje. Prvi zaradi tega, da v prihodnje podobnih napak – če gre za napako – ne bi ponavljal, drugi pa zaradi tega, da bo vedel, v čem in zakaj nima prav, ter kako naj usmeri morebitni subsidiarni pregon, če je kljub temu prepričan v svoj prav. Vsebinsko pravilno sporočilo je z vidika generalne prevencije pomembno za javnost, ki ji mora biti jasno, kaj tožilci štejejo za kaznivo dejanje in kaj ne. Enako kot pri oprostilni sodbi, kjer tožilci radi opozarjamo na napake neodločnih sodnikov, ki znajo včasih izreči oprostilno sodbo zaradi pomanjkanja dokazov, ko pišejo obrazložitev sodbe pa jim postane jasno, da najbrž sploh ne gre za kaznivo dejanje.

Če se pri zavrženju ovadbe zaradi neobstoja kaznivega dejanja tožilci vendarle ravnamo v okviru razmeroma jasno določenih parametrov odločanja (ki so lahko seveda kljub temu sporni, če že ne napačni!), je **zavrženje, ker ni utemeljenega suma, da je bilo storjeno kaznivo dejanje**, pravo močvirje nevarnosti za napake. Hudobni bi rekli, da je potuha za neznanje, lenobo in zlorabe »najhujše« sorte, realisti pa mislimo, da je nujno zlo, ker boljše rešitve ni(mamo). Če sum ni utemeljen, potem za pregon ni prostora, toda ali sum zares ni (dovolj) utemeljen, tega pa v prav vseh primerih ne ve niti coprnica. Toda tako je in zato je še vedno edino prav, da o vprašanju pregona odločajo tisti, ki o njem nekaj vedo (stroka, torej državni tožilci), kot pa da bi ostajalo odprto in bi se ga polastila – to že tako ali tako rada počne – politika.⁴⁰

Zavrženje ovadbe, ker sum, da je bilo izvršeno kaznivo dejanje, ni utemeljen, pri nas ni nekaj, kar bi poznali od vekomaj. Nasprotno, še zadnji jugoslovanski

39 Lahko pa gre za primer s povsem nasprotnega pola. To se je zgodilo pri že omenjeni poslovni goljufiji. Zakonodajalec je v nekem trenutku (v jedru napak) uzakonil kaznivo dejanje s sumljivim opisom. Več let je pregon tekkel (in obsodbe tudi) za dejanja, ki so bila večinoma kvečjemu civilni delikt. Ko je vrhovno sodišče pred nedavnim spremenilo prakso in dovolj jasno povedalo, kdaj bo dejanje štel za poslovno goljufijo, se je zgodilo, da je v kazenskem sistemu ostalo v obtoku precejšnje število takšnih dejanj (poslovna goljufija je bila pogosto kaznivo dejanje). Za veliko količino napačnih ovadb v teh primerih pa nista kriva niti oškodovanec niti policija, kaj šele državni tožilec, temveč nihče drug kot zakonodajalec.

40 Odrito ali prikrito. Včasih pride do odprtega nasprotovanja tožilski odločitvi (seveda imam v mislih le negativno odločitev, ki jo obravnavam v tem prispevku), drugič do bolj zakritega in posrednega. Metod in poti je neskončno veliko, tistih, ki so pripravljeni pri tem sodelovati, pa vselej veliko več kot tistih, ki so pripravljeni braniti avtoriteto odločitve državnega tožilca, za katerega moramo (enako kot za sodnikovo odločitev) neomajno stati na stališču, da je pravilna in zakonita - *fino a prova contraria* (do nasprotnega dokaza, pri čemer močno vztrajam, da je potreben dokaz in ne le drugačen pogled, do katerega ima vsakdo pravico, ali kritičen pomislek, kaj šele hudobna insinvacija).

ZKP takšnega zavrženja *expressis verbis* ni predvideval.⁴¹ Problem, kaj storiti, če sum ni dosegel potrebne ravni, je obstajal od vedno, čeprav ni dvoma, da tedaj, ko dokaznih standardov vsi še niso jemali zelo resno, ni bil tako akuten. Rešitev v smeri, ki je zdaj uzakonjena, je najprej izoblikovala praksa, pozneje jo je sprejela tudi teorija in nazadnje je prišla še v zakon. Če tožilec (tedaj javni) ne more prepričati sodišča v utemeljenost suma, potem pač ni pogojev za uvedbo kazenskega postopka in ovadbo je treba zavreči, pa če je to v zakonu zapisano ali ne.^{42, 43} Druga pot do odločitve o ovadbi v teh primerih bi bila samo še ta, da bi tožilec vložil zahtevo za uvedbo postopka, ki bi jo sodnik zavrgel. Pot je daljša, bolj zapletena in sistemsko manj prepričljiva, če že ne nepravilna, zlasti pa bi po nepotrebnem močno obremenjevala sodišče.⁴⁴ Do nje pridemo tako, da tožilca prisilimo, da napravi nekaj, v kar ne verjame. Ne gre: to bi bil grob poseg v njegovo samostojnost⁴⁵ in v funkcijo organa pregona, kot jo razumemo pri nas, ne glede na to, kam državnega tožilca v veji oblasti umeščamo.

6.3 Ključna problema...

... sta dva. Prvič, treba je zagotoviti, da bo **vselej uporabljen tisti razlog za zavrženje ovadbe, ki je resničen**, ki je pravi. Če je dejanje kaznivo dejanje in ni procesnih ovir za pregon, pa zares manjka dokazna podlaga, potrebna za sprožitev kazenskega postopka, potem zoper zavrženje zaradi pomanjkanja utemeljenega suma ni mogoče imeti nobenega ugovora. Tožilske instrumente za opustitev pregona je prav tako dopustno uporabiti le, če so izpolnjeni vsi pogoji za kazenski postopek. Uporaba (izbira) pravnega razloga za zavrženje ovadbe je stvar tožilčeve strokovnosti, enako kot je stvar njegovega znanja in poklicne korektnosti pravilna odločitev, kdaj bo zahteval kazenski postopek ali napravil karkoli drugega v kazenskem postopku. S to razliko, da je zavrženje ovadbe, prepričan sem, da se o tem vsi strinjamo, ena izmed najpomembnejših tožilčevih odločitev v postopku. In drugič, preprečiti je treba, da bi bilo zavrženje ovadbe zaradi tega, ker ni utemeljenega suma, da je obdolženec izvršil kaznivo dejanje, **skrivnica za vse mogoče tožilske odločitve**, zlasti seveda tiste, ki s pomanjkanjem dokaznega standarda nimajo nič opraviti.

Ko je bila v zakonu določena možnost, da državni tožilec zavrne ovadbo, ker ni utemeljenega suma, da je storilec izvršil kaznivo dejanje, sem zavzel stališče, da je bila na ta način **de facto uvedena oportuniteta kazenskega pregona**. No, ne tista prava, klasična, o kateri sem govoril malo prej, toda kazenski pregon je postal

41 Zadnji jugoslovanski ZKP (začetno besedilo) je v prvem odstavku 153. člena predvideval, da se ovadba zavrne, če iz nje izhaja, da dejanje ni kaznivo dejanje, za katero se storilec preganja po uradni dolžnosti, če je pregon zastaran ali je dejanje obseženo z amnestijo in če obstajajo druge okoliščine, ki izključujejo kazenski pregon. Med temi okoliščinami se je tedaj izrecno omenjala predvsem imuneteta.

Nobenega zavrženja, ker ni utemeljenega suma, da bi bilo storjeno kaznivo dejanje, ni bilo! Nasprotno, teorija je poudarjala, da zavrženje ovadbe na podlagi ocenjevanja dokazov ni dopustno. Toda na drugi strani je zahtevala,

42 da mora obstajati potrebna stopnja verjetnosti, da gre za kaznivo dejanje in da je osumljenec storilec, ker mora vse to tožilec izkazati v zahtevi za uvedbo preiskave. Pa smo tam!

43 Prim tč. 2 in tam zapisano stališče o tem, kdaj se ovadba zavrne.

44 Ne pozabimo, da *de lege lata* zapleta večinoma niti ne more rešiti preiskovalni sodnik sam, temveč mora angažirati zunajobravnavni senat, kar odločanje še dodatno zaplete, podaljša in podraži.

45 Čeprav je tedaj nismo jemali tako resno, kot jo danes.

odvisen od tožilčeve ocene dokazov,⁴⁶ torej od presoje gradiva, ki ga ima tožilec na voljo, ko odloča o ovadbi, in s katerim bi moral – če je ne zavrže – »spustiti«⁴⁷ kazenski postopek in doseči obsodilno sodbo.

Poleg primerov, kot rečeno, ustrezne analize materialne podlage za pregon, ki se mora izteči v pravilno odločitev, da sum ni (dovolj) utemeljen, so mogoče tudi različne subjektivne nianse pri odločanju, ki imajo za posledico napačno odločitev. Tožilec bi se moral odločiti za pregon ne glede na pričakovani izid kazenskega postopka, pa se ne... In potem se trudi, da bi invalidno odločitev zavil v svetel celofan pomanjkanja utemeljenega suma.

Glede tožilskega odločanja se je na ta način odprla prava črna skrinjica, kaj skrinjica – skrinja, če že ne pravi kontejner, kar je še najbolj verjetno. Iz različnih virov (pregledi tožilcev zaradi službene ocene, analize tožilskega dela na posamičnih področjih, pa tudi ob naključnih pregledih spisov in podobno) je mogoče ugotoviti, da je pod pomanjkanje utemeljenega suma mogoče skriti marsikaj. Skriti in »skriti«. Včasih najdemo popolnoma nesprejemljivo izmikanje in sprenevedanje o tem, kako in zakaj ni utemeljenega suma. Nekateri tožilci se preprosto bojijo jasnega in odločnega stališča, da pri stvari ne gre za kaznivo dejanje in si mislijo, da je bolj varno, če se malce zakamuflirajo in rečejo, da sum ni utemeljen. Pri zavrženju iz tega razloga se včasih v odločitvi skriva strah pred kazenskim postopkom, za katerega tožilec prav dobro ve, da bi ga moral sprožiti, pa je realna nevarnost, da z njim ne bo uspel.⁴⁷ Končno, ne smemo biti naivni, se v »pomanjkanju«⁴⁸ utemeljenega suma lahko skriva špekuliranje tožilca, ki ve, da nima prav, vendar so ga izkušnje naučile, da je pod ta razlog za zavrženje ovadbe z nekaj malega spretnosti in prepričljivosti mogoče skriti marsikaj, pa če je vse res ali tudi ne. Dvom je pač precej lahko zasejati, zlasti če državni tožilec ve, da glede njegove odločitve ni prave kontrole.⁴⁸

Ne dvomim, da je večina tožilskih odločitev za zavrženje ovadbe ne glede na razlog pravih. Kljub temu moramo sprejeti dejstvo, da so nekatere odločitve za zavrženje ovadbe zahtevnejše, bolj sporne in tudi bolj problematične. Verjetnost napak in napačnih odločitev je pri teh večja. Zato bi bilo dobro, če bi si jih sistematično ogledali, jih temeljito proučili in nato spremenili, kar je treba spremeniti.

46 Ob strani puščam dejstvo, da večinoma ne moremo govoriti o dokazih, ki naj bi jih imel na voljo državni tožilec, temveč gre pretežno šele za informacije, iz katerih bodo (morda) izšli dokazi. Razločevanje v tem primeru ni bistveno, vsi dobro vemo, za kaj gre, kot tudi, da so takšne informacije dovolj za tožilčovo odločitev, zlasti za negativno.

47 Z drugimi besedami povedano, smo pri oportuniteti kot razlogu za opuščanje pregona; morda strokovno povsem korektni, čeprav je dejstvo, da pa pravne podlage za zavrženje ovadbe zaradi oportunitete, *de lege lata* ni. Jo bomo pripeljali v igro tako kot so generacije pred nami vpeljale zavrženje, ker sum ni dovolj utemeljen? Joj, koliko zanimivih vprašanj se poraja!

48 To je, kot smo že videli, morda zadnje, vendar eno izmed najzahtevnejših vprašanj, ki se navezujejo na zavrženje ovadbe. Po eni strani je težko vztrajati, da bi tožilčeva negativna odločitev ostala brez nadzora, tako rekoč brez pravnega sredstva, s katerim bi jo bilo mogoče izpodbijati, če je napačna. In prav mogoče je, da je napačna, ker nihče ni nezmožljiv. Nekje na tej točki pa se neha soglasje glede nadzora nad tožilsko negativno odločitvijo. Neodmerjeno poseganje v tožilčovo odločitev (pa naj bo notranje ali zunanje, kaj šele, če sta mogoči obe obliki nadzora!) ima lahko neslutene negativne posledice, od izgube samozavesti tožilca, torej posledice na individualni ravni, do izgube samostojnosti profesije in neodvisnosti organa, ki je lahko katastrofalna na globalni ravni, ker bo povzročila, da se bo pregona v resnici polastil nekdo drug, nekdo, ki tega ne sme početi.

USTAVNA VLOGA TOLMAČA

(mednarodna konferenca *Nürnberški procesi in konferenčno tolmačenje*,
Združenje konferenčnih tolmačev Slovenije, Ljubljana, 14. 9. 2018)

doc. dr. Jadranka Sovdat

1. UVOD

Obsojeni na nürnberških procesih so bili z obtožbami zoper njih seznanjeni v jeziku, ki so ga razumeli. Dana jim je bila možnost, da so v svojem jeziku spremljali sodne postopke in sodelovali v njih. Teh možnosti, danes splošno priznanih kot človekove pravice, ne bi imeli brez tolmačev, ki so omogočili razumevanje govorenega in s tem sporazumevanje med sodiščem in udeleženci postopkov. Da bi se preprečilo zanikanje in teptanje človekovih pravic, ki je pripeljalo do hudih zločinov zoper človekovo dostojanstvo in človečnost, katerih nekateri storilci so bili obsojeni prav na nürnberških procesih, je Generalna skupščina OZN istega leta sprejela Splošno deklaracijo človekovih pravic, ki je danes priznana kot mednarodno običajno pravo. Takó v letošnjem letu ne slavimo le 70-letnice od uveljavitve novega poklica – tolmača, ki v sodnem postopku omogoča sporazumevanje z ljudmi, ki ne razumejo ali govorijo jezika sodišča, temveč tudi rojstvo ubeseditve spoznanja o nujnosti priznavanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin, njihovega spoštovanja in učinkovitega varovanja z namenom, da bi se, kot je poudarjeno v preambuli splošne deklaracije, zagotavljali svoboda, pravičnost in mir v svetu. Moč teh vrednot, ki bi morale biti zaradi spoštovanja človeškega dostojanstva slehernika zagotovljene trajno in povsod, je bila leta po tem in je vedno znova na preizkušnji. Žal pogosto preizkusa ne prestane; kot da se človeštvo iz hudega, zelo hudega v preteklosti ni sposobno ničesar naučiti.

Le dve leti po splošni deklaraciji je bila podpisana evropska konvencija o človekovih pravicah.¹ Poleg prepovedi diskriminacije v pravicah in svoboščinah človeka glede na osebne okoliščine, med katerimi je tudi jezik, ki jo je zapisala že splošna deklaracija, je EKČP prinesla pravice, ki so bile zagotovljene obtoženim in obsojenim na nürnberških procesih, kot posebne pravice. Zagotovljene so vsakomur, komur je vzeta prostost (pouk v jeziku, ki ga razume, o vzrokih za odvzem prostosti in česa ga obdolžujejo²) ali je obdolžen kaznivega dejanja (seznanitev z bistvom in vzroki obtožbe v jeziku, ki ga razume, in brezplačna pomoč tolmača, če ne razume ali govori jezika, ki se uporablja pred sodiščem³).⁴

1 Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, podpisana v Rimu 4. novembra 1950 (v nadaljevanju EKČP).

2 Drugi odstavek 5. člena.

3 Točki a in e tretjega odstavka 6. člena.

4 Precej let za tem je npr. pravico do obveščeniosti v jeziku, ki ga oseba razume, in do brezplačnega tolmača v kazenskem sodnem postopku ubeseditil še Mednarodni pakt o državljanskih pravicah (točki a in f tretjega odstavka 14. člena).

Konferenčno tolmačenje je po nürnberških procesih doživelo velik razmah. p Postalo je nepogrešljivo pri vzpostavljanju dobrih mednarodnih odnosov predvsem zaradi splošnega razvoja mednarodnega sodelovanja v okviru delovanja mednarodnih organizacij in pri stikih med državami, pa tudi zaradi nastanka posebnih mednarodnih organizacij, kakršna je Evropska unija, ki temelji na eni strani na skupnih evropskih vrednotah, na drugi strani pa na enakopravnosti držav članic in priznavanju njihovih narodnih identitet, vključno z njihovimi jeziki. Tudi na področju prava pomen konferenčnega tolmačenja presega vlogo tolmačev v sodnih postopkih. Naj omenim le njihov pomemben prispevek na različnih mednarodnih konferencah, ki jih organizirajo in se jih udeležujejo predstavniki ustavnih ali vrhovnih sodišč. Pogosto prav konferenčni tolmači omogočajo njihovo dobro medsebojno sporazumevanje ob hkratnem spoštovanju jezika posamezne države kot enega pomembnih sestavin narodove identitete.

Vse vloge tolmačev, ki jih danes poznamo, so pomembne. Ustavnopravno najpomembnejša pa je prav tista, brez katere ni mogoče zagotoviti spoštovanja človekovih pravic posameznika v razmerju do države oziroma organov oblasti.

2. SLOVENSKA USTAVNA UREDITEV TOLMAČENJA V SODNIH POSTOPKIH

Ustava mlade slovenske države je moderna ustava z obsežnim katalogom človekovih pravic. Vendar ta ni izčrpen, čeprav hkrati zagotavlja širši obseg nekaterih pravic od tistih, ki jih priznavajo mednarodni instrumenti. Prav mednarodnemu pravu človekovih pravic je ustava na široko odprla vrata. S t. i. načelom največjega varstva človekovih pravic (peti odstavek 15. člena ustave) je zagotovila ustavno varstvo človekovim pravicam, uveljavljenim z mednarodnim pravom, veljavnim v Sloveniji, četudi jih sama izrecno ne ureja ali pa jih ureja tako, da zagotavlja nižjo raven njihovega varstva.

Ustava pri urejanju človekove pravice do osebne svobode izrecno zahteva, da mora biti vsak, ki mu je odvzeta prostost, v materinem jeziku ali jeziku, ki ga razume, obvešččen o razlogih za odvzem prostosti (tretji odstavek 19. člena ustave). V zvezi s to pravico sicer najprej pomislimo na odvzem prostosti ob sumu storitve kaznivega dejanja, vendar jo ustava zagotavlja pri vseh odvzemih prostosti; tako npr. tudi, ko gre za pridržanje osebe v psihiatrični instituciji⁵ ali namestitvev v socialno-varstvenem zavodu⁶. Ustava izrecno ureja nekatera posebna jamstva v kazenskem postopku, vendar med njimi ne določa pravice osebe do seznanjenosti z obtožbo v jeziku, ki ga razume, in do brezplačnega tolmača v kazenskem postopku. Ti pravici sta kljub temu v celoti zagotovljeni na podlagi določb EKČP, ki je za Slovenijo obvezujoča neposredno uporabljiva mednarodna pogodba (8. člen ustave), pravicam, ki jih zagotavlja, pa gre po ustavi, kot je bilo navedeno, ustavno varstvo. Zato ustava pravico do uporabe svojega jezika in pisave v postopkih pred državnimi in drugimi organi, ki opravljajo javno službo, kot posebno pravico ureja širše kot mednarodne pogodbe (62. člen ustave).

5 Odločba Ustavnega sodišča RS U-I-60/03 z dne 4. 12. 2003 (Uradni list RS, 131/03, in OdlUS XII, 93); vse odločitve Ustavnega sodišča RS so na voljo tudi na njegovi spletni strani.

6 Odločba Ustavnega sodišča RS U-I-294/12 z dne 10. 6. 2015 (Uradni list RS, 46/15, in OdlUS XXI, 4).

Pravica do uporabe svojega jezika je zagotovljena v postopkih pred vsemi organi državne ali lokalne oblasti, vključno z nosilci javnih pooblastil; torej ne le v sodnih, temveč tudi vseh upravnih ali drugih postopkih, ki jih vodijo organi, ki niso sodišča. Tudi pred sodišči velja v vseh sodnih postopkih, ne le v kazenskih, kot to določajo mednarodne pogodbe. Če hočemo ugotoviti, do kod sežejo ustavnopravni okviri te pravice in kakšna je ustavna vloga tolmača v njih, je treba pogledati, kako je to ustavno določbo razlagalo Ustavno sodišče Republike Slovenije. To namreč z obvezujočimi pravnimi učinki razlaga ustavo.

Ustava je prepustila zakonodajalcu, naj predpiše način uresničevanja pravice do uporabe svojega jezika v postopku, s čimer mu, kot je poudarilo ustavno sodišče, ni prepustila poljubnega zoževanja pravice, ker je njen okvir že ustavno določen.⁷ Namen pravice, ki zagotavlja rabo jezika v postopkih pred državnimi organi in drugimi organi, ki opravljajo javno službo, izhaja iz ustavnih standardov poštenega sojenja. Ti pa zahtevajo, naj bo vsakomur, torej tudi tistemu, ki ne razume ali ne govori jezika državnega organa, omogočeno spremljati postopek v jeziku, ki ga razume, da lahko v njem ustrezno sodeluje.⁸ Dana mu mora biti možnost, da se opredeli tako glede dejanskih kot glede pravnih vidikov zadeve; v razmerju do nasprotno stranke ne sme biti zapostavljen.⁹ S tem se uresničuje tudi enakopravnost strank in zagotavlja procesno ravnotežje v postopku;¹⁰ zahteva za enakost orožij je najpomembnejši izraz pravice do enakega varstva pravic iz 22. člena ustave.¹¹ 62. člen ustave se po stališčih ustavnega sodišča nanaša na naroke in druga ustna procesna dejanja ter zahteva, naj bo omogočeno ustrezno prevajanje vsega, kar se na narokih dogaja.¹² Brez tega ne bi bila mogoča kontradiktornost glavne obravnave, obdolženec v kazenskem postopku, ki ne govori slovensko, pa ne bi mogel učinkovito uresničevati svoje pravice do obrambe.¹³ Pravici do uporabe svojega jezika v postopku se posameznik lahko odpove, vendar mora biti o njej poučen.¹⁴ Iz 62. člena ustave ne izhaja pravica, da bi morala sodišča v civilnih postopkih stranki omogočiti uporabo jezika, ki ga razume, tudi v pisni komunikaciji. Tako kot mora stranka sama zagotoviti prevode pisanj, ki jih naslavlja na sodišče, mora tudi sama zagotoviti prevode pisanj, ki jih prejme od sodišča.¹⁵ To deloma velja tudi za prosilce za mednarodno zaščito, kjer je zakonodajalec posebej uredil način uresničevanja pravice do uporabe svojega jezika v azilnih postopkih.¹⁶

Ko zakonodajalec ureja to pravico v postopkih, mora upoštevati tudi prepoved diskriminacije glede človekovih pravic na podlagi jezika kot ene izmed osebnih okoliščin (prvi odstavek 14. člena ustave) in 11. člen ustave, ki določa uradni jezik v državi. Za ustavno sodišče je slednja določba odraz državne suverenosti in narodne samobitnosti, ki dejansko privilegira slovenski jezik oziroma na območjih obeh ustavno določenih narodnih skupnosti tudi italijanski in madžarski

7 Sklep Up-43/96 z dne 30. 5. 2000 (OdlUS IX, 141).

8 Prav tam.

9 Odločba Up-599/04 z dne 24. 3. 2005 (Uradni list RS, 37/05, in OdlUS XIV, 38).

10 Prav tam.

11 Sklep Up-43/03 z dne 20. 5. 2005.

12 Sklep Up-43/96.

13 Odločba Up-599/04.

14 Sklep Up-43/03 in odločba Up-404/05 z dne 21. 6. 2007 (Uradni list RS, 64/07, in OdlUS XVI, 101).

15 Sklep Up-1378/06 z dne 20. 5. 2008 (Uradni list RS, 59/08, in OdlUS XVII, 41).

16 Odločba U-I-50/08, Up-2177/08 z dne 26. 3. 2009 (Uradni list RS, 30/09).

jezik.¹⁷ Vendar pa 62. člen ustave, kot poudarja ustavno sodišče, ne zagotavlja brezplačnega tolmača,¹⁸ razen v primerih, ko je osebi vzeta prostost¹⁹ oziroma ko mora biti brezplačna pomoč tolmača zagotovljena v kazenskem postopku. Pri slednjem se ta pravica glede na sodno prakso Evropskega sodišča za človekove pravice, ki ima zadnjo besedo o razlagi določb EKČP, ne nanaša le na ustne izjave v sodnem postopku, temveč tudi na dokumentacijo in predkazenske postopke. Vendar ne zahteva prevodov vsega pisnega dokaznega gradiva ali uradnih dokumentov v postopku, zahteva pa, da pomoč tolmača obdolžencu omogoči seznanitev z njegovim primerom in obrambo pred obtožbami oziroma da obdolženi pred sodiščem predstavi svojo različico dogodkov.²⁰

3. USTAVNA VLOGA TOLMAČA

Kakšna je torej ustavna vloga tolmača v sodnem postopku? Eno temeljnih procesnih jamstev poštenega sodnega postopka je pravica do izjave, ki vsakomur v sodnem postopku zagotavlja, da ga sodišče obravnava kot aktivnega udeleženca postopka in mu omogoči učinkovito obrambo pravic ter s tem možnost, da aktivno vpliva na odločitve v zadevah, ki posegajo v njegove pravice in interese. Pomen te pravice, ki jo ustava varuje v 22. členu, je v zagotovitvi, da je stranka subjekt in ne objekt postopka, kajti le tako je lahko zagotovljeno spoštovanje njene osebnosti in njenega dostojanstva (34. člen ustave).²¹ Pravica do obrambe v kazenskem postopku je njen posebni izraz (29. člen ustave).

Oseba, ki ne razume in ne govori uradnega jezika sodišča, svojih navedenih pravic v postopku ne bi mogla uveljavljati brez pomoči osebe, ki govori njen jezik in jezik sodišča in s tem omogoči sporazumevanje. Pri procesnih dejanjih, ki se opravljajo ustno, torej ne brez pomoči tolmača, ki taki osebi z neposrednim prevajanjem govornega šele omogoči biti subjekt postopka, v katerem se odloča o njenih pravicah, oziroma omogoči izvajanje njene pravice do obrambe v postopkih, v katerih se ji očita storitev kaznivega dejanja. Brez tolmača bi bila taki stranki ali obdolžencu v postopku odvzeti njena osebnost in dostojanstvo. Odvzeto bi ji bilo torej tisto, kar jo v temelju opredeljuje kot človeka. Zato je vloga tolmača v sodnem postopku za stranko, ki ne razume in govori jezika sodišča, ključna, da lahko govorimo o poštenem sodnem postopku. To je vloga, ki jo sodni tolmači tako rekoč vsakodnevno opravljajo. V tem pogledu so nepogrešljivi pomočniki pri zagotavljanju poštenosti sodnih postopkov in pravičnega sojenja.

17 Ta dva jezika imata na ustreznih območjih glede na pravice pripadnikov teh narodnih skupnosti iz 64. člena ustave poseben ustavni položaj in kot takšna nista tuja jezika; glej odločbo U-I-380/06 z dne 11. 9. 2008 (Uradni list RS, 91/08, in OdlUS XVII, 47).

18 Sklep Up-43/96.

19 Glej odločbo Up-599/04.

20 Odločba Up-1293/08 z dne 6. 7. 2011 (Uradni list RS, 60/11).

21 Glej npr. odločbo Up-117/12 z dne 10. 10. 2013 (Uradni list RS, 91/13 in 93/13).

4. TOLMAČ IN PRAVNIŠKI JEZIK

Ker sodišče govori v jeziku prava, mora biti tolmač večš ne le kakovostnega splošnega izražanja v jezikih, v katerega prevaja in iz katerega prevaja, pač pa tudi jezika prava, da ne bi bila stranka prikrajšana za učinkovito uveljavljanje svojih pravic, tudi človekovih pravic.

Prvi pogoj za kakovostno splošno izražanje v kateremkoli jeziku je izrazna moč. Ta je nekaj podobnega kot talent; posameznik jo ima ali pa je nima. Pomeni moč z ubranimi besedami jasno in strnjeno izraziti vsebino misli. Dober tolmač mora imeti to sposobnost, poleg tega pa mora biti sposoben izgovorjeno verodostojno izraziti v drugem jeziku, da se v celoti ohrani vsebina povedanega. Pri tem mora upoštevati tudi, da imajo posamezni izrazi v pravu lahko drugačen pomen od tistega, ki se uporablja v splošnem jeziku.²² Ne sme zanemariti niti razlik, do katerih prihaja zato, ker imajo lahko isti besedno izraženi pojmi v različnih pravnih redih različne pomena. Poklic tolmača zato nujno zahteva tudi stalno pridobivanje ustreznih pravnih znanj, in to iz obeh pravnih redov, ki mu pripadata jezika prevajanja, ker bo le tako prevajanje verodostojno. Sodnik odloča na podlagi tega, kar mu stranke predložijo in kar pred njim izjavijo. Vsebinske posameznih izjav je lahko odločilna za izid postopka. Samo odgovorno in kakovostno opravljene prevode zato lahko stranki tudi dejansko omogoči, da jo sodišče sliši ter zagotovi njenim pravicam ustrezno pravno varstvo.

5. SKLEPNO

Z vidika varstva človekovih pravic ostaja najpomembnejša vloga tolmačev njihovo sodelovanje v pravnih in še zlasti sodnih postopkih, kajti sodniki so tisti, ki z izvrševanjem sodne oblasti v vsaki državi zagotavljajo učinkovitost pravic, tudi človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Temeljna ustavna procesna jamstva, ki jih vsi pravni redi priznavajo kot človekove pravice, vsakomur omogočajo pošteno sojenje. Za nekatere bi ostale mrtve črke na papirju, če sodišče ne bi imelo možnosti poslušati in slišati tudi oseb, ki ne razumejo in ne govorijo jezika, v katerem poteka postopek pred sodiščem. Da bi tudi te osebe lahko učinkovito uveljavljale svoje pravice in pravne interese ali se učinkovito branile pred obtožbami države, morajo imeti v postopkih pred oblastmi pravico uporabljati svoj jezik. To jim omogočajo prav sodni tolmači. Oni postanejo verodostojna ušesa in usta teh strank. Šele z njihovo pomočjo so lahko obravnavane kot vsi drugi. Zato so nepogrešljivi pomočniki pri zagotavljanju poštenosti sodnih postopkov in pravičnosti sojenja. Svoje delo morajo opraviti visoko strokovno, in to tako glede splošne jezikovne ustreznosti kakor tudi jezika prava, da je njihova pomembna ustavna vloga dejansko vsakič sproti tudi udejanjena.

22 Jezik prava je vselej nad pogovornim jezikom, ki ga lahko pomensko spreminja, dopolnjuje in mu tudi odvzema pomen. Primerjaj M. Pavčnik, Teorija prava, prispevek k razumevanju prava, 5. pregl. in dop. izdaja, GV Založba, Ljubljana 2015, str. 386.

PRAVICE NAPOTENIH DELAVCEV V AVSTRIJO – ALI MORAJO TUDI SLOVENSKI SODNIKI POZNATI AVSTRIJSKE PREDPISE O MINIMALNIH PLAČAH?

Dr. Maria ŠKOF, odvetnica in partnerica odvetniške pisarne GRILC-VOUK-ŠKOF

1. UVOD

Verjetno se sprašujete, zakaj bi morali biti slovenski sodniki na delovnih in socialnih sodiščih seznanjeni z avstrijsko delovno in socialno zakonodajo, avstrijskim sistemom kolektivnih pogodb in/ali sistemom minimalnih plač? Nešteto slovenskih podjetij redno ponuja in izvaja storitve v sosednji Avstriji, zlasti na področju gradbeništva in drugih sorodnih panog. V času napotitve v Avstrijo imajo napoteni in/ali posojeni delavci pravico do minimalne plače v skladu z avstrijskim pravnim redom, torej avstrijskimi kolektivnimi pogodbami, ki so zavezujoče. Plače, prejemki, dodatki itd. so v Avstriji zelo podrobno urejeni kakor pri nas.

Če se delavec odloči, da bo sodno uveljavljal pravice za čas napotitve na sedežu delodajalca, torej v Sloveniji (21. člen uredbe Bruselj I)¹, mora slovenski sodnik vsebinsko presoditi, ali je delodajalec kot ponudnik storitev v času napotitve delavca spoštoval avstrijske kogentne predpise (točka b prvega odstavka 5. člena Zakona o delovnih in socialnih sodiščih – ZDSS-1²), saj uredba Rim I³ določa, da izbira prava ne sme prikrajšati delavca za zaščito, ki mu jo zagotavljajo prisilni predpisi kraja, kamor je delavec začasno napoten, torej avstrijskih kolektivnih pogodb (8. člen uredbe Rim-I).

Na področju gradbeništva lahko delavci, ki menijo, da za čas napotitve niso prejeli minimalne plače v skladu z avstrijskimi predpisi, uveljavljajo razliko tudi od avstrijskega naročnika, ki jamči kot solidarni porok in plačnik v skladu s 1336. členom ABGB⁴, vendar mora delavec uveljavljati razliko prek sklada BUAK⁵ (9. člen LSD-BG).

V prispevku obravnavam evropski pravni okvir, zlasti »trdno jedro« pravic napotjenih delavcev in avstrijski sistem minimalnih plač v skladu z avstrijskimi

Opomba avtorice: Naslovi avstrijskih zakonov so prevedeni v slovenščino, hkrati pa sta navedena tudi uradni avstrijski naslov zakona in uradna avstrijska krajšava zakona, npr. AVRAG, LSD-BG itd. Avtorica v prispevku uporablja uradne avstrijske krajšave zakonov.

- 1 Uredba (EU) št. 1215/2012 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 12. 12. 2012 o pristojnosti in priznavanju ter izvrševanju sodnih odločb v civilnih in gospodarskih zadevah, Uradni list EU L 351/1 z dne 20. 12. 2012.
- 2 Uradni list RS št. 2/04 z dne 15. 1. 2004 v različici Uradni list RS št. 10-463/2017 z dne 27. 2. 2017.
- 3 Uredba (ES) št. 593/2008 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 17. 6. 2008 o pravu, ki se uporablja za pogodbeno obligacijska razmerja, Uradni list EU L 177/6 z dne 4. 7. 2008.
- 4 Uradni list JGS št. 1811/946 v različici Uradni list BGBl I št. 2017/153.
- 5 Bauarbeiter-Urlaubs- und Abfertigungskasse - Sklad delavcev v gradbeništvu za dopuste in odpravnine, https://www.buak.at/cms/BUAK/BUAK_0/home.

kolektivnimi pogodbami. Ker v Avstriji velja 859 kolektivnih pogodb⁶, v prispevku niso obravnavane posamezne kolektivne pogodbe.

V prispevku tudi ne obravnavam formalnih obveznosti ponudnikov v zvezi z opravljanjem storitev glede priglasitve podjetja, delavcev itd. Prav tako v prispevku ni obravnavana socialna varnost, ki jo ureja Uredba (ES) 883/2004 o uskladitvi sistemov socialne varnosti⁷, in obdavčitve, ki jo ureja Konvencija o izogibanju dvojnega obdavčevanja v zvezi z davki na dohodek in premoženje⁸, sklenjena med Avstrijo in Slovenijo.

2. EVROPSKI PRAVNI OKVIR

56. člen Pogodbe o delovanje Evropske unije (PDEU)⁹ določa prosti pretok storitev. K storitvam med drugim spadajo trgovinske in obrtne dejavnosti ter dejavnosti samostojnih poklicev (57. člen PDEU). Značilnosti storitev so, da so plačljive, se opravljajo čezmejno in začasno.¹⁰ Prosti pretok storitev pomeni prepoved diskriminacije in zahteva odpravo vsakršne omejitve svobode opravljanja storitev, čeprav se ta omejitev uporablja brez razlikovanj za domače ponudnike in ponudnike iz drugih držav članic, če ta omejitev prepoveduje, ovira ali zmanjšuje privlačnost dejavnosti ponudnika s sedežem v drugi državi članici, kjer zakonito ponuja podobne storitve. 56. člen PDEU se uporablja neposredno.¹¹

Prosti pretok storitev v skladu s 56. členom PDEU zagotavlja ponudniku storitev s sedežem v drugi državi članici, da se prosto giba na njenem ozemlju z vsemi svojimi zaposlenimi in tam opravlja dela s svojimi zaposlenimi, vključno z državljani tretjih držav, ki so redno zaposleni pri ponudniku storitev.¹² Država članica napotitve osebja ponudnika storitev ne sme omejevat, ¹³ hkrati pa Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta 96/71/ES z dne 16. decembra 1996 o napotitvi delavcev na delo v okviru opravljanja storitev¹⁴ (v nadaljevanju: Direktiva 96/71/ES) določa »trdno jedro« jasno opredeljenih zaščitnih pravil glede minimalne zaščite napotenih delavcev, ki jih mora podjetje, ki napotuje delavce v drugo državo članico, spoštovati.

6 https://www.mitgliederservice.at/cms/S06/S06_50.1/kollektivvertrag?d=Touch.

7 Uradni list EU L št. 166/1 z dne 30. 4. 2004.

8 Uradni list BGBl III št. 126/2007 v različici Uradni list BGBl III št. 309/2013.

9 Uradni list EU C 326/47 z dne 26. 10. 2012.

10 *HOLOUBEK Michael V: Schwarze* (ur.), EU-Kommentar³, Baden-Baden, založba Nomos, 2012, 56. in 57. člen, tč. 16, str. 854.

11 *HOLOUBEK*, nav. delo, str. 870, tč. 69.

12 ES C-43/93 z dne 9. 8. 1994, Vander Elst, tč. 26.

13 ES C-341/0 z dne 18. 12. 2007, Laval, tč. 56.

14 Uradni list EU L št. 18/1 z dne 21. 1. 1997, str. 431.

2.1 »Trdno jedro« v skladu z Direktivo o napotitvi delavcev

2.1.1 Pravice v skladu z Direktivo 96/71/ES

3. člen **Direktive 96/71/ES** zavezuje države članice, da podjetja delavcem, ki so napoteni na njihovo ozemlje, zagotovijo pogoje za delo in zaposlitev, zlasti glede:

- a. maksimalnega delovnega časa in minimalnega počitka,
- b. minimalnega plačanega letnega dopusta,
- c. minimalne urne postavke, tudi za nadurno delo (vendar ne kolektivnega pokojninskega zavarovanja),
- d. pogojev za posredovanje dela delavcem, zlasti kadar gre za delavce, ki jih zagotovijo podjetja za začasno zaposlovanje,
- e. zdravje, varnost in higieno pri delu,
- f. varnostnih ukrepov glede pogojev za delo in zaposlitev nosečnic ali žensk, ki so pred kratkim rodile, za otroke in mlade,
- g. enakega obravnavanja moških in žensk ter drugih določb o nediskriminiranju, ki veljajo na podlagi zakonov ali drugih predpisov in/ali kolektivnih pogodb ali arbitražnih odločb, ki so razglašene za splošno veljavne, v državi gostiteljici.

Direktiva se uporablja za napotitev delavcev:¹⁵

- a. za lastni račun in pod lastnim vodstvom na podlagi pogodbe (npr. na podlagi podjetne pogodbe),
- b. v okviru skupine podjetij in
- c. v okviru posredovanja delavcev uporabniku, ki ga opravlja podjetje ali agencija za začasno zaposlovanje.

Direktiva 96/71/ES zajema tako napotene delavce v okviru izvajanja storitev na podlagi podjetne pogodbe kakor tudi posredovanje delovne sile drugemu ponudniku. »Trdno jedro« velja ne samo za napotene delavce, temveč tudi posredovane delavce drugemu ponudniku. Zato izraz »napoteni delavec (delavci)« v prispevku zajema tako napotene delavce na podlagi pogodbe kakor tudi delavce, ki so posredovani drugemu ponudniku.

2.1.2 Pravice v skladu z Direktivo (EU) 2018/957

Direktiva 96/71/ES je bila spremenjena z Direktivo (EU) 2018/957 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 28. junija 2018 (v nadaljevanju: Direktiva (EU) 2018/957).¹⁶ Države članice so zavezane, da jo vnesejo v domači pravni red do najpozneje 30. junija 2020. Direktiva (EU) 2018/957 širi in poveča pravice napotenih delavcev. Namen Direktive (EU) 2018/957 je napotenim delavcem zagotoviti enake pogoje, kot jih imajo zaposleni v državi gostiteljici.

Glavna sprememba Direktive (EU) 2018/957 je, da bo pravico napotenega delavca do minimalne urne postavke nadomestila **pravica napotenega delavca do**

¹⁵ 1. člen Direktive 96/71/ES.

¹⁶ Uradni list EU L št. 173/16 z dne 9. 7. 2018.

plačila za delo (točka c 3. člena Direktive (EU) 2018/957). Dodatno Direktiva (EU) 2018/957 napotene delavce po 12 mesecih izenači z delavci države gostiteljice (točka b 3. člena Direktive (EU) 2018/957). Po 12 mesecih veljajo za napotene delavce vsi veljavni pogoji za zaposlitev države gostiteljice. S tem določilom bo Direktiva (EU) 2018/957 deloma tudi časovno omejila napotitev delavcev, ki so bili doslej omejeni le z vidika socialnega¹⁷ in davčnega prava¹⁸.

Poleg pravice do plačila za delo morajo delodajalci

- zagotoviti **pogoje za nastanitev delavcev**, kadar niso v kraju, kjer običajno opravljajo delo (točka h 3. člena Direktive (EU) 2018/957), in
- delavci imajo pravico do dodatkov ali povračila stroškov, kar je namenjeno kritju **potnih stroškov** ter **stroškov za prehrano in nastanitev delavcev**, ki so zaradi poklicnih razlogov zdoma (točka i 3. člena Direktive (EU) 2018/957).

Direktiva (EU) 2018/957 ponavlja obvezo držav članic, da zagotovijo **objavo informacij o pogojih za zaposlitev** v skladu z domačim pravom in/ali prakso (3. člen Direktive (EU) 2018/957).¹⁹ To še vedno pomeni težavo glede na število v Avstriji veljavnih kolektivnih pogodb, razvrstitev v posamezne kolektivne pogodbe in posledično razporeditev zaposlenih v posamezne tarifne skupine. Tako tudi sklad BUAK, ki je zavezan, da ponudnikom storitev s področja gradbeništva in sorodnih panog zagotavlja informacije o zaposlitvi, te obveznosti v praksi ne izpolnjuje (7. člen LSD-BG).

3. AVSTRIJSKI ZAKON O PREPREČEVANJU SOCIALNEGA IN PLAČILNEGA DAMPINGA (LSD-BG)

Direktiva 96/71/ES je bila vnesena v avstrijski pravni red z Zakonom o prilagoditvi pogodbenega prava (v nadaljevanju: AVRAG)²⁰, pozneje z Zakonom o preprečevanju socialnega in plačilnega dampa (v nadaljevanju: LSD-BG).²¹ Zakon LSD-BG se uporablja za primere, ki so se zgodili po 31. 12. 2016. Poleg redakcijskih sprememb – LSD-BG je bolj pregleden, določila v zvezi z napotitvijo delavcev v zakonu AVRAG so bila umeščena v 7. a do 7. m člen – je zakon LSD-BG razširil področje uporabe, vključil tudi posredovanje delovne sile in dodatno poostiril sankcije za primere kršitev.

Zakon je v več pogledih (ne)posredno diskriminatoren do ponudnikov storitev iz drugih držav članic in nasprotuje 56. členu PDEU ter Direktivi 2006/123/ES

17 12. člen Uredbe (ES) št. 883/2004 določa, da napotitev lahko traja do 24 mesecev, če ni oseba napotena zato, da nadomesti drugo osebo.

18 Glej zlasti 15. člen Konvencije o izogibanju dvojnega obdavčevanja v zvezi z davki na dohodek in premoženje med Avstrijo in Slovenijo.

19 Glej tudi 5. člen Direktive 2014/67/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 15. 5. 2014 o izvrševanju Direktive 96/71/ES o napotitvi delavcev na delo v okviru opravljanja storitev in spremembi Uredbe (EU) št. 1024/2012 o upravnem sodelovanju prek informacijskega sistema za notranji trg.

20 Uradni list BGBl št. 459/1993 v različici Uradni list BGBl I št. 24/2011, Arbeitsvertragsrechts-Anpassungsgesetz – AVRAG.

21 Uradni list BGBl I št. 44/2016 v različici BGBl I št. 32/2018 - Lohn- und Sozialdumping-Bekämpfungsgesetz – LSD-BG.

Evropskega parlamenta in Sveta z dne 12. 12. 2006²² o storitvah na notranjem trgu.²³ Tako zakon za ponudnike storitev iz drugih držav članic določa številne formalne obveznosti, ki avstrijskim podjetjem po drugi strani niso naložene. Sankcije za formalne prekrške so bistveno strožje kot sankcije za prekrške v zvezi s plačilnim dumpingom. Dodatno določeni pojmi glede formalnih prekrškov niso jasno določeni.²⁴ V primeru plačilnega dampa obstaja možnost oprostitev odgovorne osebe, če plača razliko v določenem roku in je ta razlika majhna (tretji odstavek 29. člena LSD-BG). Te možnosti zakon glede formalnih prekrškov, če so ti bili nemudoma popravljene, ne predvideva. Dodatno za delovna razmerja z avstrijskimi podjetji veljajo ugodnejši roki kot v primeru napotitve, npr. za izplačilo božičnice in regresa za letni dopust (glej točko 4.7).

Čeprav ima v primeru neskladnosti domačega prava s pravom EU slednje prednost pred domačim pravom (*Anwendungsvorrang*) in morajo države članice odpraviti nezakonite posledice kršitve prava EU, torej razlagati domače pravo v skladu s pravom EU ali neskladnega domačega prava ne upoštevati,²⁵ avstrijska praksa tega splošnega načela v zakonu LSD-BG ne upošteva.

3.1 Uporaba zakona LSD-BG

Zakon **se uporablja** za vsa pogodbeno razmerja, ki temeljijo na zasebni pogodbi o zaposlitvi, za posredovanje delovne sile drugemu uporabniku in zaposlitve na podlagi Zakona o delu na domu.²⁶ Zakon o delu na domu ureja delovna razmerja z delavci, ki izdelujejo, obdelujejo, predelujejo in/ali embalirajo blago na domu, ne da bi izvajalec storitev imel priglašeno dejavnost in/ali pridobil obrtno dovoljenje (1. člen Zakona o delu na domu).

Zakon ne razlikuje – kot je v Avstriji sicer običajno – med zaposlenimi (*Angestellte*) in delavci (*Arbeiter*). Zakon LSD-BG zajema tudi delovna razmerja na področju sečnje lesa, ki jih zakon AVRAG ni zajemal – AVRAG izvzema kmetijske delavce²⁷. Hkrati pa zakon določa, da je treba razmerja vsebinsko presojeti (2. člen LSD-BG). Formalni vidiki, torej ali ima oseba npr. formalno priglašen s. p., so nebitveni. Bistvena je vsebinska presoja, npr. ali je oseba gospodarsko odvisna od enega »naročnika«, ali je vključena v gospodarski proces naročnika itd.

Zakon LSD-BG tudi **ne zajema** javnih uslužbencev ter dela v majhnem obsegu in s kratkim trajanjem (drugi in peti odstavek 1. člena LSD-BG).

22 Uradni list EU L št. 376/36 z dne 27. 12. 2006.

23 Glede nesorazmernosti avstrijskih ukrepov zoper ponudnike s sedežem v drugi državi članici glej tudi postopka ES C-33/17, Čepelnik in povezane zadeve C-50/18, C-64/18, C-140/18, C-146/18 in C-148/18 *Mestrović* in drugi.

24 Tako npr. obveznost, da mora imeti vsak delavec na delovišču na voljo »plačilno dokumentacijo«. Kaj zajema »plačilna dokumentacija«, zakon LSD-BG ne določa. Zahteve avstrijskih organov presegajo dokumente, navedene v točki b prvega odstavka 9. člena Direktive 2014/67/EU.

25 ES C-231/06 do C-233/09 z dne 21. 6. 2007, *Jonkmann*, tč. 36 do 41.

26 Uradni list BGBl št. 105/1961 v različici Uradni list BGBl št. I št. 74/2009 – Heimarbeitergesetz 1960.

27 Delovna razmerja za kmetijske delavce ureja avstrijski Zakon o kmetijskih delavcih (Landarbeitergesetz).

Direktiva 96/71/ES v zvezi z naročili v *majhnem obsegu* poziva k prožnosti glede minimalne plače in dopusta (16. opomba). Dela s kratkim trajanjem so tista, ki ne trajajo dlje kot en teden.²⁸

Kot delo v *majhnem obsegu* in s *kratkim trajanjem* veljajo poslovni razgovori in sestanki brez dodatnih storitev, udeležba na seminarjih, izobraževanjih, kongresih, delavnicah, kulturna gostovanja, če je gostovanje v Avstriji le podrejenega pomena, udeležba na športnih dogodkih, razen pogostitve, mobilni delavci v okviru tranzita, vodilni delavci, katerih plače presegajo 125 % maksimalne osnove za odmero prispevkov za zdravstveno zavarovanje²⁹ in ki so napoteni v okviru koncerna, in napotitve v okviru izobraževanja na univerzah.

Iz navedenega izhaja, da zakon zajema tudi prevoze v okviru kabotaže in prevoz blaga v Avstrijo in iz Avstrije, ne zajema pa *dostave blaga, ki ga je podjetje samo proizvedlo/obdelalo/ali ga daje v najem, z lastnim ali najetim vozilom s šoferjem, ki je zaposlen pri podjetju, ki je izdelek proizvedlo*, če je dostava le pomožna in podrejena dejavnost podjetja. Po navodilih ministrstva je zajet tudi prevoz potnikov za turistične namene.³⁰ Nasprotno je avstrijsko vrhovno sodišče zavrnilo zahtevek avstrijskega šoferja, ki je redno vozil potnike iz Salzburga na letališče v München, za plačilo razlike do nemške urne postavke³¹ za pot od avstrijsko-nemške meje do letališča v Münchnu z argumentom, da v tem primeru nemška minimalna plača (*Mindeslohn*) ne velja.³² Odločba ne odraža avstrijske prakse v razmerju do napotitve iz novih držav članic.

Posebna težava je izjema »udeležba na *sejmih*«. Kot sejmi veljajo dogodki, v okviru katerih podjetja predstavljajo svoje izdelke, npr. Grazer Herbstmesse, Holzmesse, Welsler Messe itd. Zakon LSD-BG ne zajema osebja, ki dela na stojnici, zajema pa postavljanje in pospravljanje stojnic. To razlikovanje ni razumljivo. Prodajo (ročnih in/ali umetniških) izdelkov na sejmih, ki so v Avstriji ob določenih dogodkih pogosti, kot npr. božični sejem, velikonočni sejem, Pliberški jormark itd., zajema zakon LSD-BG.³³

28 RATH Erwin, Zum Anwendungsbereich des LSD-BG bei grenzüberschreitender Tätigkeit, *ecolex* 2016, 665.

29 Za leto 2018 znaša maksimalna osnova za odmero prispevkov v skladu s tretjim odstavkom 108. člena Splošnega zakona o socialnem zavarovanju (*Allgemeines Sozialversicherungsgesetz* – ASVG, Uradni list BGBl št. 189/1955 v različici Uradni list BGBl I št. 15/1999) 5.130 EUR bruto/mesečno. Ta znesek se letno spremeni. <https://www.svagw.at/cdscontent/load?contentid=10008.647819&version=1513849055>.

30 Navodila Ministrstva za socialne zadeve, https://www.sozialministerium.at/cms/site/attachments/0/9/0/CH3434/CMS1485789045194/info-sheet_1_6_2017.pdf.

31 Razlika je znašala 0,36 EUR.

32 Odločba OGH, opr. št. 9 ObA53/16h z dne 29.11.2016.

33 Uredba Ministrstva za socialne zadeve, opr. št. BMASK-462.203/0006-VII/B/9/2015, https://www.sozialministerium.at/cms/site/attachments/1/7/4/CH3434/CMS1450182056436/lohnenschutzrechtliche_bestimmungen_des_avrag.pdf.

4. MINIMALNA PLAČA

4.1 Evropski pravni okvir in sodna praksa ES

Direktiva 96/71/ES določa, da ima napoteni delavec pravico do minimalne urne postavke. 3. člen Direktive 96/71/ES upošteva dva cilja, namreč zagotoviti lojalno konkurenco med domačimi podjetji in tujimi ponudniki storitev ter zagotoviti napotenim delavcem med napotitvijo pogoje za delo in zaposlitev države gostiteljice.³⁴ Direktiva 96/71/ES ne usklajuje materialne vsebine teh predpisov.³⁵ Glede minimalne urne postavke 3. člen Direktive 96/71/ES izrecno napotuje na domačo zakonodajo in/ali prakso države gostiteljice.³⁶

Glede minimalne plače se je Evropsko sodišče izreklo, da se pri opredelitvi minimalne plače v smislu 3. člena Direktive 96/71/ES »upoštevajo samo elementi osebnega prejemka, ki spremenijo razmerje med storitvijo delavca na eni strani in protidajatvijo, ko jo ta prejme za to storitev na drugi strani«.³⁷

Evropsko sodišče je določene prejemke že presodilo in opredelilo kot sestavne dele minimalne plače. **Zajamčeno plačilo delovnih ur in/ali akorda** je evropsko sodišče opredelilo kot minimalno plačo pod pogojem, (i) da je *kolektivna pogodba*, ki jo določa, *zavezujoča in pregledna*, (ii) da se *pravila v zvezi z razvrstitvijo delavcev v plačne razrede*, kot so med drugim usposobljenost, izobrazba, izkušnje delavcev in/ali narava dela, ki ga opravljajo, uporabljajo namesto pravil, ki se uporabljajo za napotene delavce v matični državi članici, razen če so ti ugodnejši za delavce, in (iii) da so *pravila v zvezi z uvrstitvijo delavcev v plačne razrede*, ki veljajo v državi gostiteljici, zavezujoča in izpolnjujejo pogoje v zvezi s preglednostjo. Glede preglednosti evropsko sodišče meni, da morajo biti določila dostopna in jasna.³⁸

Evropsko sodišče je **dnevnico**, ki pomeni plačilo fiksnega zneska dnevno, opredelilo kot »posebni dodatek«, ki nadomesti nevšečnosti zaradi dela v drugi državi članici zaradi napotitve. To plačilo je del minimalne plače, če so tudi delavci države gostiteljice upravičeni do tega plačila v primeru dela v drugi državi članici zaradi napotitve.³⁹

Povračilo stroškov za vsakodnevni prevoz je evropsko sodišče opredelilo kot del minimalne plače, če tako povračilo predvideva država gostiteljica in so izpolnjeni pogoji države gostiteljice za povračilo teh stroškov.⁴⁰

Glede **regresa** za letni dopust je sodišče poudarilo, da ta izhaja iz pravice delavca do plačanega letnega dopusta, in posledično tudi regres opredelilo kot sestavni del minimalne plače.⁴¹

³⁴ ES C-341/05 z dne 18. 12. 2007, *Laval*, tč. 74 in 76.

³⁵ ES C-396/13 z dne 12. 2. 2015, *Elektrobudowa*, tč. 31.

³⁶ ES C-522/12 z dne 7. 11. 2013, *Tevfik*, tč. 36.

³⁷ ES C-341/02 z dne 14. 4. 2005 *Komisija/Zvezna Republika Nemčija*, tč. 39.

³⁸ ES C-396/13 z dne 12. 2. 2015, *Elektrobudowa*, tč. 42 do 44.

³⁹ ES C-396/13 z dne 12. 2. 2015, *Elektrobudowa*, tč. 46 do 52.

⁴⁰ ES C-396/13 z dne 12. 2. 2015, *Elektrobudowa*, tč. 53 do 57.

⁴¹ ES C-396/13 z dne 12. 2. 2015, *Elektrobudowa*, tč. 64 do 69.

Povišanja in dodatkov evropsko sodišče ne šteje kot sestavni del minimalne plače.⁴² Prav tako sodišče tudi **stroškov za stanovanje**⁴³ in **bonov za prehrano**⁴⁴ ni opredelilo kot sestavni del minimalne plače.

Spremembo pri razlagi pogoja »minimalne plače« je treba pričakovati po prenosu Direktive (EU) 2018/957 v domači pravni red.

Posebno težavno je vprašanje, ali je treba minimalno plačo razumeti kot *bruto oziroma neto znesek*. Direktiva 96/71/ES se do tega vprašanja ne opredeljuje. Iz Direktive 2014/67/EU izhaja, da je treba primerjati neto prejeme (šesti odstavek 11. člena). To načelo izhaja tudi iz mnenja v sodbi ES, da je treba pri presojanju, ali je tuje podjetje upoštevalo določila o minimalni plači, upoštevati tudi vidike in olajšave davčnega in socialnega varstva, tako da se ne primerja le minimalna plača.⁴⁵ Iz uvodnih ugotovitev Direktive (EU) 2018/957 pa izhaja, da je treba primerjati skupne bruto zneske plačila za delo.⁴⁶ Na ta način v prihodnje ne bo več mogoče davčno ugodnejše obravnavanje posameznih prejemkov v različnih državah članicah. Zdaj v določenih državah članicah še obstaja možnost davčno ugodnejšega plačevanja dela plače, npr. kot »*terenski dodatek*«. To po prenosu Direktive 2018/957 predvidoma ne bo več mogoče.

4.2 Avstrijski sistem kolektivnih pogodb in razporeditev delavcev v plačne razrede

Avstrijski pravni red ne pozna minimalne plače, kot je urejena v Sloveniji, ampak je minimalna plača določena na ravni dejavnosti v kolektivnih pogodbah. Kolektivne pogodbe se spremenijo – glede na dejavnost – enkrat letno – ali 1. januarja ali 1. maja.

Avstrijsko delovno pravo razlikuje med delavci (*Arbeiter*) in zaposlenimi (*Angestellte*). Za delavce (*Arbeiter*) veljajo delojemalci, ki opravljajo večinoma fizično delo, medtem ko zaposleni (*Angestellte*) opravljajo predvsem pisarniška in intelektualna dela. Zaradi tega za zaposlene in delavce iste branže obstajajo in veljajo različne kolektivne pogodbe, in sicer tako za delavce kakor tudi za zaposlene.

4.2.1 Kolektivna pogodba na ravni delodajalca

Katera **kolektivna pogodba** se **uporablja za avstrijsko podjetje**, se določa v času registracije in pridobitve obrtnega dovoljenja. Takrat se določita glavna dejavnost podjetja in članstvo podjetja v določeni sekciji gospodarske zbornice (*Wirtschaftskammer-WKO*). Dejanska razvrstitev podjetja v določeno sekcijo je bistvena za kolektivno pogodbo, ki velja za določeno podjetje in njene zaposlene. Za zaposlenega lahko velja le ena kolektivna pogodba.⁴⁷

42 ES C-341/02 z dne 14. 4. 2005, *Komisija/Zvezna Republika Nemčija*, tč. 39.

43 ES C-396/13 z dne 12. 2. 2015, *Elektrobudowa*, tč. 53 do 57.

44 ES C-396/13 z dne 12. 2. 2015, *Elektrobudowa*, tč. 53 do 57.

45 ES C-165/98 z dne 15. 3. 2001, *Mazzoleni*, tč. 33.

46 18. uvodna ugotovitev Direktive (EU) 2018/957.

47 *REISSNER V*: Neumayer/Reissner (izdajatelj) Zeller Kommentar zum Arbeitsrecht³, 2. del, 2008, § 8

Posebna težava so podjetja, ki delajo na več področjih in so pridobila več obrtnih dovoljenj.

Če je podjetje deljeno v več formalno ločenih podjetjih, lahko za vsak del podjetja velja druga kolektivna pogodba. Če ločitev ni mogoča, velja kolektivna pogodba glede na ustrezno gospodarsko dejavnost podjetja (9. člen ArbVG⁴⁸). Dodatno lahko v vsaki zvezni deželi za isto dejavnost velja druga kolektivna pogodba. Kolektivne pogodbe imajo učinek navzven (*Außenwirkung*), kar pomeni, da veljajo tudi za delodajalce in delavce, ki niso stranke kolektivne pogodbe (12. člen ArbVG). V primeru čezmejnega opravljanja storitev je treba za **vsako napotitev posebej preučiti in določiti**, katera **kolektivna pogodba** velja v konkretnem primeru ob upoštevanju (i) dela, ki ga napoteni delavec opravlja, (ii) predmeta podjetja v domači državi in (iii) strukture podjetja. Konkretno je treba upoštevati:

- katero obrtno dovoljenje je podjetje pridobilo v domači državi oziroma katere dejavnosti ima podjetje registrirane v domači državi (to je lahko težavno pri tistih podjetjih, ki imajo registriranih veliko dejavnosti, ki jih morda niti ne opravljajo);
 - če ima podjetje priglase različne dejavnosti ali te dejavnosti opravlja v različnih – organizacijsko ločenih – obratih (obrat je organizacijsko ločen del podjetja, če ima svojega vodjo in o vsakdanjem poslovanju odloča sam),
- in
- če podjetje ni razdeljeno v različne organizacijsko neodvisne dele podjetja, se veljavna kolektivna pogodba določa glede na dejavnost, ki je bistvenega gospodarskega pomena za podjetje. Gre torej za dejavnost, s katerim podjetje ustvari največ dobička.

Konkretno to pomeni, da za *peskanje in lakiranje* lahko velja kolektivna pogodba za pleskarsko dejavnost⁴⁹ in/ali kolektivna pogodba za kovinsko dejavnost⁵⁰. Za *vgrajevanje oken* lahko velja kolektivna pogodba za železno in kovinsko dejavnost⁵¹ ali kolektivna pogodba za dejavnost predelave lesa in PVC⁵², odvisno od tega, iz katerega materiala so okna, ki se vgrajujejo. Za *polaganje lesenih podov* lahko velja kolektivna pogodba za polaganje podov⁵³ ali kolektivna pogodba za dejavnost predelave lesa in PVC, za *asfaltiranje* lahko velja kolektivna pogodba za gradbeništvo⁵⁴ ali kolektivna pogodba za sorodne panoge gradbeništva⁵⁵, za *polaganje estrihov* pa lahko velja kolektivna pogodba za gradbeništvo in gradbeno industrijo ali kolektivna pogodba z polaganje podov⁵⁶. Za *izdelavo fasad* lahko veljajo celo tri kolektivne pogodbe, to so kolektivna pogodba za gradbeništvo in gradbeno industrijo, kolektivna pogodba za dejavnost obdelave kovin ali kolektivna

ArbVG, tč. 10.

48 Uradni list BGBl št. 1975/360 v različici Uradni list BGBl I št. 2017/104, Arbeitsverfassungsgesetz 1974 – Ustavni zakon o delovnem pravu – ArbVG.

49 Kollektivvertrag für Maler, Lackierer und Schildhersteller.

50 Kollektivvertrag für Arbeiter im Metallgewerbe.

51 Kollektivvertrag für das eisen- und metallverarbeitende Gewerbe.

52 Kollektivvertrag für das Holz- und kunststoffverarbeitende Gewerbe.

53 Kollektivvertrag für das Bodenlegergewerbe.

54 Kollektivvertrag für das Baugewerbe/Bauindustrie.

55 Kollektivvertrag für das Bauhilfsgewerbe.

56 Kollektivvertrag für das Bodenlegergewerbe.

pogodba za kovinsko industrijo. Primere je mogoče poljubno nadaljevati. Koristen seznam za razporeditev gradbenih dejavnosti v kolektivne pogodbe je objavljen na domači strani napotitev »Entsendeplattform«.⁵⁷

Že samo zaradi te nejasnosti avstrijski sistem kolektivnih pogodb – po mnenju avtorice – ni jasen in pregleden, kakor to zahteva evropsko pravo.⁵⁸

4.2.2 Kolektivna pogodba v primeru posojanja delovne sile

Posebno težavno je vprašanje, katera kolektivna pogodba velja v primeru posojanja delovne sile drugemu uporabniku. Tudi na tem področju obstajata v Avstriji dve kolektivni pogodbi, to sta kolektivna pogodba za delavce in kolektivna pogodba za zaposlene.

Za podjetja, katerih glavna dejavnost je posredovanje delovne sile, načeloma velja kolektivna pogodba za delavce[zaposlene] na področju posojanja delovne sile,⁵⁹ ki določa minimalne pogoje. Če pa so delavci, za katera panožne kolektivne pogodbe določajo višjo minimalno plačo, posredovani podjetjem, potem za posredovanega delavca v času napotitve velja minimalna plača po referenčni kolektivni pogodbi (3. točka IX. poglavja kolektivne pogodbe za delavce na področju posojanja delovne sile). Ugodnejše referenčne kolektivne pogodbe veljajo npr. za gradbeništvo ali kovinsko dejavnost.

Ekskurz: Razmejitev med napotitvijo na podlagi pogodbe in med posredovanjem delovne sile

Posebno težavna je razmejitev med napotitvijo na podlagi pogodbe in med začasnim posredovanjem delavcev drugemu uporabniku (3. tč. 1. člena Direktive 96/71ES). ES je zavzelo stališče, da gre za zagotavljanje dela delavcev drugemu uporabniku, kadar so izpolnjeni trije pogoji. Prvič, zagotavljanje dela delavcev je storitev, ki se opravlja za plačilo in v zvezi s katero napoteni delavec ostane v službi podjetja, ki je ponudnik storitve, z uporabnikom pa ni sklenjena nobena pogodba o zaposlitvi. Drugič, za to zagotavljanje dela je značilno, da je napotitev delavca v državo članico gostiteljico dejansko predmet storitve, ki jo opravlja podjetje, ki je ponudnik storitve. Tretjič, v okviru takega zagotavljanja dela delavec delo opravlja pod nadzorom in vodstvom podjetja, ki je uporabnik.⁶⁰ Pri opredelitvi pogodbenega razmerja je treba *upoštevati vse okoliščine*, ki kažejo na to, ali je bila napotitev delavca v državo članico gostiteljico predmet storitve. Indica za pogodbeno razmerje sta, da je ponudnik odgovoren za posledice nepravilnega izvajanja pogodbene storitve in da lahko prosto določa število delavcev.⁶¹ Evropsko sodišče je tako vzpostavilo gibljiv sistem, na podlagi katerega je treba pogodbeno razmerje presoditi v vsakem konkretnem primeru posebej.

57 http://www.entsendeplattform.at/cs/Satellite?blobcol=urldata&blobheadername1=content-type&blobheadername2=content-disposition&blobheadervalue1=application%2Fpdf&blobheadervalue2=inline%3B+filename%3D%22Zuordnung_von_T%25C3%25A4tigkeiten_des_Bauwesens_zu_relevanten_Kollektivvertr%25C3%25A4gen.pdf%22&blobkey=id&blobnocache=false&blobtable=MungoBlobs&blobwhere=1342622306476&ssbinary=true&site=Z04.

58 Glej ES C-396/13 z dne 12. 2. 2015, *Elektrobudowa*, tč. 42, 43 in 44.

59 Kollektivvertrag für ArbeiterInnen im Gewerbe der Arbeitskräfteüberlassung.

60 ES C-586/13 z dne 18. 6. 2015, *Martin Meat*, tč. 33.

61 ES C-586/13 z dne 18. 6. 2015, *Martin Meat*, tč. 41.

Avstrijsko upravno vrhovno sodišče je avstrijsko sodno prakso sodni praksi evropskega sodišča prilagodilo šele avgusta 2017.⁶² Do takrat je avstrijska sodna praksa zavračala presojo na podlagi različnih pogojev in zagovarjala stališče, da je treba pogodbeno razmerje opredeliti kot posredovanje delovne sile, če je izpolnjen le eden od pogojev,⁶³ ki jih določa Zakon o posredovanju delovne sile (v nadaljevanju: AÜG).⁶⁴ Druga opredelitev pogodbenega razmerja pa ima – poleg veljavnosti druge kolektivne pogodbe – še upravnokazenske in davčne posledice, lahko pa tudi posledice glede plačila prispevkov.⁶⁵

4.2.3 Razvrstitev delavcev v plačni razred

Plačne razrede in pogoje za **razporeditev delavcev** v določen **plačni razred** običajno abstraktno določa kolektivna pogodba. Pri razporeditvi delavca v konkretni plačni razred je treba upoštevati vrsto dela, ki ga delavec v konkretnem primeru dejansko opravlja, njegovo izobrazbo, usposobljenost in izkušnje.⁶⁶ Delavca, s katerim je npr. v domači državi sklenjeno delovno razmerje kot s pomožnim delavcem, ker delavec npr. nima končane poklicne izobrazbe, v Avstriji pa opravlja dela, ki jih običajno opravlja kvalificirani delavec (*Facharbeiter*), je treba med napotitvijo razporediti v plačilni razred »*kvalificiranega delavca*« in mu zagotoviti ustrezno minimalno plačo.

4.3 Minimalna plača v skladu z LSD-BG

Avstrijska finančna policija in kompetenčni center DLA razlagata izraz minimalna plača široko in menita, da le prejemki po tretjem odstavku 49. člena avstrijskega Splošnega zakona o socialnem zavarovanju (ASVG)⁶⁷ niso del minimalne plače.

Prejemki, ki ne veljajo kot del minimalne plače, so povračilo stroškov in potnih stroškov, dnevnice in nadomestilo za nočitev zdoma, če niso predmet dohodnine, povračilo stroškov v zvezi z ločenim življenjem, dodatek za ločeno življenje in zaradi umazanije pri delu, povračilo stroškov zaradi selitve in za čiščenje delovne obleke, odpravnine, določeni prispevki delodajalca k prostovoljnemu zdravstvenemu zavarovanju, določeni prostovoljni prispevki delodajalca, prehrana ali prispevek oziroma nadomestilo za prehrano do določenega zneska, pijače itd. Seznam iz tretjega odstavka 49. člena ASVG zajema še druge prejemke, ki pa jih napoteni delavci običajno ne prejemajo.

Glede na spremembo 3. člena Direktive (EU) 2018/957, ki bo delavcem zagotovila tudi dodatke ali povračilo stroškov za prehrano in nastanitev, je pričakovati tudi spremembo v Avstriji.

62 Odločba OGH opr. št. Ra2017/11/0068 z dne 22. 8. 2017.

63 Pogoji, ki jih je določal zakon AÜG, so bili: (i) ali podjetje izvede ločeno, neodvisno delo, (ii) kdo zagotovi material in delovno opremo, (iii) ali so delavci organizacijsko vključeni v podjetje naročnika in (iv) ali je naročnik odgovoren za brezhibnost naročenega izdelka.

64 UI BGBl št. 1993/460 v različici BGBl I št. 2016/44 – Arbeitskräfteüberlassungsgesetz – AÜG.

65 Odlok Ministrstva za finance z dne 12.6.2014, opr. št. BMF-010221/0362-VI/8/2014.

66 Glej tudi sodba ES C-396/13 z dne 12.2.2015, *Elektrobudowa*, tč. 42 do 44.

67 Uradni list BGBl št. 189/1955 v različici Uradni list BGBl I št. 30/2018 – Allgemeines Sozialversicherungsgesetz – ASVG.

Za napotene delavce v zvezi z montažo in/ali zagonom naprav (*montažni privilegij – Montageprivileg*), ki so bile proizvedene v drugi državi članici ali v okviru koncerna, v zvezi s šolanji za delo z napravami, popravili in izvedbo servisov, določila o minimalni plači ne veljajo, če dela ne trajajo več kot tri mesece. Izjema ne velja za gradbena dela v zvezi z gradnjo, popravili, vzdrževanjem, spreminjanjem ali rušenjem zgradb in zlasti za naslednja dela: izkopi, zemeljska dela, gradnja v ožjem pomenu besede, montaža in demontaža montažnih elementov, instalacijska dela, predelave, prenova, popravila, demontaža dela, rušenje, vzdrževanje, manjša vzdrževalna dela, pleskanje in čiščenje ter sanacijska dela (šesti odstavek 3. člena LSD-BG)⁶⁸. Razlaga zakonskih določil tako, da bi montažni privilegij veljal za vse vrste montaže, predvsem tudi za gradbeništvo, zaradi navedenega ni pravilno.

4.4 Delovni čas in nadure

V Avstriji traja **običajni delovni čas** 40 ur tedensko (*Normalarbeitszeit*) (3. člen avstrijskega Zakona o delovnem času – AZG⁶⁹). Kolektivne pogodbe običajno določajo krajši **običajni delovni čas**, npr. 38,5 ure tedensko ali 39 ur tedensko. Kolektivne pogodbe predvidevajo tudi drugačno razporeditev delovnega časa, npr.: »dolgi – kratki teden«, obračunsko obdobje, delo v dekadah itd., za katero se morata delodajalec in delavec posebej dogovoriti.

Če delavec dela več kot šest ur na dan, ima pravico do najmanj 30 minut **počitka** (11. člen AZG⁷⁰). Počitek se ne všteva v delovni čas.

Ure med običajnim delovnim časom v skladu s kolektivno pogodbo in dejanskim delovnim časom veljajo kot **dodatno delo** (*Mehrarbeit*). Za dodatno delo običajno pripada pribitek, ne poviša pa se osnovna urna postavka.

Delavcu za **nadure** pripada pribitek, ki ga določa veljavna kolektivna pogodba. Pribitek pripada tudi takrat, če delavec koristi nadure v obliki prostega časa (10. člen AZG). Koriščenje nadur v obliki prostega časa v razmerju 1 : 1 ni dopustno. Kot nadure veljajo ure, ki jih delavec opravi nad 40 ur. Posebnost plačila nadur je, da se za nadure poviša tudi osnovna urna postavka, če kolektivna pogodba določa drug delilnik (*Überstundenteiler*).

Primer: kolektivna pogodba za kovinsko dejavnost določa, da traja tedenski delovni čas 38,5 ure. Mesečno število ur zaradi tega znaša 167 ur⁷¹. Kolektivna pogodba za kovinsko dejavnost določa delilnik za nadure 143. Osnovna urna postavka za nadure je torej višja od osnovne urne postavke, ki jo določa kolektivna pogodba.⁷²

68 Glej tudi drugi odstavek 3. člena in prilogo Direktive 96/71/ES. Določila Direktiva (EU) 2018/957 ne spreminja.

69 Uradni list BGBl št. 1969/461 v različici Uradni list BGBl I št. 2017/127, Arbeitszeitgesetz – AZG.

70 To določilo vnaša v avstrijski pravni red 4. člen Direktive 2003/88/ES z dne 4. 11. 2003 o določenih vidikih organizacije delovnega časa.

71 38,5 ure tedensko krat 4,33 tedna znaša 167 ur mesečno.

72 Urna postavka delavca, ki prejme mesečno plačo v višini 2.000,00 EUR, znaša 11,98 EUR/bruto. V primeru nadur in ob upoštevanju delilnika 143 se osnovna urna postavka za izračun nadure poviša na 13,99 EUR bruto. Tej povišani osnovi se prišteje še običajni pribitek.

4.5 Dopust

Zaposlenim v Avstriji pripada 25 delovnih dni⁷³ dopusta, po 25 letih delovne dobe pri istem delodajalcu pa 30 dni (2. člen Zakona o dopustu – UrIG⁷⁴). Napoteni delavci imajo med napotitvijo pravico do dopusta v skladu z avstrijsko zakonodajo. V primeru montaže veljajo določila glede minimalnega dopusta od osmega dne napotitve dalje (drugi in tretji odstavek 4. člena LSD-BG).

4.6 Sklad BUAk⁷⁵

Posebnost velja v Avstriji glede dopusta za zaposlene v podjetjih, ki jih zajema sklad BUAk⁷⁶. Za delavce, zaposlene v zajetih podjetjih ali posredovane na delo k njim,⁷⁷ delodajalec mesečno plačuje določen znesek, iz katerega delavec prejme nadomestilo plače za čas dopusta, regres za letni dopust, nadomestilo plače v primeru zimskih praznikov in odpravnine (1. člen zakona BUAG)⁷⁸. Namen sklada BUAk je zajetim delavcem zagotoviti koriščenje dopusta. Delavci navedenih prejemkov ne prejemajo neposredno od delodajalca, ampak jih sklad BUAk fiduciarno hrani in upravlja.

Za napotene delavce veljajo v zvezi s skladom BUAk le določila glede dopustov in sorazmernega dela regresa za letni dopust (33. d člen BUAG). To izhaja iz 3. člena Direktive 96/71/ES, ki določa, da imajo napoteni delavci med napotitvijo pravico do minimalnega dopusta v skladu z zakonodajo, ki jo določa država gostiteljica. Delavec lahko koristi dopust sorazmerno s časom napotitve v Avstrijo. Za te dneve sklad BUAk plača delavcu nadomestilo za dopust in sorazmerni del regresa za letni dopust. Medtem ko za delavce avstrijskih podjetij za izplačilo jamči država, prejmejo napoteni tuji delavci plačila iz sklada BUAk le v primeru, če je delodajalec dejansko plačal prispevke (drugi odstavek 33. f člena BUAG). Izplačilo nadomestila in sorazmernega dela regresa lahko zahteva le delavec (tretji odstavek 33. f člena BUAG).

BUAk lahko sklene sporazume s skladi, ki imajo podoben namen (npr. *SOKA-Bau* v Nemčiji ali *Cassa edile* v Italiji). V tem primeru so delodajalci za čas napotitve v Avstrijo izvzeti od plačila prispevkov v sklad BUAk (drugi odstavek 33. i člena BUAG).

4.7 Božičnica in regres za letni dopust

Napoteni delavci imajo glede na trajanje napotitve v skladu z avstrijsko zakonodajo pravico do sorazmernega dela 13. plače (regres za letni dopust – *Urlaubsgeld*) in

73 Kot delovni dnevi veljajo dnevi od ponedeljka do petka.

74 Uradni list BGBl št. 1976/390 v različici Uradni list BGBl I št. 2013/3 – Urlaubsgesetz.

75 Bauarbeiter Urlaubs- und Abfertigungskasse (sklad delavcev v gradbeništvu za dopuste in odpravnine).

76 https://www.buak.at/cms/BUAK/BUAK_0/home.

77 Zajeta so gradbena podjetja, zidarji, železokrivci, demontaža, zemeljska pripravljalna dela, vrtanje betona, rezanje betona, fasaderstvo, kamnoseštvo, proizvodnja umetnih kamnov, polaganje ploščic, pečarji, krovska dejavnost, tesarska dejavnost, štukaterska dejavnost, suha gradnja, polaganje estriha, polaganje parketa, tesarska dejavnost (1. člen Zakona BUAG).

78 Uradni list BGBl št. 1972/414 v različici Uradni list BGBl I št. 2018/59 – Bauarbeiter-Urlaubs-und Abfertigungsgesetz.

14. plače (božičnica – *Weihnachtsgeld*). Sorazmerni del božičnice in regresa za letni dopust velja kot del minimalne plače.⁷⁹

Zakon LSD-BG določa, da mora delodajalec s sedežem v drugi državi članici napotenim ali posredovanim delavcem izplačati sorazmerni del božičnice in regresa za letni dopust hkrati z mesečno plačo (četrti odstavek 3. člena LSD-BG). Za delovna razmerja, ki so predmet avstrijskega ASVG-sistema, pa zakon LSD-BG določa, da je treba plačati božičnico in regres za letni dopust do najpozneje 31. decembra tekočega leta (29. člen LSD-BG). To razlikovanje je po mnenju avtorice v nasprotju s 56. členom PDEU.

Bruto urna postavka napotnega delavca se tako poviša za sorazmerni del 13. in 14. plače. Božičnica in regres za letni dopust pomenita 2/12 letne plače zaposlenega/delavca in ju je treba preračunati na urno postavko.

Na področju gradbeništva in v sorodnih panogah delavcem regres za letni dopust izplačuje sklad BUAK, božičnico pa delodajalec. Višina božičnice je na področju gradbeništva in v sorodnih panogah urejena posebej in so delavci upravičeni do božičnice po povišani urni postavki in ob upoštevanju dodatnega faktorja, ki se spreminjata. Veljavni enačbi sta objavljeni v kolektivni pogodbi za gradbeništvo in kolektivni pogodbi za sorodne panoge gradbeništva.

5. OCENA

Avstrija zakon LSD-BG, katerega namen naj bi bil zaščititi delavce in njihove minimalne pravice med napotitvijo v skladu z Direktivo 96/71/ES, ki določa formalne in vsebinske obveznosti v zvezi z napotitvijo delavcev v Avstrijo, pravzaprav uporablja za namene preprečevanja konkurence ponudnikov iz drugih držav članic tako, da so kršitve formalnosti strožje kaznovane od dejanskega plačilnega dumpinga. Pri ugotavljanju, ali gre za plačilni dumping ali ne, pa je ključnega pomena avstrijski sistem kolektivnih pogodb, ki za tuje ponudnike storitev ni pregleden in ga je težko razumeti. Drakonska ureditev zakona LSD-BG prezira gospodarsko realnost in dejstvo, da večinoma prav avstrijski naročniki močno koristijo prednosti notranjega trga in prosti pretok storitev, saj pogosto najemajo (pod)izvajalce iz drugih držav članic.

79 ES C-396/13 z dne 12. 2. 2015, *Elektrobudowa*, tč. 64 do 69.

NOVELA ZAKONA O NEPRAVDNEM POSTOPKU: SODNA ODLOČBA, SODNA PORAVNAVA IN PRAVNA SREDSTVA PO NOVI UREDITVI

mag. Matej Čujovič, višji sodnik, Višje sodišče v Ljubljani*

1. UREDITEV NEPRAVDNIH POSTOPKOV IN UPORABA ZNP

Zakon o nepravdnem postopku (ZNP) je začel veljati 1. 10. 1986 po tem, ko ga je 18. 6. 1986 sprejela skupščina SR Slovenije. Eden izmed razlogov, zakaj je bil ZNP sprejet tako pozno, je bilo dolgo nerazčiščeno vprašanje, ali naj se to področje na splošno uredi z zveznim ali republiškim zakonom. Dilema je bila povsem razumljiva, saj so med nepravdne vsebine spadala področja tako z republiške kakor tudi zvezne pristojnosti, pristojnost za urejanje sodnih postopkov pa se je ravnala po njej. Ker je ZNP zajel večji del vsebinskih področij, ki so bila v republiški pristojnosti, je na koncu prevladalo stališče, da federacija na zvezni ravni ne bo sprejela splošnega zakona o nepravdnem postopku, temveč naj republike in pokrajini sprejmejo vsaka svoj **splošni postopkovni zakon s tega področja**.

Med federacijo in republike ter pokrajini deljena zakonodajna pristojnost je bila nadalje tudi razlog, da v ZNP **niso (bili) zajeti vsi nepravdni postopki**. Ker je bil ZNP zakon s področja republiške pristojnosti, ni mogel urediti nepravdnih postopkov, ki so tedaj vsebinsko spadali v zvezno zakonodajno pristojnost. Glede drugih področij z republiške pristojnosti je prevladalo stališče, da je treba v ZNP čim bolj celovito zajeti vse nepravdne postopke, tj. urediti tiste, ki do tedaj še niso bili urejeni, in prevzeti tiste, ki so bili urejeni v nekaterih posebnih zakonih. A tudi pri tem je že tedaj obstajala izjema: zapuščinski postopek, za katerega so ocenili, da je tako tesno povezan z materialnopravno ureditvijo, da mora ostati v Zakonu o dedovanju (ZD).

Posamezne **posebne nepravdne postopke ureja drugi del ZNP**. Na prvem mestu so postopki za ureditev osebnih stanj in družinskih razmerij. Nato so urejeni postopki za odvzem in vrnitev poslovne sposobnosti, podaljšanje roditeljske pravice, pridobitev popolne poslovne sposobnosti mladoletne osebe, ki je postala roditelj, odvzem roditeljske pravice in omejitev pravic staršev glede upravljanja z otrokovim premoženjem. Za temi so urejeni postopki o razglasitvi pogrešancev za mrtve in o dokazovanju smrti, za določitev odškodnine v stanovanjskih zadevah in nekateri nepravdni postopki s področja premoženjskih razmerij: ureditev razmerij med solastniki, delitev stvari in skupnega premoženja, mejni spor in dovolitev nujne poti. Nazadnje ZNP ureja še postopke z listinami (sestava, overitev, hramba, razveljavitev) in sodnimi depoziti. Za vse te posebne nepravdne postopke se uporabljajo določbe vsakokratnega posebnega postopka in določbe splošnega, prvega dela ZNP.

Vendar **krog nepravdnih postopkov ni *numerus clausus***. ZNP ureja tudi, kako je z uporabo postopkovnih pravil za nepravdne postopke, ki v ZNP niso posebej urejeni: splošni del ZNP (tj. njegov prvi del) se na podlagi tretjega odstavka 1. člena ZNP uporablja tudi za te nepravdne postopke. Določba je splošna in se nanaša na vse nepravdne postopke, ki v določenem času veljajo v Republiki Sloveniji. Njihovo število se spreminja. Zdaj so to zlasti zapuščinski postopek, registrski postopek, nepravdni postopki po Zakonu o gospodarskih družbah (ZGD-1), zemljiškoknjižni postopek, nepravdni postopki po Zakonu o arbitraži (ZArbit), postopki po Zakonu o preprečevanju nasilja v družini (ZPND), insolvenčni postopki, nepravdni postopki po Zakonu o denacionalizaciji (ZDen) in postopki po Zakonu o vzpostavitvi etažne lastnine (ZVEtl).

2. SODNA ODLOČBA V NEPRAVDNIH POSTOPKIH

Sodne odločbe so **najpomembnejša sodna procesna dejanja**. Pomenijo bodisi izrek pravne posledice, ki je v nekem konkretnem primeru že nastala (deklaratorna odločba), bodisi naložitev takšne posledice (konstitutivna odločba). Vsa sodna procesna dejanja, in zato tudi odločbe **so oblastni akti**, ki pomenijo uporabo objektivnega materialnega in procesnega prava na dejanska stanja. V vsaki sodni odločbi je izražena volja (sodne) oblasti, s katero država avtoritativno vpliva na pravna razmerja: država oziroma oblast z njimi izrazi svojo voljo.

Med izjave volje oblasti spadajo tudi vse vrste sodnih odločb. Če jih razvrstimo po pomembnosti, so na prvem mestu tiste, s katerimi sodišče o sporu odloči vsebinsko (meritorno). Mednje uvrščamo zlasti **končne odločbe, katerih posledica je tudi konec postopka, in odločbe, ki nimajo samostojnega pomena**, temveč je njihov namen v tem, da pripravijo/pripeljejo postopek do faze, ko je mogoče izdati odločbo o glavni stvari. Ta pripravljalna dejanja sodišče v obliki izdajanja sodnih odločb opravi deloma, v preostalem pa z drugimi procesnimi dejanji.

Obliki sodne odločbe sta sodba in sklep (prvi odstavek 128. člena ZPP). Načeloma lahko rečemo, da sodišče s sodbo odloča o končnih oziroma vsebinskih vprašanjih, medtem ko sklepe izdaja predvsem za reševanje procesnih/pripravljalnih vprašanj. Vendar to še zdaleč ne drži povsem.

ZPP v izhodišču upošteva načelno razdelitev in predpisuje, da sodišče **o tožbenem zahtevku odloči s sodbo, v drugih primerih pa s sklepom** (drugi in tretji odstavek 128. člena ZPP). Od tega zakon določa **dve izjemi**. Prva je oblika sodne odločbe **v postopku zaradi motenja posesti**, za katero določa, da se izda v obliki sklepa (drugi del drugega odstavka 128. člena ZPP). Čeprav gre za odločbo, s katero sodišče odloči o tožbenem zahtevku in s katero se postopek konča, se je zakonodajalec zaradi narave postopka v pravnih zaradi motenja posesti odločil, da poudari začasni učinek sodne odločbe v posestni pravdi tudi tako, da kot obliko sodne odločbe predpiše sklep. Druga izjema je **odločitev sodišča o plačilnem nalogu**. ZPP določa, da se v postopku za izdajo plačilnega naloga izda sklep, s katerim se ugotovi tožbenemu zahtevku, v obliki plačilnega naloga (četrti odstavek 128. člena ZPP). Zakonodajalec pri izražanju tu ni najbolj dosleden. Ne gre za to, da bi bil plačilni nalog posebna oblika sodne odločbe, temveč sodišče odloči s

plačilnim nalogom, ki ima obliko sklepa. Izjema v zvezi z obliko sodne odločbe pri odločanju o plačilnem nalogu je utemeljena, saj je pravno sredstvo proti sklepu o plačilnem nalogu ugovor, o ugovoru proti temu sklepu pa sodišče vselej razsodi s sodbo in tako odloči v osnovni zakonsko predpisani obliki.

Razmerje med sodbo in sklepom ZPP ureja tako, da **sodišče odloči s sklepom, kadar ne odloči s sodbo** (tretji odstavek 128. člena ZPP). To pomeni, da sodišče, kadar ne odloča o tožbenem zahtevku in ne odloči hkrati vsebinsko, odloči s sklepom. Sojenje o tožbenem zahtevku poleg sojenja o glavni stvari vključuje tudi **sojenje o stranskih terjatvah** (prvi odstavek 310. člena ZPP). Med stranske terjatve štejemo tudi stroške, zato bi lahko sklepali, da se o stroških prav tako odloča s sodbo. Vendar je zakonodajalec tudi tu predpisal izjemo in zapovedal, da se **odločba o stroških**, čeprav je vključena v sodbo, **vselej šteje za sklep**.

Med sodbo in sklepom je več razlik. **Prva**, danes sicer manj aktualna kot nekdaj, pri oblikovanju sodbe oziroma sklepa je **njuna zgradba**. Sklep mora vselej obsegati le uvod in izrek, obrazložitev pa le tedaj, kadar zakon to zahteva, to pa je tedaj, če sodišče z njim zavrne predlog stranke ali če se z njim odloča o predlogih strank, ki si nasprotujejo, ter v drugih primerih, kadar je to potrebno (331. člen ZPP). Medtem ko so zgradba sodbe in njeni formalni deli strogo predpisani (324. člen ZPP), je ureditev vsebine sklepa bistveno bolj ohlapna. **Druga razlika je v vezanosti sodišča na lastno odločbo**. Medtem ko je sodišče na sodbo vselej vezano, pa je na sklep vezano le, če se ne nanaša na vodstvo pravde ali če ni s tem zakonom drugače določeno (četrti odstavek 329. člena ZPP). **Tretja razlika je v pravnomočnosti**. Za razliko od sodb, ki postanejo pravnomočne, ko jih ni več mogoče izpodbijati s pritožbo, vsi sklepi nimajo sposobnosti pravnomočnosti. Pravnomočni postanejo le sklepi, ki so izenačeni s sodbami, sklepi, ki pomenijo konec postopka, in sklepi, s katerimi se strankam ali drugim nalagajo določene obveznosti.

ZPP se v nepravdnih postopkih uporablja smiselno (37. člen ZNP). To pomeni, da se določbe ZPP v njih uporabljajo glede na naravo posameznega nepravdnega postopka ter če z ZNP ali drugim zakonom ni drugače določeno. V zvezi s sodnimi odločbami ima ZNP svojo določbo, ki načeloma izključuje uporabo ZPP v nepravdnih postopkih. **Sodišče v nepravdnem postopku izdaja odločbe v obliki sklepov** (prvi odstavek 29. člena ZNP). Izhajajoč iz sistematike pravnega postopka, lahko sklepe v nepravdnih postopkih razdelimo na končne in tiste, ki nimajo samostojnega pomena. Pravni teoretiki jih imenujejo vmesni sklepi. Zanimivo je, da so stališča, kako je s pravnomočnostjo sklepov, izdanih v nepravdnem postopku, različna, a je na koncu prevladalo stališče, da posebne določbe o pravnomočnosti ZNP ne potrebuje in je mogoče smiselno uporabljati določbe in pravila, ki so nastala ob uporabi ZPP.

Predlagana **novela ZNP-1** določbe veljavnega 29. člena ZNP, po katerem sodišče izdaja odločbe v obliki sklepov, ne spreminja. To bi sploh ne bilo **aktualno**, če ne bi predlagatelj hkrati upošteval novosti iz Družinskega zakonika (DZ) in zaradi njih predrugail druge procesne določbe tako, da **se bo po začetku veljavnosti ZNP-1 o vseh družinskopravnih vprašanjih odločalo v nepravdnem postopku**. Predvidena ureditev pomeni, da bodo sodišča odslej v nepravdnem postopku

odločala med drugim tudi o razvezi zakonske zveze, plačevanju preživnine med starši in otroki, ugotovitvi oziroma izpodbijanju očetovstva ali materinstva in tako naprej. Odločitev predlagatelja za ureditev sojenja v nepravdnem postopku v navedenih primerih glede na določbo ZNP-1 o obliki sodne odločbe pomeni tudi, da **bodo sodišča v njih odločala s sklepom, ne več s sodbo**. To lahko vzbuja določene pomisleke, zato je potreben razmislek o tem, ali je predlagana sprememba ustrezna.

Predlagane spremembe glede prenosa sojenja o teh zadevah v nepravdni postopek podpiram. Glede na naravo zadev, ki se v njih obravnavajo, **se družinski postopki bolj približujejo nepravdni kakor pravdni vsebini**. Ne nazadnje se številni med njimi že zdaj obravnavajo v nepravdnem postopku, dvotimost (tj. obravnavanje nekaterih zadev v pravdnem, drugih pa v nepravdnem) pa zlasti strankam povzroča le težave. Pravdni postopek je bolj strukturiran, že na zakonski ravni določeneje zasnovan in preprečen s številnimi določbami, ki vzpostavljajo polno kontradiktornost, a prav zaradi navedenega lahko njegova togost v družinskih zadevah povzroči tudi pretiran in nepotreben formalizem. ZPP glede vsebine tožbe določa stroge pogoje (180. člen ZPP), zlasti težavna je postavitvev zahtevka, česar udeležencu v nepravdnem postopku ni treba storiti, temveč je dovolj, da opiše sporno razmerje oziroma stanje, o katerem naj sodišče odloči, ter navede dejstva, ki so pomembna za odločitev, in predlaga dokaze za te navedbe ter druge podatke, ki jih mora imeti vsaka vloga (21. člen ZNP).

Pri odločanju o plačevanju preživnine, ki jo mora eden od staršev plačevati drugemu za otroka, je v pristojnosti sodišča, da prisodi preživnino, ki bo upoštevala otrokovo korist in je primerna za zagotavljanje uspešnega telesnega in duševnega razvoja otroka (prvi odstavek 129. člena ZZZDR oziroma prvi odstavek 190. člena DZ). Dolžnost, da sodišče ukrene vse, kar je treba, da se zavarujejo pravice in interesi otroka, pa ne izhaja le iz materialnih predpisov, temveč tudi iz postopkovnih določb. Že po procesni ureditvi v ZPP velja, da sodišče na postavljeni zahtevek (za razliko od drugih pravn) ni vezano, oziroma lahko odloči tudi brez zahtevka (drugi odstavek 408. člen ZPP). Hkrati z načelom uradne dolžnosti je uveljavljena tudi preiskovalna maksima. Menim, da ni utemeljenih razlogov, da bi starša, ki preživnino zahteva za otroka, obremenjevali, da jo uveljavlja v strogo formalnem pravdnem postopku, sicer popravljenim in omežanim s številnimi izjemami. Tudi temeljne razlike med sodbo in sklepom, obrazložene zgoraj, niso ovira. Vprašanje pravnomočnosti sklepa, s katerim sodišče določi preživnino, ni sporno, saj so že zdaj v ZNP različni tovrstni meritorni sklepi, ki so glede pravnomočnosti izenačeni s sodbo. Tudi v zgradbi sodne odločbe (razen da odločba ne bi bila izdana v imenu ljudstva) ni razlike: poleg uvoda mora sklep vselej vsebovati obrazložitev (331. člen ZPP v zvezi z 42. členom ZNP-1), v skladu s standardi obrazloženosti je Sodišče na svojo odločbo tudi vezano (četrti odstavek 329. člena ZPP v zvezi z 42. členom ZNP-1), sicer pa odločitev sodišča o preživninskih obveznostih starša tako ali tako ni trajna, kar je značilnost sodb. Spremenljivost odločb pa je eno temeljnih načel nepravdnega postopka. Določanje preživninske obveznosti s sklepom in v nepravdnem postopku je torej s teoretičnega vidika pravilnejša, za udeležence postopka, predvsem pa za otroka kot materialnega udeleženca teh postopkov in materialnega upravičenca, ne bo nobenih razlik.

Prav tako ne vidim ovir, da se v nepravdnem postopku ne bi odločalo **o razvezi zakonske zveze**. Zakonska zveza se sklene pred upravnim organom, ZPP pa določa, da se lahko postopek za razvezo začne na predlog zakoncev ali s tožbo

(prvi in drugi odstavek 415. člena ZPP). Ne glede na to, ali se postopek začne na predlog (kar je za pravdni postopek nenavadno) ali s tožbo, ZPP predvideva, da sodišče v vsakem primeru odloči s sodbo (419. člen ZPP). Taka ureditev je v neposrednem nasprotju s pravilom, da sodišče s sodbo razsodi praviloma le tedaj, ko odloča o tožbenem zahtevku. Oblikovalna narava izreka sklepa, ki ga bo sodišče po ZNP-1 izdalo v nepravdnem postopku, ne bo v ničemer vplivala na vsebino sodne odločbe ne na pravice udeležencev postopka. Res pa je, da so te odločitve trajne, poleg tega pa se pravnomočna odločba, s katero se zakonska zveza razveže ali razveljavi, ne more razveljaviti ali spremeniti na podlagi zahteve za varstvo zakonitosti ali predloga za obnovo postopka ne glede na to, ali je katera od strank sklenila novo zakonsko zvezo (85. člen ZNP-1). Vendar menim, da trajnost te odločitve ni razlog, zaradi katerega bi vztrajali pri sodbi kot edini možni obliki sodne odločbe v tem primeru.

Končno tudi ne vidim razloga za nasprotovanje novi ureditvi, da **se s sklepom odloča tudi o ugotovitvi/izpodbijanju očetovstva oziroma materinstva**. Če o predlogu za odvzem roditeljske pravice/starševske skrbi sodišče že zdaj odloča v nepravdnem postopku, torej s sklepom (pa gre z vidika staršev za morda bolj usodno odločitev), zakaj torej tudi o izpodbijanju zakonske domneve očetovstva oziroma materinstva ne bi mogli odločiti s sklepom? Odvzem starševske skrbi, s katerim se odloča s sklepom že po zdajšnji ureditvi, pomeni izpodbijanje ne samo zakonske domneve, ampak tudi gotovega dejstva, kdo je starš. S podobnimi argumenti lahko podprem odločitev, da se tudi o ugotovitvi očetovstva oziroma materinstva odloči s sklepom. Če to, kdo je oče ali mati, ugotavljamo prek zakonske domneve (mati, ki otroka rodi; oče, ki je materin zakonski mož, ipd.) ali priznanja očetovstva, zakaj sklep sodišča o tem dejstvu ne bi zadoščal in bi potrebovali sodbo? Ker mora v primeru pozitivne odločbe o očetovstvu sodišče sočasno odločiti tudi o preživnini (422. člen ZPP oziroma 88. člen ZNP-1), bi torej morali odločati s „sodbo in sklepom“. Ker po ZNP oziroma ZNP-1 odločanje s sodbo v nepravdnem postopku ni mogoče, bi to znova vodilo v dvotirnost, ločeno obravnavanje sicer povezanih vprašanj v ločenih postopkih, kar je najmanj neekonomično.

Če je bila ureditev nepravdnih postopkov nekdanj zastavljena tako, da so sodišča v njih odločala bodisi v zadevah, ki tja spadajo zaradi svoje narave, bodisi ker odločitve, sprejete v teh postopkih, niso trajne narave, so se, kot je pojasnjeno v uvodu, s potekom časa in razvojem prava razbohotile vrste nepravdnih postopkov oziroma se je povečalo število zadev, o katerih se odloča o nepravdnih postopkih. Ker so **meje med sodbo in sklepom** (zgradba odločbe, vezanost sodišča in pravnomočnost) med razvojem prava **zbledele** oziroma so se prekrile in zabrisale, se zastavlja vprašanje, ali sploh še potrebujemo dve vrsti sodnih odločb. Če že, potem bi morali mejo med sodbo in sklepom na novo in jasneje zarisati ter vzpostaviti bolj sistematično ureditev, da se npr. o vsebinskih vprašanjih (in to brez izjeme) odloča s sodbo, o procesnih pa s sklepom. To bi lahko dosegli tako, da bi črtali 29. člen ZNP-1 in bi prepustili sodišču, da odloči, kdaj bo v nepravdnem postopku odločilo s sodbo in kdaj s sklepom, ali pa z ustrezno spremembo obeh procesnih zakonov – ZPP in ZNP. Ker je to za zdaj najbrž utopična ideja, je korak k temu odločitev, da sprejmemo sklep kot osnovno obliko sodne odločbe tudi v vseh družinskih zadevah.

3. SODNA PORAVNAVA V NEPRAVDNIH POSTOPKIH

V pravnem postopku lahko stranke prosto razpolagajo s svojimi zahtevki, lahko se odpovejo zahtevku, ga priznajo ali o njem sklenejo sodno poravnavo (prvi in drugi odstavek 3. člena ZPP). Ker v nepravdnem postopku sodišče ne odloča o zahtevku, ki ga je ena stranka postavila proti drugi stranki, temveč ureja razmerja med udeleženci, interesi katerih niso nujno medsebojno nasprotni, sodišče ne more upoštevati razpolaganj, kot sta odpoved zahtevku ali priznanje zahtevka, medtem ko je sodna poravnava **lahko primeren način za urejanje nekaterih razmerij**.

V nepravdnem postopku se udeleženci lahko poravnajo, **razen** v dveh primerih: **če ne morejo razpolagati s svojimi pravicami ali če narava obravnavanega razmerja poravnavo izključuje** (3. člen ZNP). Narava obravnavanega razmerja, ki izključuje sodno poravnavo, so na primer postopek z listinami in sodnimi depoziti in postopki za ureditev osebnih stanj. Sicer je omejitev sklepanja sodne poravnave podobna kot v ZPP. Tudi tam sodišče ne prizna razpolaganja strank, ki je v nasprotju s prisilnimi predpisi ali moralnimi pravili (tretji odstavek 3. člena ZPP). Ker je v nepravdnem postopku večji poudarek na načelu uradne dolžnosti kakor v pravnem, je bolj poudarjen javni interes, zato lahko sodišče v več primerih odkloni sklenitev sodne poravnave. Pravno sredstvo proti sodni poravnavi je tožba na njeno razveljavitev.

Določba predlaganega ZNP-1 opisane ureditve ne spreminja, saj je prvi odstavek 4. člena tega zakona vsebinsko enak 3. členu ZNP. Vendar se s predlogom ZNP v I. razdelku med postopki za ureditev osebnih stanj in družinskih razmerij urejajo tudi postopki za ureditev družinskih razmerij po DZ, za katere pa DZ izrecno predvideva sodno poravnavo, pod pogojem, da je ta otroku v korist. Novela to rešuje tako, da med skupnimi določbami teh postopkov predpisuje, da je **sodna poravnava dovoljena v postopkih za odločanje o varstvu in vzgoji ter preživljanju otroka in o otrokovih stikih**, v drugih postopkih za ureditev osebnih stanj in družinskih razmerij pa se določbe o sodni poravnavi ne uporabljajo (51. člen ZNP-1). Na tak način predlagatelj ohranja obstoječe stanje, le da je določbo iz ZPP prenesel v ZNP-1. Izrecno naštevanje postopkov, v katerih je sodna poravnava dopustna, ne omogoča sodniku nobene presoje. Če postopka, v katerem je sodna poravnava dopustna, ni med izrecno navedenimi, sodne poravnave udeleženci ne morejo skleniti. Sodne poravnave tako ni mogoče skleniti v postopkih za odločanje o ukrepih za varstvo koristi otroka, o postavitvi otroka pod skrbništvo, za namestitev otroka v rejništvo, za podelitev starševske skrbi sorodniku, za posvojitve in razveljavitev posvojitve in tako naprej. Med tiste, ki bi jih veljalo navesti in bi bila sodna poravnava dopustna pod kontrolo sodišča, kot to velja sicer, spada še postopek o izvrševanju starševske skrbi, ki bistveno vpliva na otrokov razvoj (16. poglavje ZNP-1). Menim, da so vprašanja, ki se obravnavajo v teh sporih (sprememba otrokovega imena oziroma priimka, določitev otrokovega naslova, izbris šole oziroma prešolanje in podobno) primerna snov za mirno rešitev spora ter boljše izhodišče za nadaljnje urejanje odnosov. Seveda pa se tudi v teh primerih poravnava sodno presoja in je sodišče ne dopusti, če ni v skladu s koristjo otroka – to sodno kontrolo je doslej predvideval ZPP, zdaj pa je zapisana v DZ, kar je bolj pravilno, ker gre za vsebinski pogoj, ki ga mora pretresti sodišče ob odločanju o slehernem vprašanju glede otroka in njegovih koristi.

Nova ureditev sodne poravnave v družinskih postopkih rešuje še nekatere procesne dileme, ki nastajajo v praksi, podlaga zanjo pa je v nedosledni procesnopravni ureditvi. Po veljavni zakonodaji je sodna praksa neenotna, ali je dogovor glede otrok mogoče zapisati v obliki sodne poravnave ali pa mora sodišče o dogovoru vselej izdati sklep. Po veljavnih procesnih predpisih lahko namreč stranke sklenejo sodno poravnavo glede varstva, vzgoje in preživljanja otrok ter stikov otrok s starši in drugimi osebami (drugi odstavek 412. člen ZPP), medtem ko ZZZDR določa, da če se starša sporazumeta o vprašanih, povezanih z varstvom, vzgojo in preživljanjem otroka, ter o otrokovih stikih, lahko predlagata, naj sodišče o tem izda sklep (glej 105., 106. in 130. člen). Sodišča v praksi praviloma ravnajo tako, da v pravadah dopuščajo sklepanje (tudi delnih) sodnih poravnav, v nepravdnem postopku pa predlog zavrnejo, čeprav je le v enem delu v nasprotju z otrokovo koristjo. Usklajene določbe DZ in ZNP-1 to dilemo rešujejo, ker se bodo vse družinske zadeve obravnavale v nepravdnem postopku, **vselej pa je mogoče, da sodišče sprejme sodno poravnavo v delu, kjer udeleženci upoštevajo otrokovo korist.**

Pri sklepanju sodne poravnave bo sodišče v nepravdnem postopku na podlagi 42. člena ZNP-1 smiselno uporabljalo tudi določbe od 306. do 309. a člena ZPP. V skladu s 306. členom ZPP bo moralo **ves čas postopka paziti na možnost za sklenitev sodne poravnave in na to možnost udeležence tudi opozoriti ter jim pomagati, da se poravnajo.** Če poravnave sodišče ne bo dovolilo, bo moralo o tem izdati sklep. Proti takemu sklepu sodišča je mogoča pritožba po splošni določbi o rednem pravnem sredstvu (primerjaj 34. člen ZNP-1). Če bo sodišče ocenilo, da je sporazum udeležencev (v delu ali celoti) v otrokovo koristi, ga bo vpisalo v zapisnik, sodna poravnava pa bo sklenjena, ko bodo udeleženci podpisali zapisnik o poravnavi potem, ko ga bodo prebrali.

Novost, ki jo prinaša ZNP-1, je **spremenjena ureditev glede pristojnosti za sklepanje sodne poravnave pred začetkom nepravdnega postopka.** Tudi udeleženci tega postopka bodo namreč lahko pred vložitvijo predloga skušali pred sodiščem doseči sodno poravnavo, le da bodo to lahko storili pred tistim sodiščem, ki je po ZNP-1 pristojno odločati o predlogu. Za razliko od ureditve v 309. členu ZPP to ne bo vedno okrajno sodišče, na območju katerega ima nasprotni udeleženec prebivališče, temveč lahko tudi okrožno sodišče.

4. PRAVNA SREDSTVA V NEPRAVDNIH POSTOPKIH

Pravna sredstva v nepravdnih postopkih so **pritožba kot redno** in izredno pravno sredstvo ter revizija, zahteva za varstvo zakonitosti in obnova postopka kot izredna pravna sredstva. Po mnenju pravnih teoretikov ima v primerih, ko zakon določa, da lahko udeleženci po izdaji odločbe v nepravdnem postopku svoje pravice uveljavljajo v pravdi, tudi ta tožba učinek izrednega pravnega sredstva.

V zvezi s pritožbo kot rednim pravnim sredstvom je vsebina predlaganih določb (33. in 34. člen ZNP-1) večinoma enaka veljavnim določbam 30. in 31. člena ZNP. Izjemi sta **dve pomembni novosti.**

Prva je sprememba veljavnega tretjega odstavka 31. člena ZNP. **Pritožba proti sklepu, s katerim se postopek konča, se lahko vloži v 30 dneh** od vročitve

prepisa sklepa, če zakon ne določa drugače. ZPP-E je v pritožbeni postopek vnesel številne novosti, med drugim je podaljšal pritožbeni rok s 15 na 30 dni, pri tem pa je pozabil, da se njegove določbe smiselno uporabljajo tudi v številnih nepravdnih postopkih. Sodniki smo glede dolžine pritožbenega roka vse od začetka veljavnosti ZPP-E opozarjali na nevzdržno razlikovanje med pritožbami proti sodbi in pritožbami proti meritornim sklepom. Predlagatelj je uslišal šele pripombe Višjega sodišča v Ljubljani na prvotno besedilo ZNP-1, tako da bo splošni rok za pritožbo proti sklepu, s katerim se postopek konča, 30 dni, kar je primeren pritožbeni rok in pomeni vsebinsko uresničitev pravice do pritožbe (25. člen URS). **Za pritožbo proti drugim sklepom**, ki niso končni, bo ob smiselni uporabi ZPP veljal **15-dnevni rok** za pritožbo (drugi odstavek 363. člen ZPP).

Druga sprememba se nanaša na **ново pravno sredstvo, ki ga je v zvezi z razveljavitvenim sklepom višjega sodišča v zvezi z odločanjem o pritožbi uvedel ZPP-E**. Strankama je omogočil, da se proti taki odločitvi lahko pritožita na vrhovno sodišče (357. a člen ZPP). Ker se po 366. členu ZPP v postopku s pritožbo proti sklepu smiselno uporabljajo določbe, ki veljajo za pritožbo proti sodbi, mora pritožbeno sodišče v vseh nepravdnih postopkih strankam dosledno omogočiti pravno varstvo v skladu z določbo 357. a člena ZPP. Predlagatelj je ocenil, da gre za novo ureditev, v zvezi s katero sodne prakse še ni, in da je primerno to novo ureditev v nepravdnih postopkih izključiti. Taki argumenti ne prepričajo. Bolje bi bilo, če bi predlagatelj prepustil vrhovnemu sodišču, da samo odloči, v katerih primerih bo dopustilo to pravno sredstvo in v katerih ne. Vrhovno sodišče je namreč že presodilo, da iz besedila 357. a člena ZPP izhaja, da je zakonodajalec pritožbo zoper razveljavitveni sklep višjega sodišča vezal na položaj, ko slednje s sklepom razveljavi sodbo sodišča prve stopnje, in ne na položaj, ko razveljavi njegov sklep. Pritožba proti razveljavitvenemu sklepu je zato mogoča, kadar višje sodišče razveljavi prvostopenjski sklep, ki je po svoji naravi enak sodbi, sicer pa ne. Taka razlaga je splošno sprejemljiva in bi lahko veljala za vse nepravdne postopke, zato izključitve tega pravnega sredstva za nepravdne postopke ne podpiram. Določba 357. a člena ZPP je namreč namenjena kontroli vrhovnega sodišča nad višjimi in zagotavljanju, da se čim več zadev konča ob prvem sojenju, pa čeprav pred višjim sodiščem.

Ker se je predlagatelj odločil, kot je bilo pojasnjeno zgoraj, da odločanje v vseh družinskih zadevah prenese iz pravnega v nepravdni postopek, pri čemer pa se v pritožbenem postopku smiselno uporablja ZPP glede vseh vprašanj, ki jih ZNP-1 ne ureja (42. člen), je bilo treba urediti še posebnosti, ki so zdaj urejene v posebnem, 27. poglavju ZPP. Glede na siceršnje **pravilo o novotah** v pravdi (prvi odstavek 337. člena ZPP) ZNP-1 določa izjemo, in sicer, da je zaradi varstva koristi otrok in oseb, ki zaradi duševne bolezni ali drugih okoliščin niso sposobne, da bi same skrbele za svoje pravice in interese, v pritožbi dovoljeno navajati nova dejstva in dokaze, ki so navedenim osebam v korist (35. člen ZNP-1).

V nepravdnem postopku lahko **sodišče prve stopnje v določenih primerih samo odloči o pritožbi**. Predlagana ureditev v 37. členu ZNP-1 ni drugačna od zdajšnje. V zvezi z drugim odstavkom 37. člena ZNP-1 je treba pojasniti razmerje med to določbo in določbo 343. a člena ZPP. V nepravdnem postopku velja, da lahko sodišče prve stopnje na podlagi pravočasne pritožbe spremeni prejšnji sklep ali ga razveljavi, če s tem niso prizadete pravice drugih oseb ali če se te osebe strinjajo s spremembo ali razveljavitvijo. ZPP pa od začetka veljavnosti ZPP-E dalje omogoča, da sodišče prve

stopnje, če ugotovi, da je pritožba pravočasna, popolna in dovoljena, ter oceni, da je podana bistvena kršitev postopka iz 14. ali 15. točke drugega odstavka 339. člena ZPP, ki jo stranka uveljavlja v pritožbi, izda novo, t. i. nadomestno sodbo. Ta določba ZPP se na podlagi 366. člena ZPP v zvezi z 42. členom ZNP-1 lahko smiselno uporablja tudi v nepravdnem postopku, a je po eni strani širša (ker ne upošteva interesov drugih strank), po drugi pa ožja (mogoče jo je izdati le ob uveljavljanju kršitev iz 14. ali 15. točke drugega odstavka 339. člena ZPP) od ureditve iz ZNP-1. Vendar sta situaciji različni. ZPP ureja le popraviljanje obrazložitve sodne odločbe, ZNP-1 pa omogoča tudi drugačno odločitev ali njeno razveljavitev. Ker ZNP-1 ne ureja posebej popraviljanja sodne odločbe, kadar je podana bistvena kršitev postopka iz 14. ali 15. točke drugega odstavka 339. člena ZPP, menim, da drugi odstavek 37. člena ZNP-1 ne izključuje uporabe 366. člena ZPP v nepravdnih postopkih.

Pritožba je v nepravdnem postopku lahko tudi **izredno pravno sredstvo**, saj ZNP-1 dovoljuje, da sodišče druge stopnje v skladu tretjim odstavkom 37. člena iz tehničnih razlogov upošteva tudi pritožbo, vloženo po poteku roka, če s tem niso prizadete pravice drugih oseb, ki se opirajo na sklep, ali če se te osebe strinjajo s spremembo ali razveljavitvijo. Ker sta pogoja za upoštevanje take pritožbe stroga, do uporabe določbe v praksi pride redko, je pa prav, da jo zakon tudi po novi ureditvi dopušča.

Bistvene spremembe pa ZNP-1 prinaša v zvezi z izrednimi pravnimi sredstvi in dostopom do Vrhovnega sodišča RS. Veljavni ZNP v 34. členu določa, da **revizija** ni dovoljena, razen če zakon določa drugače, potem pa določa drugače oziroma jo izrecno dovoljuje proti sklepu o delnem ali popolnem odvzemu poslovne sposobnosti, v postopku za določitev odškodnine in v postopku v stanovanjskih zadevah, v katerih je bilo odločeno o stanovanjski pravici ali pravici do uporabe stanovanja. Ker je ZPP-E ukinil dovoljeno revizijo, je od začetka njegove uporabe (tj. od 14. 9. 2017 dalje) mogoča (samo še) dopuščena revizija in je torej po ZNP v zgoraj navedenih (treh) postopkih mogoča dopuščena revizija, v vseh drugih postopkih, ki jih ureja ZNP, pa revizija (niti dopuščena) ni dovoljena. To pomeni, da je dostop do vrhovnega sodišča v nepravdnih postopkih po veljavni zakonodaji močno omejen. Kadar je določeno, da revizije ni, potem je niti vrhovno sodišče ne more dopustiti (drugi odstavek 367. člena ZPP). Predlagatelj je pravilno ocenil, da ni utemeljenega razloga, da bi v nepravdnih postopkih veljalo drugače kakor v civilnih, gospodarskih, delovnih in upravnih sporih, zato bo revizija **proti sklepu, s katerim se postopek konča, odslej mogoča pod pogoji, ki jih določa ZPP**. Tudi v nepravdnih postopkih namreč lahko pride do primerov, ko je od odločitve vrhovnega sodišča mogoče pričakovati odločitev o pravnem vprašanju, ki je pomembno za zagotovitev pravne varnosti, enotne uporabe prava ali razvoj prava prek sodne prakse. To še zlasti velja, ker DZ prinaša številne vsebinske spremembe v pojmovanje družinskega prava in pristojnost sodišč.

Zahteva za varstvo zakonitosti ostaja urejena enako kot doslej, le da ima od začetka veljavnosti ZPP-E dalje le ugotovitveni učinek, z redkimi izjemami, med katere spadajo tudi postopki, kjer revizije ni mogoče dopustiti. Ker mednje od začetka veljavnosti ZNP-1 nepravdni postopki ne bodo več spadali, bo imela zahteva za varstvo zakonitosti **enake učinke kot v pravdi**.

Obnova postopka je v nepravdnem postopku ob smiselni uporabi ZPP (42. člen ZNP-1) **praviloma dopustna**. Tudi po predlagani ureditvi pa so **izjema postopki za ureditev osebnih stanj in družinskih razmerjih**. Proti sklepu, s katerim je postopek pravnomočno končan, obnova postopka tu ni dovoljena, razen če zakon določa drugače (54. člen ZNP-1). Gre namreč za dinamična razmerja, zato je odločbo mogoče spremeniti v novem postopku, če se spremenijo okoliščine, na podlagi katerih je bila izdana. Obnova je zato **dopustna le proti sklepu o postavitvi pod skrbništvo** (6. člen ZNP-1), **v postopkih za ugotovitev neobstoja zakonske zveze** (77. člen v zvezi s 85. členom ZNP-1) **ter v postopkih ugotavljanja in izpodbijanja očetovstva in materinstva** (89. člen ZNP-1). Odločbe, izdane v obnovi navedenih postopkov, namreč učinkujejo tudi za nazaj, kar je v navedenih postopkih nujno zaradi vzpostavitve ustreznega stanja in urejanja nastalih razmerij (npr. presoja veljavnosti pravnih poslov, urejanja razmerij po ugotovljenem neobstoju zakonske zveze in podobno). To zagotavlja le sprememba odločitve v postopkih z izrednimi pravnimi sredstvi.

LITERATURA:

- Čujovič, M., Uporaba Zakona o pravdnem postopku v nepravdnih postopkih. Podjetje in delo, Ljubljana, 2017/6-7.
- Galič, A., Zakon o pravdnem postopku (ZPP) z uvodnimi pojasnili k spremembam zakona, 6., dopolnjena izdaja. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije, 2017.
- Juhart, J., Civilno nepravdno pravo, splošni del. Ljubljana: Univerza v Ljubljani – Pravna fakulteta, 1970.
- Juhart, J., Civilno procesno pravo FLR Jugoslavije. Ljubljana: Univerzitetna založba Ljubljana, 1961.
- Rijavec, V., Postopki v družinskih zadevah po sprejemu Družinskega zakonika. Podjetje in delo, Ljubljana, 2017/6-7.
- V. Rijavec, A. Ekart, Zakon o nepravdnem postopku z uvodnimi pojasnil. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije, 2009.
- Triva, S., Belajec, V., Dika, M., Građansko parnično procesno pravo. Zagreb: Narodne novine, 2004.
- Štraus, R., Novela ZPP-E 2017 s komentarjem. Ljubljana: Poslovna založba MB, založništvo d. o. o., 2017.
- Ude, L. (ur.), Galič, A. (ur.), Zobec, J., Betetto, N., Rijavec, V., Wedam Lukič, D. Pravdni postopek, zakon s komentarjem, 1. in 3. knjiga. Uradni list RS in GV založba, 2005.
- Wedam Lukič, D., in Polajnar-Pavčnik, A. Nepravdni postopek, Zakon s komentarjem. Ljubljana: ČZ Uradni list, 1991.

POSTOPKI ZA VARSTVO KORISTI OTROKA IN VLOGA OTROKA V TEH POSTOPKIH¹

dr. Mateja Končina Peternel, vrhovna sodnica, Vrhovno sodišče Republike Slovenije

1. UVOD

Ministrstvo za pravosodje je pripravilo predlog novega Zakona o nepravdnem postopku (v nadaljevanju predlog ZNP-1). Predlog je bil 22. 6. 2018 poslan v javno razpravo in širše strokovno usklajevanje. Po tem predlogu naj bi sodišča o vseh družinskih zadevah odločala v nepravdnem postopku. V pravnem postopku naj bi odločala le še o premoženjskih razmerjih med zakoncema in o njuni medsebojni dolžnosti preživljanja. Med postopki za ureditev osebnih stanj in družinskih razmerij so v šestnajstem poglavju predloga ZNP-1 urejeni tudi postopki za varstvo koristi otroka.² Namen tega prispevka je, predstaviti izhodišča, na katerih mora temeljiti ureditev položaja otroka v teh postopkih, opraviti primerjavo med zdajšnjo in predlagano pravno ureditvijo in opozoriti na možne izboljšave predlagane nove ureditve.

Družinski zakonik (v nadaljevanju DZ)³ v 6. členu določa, da je starševska skrb celota obveznosti in pravic staršev, da v skladu s svojimi zmožnostmi ustvarijo razmere, v katerih bo zagotovljen celovit otrokov razvoj. V 136. členu pa DZ določa, da so starševska skrb obveznosti in pravice staršev, ki se nanašajo na skrb za otrokovo življenje in zdravje, njegovo vzgojo, varstvo in nego, nadzor nad otrokom in skrb za njegovo izobraževanje, ter obveznosti in pravice staršev, ki se nanašajo na zastopanje in preživljanje otroka ter upravljanje njegovega premoženja.

Pojem starševska skrb se uporablja za pravno ureditev razmerij med starši in državo, starši in tretjimi osebami in starši ter otroki. Iz razmerja med starši in državo izhaja za starše pravica, da avtonomno skrbijo za vzgojo in varstvo svojega otroka. Na drugi strani te pravice je dolžnost države, da v to pravico neutemeljeno ne posega. Zato ima država pravico poseči v izvrševanje starševske skrbi – tudi v njihovo pravico zastopanja otroka v postopku – le takrat, kadar starši ogrožajo otrokovo korist. To je treba upoštevati zlasti pri oblikovanju določb o zastopanju otroka v postopkih.

1 Prispevek je bil predstavljen na strokovnem posvetu o predlogu ZNP-1 v organizaciji Centra za izobraževanje v pravosodju 11. 9. 2018.

2 Varstvu koristi otroka so namenjeni tudi ukrepi po Zakonu o preprečevanju nasilja v družini (Uradni list RS, št. 16/2008, 68/2016, 54/2017 – ZSV-H, v nadaljevanju ZPND). Z novelo v letu 2016 je bil ZPND dopolnjen s postopkovnimi določbami, tako da je nepravdni postopek za odločanje o ukrepih po ZPND zdaj urejen posebej in ni vključen v predlog ZNP-1.

3 Uradni list RS št. 15/2017 – Družinski zakonik je začel veljati 15. 4. 2017, večina določb pa se začne uporabljati dve leti po njegovi uveljavitvi, torej 15. 4. 2019.

Tudi za razmerje med starši in otroki je značilen preplet medsebojnih dolžnosti in pravic staršev in otrok, pri čemer prevladujejo dolžnosti staršev. Po 56. členu Ustave RS so otroci nosilci vseh človekovih pravic in svoboščin, uživajo pa jih v skladu s svojo starostjo in zrelostjo. Notranje razmerje med starši in otroki je časovno razčlenjeno, kar pomeni, da se vsebina tega razmerja in pravic, ki iz njega izhajajo, s časom spreminja. S starostjo in zrelostjo otroka se obseg dolžnosti staršev manjša: bolj ko je otrok zrel, bolj morajo starši upoštevati otrokovo mnenje. To se odraža tudi v ureditvi položaja otroka v postopku: otrok najprej pridobi pravico povedati svoje mnenje, potem pa tudi procesno sposobnost, da lahko že samostojno in veljavno opravlja vsa procesna dejanja.

Procesna sposobnost namreč ustreza poslovni sposobnosti v materialnem pravu. Kdor je poslovno sposoben, je tudi procesno sposoben in v pravnih postopkih lahko samostojno opravlja procesna dejanja. Oseba, ki ni procesno sposobna, mora procesna dejanja opravljati prek svojega zakonitega zastopnika, prav tako kot mora poslovno nesposobna oseba prek zakonitega zastopnika sklepati pravne posle⁴. Po 152. členu DZ otrok pridobi popolno poslovno sposobnost z osemnajstim letom. Takrat tudi preneha starševska skrb. Izjemoma otrok pridobi popolno poslovno sposobnost pred osemnajstim letom: če sklene zakonsko zvezo ali če postane roditelj in tako odloči sodišče. Otrok, ki je dopolnil petnajst let, je omejeno poslovno sposoben (146. člen DZ). To pomeni, da lahko sam sklepa pravne posle, če zakon ne določa drugače. Sam lahko tudi že sklene delovno razmerje. Če pa so pravni posli tako pomembni, da bistveno vplivajo na otrokovo življenje, je po drugem odstavku 145. člena DZ za veljavnost takšnih poslov potrebno dovoljenje staršev. Po 145. členu DZ otroka do pridobitve popolne poslovne sposobnosti zastopajo starši ali skrbnik. Starši oziroma skrbnik zastopajo otroka tudi v pravnih postopkih.

Pomembno je, da zakonodajalec otroku v vseh postopkih, ki potekajo zaradi varstva njegovih koristi, zagotovi enaka postopkovna jamstva. To je delno zagotovil že v DZ s tem, ko je odločanje o vseh ukrepih za varstvo koristi otrok s centrov za socialno delo prenesel na sodišča. Tako odločitve o istovrstnih zadevah ne bodo več obravnavane enkrat v upravnem, drugič pa v civilnem postopku.⁵ Nadaljnji korak pa je, da se v teh zadevah poenotijo tudi pravila civilnega postopka. Po stari pravni ureditvi so bile na primer koristi otroka bolj varovane, kadar je sodišče o varstvu, vzgoji, preživljanju otroka in stikih odločalo ob razvezi zakonske zveze, manj pa, ko je o tem odločalo v ločenem postopku. V prvem primeru je namreč sodišče odločilo o varstvu, vzgoji, stikih in preživljanju otroka tudi, če zahtevke ni bil postavljen (drugi odstavek 421. člena Zakona o pravnem postopku, v nadaljevanju ZPP⁶).

4 A. Galič v: L. Ude in drugi: Pravdni postopek, zakon s komentarjem, 1. knjiga, str. 330.

5 Ustavno sodišče je v odločbi U-I-312/00 ugotovilo, da so koristi otroka v upravnih postopkih slabše varovane kot v civilnih.

6 Uradni list RS, št. 26/1999 do 32/2018.

2. ALI JE NEPRAVDNI POSTOPEK PRIMERNEJŠI ZA VARSTVO KORISTI OTROKA?

Razmejitev med zadevami, ki se rešujejo v pravnem in nepravdnem postopku, temelji na pozitivističnem načelu: v nepravdnem postopku se obravnavajo zadeve, ki jih določa zakon. Načeloma je za delovanje sodišča na nepravdnem področju značilna posebna skrb za osebe, ki same ne morejo varovati svojih koristi.⁷ Zato so za nepravdni postopek značilni: večja prožnost, milejše formalne zahteve, usmerjenost k pomoči stranki, poudarjen javni interes in zato skupna odgovornost sodišča in strank za ureditev pravnih razmerij. Nepravdni postopek se tako lahko začne tudi po uradni dolžnosti in bolj je uveljavljeno preiskovalno načelo.⁸ Odločbe, ki jih izdajajo sodišča v nepravdnem postopku, so pogosto kreativnega značaja, ker mora sodnik upoštevati tudi prihodnji razvoj razmerja med strankami.⁹ Vse te posebnosti bi bilo vsaj deloma mogoče zagotoviti tudi z ureditvijo posebnega postopka v okviru ZPP. Določbe posebnega postopka v zakonskih sporih ter sporih iz razmerij med starši in otroki v 27. poglavju ZPP so že zdaj zelo blizu določbam nepravdnega postopka. Vendar je po mojem mnenju glavna prednost nepravdnega postopka, ki je ni mogoče zagotoviti s posebnimi pravili pravnega postopka, koncept materialnih udeležencev postopka.

V pravnem postopku je namreč sprejet čisti procesni pojem stranke. Stranka je tisti, ki zahteva pravno varstvo (tožnik), in tisti, proti kateremu tožnik zahteva pravno varstvo (toženec). Ta opredelitev pojma stranke je ločena od pojma stranke v materialnopravnem razmerju. Tožnik v procesnem pomenu je namreč tudi tisti, ki le zatrjuje, da je upravičenec iz materialnopravnega razmerja (stvarno legitimiran), toženec pa tisti, za katerega tožnik zatrjuje, da je zavezanec iz materialnopravnega razmerja. V pravnem postopku se posamezniku zagotavlja varstvo njegovih pravic, kar se izraža s procesno legitimacijo. Procesna legitimacija je procesni pogoj. Zaradi pomanjkanja procesne legitimacije je nedopustna tožba, ki jo vložijo oseba, ki s to tožbo ne zahteva varstva svojih pravic, ampak varstvo pravic tretje osebe, razen če ni posebna procesna legitimacija izrecno določena v zakonu.¹⁰ Prav zato, ker je v pravnem postopku sprejet čisti pojem stranke, je moral Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (v nadaljevanju ZZZDR¹¹), staršema (ki sta največkrat tudi sama stvarno legitimirana) izrecno podeliti procesno legitimacijo tudi za uveljavljanje otrokovih pravic (vzgoja in varstvo, stiki) v postopku (glej tretji odstavek 105. člena in četrty odstavek 106. člena ZZZDR).

V nepravdnem postopku pa je velikokrat tako, da predlagatelj ni le tisti, ki zatrjuje, da je upravičenec iz materialnopravnega razmerja, ampak so to lahko tudi osebe in organi, ki jim zakon daje legitimacijo za uvedbo postopka zaradi varstva pravic drugih oseb (formalni udeleženci). Udeleženci postopka pa so tudi osebe, na katere se odločba neposredno nanaša, in osebe, katerih pravni interes bi bil lahko z odločbo prizadet (materialni udeleženci), čeprav v postopku sami aktivno ne sodelujejo in formalno niso udeleženci. V nekaterih nepravdnih postopkih je posebej

7 J. Juhart, str. 55 in 56.

8 Več V. Rijavec, 2017, str. 1283 in 1284.

9 J. Juhart, str. 9.

10 A. Galič, prav tam, str. 313 in 314.

11 Uradni list SRS, št. 15/1976, Uradni list RS, št. 82/2015 – odl. MU.

določeno, da so udeleženci postopka poleg formalnih in materialnih udeležencev tudi nekatere druge osebe ali organi, ker je njihovo sodelovanje pomembno, da bi se razmerje čim bolj kakovostno uredilo.¹²

Nepravdni postopek se zaradi varstva oseb, ki same ne morejo varovati svojih koristi, lahko začne tudi po uradni dolžnosti. Pa tudi tam, kjer je vložen predlog, ima sodišče številna uradna in preiskovalna pooblastila. Zato si s formalnopravno teorijo tu ni mogoče pomagati, ampak so v nepravdnem postopku udeleženci postopka vsi subjekti materialnopravnega razmerja, vselej tudi otrok. Postopka se udeležujejo lahko vse osebe, katerih pravni položaj bi bil lahko z odločbo prizadet. Poleg materialnih udeležencev so formalni udeleženci vselej tisti, ki jim zakon izrecno daje predlagalno in pritožbeno pravico. V postopku, ki se začne po uradni dolžnosti, pa so udeleženci materialni udeleženci.¹³

V družinskopravnih razmerjih so subjekti materialnopravnega razmerja praviloma starši in otrok. Kot rečeno, pa v nepravdnem postopku udeleženec v materialnem pomenu ne nastopa vselej tudi kot udeleženec v formalnem pomenu. Čeprav je otrok sicer vselej udeleženec v materialnem pomenu, saj je nosilec pravic, o katerih se odloča v teh postopkih, pa po zdaj veljavni pravni ureditvi (razen v očetovskih in preživninskih pravnih) otrok do petnajstega leta starosti ni stranka oziroma udeleženec v formalnem pomenu. Procesno je legitimiran šele, ko dopolni 15 let in je sposoben razumeti pomen in pravne posledice svojih dejanj. Takrat pridobi procesno sposobnost in šele takrat lahko sam uveljavlja svoje pravice v postopku (409. člen ZPP).¹⁴ Pred pridobitvijo posebne procesne sposobnosti pa otrok ni stranka v formalnem pomenu in njegov položaj v teh postopkih ureja 410. člen ZPP, ki mu zagotavlja pravico, da izrazi svoje mnenje.¹⁵

Čeprav je otrok vselej materialni udeleženec nepravdnega postopka, ni nujno, da mu zakonodajalec zagotovi možnost, da je ne glede na starost lahko tudi formalno predlagatelj začetka postopka. Če bi mu dali predlagalno pravico tudi pred pridobitvijo procesne sposobnosti, bi to že v izhodišču lahko izzvalo spore med staršema, kdo bo v imenu otroka začel postopek. To je bil izhodiščni zaplet tudi v pravnih zadevi Vrhovnega sodišča RS opr. št. II Ips 536/2009. V tej zadevi je vrhovno sodišče v uvodu pojasnilo, da po prvem odstavku 107. člena ZZZDR mladoletne otroke zastopajo starši, da pa po drugem odstavku 113. člena ZZZDR o vprašanih dnevnega življenja otroka odloča tisti od staršev, ki mu je otrok zaupan v varstvo in vzgojo. Zato je za zastopanje otroka v sodnih postopkih praviloma upravičen tisti od staršev, kateremu je otrok s sodno odločbo zaupan v varstvo in vzgojo, razen kadar drugi od staršev ne izkaže, da gre za vprašanje, ki bistveno vpliva na otrokov razvoj. Le v tem primeru in v primeru, ko imata oba starša skupaj varstvo in vzgojo otroka, starša tudi o vložitvi tožbe odločata sporazumno. Če pa se o tem ne moreta sporazumeti, ali kadar eden od staršev v imenu otroka tožbo vložijo, drugi pa jo v

12 Več D. Wedam-Lukić in A. Polajnar-Pavčnik, str. 28.

13 J. Juhart, str. 55 in 56.

14 V. Rijavec izrecno poudarja, da ta člen ne določa, v katerih primerih je otrok stranka v postopku, Pravdni postopek, zakon s komentarjem, 3. knjiga, str. 620.

15 D. Wedam-Lukić, 2000, str. 11. Tako tudi Vrhovno sodišče RS v odločbah II Ips 199/2005 in II Ips 536/2009. Drugače V. Rijavec v Pravdni postopek, zakon s komentarjem, 3. knjiga, str. 6210 in 2017, str. 1295.

zavzemal tudi za prevzem skrbi za varstvo in vzgojo otroka. Zato je bilo ves čas sporno, ali bi bilo tudi v teh zadevah treba v glavi navajati otroka kot tožnika v zvezi s preživninskimi zahtevki.¹⁶ Zaradi čimbolj poenotene ureditve se mi zdi v redu predlagana rešitev, po kateri bo tudi v primeru samostojnega preživninskega spora lahko predlog podal eden od staršev v svojem imenu.¹⁷ Kadar tega ne bo storil nobeden od staršev, niti center za socialno delo, lahko postopek začne tudi sodišče po uradni dolžnosti (tretji odstavek 101. člena predloga ZNP-1). Pri očetovskih sporih pa tudi po novi ureditvi otrok ostaja formalni udeleženec postopka ne glede na starost. O tem nekaj več ob koncu prispevka.

3. POSEBNA UREDITEV ZASTOPANJA OTROKA V POSTOPKIH ZA VARSTVO KORISTI OTROKA

Naj najprej poudarim, da bi zaradi posebnih določb o procesni sposobnosti otroka, zagovorništvu in mnenju otroka v postopkih za varstvo koristi otroka v to poglavje kazalo umestiti tudi postopke za ugotovitev in izpodbijanje očetovstva in materinstva.

V primerih, ko je otrok ne le materialni, ampak tudi formalni udeleženec postopka in gre za očitno kolizijo med njegovimi interesi in interesi njegovega zakonitega zastopnika, je treba otroku postaviti kolizijskega skrbnika (269. člen DZ in četrti odstavek 93. člena predloga ZNP-1). To bo v družinskih postopkih le takrat, ko je otrok stranka postopka, pa sam še ni dovolj razsoden za uveljavljanje svojih koristi, torej je v očetovskih sporih. V drugih civilnih sporih je to največkrat v zapuščinskih postopkih in dednih sporih.

Po 269. členu DZ kolizijskega skrbnika postavi center za socialno delo ali sodišče. Tudi kadar kolizijskega skrbnika postavi sodišče, ima po 268. členu DZ center za socialno delo glede takega skrbnika enake pravice glede skrbnika, ki ga je sam postavil. Če se med postopkom izkaže, da bi redni postopek s postavitvijo kolizijskega skrbnika predolgo trajal, tako da bi zaradi tega nastale škodljive posledice za stranko ali obe stranki, lahko postavi sodišče na predlog ene ali druge stranke tudi začasnega zastopnika po 82. členu ZPP. Problem je, da večina slovenskih centrov za socialno delo nima ustrezno usposobljenih strokovnjakov, ki bi opravljali naloge kolizijskih skrbnikov, oziroma nimajo sredstev za pooblastitev odvetnikov, ki bi zanje vodili zahtevne pravne postopke. Zato je v praksi prihajalo do primerov, ko centri za socialno delo v pravno zahtevnih zadevah kolizijskega skrbnika niso hoteli postaviti, sodišča pa zoper takšno ravnanje niso imela pravnih sredstev. Kolizijski skrbnik ima zelo pomembno vlogo, saj namesto staršev odloči, kaj je v največjo korist otroka. Zato bi država morala za to nalogo posebej usposobiti strokovnjake in sodiščem ter centrom za socialno delo zagotoviti seznam usposobljenih strokovnjakov, na podlagi katerega bi postavljali kolizijske skrbnike.

¹⁶ M. Končina Peternel, 2005, str. 46.

¹⁷ Vrhovno sodišče RS je zaradi varovanja koristi otroka že ob zdajšnji pravni ureditvi v zadevi II Ips 1/2018 odločilo, da ima tudi mati aktivno legitiimacijo za uveljavljanje zahtevka za zvišanje preživnine in je svojo odločitev utemeljilo z ustavnopravnimi razlogi.

V družinskih postopkih je otroku, ki je dopolnil 15 let in je sposoben razumeti pomen in posledice svojih dejanj, tako po zdajšnji kot po predlagani novi ureditvi priznana popolna procesna sposobnost (zdajšnji prvi odstavek 409. člena ZPP in prvi odstavek 93. člena predloga ZNP-1). Takemu otroku torej ni mogoče postavljati kolizijskega skrbnika, saj je sposoben sam varovati svoje koristi. Kadar se odloči, da bo sam opravljal procesna dejanja, mu je po mojem mnenju treba priznati poslovno sposobnost za sklenitev mandatne pogodbe z odvetnikom. Tak otrok je kot stranka tudi zaslišan v postopku pred sodiščem. Šteje se, da je dovolj zrel, da razume pomen postopka in posledice odločitve in se lahko samostojno odloči, ali se bo aktivno vključil v sam postopek in kako bo varoval svoje koristi.

Republiko Slovenijo zavezuje tako Konvencija ZN o otrokovih pravicah¹⁸ (v nadaljevanju KOP) kakor tudi Evropska konvencija o uresničevanju otrokovih pravic¹⁹ (v nadaljevanju MEKUOP). Obe določata, da morajo države podpisnice otrokom omogočiti uveljavljanje pravice do prostega izražanja mnenja v vseh postopkih, ki se nanašajo nanj. MEKUOP določa, da morajo države članice otroku v primeru nasprotja interesov med njim in zakonitimi zastopniki obvezno zagotoviti posebnega zastopnika. V drugih primerih, ko ne gre za kolizijo interesov, pa je MEKUOP v 5. členu in drugem odstavku 9. člena države podpisnice le zavezala, naj preučijo možnost za priznanje pravice do posebnega zastopnika, v ustreznih primerih odvetnika.²⁰ V ZPP je bila tako z novelo iz leta 1999 sodiščem dana ta možnost (četrti odstavek 409. člena ZPP), vendar je bilo že ob uveljavitvi novele na strokovnih posvetih izpostavljeno vprašanje, kdo bo sploh dovolj usposobljen za opravljanje te funkcije.²¹ Zastopnik ima namreč enako zahtevno nalogo kot kolizijski skrbnik, saj mora velikokrat proti volji staršev oceniti, kaj je v konkretnem primeru otroku v korist in nato te koristi otroka tudi uveljaviti v postopku. Gre za zahtevno in odgovorno delo in zelo malo je fizičnih ali pravnih oseb v Sloveniji s takim strokovnim znanjem s področja klinične psihologije in socialnega dela, da bi ocenile, kaj je otroku v korist, in s potrebnim pravnim znanjem za vodenje zahtevnih pravnih postopkov. Prav zato sodišča posebnih zastopnikov po četrtem odstavku 409. člena največkrat niso postavljala. Tako je razumljiva odločitev, da je bila v predlogu ZNP-1 ta možnost črtana. Zlasti še zato, ker je bilo z Zakonom o varuhu človekovih pravic (v nadaljevanju ZvarCP)²² ustanovljeno tudi zagovorništvo otrok. V drugem odstavku 25. a člena ZvarCP je določeno, da je namen zagovorništva, da zagovornik nudi strokovno pomoč otroku, da izrazi svoje mnenje v vseh postopkih in zadevah, v katerih je udeležen, ter mnenje otroka sporoči pristojnim organom in institucijam, ki odločajo o njegovih pravicah in koristih. Zagovornik ni njegov zakoniti zastopnik. Strokovna pomoč vključuje psihosocialno podporo otroku, pogovore o njegovih željah, počutju in mnenju, seznanjanje otroka s postopki in dejavnostmi na njemu primeren način, iskanje najprimernejše rešitve skupaj z otrokom ter spremljanje otroka pred organi in institucijami, ki odločajo o njegovih pravicah in koristih. Imenovanje zagovornika je urejeno v 96. členu predloga ZNP-1.

18 Uradni list SFRJ, Mednarodne pogodbe št. 15/90, Uradni list RS, št. 35/92, Mednarodne pogodbe št. 9/92

19 Uradni list RS, Mednarodne pogodbe št. 26/99

20 B. Novak, 2005, str. 1792

21 D. Wedam-Lukić, 2000, str. 13.

22 Uradni list RS, št. 71/1993, 15/1994 – popr., 56/2002 – ZJU, 109/2012, 54/2017

Vprašanje je, ali bi bilo treba ohraniti zakonsko ureditev, po kateri bi imela sodišča možnost poleg zagovornika in kolizijskega skrbnika postaviti tudi posebnega pravnega zastopnika. Tudi tisti avtorji, ki se zavzemajo za možnost kombiniranega zastopanja pravnika specialista in strokovnjaka z znanjem psihologije ali socialnega dela, priznavajo, da bi to zahtevalo visoko stopnjo splošne blaginje v državi, da bi to lahko finančno omogočila.²³

Zavedati se je treba, da sodišče s postavitvijo zagovornika ali pravnega zastopnika otroku v konkretnem postopku vselej poseže v pravico staršev, da to nalogo opravijo oni. To pa se lahko stori le, če starši te naloge ne opravljajo dobro. Zavedati se je treba, da v večini družinskopravnih postopkov sploh ni spora med staršema o tem, kateri od njiju bo po razpadu družine skrbel za otroka, v večini primerov med staršema tudi ni spora o otrokovih stikih, sporna je v večini primerov le višina preživnine. V tovrstnih primerih nikakor ni mogoče govoriti o neustreznem ravnanju staršev, koristi otroka niso v ničemer ogrožene in zato tudi ne bi bilo prav, da bi država v vseh postopkih otroku samodejno postavljala zagovornika ali posebnega zastopnika, saj bi s tem neutemeljeno posegala v pravice staršev, ki so zavarovane z ustavo (54. člen Ustave Republike Slovenije). V primerih, ko pa je med staršema izrazit spor, ko je iz ravnanja staršev v postopku razvidno, da sami niso več sposobni objektivno oceniti koristi otroka in ravnavo izrazito otroku v škodo, pa je seveda postavitve posebnega zastopnika lahko otroku v korist, vendar le, če bi država v ta namen zagotovila visoko strokovno usposobljene posameznike ali pravno institucijo, ki bi v ta namen združevala strokovnjake različnih strok.

4. MNENJE OTROKA

Z novelo ZPP v letu 1999 je bila v zakon dodana tudi določa 410. člena ZPP, ki je uredila pravico otroka, da v postopku izrazi svoje mnenje. Zaradi dilem, ki so pri razlagi določbe nastajale v praksi, je bil v letu 2000 organiziran strokovni posvet. Zavzeto je bilo stališče, da je za ustrezno sporočanje informacij otroku, oceno njegove sposobnosti razumevanja, opravljanje razgovora z otrokom z namenom pridobivanja mnenja ter za oceno pristnosti otrokovega mnenja potrebno strokovno znanje, ki ga sodnik nima. Zato je bilo večinsko mnenje udeležencev posveta, naj sodniku pri tem pomagajo strokovnjaki CSD, šolski svetovalni delavci ali socialni delavci sodišča.²⁴

Postopoma so se v sodni praksi izoblikovala naslednja stališča:

- iz besedila 410. člena ZPP izhaja, da je najprej treba opraviti razgovor z otrokom, da se sploh oceni, ali je otrok sposoben razumeti pomen postopka in posledice odločitve, kajti le v tem primeru je njegovo mnenje mogoče upoštevati. V zvezi z razgovorom z otrokom je vrhovno sodišče zavzelo stališče, da razgovor lahko opravi center za socialno delo in ni obvezno, da razgovor opravi sodnik ter da to ni kršitev določb ZPP (II Ips 133/2005). Zavzelo pa je tudi stališče, da kadar gre za otroka takšne starosti, da je očitno sposoben razumeti pomen

²³ B. Novak, 2003, str. 1799.

²⁴ D. Ogrizek, str. 41.

- svoje izjave, lahko razgovor opravi tudi sodnik in ni obvezno, da ga opravi center za socialno delo (II Ips 424/2004);
- da v primeru, ko center za socialno delo ali sodnik s pomočjo izvedenca oceni, da otrok ni sposoben razumeti pomena postopka in posledic odločitve, lahko strokovnjak centra za socialno delo ali izvedenec z drugimi strokovnimi metodami ugotovi, kaj je otroku v korist. V tem primeru seveda ne gre za mnenje otroka, ampak za mnenje strokovnjakov centra za socialno delo ali izvedenca;
 - če je otrok sposoben razumeti pomen postopka in posledice odločitve, ga je treba seznaniti s pomenom postopka in tem, da ima pravico, da izrazi svoje mnenje, posebej pa ga je treba opozoriti, da to ni njegova dolžnost, kar pomeni, da se otrok lahko odloči, da ne želi izraziti svojega mnenja;
 - da je treba v primeru, ko otrok izrazi mnenje, v primeru ugovorov staršev tudi oceniti, ali je to mnenje otroka pristno, kar lahko storijo strokovnjaki centra za socialno delo ali izvedenec;
 - da sodnik, ki otroku obljubi, da z njegovim mnenjem staršev ne bo seznanil in zato v skladu z drugim odstavkom 410. člena ZPP odloči, da se staršem ne dovoli vpogleda v zapisnik oziroma poslušanje posnetka, na to mnenje tudi ne sme opreti odločitve (načelo kontradiktornosti). To je lahko problematično, če otrok sodniku razkrije zelo pomembne okoliščine, ki iz drugega dokaznega gradiva niso razvidne.

Pravna ureditev, po kateri je lahko sodišče zaradi varstva koristi otroka staršem onemogočilo vpogled v zapisnik oziroma posnetek razgovora, je lahko ustavnopravno sporna z vidika zagotavljanja pravice staršev do izjave (načelo kontradiktornosti). Po stališču Evropskega sodišča za varstvo človekovih pravic (v nadaljevanju ESČP) sicer posebno občutljiva narava razmerij in ukrepov v zvezi z varstvom otroka upravičuje posebno ureditev postopka, vendar tudi v teh primerih postopek ne sme negirati temeljne pravice strank, da se seznanijo z navedbami, vlogami in dokazi nasprotne stranke.²⁵

Predlog ZNP-1 v 95. členu upošteva zgoraj navedena stališča in določa, da otroka o njegovi pravici, da izrazi svoje mnenje, obvesti center za socialno delo. Nato pa dopušča obe možnosti, da razgovor z otrokom opravijo strokovnjaki centra za socialno delo ali pa sodnik, lahko tudi ob prisotnosti strokovne osebe, dodano pa je, da vselej brez prisotnosti staršev. Tako kot po veljavni pravni ureditvi je tudi po predlagani novi ureditvi ob razgovoru na centru za socialno delo in s sodnikom lahko navzoča oseba, ki ji otrok zaupa in jo sam izbere, ali zagovornik otroka, če mu je bil ta dodeljen v skladu z zakonom, ki ureja varuha človekovih pravic. Taka oseba oziroma zagovornik otroka lahko pomaga otroku izraziti njegovo mnenje. Izrecno pa je določeno, da sodišče lahko prepove navzočnost osebe, če oceni, da ne gre za osebo, ki ji otrok zaupa in jo je sam izbral, ali da bi bilo sodelovanje te osebe v postopku v nasprotju s koristjo otroka. Predlog ZNP-1 še vedno določa, da zaradi varstva koristi otroka lahko sodišče odloči, da se staršem ne dovoli vpogled v zapisnik oziroma poslušanje ali ogled posnetka. Vendar je v zakonu dodano, da sodišče v takem primeru na način, ki je v skladu s koristjo otroka, udeležence seznaniti z odločilnimi deli izjav, povzetih iz razgovora z otrokom. Menim, da je takšna ureditev ustrežna.²⁶

²⁵ A. Galič, str. 174.

²⁶ Več M. Končina Petemel, 2013, str. 222.

5. DRUGE DOLOČBE, KI SO NAMENJENE VAROVANJU KORISTI OTROKA

Temu so namenjene že nekatere splošne določbe predloga ZNP-1. Po drugem odstavku 6. člena predloga ZNP-1 mora sodišče po uradni dolžnosti ukreniti vse, da se zavarujejo pravice in pravni interesi otrok in oseb, ki zaradi duševne bolezni ali drugih okoliščin niso sposobne, da bi uveljavile svoje pravice in interese. Po 7. členu predloga ZNP-1 sodišče v postopkih, ki se začnejo po uradni dolžnosti, ali če gre za varstvo oseb iz drugega odstavka 6. člena ZNP, ugotavlja tudi dejstva, ki jih udeleženci niso navedli, in izvaja dokaze, ki jih udeleženci niso predlagali. Po 15. in 17. členu predloga ZNP-1 je za odločanje krajevno pristojno tudi sodišče, na območju katerega ima otrok stalno oziroma začasno prebivališče. Morda bi v določbi 15. člena predloga ZNP-1 kazalo dodati, da ta posebna krajevna pristojnost velja tudi za vse postopke za varstvo koristi otroka, in ne le za postopke za ureditev razmerij med starši in otroki. Po 35. členu predloga ZNP-1 sme pritožnik v pritožbi navajati nova dejstva in dokaze, če so v korist oseb iz drugega odstavka 6. člena predloga ZNP-1.

Varstvo koristi otroka se odraža tudi v skupnih določbah postopka za ureditev osebnih stanj in družinskih razmerij predloga ZNP-1. Tako je po 43. členu predloga ZNP-1 v teh postopkih izključena javnost. V 50. členu je za te postopke izrecno določeno, da je dovoljeno navajanje novosti tudi med postopkom na prvi stopnji do izdaje odločbe, če so v korist oseb iz drugega odstavka 6. člena predloga ZNP-1. Po drugem odstavku 52. člena predloga ZNP-1 pa lahko sodišče odloči, da nastopijo pravne posledice sklepa, s katerim se spreminja osebni status ali družinsko razmerje še pred pravnomočnostjo, če je to potrebno zaradi varstva oseb iz drugega odstavka 6. člena predloga ZNP-1. Vprašanje je, ali ne bi kazalo v 51. člen predloga ZNP-1, ki ureja sodno poravnavo, zaradi boljše preglednosti dodati dolžnost sodišča, da zavrne predlog za sklenitev sodne poravnave, kadar sodnik oceni, da ta ni v korist otroka (drugi odstavek 138. člena, četrti odstavek 141. člena, tretji odstavek 142. člena DZ). Zlasti še zato, ker te določbe v 140. členu DZ, ki ureja preživljanje otroka, ni.

Zagotovo je otroku najbolj v korist, če se starši uspejo sporazumeti o njegovem varstvu in vzgoji. Zato je po 92. členu predloga ZNP-1 udeležba na predhodnem svetovanju na centru za socialno delo procesni pogoj. Zaradi varstva koristi otroka mora sodišče po predlogu ZNP-1 v vseh postopkih za varstvo koristi otroka, razen kadar je center za socialno delo že predlagatelj postopka, pridobiti mnenje centra za socialno delo (97. člen predloga ZNP).

Postopki za odločanje o varstvu, vzgoji, preživljanju otroka in otrokovih stikih ter postopek za odločanje o ukrepih za varstvo koristi otrok se lahko začnejo tudi po uradni dolžnosti. Ranljivost družinskih razmerij od sodnikov zahteva skrajno previdnost pri uvajanju postopkov po uradni dolžnosti. Menim, da morajo biti omejeni na primere, ko gre za očitno ogrožanje otrokovih koristi, tisti, ki bi po zakonu lahko predlagali začetek postopka, pa tega ne storijo. Veliko bolje je, če izrek ukrepa predlaga center za socialno delo, saj mora v tem primeru izdelati tudi načrt pomoči družini in otroku.

V 88. členu predloga ZNP je določeno, da sodišče v sklepu, s katerim ugotovi očetovstvo, odloči tudi o varstvu in vzgoji, preživljanju otroka in stikih otroka s starši, čeprav predlagatelj tega ni zahteval, razen če ugotovi, da to glede na okoliščine ni potrebno. Morda bi bilo zaradi jasnosti treba enako določbo dodati tudi pri postopku o zakonskih sporih in pri odločanju o varstvu in vzgoji otroka, saj to določbo zdaj DZ vsebuje v tretjem odstavku 138. člena, v predlogu ZNP-1 pa je ni. Strinjam se z avtorji, ki opozarjajo, da bi moralo sodišče odločiti o stikih tudi, kadar bodo odločala o ukrepu odvzema otroka in namestitvi otroka v rejništvo ali zavod, tudi če predlagatelj tega ne bi predlagal. Res iz primerjave tretjega odstavka 138. člena DZ, ki določa, da sodišče v postopkih odločanja o varstvu in vzgoji otrok vselej odloči tudi o preživljanju in stikih, ter tretjega odstavka 174. člena DZ, ki določa, da lahko sodišče ob odvzemu otroka staršem omeji ali odvzame pravico do stikov, izhaja, da bo sodišče o stikih odločalo le, če bo center za socialno delo ob podanem predlogu za izrek ukrepa o odvzemu otroka staršem in njegovi namestitvi v rejništvo sodišču predlagal tudi omejitev ali prepoved stikov. O tem, da bi sodišče ob odvzemu otroka in njegovi namestitvi v rejniško družino ali zavod hkrati odločalo tudi o stikih, DZ ničesar ne določa. Zato bi morda kazalo takšno določbo umestiti v predlog ZNP-1 pri postopku o ukrepih za varstvo koristi otrok.²⁷

Urejanje stikov za otroka, ki je v rejništvu, je namreč v praksi zelo zahtevno. Za otroka, ki je v rejništvu, se starši o stikih dogovarjajo z rejnikom in centrom za socialno delo, saj mora po Zakonu o izvajanju rejniške dejavnosti (v nadaljevanju ZIRD)²⁸ rejnik vsa pomembnejša vprašanja glede otroka (njegove oskrbe in vzgoje) urejati sporazumno z otrokovimi starši oziroma skrbnikom in centrom za socialno delo. Zato mora rejnik sodelovati v individualni projektni skupini, ki jo imenuje center za socialno delo za obravnavo posameznega otroka. Pri tem mora rejnik upoštevati navodila centra za socialno delo in dogovore individualne projektne skupine (prvi in drugi odstavek 27. člena ZIRD).²⁹

V praksi se je že po stari pravni ureditvi zastavljalo vprašanje, kdo lahko začne postopek za omejitev stikov z enim od staršev, kadar je otrok v rejništvu, in koga vse je treba zajeti v predlog. Gre za primere, ko rejnik ocenjuje, da so stiki v škodo otroku, center za socialno delo pa se s takšno oceno ne strinja in noče predlagati začetka postopka. ZNP tega postopka ni urejal, ZZZDR tudi ni urejal, kdo so lahko predlagatelji pri omejitvi pravice do stikov, niti ni določal, da sodišče tak postopek lahko začne po uradni dolžnosti. Po predlagani novi pravni ureditvi ZNP-1 bosta lahko tudi rejnik in zavod, v katerega bo otrok nameščen, začela postopek za odločanje o vseh ukrepih za varstvo koristi otroka. Vendar pa predlog ZNP ne določa, da sta rejnik in zavod, kamor je otrok nameščen, udeleženca postopka tudi v primerih, ko nista predlagatelja. Menim, da bi zaradi jasnosti to morali dodati. Višje sodišče je že po stari pravni ureditvi v zadevi IV Cp 3781/2010 odločilo, da ima rejnik položaj udeleženca postopka. Navedlo je, da sta odgovorno rejništvo in korist otroka lahko zagotovljena le, če ima rejnik položaj subjekta, ne pa le objekta. Z odločbo o stikih, ki jo izda sodišče, bo rejniku naloženo, kdaj (dan, ura) naj izvede stik, kam naj pripelje otroka in kam naj pride ponj, nemalokrat pa stiki potekajo na domu rejnikov in v njihovi prisotnosti.³⁰

27 N. Caharijaz Ferme, str. 16.

28 Uradni list RS, št. od 110/2002 do 109/2012.

29 Prav tam.

30 Glej tudi M. Čujovič, str. 13.

6. POSEBEJ O NUJNEM SOSPORNišTVU V OČETOVSKIH SPORIH

Spor o očetovstvu vselej nedeljivo zadeva otroka, očeta in mater, zato imajo vedno položaj nujnih sospornikov.³¹ Za primere materialnega sosporništva v nepravdnem pravu gre tudi pri delitvi solastnine in skupne lastnine ter pri ureditvi meje, vendar ZNP nima posebnih določb o tem. Zato se zastavlja vprašanje, ali bi bilo treba pri očetovskih pravnih izrecno določiti, koga mora v teh primerih predlagatelj zajeti v predlogu oziroma kdo so v teh postopkih vselej formalni udeleženci (primerjaj 70. člen predloga ZNP-1) in tudi urediti postopanje sodišča, če predlagatelj tega ne stori.³²

Pri izpodbijanju očetovstva morajo biti tako v predlogu vselej zajeti mati, otrok in domnevni oče, tudi kadar niso predlagatelji postopka. Pri ugotavljanju očetovstva je po smrti očeta treba v predlogu zajeti njegove pravne naslednike (123. člen DZ).

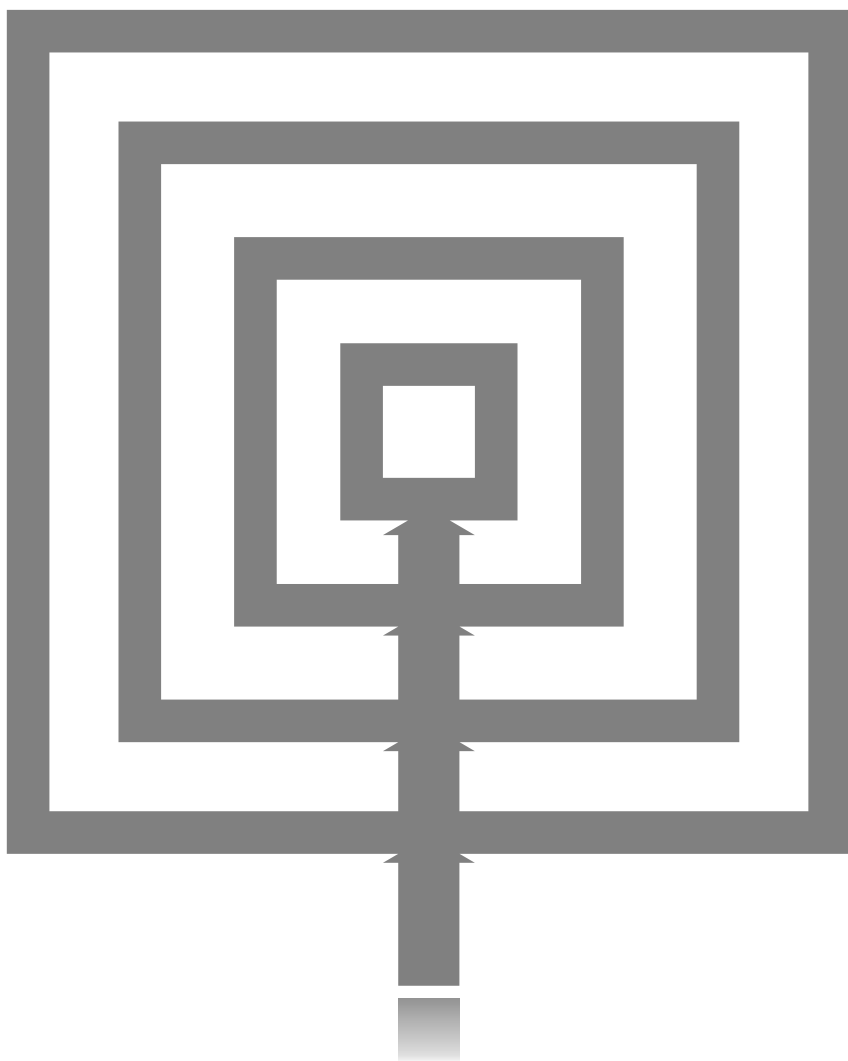
SEZNAM LITERATURE:

- Betetto, Nina, Pogostejši problemi enotnega in nujnega sosporništva, Pravosodni bilten, št. 3/2001, str. 183–199.
- Caharijaz Ferme, Nada, Rejništvo in stiki, Pravna praksa, 2017, št. 19, str. 14–16
- Čujovič, Matej, Problematika udeležbe v nepravdnih postopkih, Pravna praksa, 2015, št. 31-32, str. 10–13.
- Galič, Aleš, Ustavno civilno procesno pravo, GV Založba, Ljubljana 2004.
- Juhart, Jože, Civilno nepravdno pravo, Splošni del, Univerza v Ljubljani, Pravna fakulteta, Inštitut za civilno pravo, Ljubljana, 1970.
- Končina Peternel, Mateja, Nekatera vprašanja v zvezi z družinskopravnimi spori, Pravosodni bilten št. 1/2005, str. 29–50.
- Končina Peternel, Mateja, Aktualna vprašanja s področja družinskega prava, Pravosodni bilten št. 4/2013, str. 221–235.
- Novak, Barbara, Sposobnost otroka za uveljavljanje pravic v postopkih družinskega prava, Podjetje in delo, št. 6-7/2003, str. 1791–1799.

³¹ N. Betetto, str. 199.

³² Podobno je v hrvaškem Obiteljskem zakonu, kjer so določili tudi postopanje sodišča, kadar s tožbo niso zajeti vsi nujni enotni sosporniki. 389. člen tako določa: (1) Ako tužbom radi utvrđivanja majčinstva ili oćinstva nisu obuhvaćene sve osobe koje moraju biti stranke u postupku, sud će poućiti tužitelja da tuži i osobu koja tužbom nije obuhvaćena ili da tu osobu pozove da se pridruži tužbi kao novi tužitelj. (2) Ako tužitelj u roku koji sud odredi ne proširi tužbu na sve osobe koje moraju biti stranke u postupku ili ako se te osobe ne pridruže tužbi, sud će na odgovarajući način primijeniti odredbe parničnog postupka. (3) Kad u postupku ima više tužitelja ili tuženika, oni se smatraju jedinstvenim suparničarima. (4) Kad tužbu podnosi jedan od tužitelja u zakonskom roku, tužbi se može pridružit i tužitelj kojemu je istekao rok za tužbu.

- Ogrizek, Dušan, Nov položaj mladostnika in otroka v sporih o vzgoji, varstvu in preživljanju otrok, Uporaba določb 409. in 410. člena Zakona o pravnem postopku, Pravosodni bilten, št. 4/2000, str. 35–52.
- Rijavec, Vesna, Nepravdni postopek v družinskih zadevah, Podjetje in delo, št. 5-6/2005, str. 1492–1512.
- Rijavec, Vesna, Postopki v družinskih zadevah po sprejemu Družinskega zakonika, Podjetje in delo, št. 6-7/2017, str. 1279–1301.
- Ude, L. in drugi, Pravdni postopek, zakon s komentarjem, Založba Uradni list RS in GV Založba, Ljubljana 2005.
- Wedam-Lukić, Dragica in Polajnar-Pavčnik, Ada, Nepravdni postopek, zakon s komentarjem, Uradni list RS, Ljubljana, 1989.
- Wedam-Lukić, Dragica, Ureditev postopka v zakonskih sporih ter v sporih iz razmerij med starši in otroki po novem ZPP, Pravosodni bilten, št. 4/2000, str. 7–14.

**DNEVI DUŠEVNEGA ZDRAVJA,
NADZOROVANA OBRAVNAVA IN
OBRAVNAVA V SKUPNOSTI**

NADZOROVANA OBRAVNAVA V SKUPNOSTI

Izr. prof. dr. Vesna Švab, dr. med., spec. psih.

Zdravstveni dom Novo mesto, Psihiatrična bolnišnica Ormož, Medicinska fakulteta UL, ŠENT

1. DEFINICIJA

Nadzorovana obravnava je metoda dela z osebami z duševnimi motnjami, ki je pri nas uveljavljena od sprejema Zakona o duševnem zdravju leta 2008. Gre za ukrep spremljanja psihiatričnega pacienta v skupnosti, kar pomeni na njegovem domu in v njegovem okolju pod nadzorom, ki se največkrat nanaša na sodelovanje pri zdravljenju oziroma jemanje psihiatričnih zdravil. Za izvajanje te metode je potrebna odločitev sodišča, merila za uvedbo postopka pa so podobni kot pri sprejemu v bolnišnico proti volji.

Nadzorovana obravnava kot metoda dela je skupnostna obravnava. Obravnava v skupnosti ima nekaj temeljnih strokovnih značilnosti in pravil, ki jih je treba upoštevati ob organizaciji in zagotavljanju skupnostnih služb ne glede na to, ali se storitve izvajajo v povezavi s pravosodjem ali ne. Upošteva torej strokovne smernice, ki jih je mogoče iz mednarodnih dokumentov povzeti takole:

Skupnostna obravnava je organizacija služb, ki omogočajo osebi z duševno motnjo nepretrgano zdravljenje, primerno bivanje, zaposlitev, socialno podporo in socialno vključitev ter v njenem naravnem okolju. Je skupina različnih služb, ki omogočajo, da lahko ljudje uresničujejo svojo pravico do bivanja v skupnosti. Vključuje torej različne zdravstvene in socialne službe in storitve, ki zagotavljajo poleg zdravljenja tudi preventivno in rehabilitacijo ter psihosocialno podporo. Vključene skupnostne službe za duševno zdravje vključujejo takojšnje odzive ob krizah, nepretrgano spremljanje v skupnosti, rehabilitacijo, prilagojeno posameznikom, sodelovanje z zdravniki družinske medicine in druge službe za pomoč in podporo. Službe za duševno zdravje v skupnosti so na primer dnevni centri, rehabilitacijski centri, mobilni timi za krizne intervencije in načrtovanje obravnave (to je metoda razdelitve pomoči v centrih za duševno zdravje v skupnosti, ki zajema koordinacijo, integracijo in usmerjanje posamezniku prilagojene obravnave v okviru omejenih virov) (1). Uravnotežene model skrbi vključuje bolnišnične in skupnostne sestavine (2).

2. VPLIV DEINSTITUCIONALIZACIJE

V svetu se je nadzorovana obravnava uveljavila kot alternativa bolnišničnemu zdravljenju proti volji posameznika kot manj stroga oblika zdravljenja, ki naj bi omogočila, da bi bili lahko ljudje s hudimi duševnimi motnjami, ki so lahko nevarni sebi ali drugim, delajo sebi ali drugim hudo škodo ali škodijo svojemu zdravju ali zdravju drugih, obravnavani v skupnosti. Razlogi so bili v preobremenitvi

bolnišničnih služb in poskusu zakonodajalcev, da bi kar najbolj varovali pravice ljudi z duševnimi motnjami do življenja v njihovem naravnem okolju. Pregled raziskav kaže, da se število psihiatričnih postelj v zahodnoevropskih državah zmanjšuje. V letih 1990–2000 se je na primer število psihiatričnih bolnišničnih postelj v povprečju zmanjšalo za 42,5 postelje na 100.000 prebivalcev in v letih 2000–2012 za 22,44. V enakih obdobjih se je število zapornikov dvignilo v povprečju za 21,82 in 17,05 na 100.000 prebivalcev. Število forenzičnih postelj se je povečalo v povprečju za 0,48 v prvem desetletnem obdobju in za 0,76 v drugem dveletnem obdobju. Rezultati torej kažejo, da se je število psihiatričnih postelj zmanjšalo, medtem ko se je število forenzičnih postelj in postelj v varovanih oblikah bivanja ter zaporih povečevalo, čeprav je število zaščitenih oblik bivanja med državami zelo različno (3). Povezava sicer ni povsem nujno vzročna, obstaja pa korelacija med temi dogajanji. Vse kaže, da je zagotovitev kakovostnih podpornih služb v skupnosti bistvena za izpeljavo deinstitucionalizacijskih reform. Če skupnostne službe niso pripravljene na zmanjševanje bolnišničnih obravnav, lahko pride do slabih izidov, na primer do tega, da odgovornost za hudo bolne posameznike prevzemajo v celoti družine ali da se ti posamezniki znajdejo na ulici ali v kazenskih ustanovah (4). Evropska unija zahteva, da države zagotovijo financiranje in tehnično pomoč za skupnostne službe, ki so alternativa institucijam. Za izpeljavo deinstitucionalizacije je torej treba pridobiti, izobraziti in zadržati multidisciplinarne delovne skupine z različnimi znanji in spretnostmi, ki zagotavljajo kakovostno obravnavo v skupnosti (5). Vzhodno- in srednjeevropske države so glede skupnostnih služb za ljudi z duševnimi motnjami zelo različne. Večinoma obstaja neka državna politika (pri nas pravkar sprejeta Resolucija o nacionalnem planu duševnega zdravja – RNPZD 2018–2028), vendar reforme večinoma ostajajo na ravni želja in pričakovanj. Službe so še vedno večinoma v psihiatričnih bolnicah. Odločitve o razdelitvi sredstev niso transparentne. Manjkajo celovite ekonomske evalvacije sprememb v organizaciji na področju duševnega zdravja in epidemiološke študije. Videti je, da je stigma hujša v srednje- in vzhodnoevropskih državah, vendar se upoštevanje človekovih pravic in vključevanje uporabnikov, ki sta temelj za varovanje pravic, krepi. Ponekod so velike spremembe posledica pobud s terena, predvsem nevladnih organizacij in zavzetih posameznikov, ki so jih podprle mednarodne organizacije. Mogoče je ugotoviti, da večinoma ni sistemskega izvajanja vladnih politik (6).

3. ETIČNE DILEME GLEDE NADZOROVANE OBRAVNAVE

Z institutom nadzorovane obravnave omogočamo vstop strokovnih delavcev v dom posameznika z duševno motnjo, kar pomeni za številne paciente težavo, saj se ob teh obiskih presoja njegova urejenost, ocenjujejo se psihično stanje pacienta in urejenost stanovanja, njegova komunikacija z bližnjimi in vse drugo, kar je sicer del zasebnega življenja. Pacienti večinoma (tudi pri običajnih skupnostnih oblikah obravnave) strokovne delavce sprejmejo vljudno, jim postrežejo, se opravičijo za morebitni nered, ali pred napovedanim obiskom počistijo stanovanje, se uredijo itd., saj je slaba ocena strokovnjakov, ki izvajajo nadzor, vsaj posredna grožnja s hospitalizacijo proti volji. Po naši oceni gre pri nadzorovani obravnavi za globok poseg v pravico do zasebnosti. V angleškem jeziku nadzorovano obravnavo imenujejo “community treatment order” (7). Izkaže se, da se je število sprejemov v nadzorovano obravnavo v Angliji in Walesu v letih 1988–2015 povečalo za več

kot za 100 % in da v zadnjem času narašča za skoraj 10 % letno ter da je zdaj že skoraj polovica pacientov po odpustu iz bolnišnice pod nadzorom. Število teh pacientov je skoraj desetkrat večje, kot se je predvidevalo. Število psihiatričnih pacientov v nadzorovani obravnavi narašča tudi pod vplivom ocenjevanja tveganja, ki je rutinska praksa tudi v naših psihiatričnih in socialnih ustanovah. Ocena tveganja je dosegla takšen obseg, da je skoraj prevladala nad nego, komunikacijo in zdravljenjem. Mogoče je, da v strahu pred "nevarnimi pacienti" psihiatrija znova pridobiva vlogo nadzornika nad ogroženostjo socialnega reda, tokrat z ocenjevanjem tveganj. Dokazi za uspešnost teh ocen so izjemno šibki in nobenega dvoma ni, da variable duševnega zdravja malo prispevajo k napovedovanju prihodnjega nasilja in samomorov, mogoče pa je celo, da so testi za predvidevanje visokega tveganja povsem neuporabni (8). Vendar pa zelo vplivajo na spremembe v strokovni praksi, na zmanjšanje zaupanja in diskriminacijo. Ocena tveganja nas oddaljuje od razumevanja pacienta kot posameznika s posebnimi in individualno povsem različnimi potrebami, to pa zmanjšuje število in različnost intervencij, ki jih uporabljamo (9). Poleg šibkih dokazov, da je mogoče nevarnost zaradi psihiatričnega pacienta predvideti tako, da bi jo lahko preprečili, se odpirajo še številne druge dileme, med njimi vprašanja o stigmatizaciji, povezani z nadzorovano obravnavo, vpliv na pacientovo samospoštovanje, vprašanja o tem, kako vpliva na paciente kršitev pravice do zasebnosti, zakaj stroka ne pripravi kriznih načrtov v soglasju s pacientom takrat, ko je zdrav, oziroma ali smo dovolj natančni in prizadevni pri podpori pacientu v odločanju vnaprej, kdaj in s kakšnimi razlogi končamo ali podaljšujemo nadzorovano obravnavo itd. Odgovori na ta vprašanja bi pripomogla k pravilnejšemu in ustreznemu odločanju o ukrepu nadzorovane obravnave.

4. DOKAZI GLEDE NADZOROVANE OBRAVNAVE

Pregled dokazov glede uspešnosti nadzorovane obravnave (10) je mogoče povzeti v nekaj točkah:

- do zdaj pridobljeni dokazi ne omogočajo sklepanja, da je nadzorovana obravnava za paciente dobra ali slaba, in to kljub številnim raziskavam, ki pa zaradi metodoloških razlik niso primerljive;
- dve naključni kontrolni študiji, ki sta bili opravljene v različnih državah, nista pokazali uspešnosti.
- pozitivnega ali negativnega vpliva na število sprejemov v bolnišnico, dolžino hospitalizacij, izboljšanje sodelovanja pri zdravljenju in na kakovost življenja pacientov ni mogoče dokazati.

Izkušnje sodnikov in timov, ki izvajajo nadzorovano obravnavo (osebna komunikacija), pa so pogosto pozitivne in kažejo, da ukrep prinese bistvene napredke pri zmanjšanju nevarnosti pacientov. Glede na zgoraj navedene raziskovalne dokaze je mogoče sklepati, da so ti uspehi posledica dobrega strokovnega dela, torej bolj upoštevanja strokovnih smernic skupnostne obravnave kot sklepov sodišč o nadzorovani obravnavi.

5. METODE DELA V NADZOROVANI OBRAVNAVI

Pri osebah, pri katerih je ocena tveganja pokazala, da potrebujejo spremljanje v skupnosti, se uporabljajo metode intenzivnega spremljanja v skupnosti, katerega osnova je model ACT (Assertive Community Treatment). Model je bil predstavljen že leta 1980 (11). Pomeni nepretrgano spremljanje dolgotrajnih in zahtevnih psihiatričnih bolnikov, ki potrebujejo nepretrgano podporo v skupnosti. Posameznikom nudi prilagojeno podporo pri obvladovanju bolezni, vsakdanjo pomoč pri reševanju običajnih življenjskih težav in vpliva na okolje prek izobraževanja družin in širjenja socialne mreže. Razmerje med osebjem in pacienti je nizko (1 : 10). Intenzivnost podpore je različna glede na potrebe posameznega pacienta, vendar je mogoče, da pridejo pacienti v stik z osebjem kadarkoli (24 ur na dan). Spremljanje je načrtovano, odgovornost za izpeljavo načrta se deli med člani delovne skupine. Načrt se periodično preverja in prilagaja morebitnim spremembam v funkcioniranju pacienta in spremembam v njegovem okolju. Prva poročila o uspešnosti so kazala 6 % ponovnih hospitalizacij v program vključenih pacientov v primerjavi z 58 % v kontrolni skupini (12,13). Pregled raziskav ACT dokazuje, da je model uspešen predvsem pri zmanjševanju števila hospitalizacij, bolj samostojnem bivanju in izboljšanju delovanja na nekaterih življenjskih področjih, kot so zaposlitev in socialni odnosi. Zadovoljnost z življenjem se poveča, vendar so opisane spremembe trajne le, če so tudi službe dostopne neprekinjeno. Približno polovica študij ACT-modela opisuje tudi zmanjšanje psihopatoloških znakov. Študije se razlikujejo glede ocene izboljšanja kakovosti življenja. Socialno delovanje bolnikov se pri večini študij ne izboljša bistveno.

ACT-timi so v prejšnjih desetletjih delovali v številnih evropskih državah. Dvom v njihovo učinkovitost je prinesla REACT-**študija** (14,15), ki ni pokazala razlike med ACT- in standardno timsko obravnavo v skupnosti glede potrebe po hospitalizaciji in drugih kliničnih kazalcev.

Nov model zdravljenja v skupnosti, ki se vse bolj uporablja v Evropi, pa so tako imenovani "Flexible Assertive Community Treatment – FACT"-timi, ki se izkažejo s tem, da lahko v lokalnem območju, ki je natančno določeno s standardom, izvajajo intenzivno zdravljenje kot pri ACT, hkrati pa spremljajo na istem območju tudi druge paciente, ki potrebujejo skupnostno obravnavo in so tesno povezani z drugimi službami (rehabilitacijskimi, socialnimi, šolami itd.). Zadostijo torej vsem potrebam ljudi s hudimi psihičnimi motnjami v lokalnem okolju. Del svojega časa in dela (okoli 20 %) pa porabijo tudi za spremljanje pacientov, ki so v procesu nadzora po odpustu iz bolnišnice ali pa se izkaže, da potrebujejo intenzivno nepretrgano spremljanje že od prvega stika z FACT. V skladu s protokolom njihovega delovanja ti timi obravnavajo tudi forenzične paciente. Njihova kadrovska zasedba je opredeljena v mednarodnih standardih in RNPĐZ. Ključni del njihovega dela je, kot rečeno, intenzivno povezovanje z vsemi službami, ki lahko zadostijo potrebam pacientov, npr. rehabilitacijskimi, zaposlitvenimi in socialnimi službami, policijo itd. FACT-timi spremljajo paciente tudi v času morebitne hospitalizacije.

6. STANJE V REPUBLIKI SLOVENIJI (RS)

Podatki o nadzorovani obravnavi pri nas so dokaj skromni. Izvajajo jih ACT-modelu podobni timi v psihiatričnih bolnišnicah. V letu 2014 je bilo v RS 33 nadzorovanih obravnav, ki so jih izvajali strokovni delavci v psihiatričnih bolnicah (podatki ZZS). RNPĐZ z ustvarjanjem novih struktur v centrih za duševno zdravje omogoča spremljanje pacientov s hudimi in ponavljajočimi se duševnimi motnjami, ki so lahko nevarni sebi in drugim v njihovem naravnem okolju, in s tem razbremenjuje različne oblike institucionalnega bivanja in zdravljenja ali vsaj nudi izhode po končanih obravnavah. Možnosti naporitev v druge zunajbolnišnične in zunajzavodske oblike obravnave so zdaj v našem okolju pomanjkljive.

Ključno je torej, da zagotovimo in vztrajamo pri zadostni kadrovski opremljenosti načrtovanih skupnostnih služb glede znanja, števila osebja in sodelovanja.

SEZNAM VIROV IN LITERATURE:

- Thornicroft G, Tansella M. Components of a modern mental health service: a pragmatic balance of community and hospital care. Overview of systematic evidence. *The British Journal of Psychiatry* Sep 2004; 185 (4): 283–290. DOI: 10.1192/bjp.185.4.283 <http://bjp.rcpsych.org/content/185/4/283>
- Thornicroft G, Tansella M. The balanced care model: the case for both hospital- and community-based mental healthcare. *The British Journal of Psychiatry* (2013) 202, 246–248. doi:10.1192/bjp.bp.112.111377 <http://bjp.rcpsych.org/content/bjprcpsych/202/4/246.full.pdf>
- Chow WS, Priebe S. How has the extent of institutional mental healthcare changed in Western Europe? Analysis of data since 1990. *BMJ Open* 2016. <http://bmjopen.bmj.com/content/6/4/e010188.full>
- Jarab J. Psychiatry and human rights: a difficult relationship, but with a growing potential. *Neuropsychiatr.* 2015; 29(3):106-11. www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/26464182
- WHO. Innovation in Deinstitutionalization: WHO Expert Survey. Geneva 2014.
- Winkler P et al. A blind spot on the global mental health map: a scoping review of 25 years' development of mental health care for people with severe mental illnesses in central and eastern Europe. *Lancet* 2017; 4(8): 634-42. [www.thelancet.com/journals/lanpsy/article/PIIS2215-0366\(17\)30135-9/fulltext](http://www.thelancet.com/journals/lanpsy/article/PIIS2215-0366(17)30135-9/fulltext)
- Szmukler G. *Men in White Coats*. Oxford, Oxford University Press 2018.
- Large MM, Ryan CJ, Singh SP, Paton MB, Nielsson OB. The predictive value of risk categorization in schizophrenia. *Harvard Review of Psychiatry* 2011; 19:25–33.
- Szmukler G, Rose N. Risk assessment in mental health care: values and costs. *Behavioural Sciences and the Law* 2013; 31: 125-40.

- Churchill R, Owen G, Singh S, Hotopf M. International Experiences of using Community Treatment Orders. Department of Health, London, 2007.
- Stein LI, Test MA. Alternative to mental hospital treatment I. Conceptual model, treatment program and clinical evaluation. Archives of General Psychiatry 1980; 37: 392-7.
- Mueser KT, Bond GR, Drake RE, Resnick G. Models of community care for severe mental illness: A review of research on case management. Schizophrenia Bulletin 1998; 24: 37-74.
- Marshall M, Lockwood A. Assertive community treatment for people with severe mental disorders. Cochrane Database Syst Rev. 2000;(2):CD001089. Review. Update in: Cochrane Database Syst Rev. 2011;(4):CD001089
- Killaspy H, Bebbington P, Blizard R, et al. The REACT study: randomised evaluation of assertive community treatment in north London. BMJ : British Medical Journal. 2006;332(7545):815-820.
- Killaspy H, Mas-Expósito L, Marston L, King M. Ten year outcomes of participants in the REACT (Randomised Evaluation of Assertive Community Treatment in North London) study. BMC Psychiatry. 2014; 14:296.

IZKUŠNJE Z NADZOROVANO OBRAVNAVO KOORDINATORJA NADZOROVANE OBRAVNAVE

Andreja Jerič, dipl. m. s., mag. zdr. neg.
Univerzitetna psihiatrična klinika Ljubljana

IZVLEČEK

Zakon o duševnem zdravju uvaja nadzorovano obravnavo, ki je namenjena pacientom s hudo in ponavljajočo se duševno motnjo. Izvaja se na podlagi sklepa sodišča pod nadzorom psihiatrične bolnišnice. Opredeljena je kot zdravljenje v skupnosti ali nadaljevanje zdravljenja brez pacientove privolitve. Prispevek opisuje tudi vlogo koordinatorja pri nadzorovani obravnavi in njegove izkušnje z njenim izvajanjem.

Ključne besede: nadzorovana obravnavo, pacient s hudo in ponavljajočo se duševno motnjo, zakon o duševnem zdravju.

1. UVOD

Pacienti s hudo in ponavljajočo se duševno motnjo pomenijo velik stres za družine, širša družbena skupnost jih običajno ne sprejema najbolje, so težje zaposljivi, ne navezujejo ustreznih partnerskih stikov, ostajajo brez družin, nezdravo živijo, neustrezno koristijo zdravstveno službo in pogosteje kot druga populacija obolevajo za drugimi boleznimi in odvisnostmi (Dickey et. al, 2002). Ti pacienti se pogosto vračajo v bolnišnico tudi zaradi nesodelovanja pri zdravljenju, pogosto zaradi pomanjkanja razumevanja bolezni. Zdravljenje zato občasno vključuje ukrepe tudi brez pacientove privolitve (Žmitek, 2009). Zakon o duševnem zdravju iz leta 2008 na tem področju prinaša številne novosti.

2. OBRAVNAVA PACIENTA S HUDO IN PONAVLJAJOČO SE MOTNJO V SKUPNOSTI

Že od sedemdesetih let prejšnjega stoletja je znano, da pacienti s težko in ponavljajočo se duševno motnjo potrebujejo dolgotrajno pomoč za uspešno vključitev v skupnost (Bond et. al, 2001).

Tudi sodobna obravnavo duševnih motenj naj bi povezovala bolnišnične in skupnostne službe (Thornicroft, Tansella, 2004). Pri tem naj bi bolnišnice prevzemale oskrbo akutnih poslabšanj bolezni, v skupnosti pa naj bi obravnavo prevzemala mreža skupnostnih služb.

S podpisom deklaracije o duševnem zdravju in akcijskega načrta za duševno zdravje v Evropi na ministrski konferenci v Helsinkih januarja 2005 se je tudi Slovenija zavezala k obravnavi psihiatričnih pacientov v skupnosti. V Sloveniji je tako obravnava v skupnosti uzakonjena z Zakonom o duševnem zdravju iz leta 2009, ki v 93. do 96. členu določa pogoje obravnave v skupnosti in predvideva usklajeno delovanje koordinatorja obravnave v skupnosti in nezdravstvenega delavca, sicer zaposlenega na centru za socialno delo. Naloga koordinatorja je izdelava načrta in usklajevanje dela služb, medtem ko izvedbo obravnave pa delegira drugim službam (Zakon o duševnem zdravju, 2009).

Izraz skupnostna skrb se nanaša na vse oblike pomoči, ki jih odrasla oseba potrebuje za to, da bi lahko varno in neodvisno živela v lastnem okolju oziroma lastni lokalni skupnosti takrat, ko ima zaradi oviranosti, bolezni ali posebnih potreb določene težave pri neodvisnem funkcioniranju. Skupnostna skrb temelji na mreži medsebojno povezanih služb, poslanstvo katerih je, da delujejo v imenu in korist skupnosti ter pomagajo posamezniku (Javornik, 2003).

Od leta 2005 na Psihiatrični kliniki Ljubljana razvijamo in izvajamo program skupnostne psihiatrične obravnave (SPO) po metodi *Assertive community treatment* (ACT) z nepretrganim spremljanjem dolgotrajnih in zahtevnih psihiatričnih pacientov, ki potrebujejo nepretrgano podporo v skupnosti. Program nudi prilagojeno podporo pri obvladovanju bolezni, vsakdanjo pomoč pri reševanju običajnih življenjskih težav z vplivom na okolje z izobraževanjem družin in širjenjem socialne mreže ter intenzivnim spremljanjem in zdravljenjem po odpustu v omejenem obdobju. Temeljni enoti obravnave sta obisk in posvet z bolnikom na njegovem domu oziroma skupnosti (Švab, Jerič, 2009). Prvi rezultati dela so pokazali na bistveno zmanjšanje števila in dolžine hospitalizacij pri najbolj ogroženih pacientih ter na pomembno zmanjšanje negativne simptomatike pri pacientih (umik) in izboljšanje kakovosti njihovega življenja na nekaj področjih (Bulić, 2011). Podobne skupnostne programe izvajajo tudi druge psihiatrične bolnišnice v Sloveniji. Sodelovanje pacienta in drugih pomembnih oseb v tej obliki obravnave je prostovoljno na podlagi pacientov pisnega soglasja.

2.1 Nadzorovana obravnava

Zakon o duševnem zdravju uvaja nadzorovano obravnavo, in sicer v od 80.–90. členu Nadzorovana obravnava je obravnava oseb s hudo in ponavljajočo se duševno motnjo, ki se izvaja na podlagi sklepa sodišča pod nadzorom psihiatrične bolnišnice, na območju katere ima oseba stalno ali začasno prebivališče, oziroma kadar nima prijavljenega ne stalnega ne začasnega prebivališča na območju, na katerem dejansko biva, v skladu z načrtom nadzorovane obravnave izven psihiatrične bolnišnice v domačem okolju osebe. Zdravljenje osebe v nadzorovani obravnavi je dopustno, če so izpolnjeni vsi naslednji pogoji:

- če gre za osebo s hudo in ponavljajočo se duševno motnjo,
- če se je oseba že zdravila v psihiatrični bolnišnici brez privolitve,
- če je oseba že ogrožala svoje življenje ali življenje drugih ali če je huje ogrožala svoje zdravje ali zdravje drugih ali povzročila hudo premoženjsko škodo sebi ali drugim,

- če je ogrožanje iz prejšnje alineje posledica duševne motnje, zaradi katere ima oseba hudo moteno presojo realnosti in sposobnost obvladovati svoje ravnanje, in
- če se oseba lahko ustrezno zdravi v domačem okolju.

Sprejem osebe v nadzorovano obravnavo se opravi na podlagi sklepa sodišča. Sodišče na predlog direktorja psihiatrične bolnišnice lahko s sklepom odloči, da se zdravljenje osebe nadaljuje v nadzorovani obravnavi. Sodišče lahko čas zdravljenja v nadzorovani obravnavi podaljša, vsakič največ za šest mesecev. Predlog iz prejšnjega odstavka, ki vsebuje tudi predlog za postavitve koordinatorja nadzorovane obravnave ter vrsto in obseg njegovih pooblastil iz 87. člena tega zakona, se vložijo v 15 dneh pred odpustom osebe iz psihiatrične bolnišnice oziroma pred iztekom roka, določenega za zdravljenje v nadzorovani obravnavi (Zakon o duševnem zdravju, 2009).

3. NALOGE KOORDINATORJA NADZOROVANE OBRAVNAVE

Koordinator nadzorovane obravnave je posameznik, ki ga za spremljanje in usklajevanje nadzorovane obravnave posamezne osebe na predlog psihiatrične bolnišnice, na območju katere ima oseba stalno ali začasno prebivališče, oziroma kadar nima prijavljenega ne stalnega ne začasnega prebivališča na območju, na katerem dejansko biva, s sklepom določi sodišče. Koordinator nadzorovane obravnave je zaposlen v psihiatrični bolnišnici, ki strokovno nadzira njegovo delo. Za koordinatorja nadzorovane obravnave se lahko določi posameznik, ki izpolnjuje naslednje pogoje:

- ima najmanj visoko izobrazbo zdravstvene, psihološke, socialne ali pedagoške smeri,
- ima opravljen izpit za koordinatorja nadzorovane obravnave,
- ima tri leta delovnih izkušenj na področju varovanja duševnega zdravja,
- ni pravnomočno obsojen na nepogojno kazen zapora,
- v sodelovanju z osebo in zastopnikom ter delovno skupino, ki jo imenuje direktor psihiatrične bolnišnice, in je sestavljena iz zdravnika, socialnega delavca, medicinske sestre in drugih strokovnjakov, najbližje osebe in drugih, ki lahko vplivajo na potek nadzorovane obravnave, pripravi predlog načrta nadzorovane obravnave,
- koordinira potek izvajanja načrta nadzorovane obravnave,
- osebi nudi celostno podporo pri nadzorovani obravnavi.

Koordinator nadzorovane obravnave mora kot poklicno skrivnost varovati vse, kar pri opravljanju svojega dela zve o osebi, zlasti informacije o njenem zdravstvenem stanju, osebnih, družinskih in socialnih razmerah ter informacije v zvezi z ugotavljanjem, zdravljenjem in spremljanjem bolezni ali poškodb. Če oseba ne upošteva navodil oziroma zahtev koordinatorja nadzorovane obravnave iz prejšnjega člena in je zaradi tega ogroženo njeno zdravje ali če se njeno zdravstveno stanje poslabša tako, da z nadzorovano obravnavo ni več mogoče doseči namena zdravljenja, koordinator nadzorovane obravnave o tem takoj pisno obvesti direktorja psihiatrične bolnišnice (Zakon o duševnem zdravju, 2009).

3.1 Nadzorovana obravnava v Univerzitetni psihiatrični kliniki v Ljubljani

Leta 2010 je bilo v Univerzitetni psihiatrični kliniki v Ljubljani organizirano prvo izobraževanje za koordinatorje nadzorovane obravnave. Izobraževanja so se udeležili strokovni delavci iz skoraj vseh psihiatričnih bolnišnic v Sloveniji. Na naši kliniki je izobraževanje in izpit uspešno opravilo pet strokovnih delavcev. V praksi pa nadzorovano obravnavo izvajamo tri koordinatorice nadzorovane obravnave, in sicer dve diplomirani medicinski sestri in ena diplomirana socialna delavka. Vse smo zaposlene v skupini skupnostne psihiatrične obravnave.

Leta 2012 smo v nadzorovani obravnavi vodili štiri paciente, število obravnav je z leti naraščalo, zdaj je v nadzorovani obravnavi 17 pacientov ter nekaj predlogov za uvedbo. Večina pacientov je moških z diagnozo paranooidna shizofrenija, starih do 40 let, z neurejenih socialnim statusom ter slabim razumevanjem svojega bolezenskega stanja, pogosto je prisotna tudi zloraba psihoaktivnih substanc. Nekaj pacientov je vključenih v nadzorovano obravnavo tudi po končani obravnavi na oddelku za forenziko UKC Maribor.

Obravnava pacienta v nadzorovani obravnavi poteka na dva načina, in sicer po modelu SPO: z načrtom in cilji obravnave. Kadar obravnava po SPO ni mogoča (povečano tveganje za heteroagresivno vedenje), se načrt obravnave izvaja posredno s preverjanjem sodelovanja pacienta z drugimi izvajalci in zunanjimi službami, tj. ambulantnim psihiatrom, centrom za socialno delo, s patronažno službo in drugimi zunanjimi službami.

3.2 Težave in dileme pri izvajanju nadzorovane obravnave

Zaradi vključenosti sodišča in občutkov nadzora je s pacientom, ki je vključen v nadzorovano obravnavo, težje vzpostaviti odnos. Pogosto so prisotni občutki jeze, nezaupljivosti in odklonilnost, kar poveča tveganje za heteroagresivno vedenje.

K temu pripomore še nekritičnost do bolezni in potrebnega jemanja zdravil.

Pogost problem je tudi neustrezna izbira pacientov, kot so pacienti s hudo odvisnostjo od psihoaktivnih substanc in pacienti z osebnostno motnjo. Pri teh pacientih nadzorovana obravnava ni smiselna.

Za koordinatorje nadzorovane obravnave so velika težava tudi predolgi postopki na sodišču, saj nekatera sodišča potrebujejo več mesecev za uvedbo oziroma podaljšanje nadzorovane obravnave. Šest mesecev nadzorovane obravnave je nedvomno prekratek čas, ki pogosto povzroča samo dodatno delo in dodatne stroške s podaljševanju nadzorovane obravnave. Že pred časom smo predlagali trajanje nadzorovane obravnave najmanj eno leto. Zakon o duševnem zdravju je pomanjkljiv, kajti ni mogoče hospitalizirati pacienta s poslabšanim stanjem, ki je vključen v nadzorovano obravnavo, ampak lahko o tem le obveščamo sodišče. Prav tako je pogosta praksa sodišč, da razkrivajo osebne podatke koordinatorjev (zahtevajo se podatki o stalnem prebivališču, rojstni podatki in ime očeta).

V primeru poslabšanja psihičnega stanja pri pacientu ali nesodelovanja obveščamo sodišče, ki pošlje naše poročilo pacientu.

Za zmanjšanje tveganj imamo v Univerzitetni psihiatrični kliniki izdelane smernice za vodenje pacientov v nadzorovani obravnavi (NO):

- NO se lahko izvaja samo v bolnišničnih strokovnih skupinah, ki že izvajajo skupnostno psihiatrično obravnavo,
- NO lahko izvajajo samo ključni delavci z opravljenim izpitom za koordinatorja NO,
- NO se izvaja po modelu skupnostne psihiatrične obravnave (model ACT), razen v primerih, ko izvajanje po tem modelu ni mogoče zaradi varnostnih tveganj ali drugih okoliščin pacientovega stanja in funkcioniranja,
- pri izvajanju NO po modelu skupnostne psihiatrične obravnave veljajo vsi standardi, postopki in smernice kot v SPO,
- paciente vedno obiskujemo v paru, da se zmanjša tveganje za heteroagresivno vedenje.

4. SKLEP

Na področju obravnave duševnih motenj je v zadnjih desetletjih prišlo do številnih premikov, ki bolnikom zagotavljajo boljše kakovost življenja, spoštovanje temeljnih človekovih pravic in zmanjševanje stigmatiziranosti (Jerič, 2015). Skupnostna psihiatrična obravnava ima pri tem ključno vlogo, saj s preprečevanjem hospitalizacij in posegi v skupnost zagotavlja integracijo in uspešno doseganje normalne socialne vloge osebe s težavami z duševnim zdravjem, kar kažejo številne raziskave. Po desetih letih izkušenj z nadzorovano obravnavo se je izkazalo, da je NO za določene paciente vendarle potrebna in uspešna, da pa je za vzpostavitev odnosa in zaupanja treba vsaj dvakrat do trikrat podaljšati nadzorovano obravnavo, kar kaže, da je treba spremeniti Zakon o duševnem zdravju glede trajanja nadzorovane obravnave. Naše izkušnje kažejo tudi, da je nadzorovana obravnava veliko uspešnejša, kadar je uvedena po končanem bolnišničnem zdravljenju, ko pacient vsaj deloma spozna, da potrebuje zdravljenje. Za delo v nadzorovani obravnavi potrebujemo dobro izobražene, strokovne in kompetentne kadre z dodatnimi specialnimi znanji, tudi s pravnega področja in glede obravnave forenzičnih pacientov.

SEZNAM LITERATURE IN DRUGIH VIROV:

- AGIUS, M, BULIC VIDNJEVIC, I, JERIC, A. FURLAN, M, ŽAJDELA, B, ŠVAB, V. The development of community treatment in Slovenia. *Psychiatr Danub* 2009; 21 Suppl 1:78–80.
- Žmitek, A. Zakon o duševnem zdravju, *Zdrav Vestn* | julij–avgust 2010 | Letnik 79, 537–543.

- BOND, G.R., DRAKE, R.E., MUESER, K.T., LATIMER, E. Assertive Community Treatment for People with Severe Mental Illness. *Dis Manage Health Outcomes* 2001; 9 (3): 141–159.
- BULIČ, I. Zbornik 2011, Skupnostna psihiatrična obravnava *Zbornik predavanj z recenzijo* 2–6.
- DICKEY, B, NORMAND, ST, WEISS, RD, DRAKE, RE, AZENI, H. Medical morbidity, mental illness and substance use disorders. *Psychiatric Services*, 2002; 53(7):861–867.
- JAVORNIK, S., 2003. Duševno zdravje in delo v skupnosti. V: *Zbornik predavanj projekta skupnostna skrb za uporabnike služb na Krasu*. Ljubljana, Šent; Slovensko združenje za duševno zdravje, 44–47.
- JERIČ, A. Zadovoljstvo z obravnavo pri bolnikih s hudo duševno motnjo – primerjava standardne in skupnostne psihiatrične obravnave. Magistrska naloga, Fakulteta za vede o zdravju, Izola, 2015.
- JERIČ, A. Zbornik 2011, Skupnostna psihiatrična obravnava *Zbornik predavanj z recenzijo* 6–10.
- ŠVAB, V, JERIČ, A. Skupnostna skrb za osebe s psihozo. In: Pregelj, P, Kobentar, R, eds. *Zdravstvena nega in zdravljenje motenj v duševnem zdravju*. Ljubljana; 2009: 458–462.
- Zakon o duševnem zdravju. Uradni list Republike Slovenije št. 77/2008.

PРАВNA UREDITEV IZVENINSTITUCIONALNE OBRAVNAVE OSEB S TEŽAVAMI V DUŠEVNEM ZDRAVJU V SLOVENIJI IN IZZIVI ZA PRIHODNOST

Polona Marjetič Zemljič, univerzitetna diplomirana pravnica,
višja sodnica na Višjem sodišču v Ljubljani

1. UVOD

Državni zbor je 27. 3. 2018 sprejel Resolucijo o nacionalnem programu duševnega zdravja za obdobje 2018–2028 (v nadaljevanju ReNPDZ). To je prvi strateški dokument v Sloveniji, ki načrtuje celovito in dolgoročno strategijo razvoja na področju duševnega zdravja. Dokument kot enega od prednostnih ciljev določa premik s pretežno bolnišničnega zdravljenja na obravnavo duševnih motenj v lokalnem okolju – skupnostni pristop.

Državna sekretarka na Ministrstvu za zdravje Jožica Maučec Zakotnik je na 30. seji Odbora za zdravstvo marca 2018 poudarila, da so bili ključni dokument, ki je Sloveniji nastavil ogledalo na področju skrbi za duševno zdravje prebivalcev, poročilo in usmeritve misije Svetovne zdravstvene organizacije za Slovenijo za področje duševnega zdravja iz leta 2015.

Strokovni odposlanec, ki je misijo vodil, je v priporočilu zapisal, da je v Sloveniji treba izboljšati dostopnost do primerne oskrbe v lokalnem okolju in poleg bolnišnične in zavodske oskrbe vzpostaviti alternativne oblike oskrbe v skupnosti. Kakovostna in celostna oskrba v lokalnem okolju lahko dolgoročno bistveno prispeva k zmanjšanju števila hospitalizacij in oskrbnih dni v bolnišnicah ter poveča kakovost življenja ljudi. Iz poročila izhaja, da se v Sloveniji na načelni ravni vsi (javnost, politika, uporabniki in izvajalci) strinjajo, da so potrebne spremembe na področju oskrbe oseb s težavami v duševnem zdravju, vendar v praksi psihiatrična obravnava poteka predvsem v bolnišnicah in da zmanjševanja trenda obravnave v institucijah v Sloveniji ni zaznati.

2. TREND INSTITUCIONALNE OBRAVNAVE OSEB S TEŽAVAMI V DUŠEVNEM ZDRAVJU V SLOVENIJI NARAŠČA

Število oseb s težavami v duševnem zdravju v Sloveniji strmo narašča, delno zaradi staranja prebivalstva in s procesom staranja povezane demence. Po številu namestitev v bolnišnice smo na število prebivalcev v vrhu Evropske unije, po številu namestitev v socialnovarstvene zavode pa prvaki. Kljub temu ta trend narašča.

Strokovnjaki, ki so sodelovali pri pripravi ReNPDZ, vidijo vzrok za nekatere hospitalizacije in namestitve v socialnovarstvene zavode v pomanjkanju skupnostnih oblik obravnave ter nezadostnem ali premalo dostopnem ambulantnem zdravljenju. Prebivalci v regijah, kot so Bela krajina, Dolenjska, Pomurje in Koroška, kjer psihiatričnih bolnišnic ni, težko pridejo do pravočasne in primerne zdravstvene oskrbe. Vzrok za dolgotrajno hospitalizacijo je tudi slab dostop do stanovanjskih skupin ali domov za starejše, nekaj prispeva še dejstvo, da se pri nas ljudje zatekajo v bolnišnice zaradi duševnih stisk in motenj, ki so posledica težkih socialnih in družinskih razmer.

3. NAČRT ZA PREMIK OSKRBE OSEB S TEŽAVAMI V DUŠEVNEM ZDRAVJU IZ INSTITUCIJ IN ORGANIZACIJA SLUŽB ZA OBRAVNAVO OSEB S TEŽAVAMI V DUŠEVNEM ZDRAVJU V SKUPNOSTI ZA OBDOBJE 2018–2028

ReNPDZ predvideva, da bo Slovenija v naslednjih desetih letih oblikovala 25 centrov za duševno zdravje (v nadaljevanju CDZ), ki bodo izvajali celostno psihiatrično oskrbo na določenem območju s približno 80.000 prebivalci. Izvajali bodo skupnostno psihiatrično in ambulantno obravnavo, vključno s triažo in konziliarno službo.

CDZ bodo ustanovljeni v okviru zdravstvenih domov za izvajanje storitev za duševno zdravje. Mreža služb bo zagotavljala nepretrgano psihiatrično oskrbo (psihiatrične strokovne skupine za krizne posege in intenzivno spremljanje), zdravstveno obravnavo in rehabilitacijo. V proces okrevanja bodo vključene zaposlitvena rehabilitacija kot pomoč pri nastanitvi in zaposlitvi ter socialna podpora pri vključevanju v družbo. To bodo izvajale socialne in nevladne službe ter zavodi za zaposlovanje, kar imenujemo skupnostni pristop.

V psihiatričnih bolnišnicah bodo še naprej obravnavali najtežja akutna stanja, ki potrebujejo nepretrgano intenzivno obravnavo in se pogosto ponavljajo (shizofrenija, bipolarna motnja, razpoloženja, depresivna motnja). Socialnovarstveni zavodi bodo še naprej izvajali dolgotrajno oskrbo oseb, pri katerih je zaradi kroničnih težav nastopila izredno huda invalidnost. Vse druge osebe s težavami v duševnem zdravju pa naj bi v prihodnosti obravnavali izven institucij v skupnosti, kjer živijo, tj. skupnostna obravnava.

4. OBRAVNAVA V SKUPNOSTI V ZAKONU O DUŠEVNEM ZDRAVJU

Zakon o duševnem zdravju (v nadaljevanju ZDZdr), ki je začel veljati leta 2009, je bil velik korak na poti k bolj humani obravnavi oseb s težavami v duševnem zdravju v Sloveniji. Z uvedbo instituta nadzorovane obravnave (80. in 90. člen ZDZdr) je bila vzpostavljena pravna podlaga za neprostovoljno psihiatrično obravnavo oseb s težavami v duševnem zdravju v lokalnem okolju (v skupnosti). Namenjena je zdravstveni in psihiatrični obravnavi zahtevnejših bolnikov. Kot prisilna oblika zdravljenja v domačem okolju vzpostavlja ravnovesje med pravico posameznika do svobode in osebne integritete ter pravico do javne varnosti. Mreža izvajalcev

nadzorovane obravnave je vezana na lokacije psihiatričnih bolnišnic, teh je v Sloveniji šest.

Pomanjkljivost ZDZdr je, da opredeljuje obravnavo v skupnosti (91.–96. člen ZDZdr) le kot izvajanje pomoči osebam, ki ne potrebujejo več zdravljenja v psihiatrični bolnici ali nadzorovani obravnavi, vendar potrebujejo pomoč pri psihosocialni rehabilitaciji, vsakdanjih opravilih, urejanju življenjskih razmer in vključevanju v vsakdanje življenje na podlagi načrta obravnave (prvi odstavek 91. člena).

Takšna obravnava je lahko namenjena le psihiatričnim bolnikom z lažjimi duševnimi motnjami. Glede na cilje zakonodajalca v prvem odstavku 91. člena ZDZdr je logično, da je za spremljanje manj zahtevnih psihiatričnih bolnikov v domačem okolju določil center za socialno delo (v nadaljevanju CSD), ki se na zdravstvene potrebe oseb s težavami v duševnem zdravju ne zmore ustrezno odzvati.

Poseg v normativno ureditev obravnave v skupnosti v Sloveniji je zato nujen, ker zdajšnja ureditev ne daje podlage za izvajanje obravnave v skupnosti, kot je določena v ReNPDZ. Oseba, ki vstopi v skupnostno obravnavo, namreč najprej potrebuje oceno zdravstvenega stanja, nato pa usmeritev v najustreznejšo obliko zdravljenja, kar lahko naredi samo psihiater, terapijo pa nato izvajajo medicinske sestre, ki nadzorujejo stanje oseb, kar lahko zagotavljajo samo izvajalci zdravstvenih storitev. Psihosocialna rehabilitacija (usposabljanje za zaposlitev, učenje, krepitev socialnih in vsakdanjih veščin) je le del storitev v mreži služb za duševno zdravje oziroma pri skupnostnem pristopu.

5. IZZIVI ZA PRIHODNOST

Če naj bo v prihodnosti bolnišnično zdravljenje duševnih motenj kratek, a v akutni fazi ključni del pomoči za osebe, ki imajo resne in pogosto tudi ponavljajoče se duševne motnje (shizofrenijo, bipolarno motnjo, depresivno motnjo), takšne osebe poleg intenzivnega zdravljenja v psihiatričnih bolnišnicah potrebujejo tudi psihiatrično oskrbo v skupnosti. Psihiatrično zdravljenje v lokalnem okolju je nujno za zgodnje prepoznavanje poslabšanja motenj in takojšnjo psihiatrično obravnavo, kar pomembno vpliva na čas in uspeh zdravljenja in lahko prepreči marsikatero hudo invalidnost, ki je posledica slabo zdravljene ali celo nezdravljene duševne bolezni. ZDZdr v 91. členu ne daje podlage za obravnavo oseb, ki imajo resne duševne motnje v lokalnem okolju, razen v primerih, ko so izpolnjeni pogoji za nadzorovano obravnavo, in kot tak ne daje primerne pravne podlage za doseg ciljev iz ReNPDZ.

Sprememba mora biti preiščljena, na ne dovolj preiščljeno spremembo Kazenskega zakonika je bila Slovenija opozorjena v priporočilu Svetovne zdravstvene organizacije leta 2015. Zakonodajalec je z novelo Kazenskega zakonika omejil čas trajanja obravnave v forenzični ustanovi na pet let, a spregledal, da socialnovarstveni zavodi in vzgojni zavodi zaradi pomanjkanja ustreznega kadra, znanja in prostorov nimajo pogojev za obravnavo oseb z ogrožajočim vedenjem. Veljavna ureditev tako ne varuje interesov forenzičnih pacientov, ki potrebujejo dolgotrajno in zahtevno obravnavo, ki je običajni socialnovarstveni

zavodi ne morejo zagotoviti. Tako so z namestitvami tako zahtevnih bolnikov v splošne socialnovarstvene zavode ogroženi drugi varovanci.

6. NAMESTO SKLEPA NEKAJ O TEŽAVAH SODNIKOV V POSTOPKIH ZARADI NAPOTITVE NA ZDRAVLJENJE V NADZOROVANO OBRAVNAVO

Na Višjem sodišču v Ljubljani smo od začetka veljavnosti ZDZdr v letu 2009 do danes obravnavali štiri pritožbe v zvezi z izrekom ukrepa napotitve na zdravljenje v nadzorovano obravnavo.

Navajam dva primera:

1. Višje sodišče v Ljubljani je v sklepu pod opr. št. ICp 385/2016 dne 10. 2. 2016 upoštevalo predlog psihiatrične klinike v pritožbi in osebi, ki je bila napotena na zdravljenje v nadzorovano obravnavo, postavilo več koordinatorjev nadzorovane obravnave z obrazložitvijo, da je stanje obravnavane osebe tako resno, da mora v obravnavi sodelovati več različnih strokovnjakov.

PROBLEM: Iz določila 84. člena ZDZdr izhaja, da je koordinator nadzorovane obravnave posameznik, ki ga za spremljanje in koordiniranje nadzorovane obravnave posamezne osebe na predlog psihiatrične bolnišnice postavi sodišče. Predlog načrta nadzorovane obravnave, ki ga sprejme psihiatrična bolnišnica, pripravi koordinator (87. in 89. člen ZDZdr) skupaj z osebo, zastopnikom, najbližjo osebo in delovno skupino strokovnjakov, ki jo imenuje direktor bolnišnice in je sestavljena iz zdravnika, socialnega delavca in medicinske sestre. Zato pritožbeno sodišče ne bi smelo nekritično ugoditi predlogu psihiatrične bolnišnice v pritožbi, ki ga je podprl tudi sodni izvedenec.

2. Višje sodišče v Celju je v sklepu pod opr. št. II Cp 656/2017 dne 29. 12. 2017 zavrnilo pritožbo osebe zoper sklep sodišča prve stopnje, da se jo zadrži na zdravljenju v psihiatrični bolnišnici na oddelku pod posebnim nadzorom kljub temu, da je psihiatrična bolnišnica predlagala, naj pritožnik zdravljenje nadaljuje v nadzorovani obravnavi. Tako se je odločilo, ker je sodna izvedenka ocenila, da zgodovina bolezni obravnavane osebe kaže, da zdravljenje v nadzorovani obravnavi ne bo uspešno.

Vrhovno sodišče RS je v konkretnem primeru dopustilo revizijo glede vprašanja, ali je sodišče pri odločanju o ukrepu po ZDZdr vezano na predlog predlagatelja za zdravljenje v nadzorovani obravnavi.

V sklepu II Ips 31/2018 dne 22. 2. 2018 je Vrhovno sodišče RS reviziji ugodilo ter odločitev pritožbenega in sodišča prve stopnje razveljavilo z obrazložitvijo, **da ima sodišče v postopkih po ZDZdr vlogo varuha pacientove osebne svobode in zato preizkuša le, ali je odvzem osebne svobode sorazmeren z ustavno vrednoto, ki se na ta način varuje.** Zato je z ustavno skladna razlaga lahko le, da je sodišče vezano na predlagani ukrep zdravljenja v nadzorovani obravnavi, kar pomeni, da zoper pridržano osebo ne sme odrediti težjega in v njegove človekove pravice bolj intenzivnega posega od predlaganega.

Navedeno pomeni, da je postavitve diagnoze in ocena stanja bolnika v pristojnosti zdravnika, prav tako odločitev, kakšna oblika zdravljenja je za posameznika najprimernejša. Takšno stališče podpira tudi določilo prvega odstavka 71. člena ZDZdr, ki pooblašča psihiatrično bolnišnico, da v primeru, če se zdravstveno stanje osebe toliko izboljša, da ni več razlogov za zadržanje v oddelku pod posebnim nadzorom, še pred iztekom roka iz sklepa sodišča osebo iz oddelka pod posebnim nadzorom odpusti in o tem obvesti sodišče. Sodišča odločajo le o vprašanju, ali so izpolnjeni pogoji, da zdravnik dobi pooblastilo sodišča, da osebo zdravi v nasprotju z njeno voljo in ji omeji gibanje s tem, da jo zadrži na zdravljenju na oddelku pod posebnim nadzorom.

VIRI:

- Mental health Mission Slovenia, 19–21 April 2015 – World health organization, DR. Matt Muijen, Programme Manager Mental Health WHO Regional Office for Europe.
- Prepis magnetograma 30. seje odbora za zdravstvo, 8. marec 2018/www.nebojse.si (25. 1. 2019).
- Resolucija o nacionalnem programu duševnega zdravja 2018–2028 (ReNPDZ18-28), Uradni list RS, št. 24/18.
- ReNPDZ18-28, predlog za javno razpravo, MZ RS, december 2017/e-uprava.gov.si/ (25. 1. 2019).
- VSC sklep II Cp 656/2017.
- VSL sklep I Cp 385/2016.
- VSRS sklep II Ips 31/2018.
- Zakon o duševnem zdravju (ZDZdr), Uradni list RS, št. 77/08.

IZKUŠNJE Z NADZOROVANO OBRAVNAVO IN OBRAVNAVO V SKUPNOSTI S STALIŠČA NEVLADNE ORGANIZACIJE

višja pred. dr. Suzana Oreški, univ. dipl. soc. del.
predsednica društva Altra

1. NEVLADNA ORGANIZACIJA ALTRA

1.1 Kratka zgodovina

Društvo Altra – odbor za novosti v duševnem zdravju je najstarejša nevladna neprofitna organizacija na področju duševnega zdravja v Republiki Sloveniji. Ima status društva v javnem interesu na področju socialnega varstva in status humanitarne organizacije.

Njeni začetki segajo na konec osemdesetih let prejšnjega stoletja in ga povezujemo z radikalnim antipsihiatričnim gibanjem, ki ga je sprožilo gibanje *Odbora za družbeno zaščito norosti* (predhodnik Odbora za novosti v duševnem zdravju). Gibanje je močno zaznamovalo slovenski prostor, saj so bila njegova prizadevanja za demokratizacijo psihiatrije v javnosti zelo odmevna. Glavni namen gibanja so bili opozorilo glede kršitev temeljnih človekovih pravic in dostojanstva v psihiatričnih bolnišnicah ter socialno varstvenih zavodih, poziv k sistemski ureditvi skupnostne skrbi, sprejetje ustrezne zakonodaje na področju varovanja pravic oseb s težavami v duševnem zdravju in uvedba neodvisnega zagovorništva in drugih skupnostnih profilov po vzoru demokratičnih družb.

Slovenija se je s tovrstnim aktivizmom pridružila evropskim državam (npr. Angliji, Italiji), ki so s podobnimi gibanji že v šestdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja naredile premik v razmišljanju pri odločevalcih in zakonodajalcih, ki so odločali o politiki duševnega zdravja ter ustvarili pogoje za deinstitucionalizacijo in skupnostne službe v svojih državah. Povedano drugače: sprejeli so zakonodajo, ki je omogočila razvoj skupnostne in bolj socialno usmerjene psihiatrije (Oreški, 2008).¹

V Sloveniji gibanje v tistem obdobju sicer ni imelo večjega vpliva na politiko duševnega zdravja, je pa pomenilo pionirsko delo na tem področju, ki je pripravilo

¹ Antipsihiatrična gibanja, ki so po svetu nastala v šestdesetih letih prejšnjega stoletja, so v osemdesetih letih izhajala tudi iz novih opredelitev problema človekovih pravic. Vsem sta skupna ostra kritika ustanov in močna zagovorniška sporočilnost, ki je vplivala na premik v razmišljanju, da je skrb za ljudi s težavami v duševnem zdravju v ustanovah edina mogoča in dobra rešitev. Deinstitucionalizacija služb duševnega zdravja je bila med drugim tudi odgovor na neupoštevanje in kršenje človeških pravic in svoboščin v ustanovah. S kritičnim odnosom do represivnih tradicionalnih obravnava duševne stiske, razmer v bolnišnicah in nehumanih metod dela so ta gibanja posredno in neposredno vplivala na spremembe v konkretni skrbi za ljudi s težavami v duševnem zdravju. Skupno jim je torej bilo zagovorništvo ljudi, ki so jim kršene temeljne človekove pravice in svoboščine, in so v marsičem predhodnice današnjih služb duševnega zdravja v skupnosti oziroma demokratizacije psihiatrije.

dobra strokovna izhodišča za nastanek nevladnih organizacij na področju duševnega zdravja v skupnosti.

Tako nevladna organizacija Altra v sodelovanju z državnimi in lokalnimi financerji ter tujimi fundacijami oblikuje in razvija inovativno-eksperimentalne projekte s področja duševnega zdravja s ciljem oblikovanja novih pristopov in metod dela, ki so osebam s težavami v duševnem zdravju omogočale samostojno življenje v skupnosti, bodisi v domačem okolju bodisi v stanovanjskih skupinah. Nadalje je oblikovala in izvajala različne aktivnosti in psihosocialne oblike pomoči: svetovanje, individualno načrtovanje pomoči, zagovorništvo, skupine za samopomoč, klubske dejavnosti, zagotovila prostor za preživljanje prostega časa itd.. Namen začetnih inovativno-eksperimentalnih projektov je bilo oblikovanje takšne pomoči in podpore glede na individualne potrebe, nuje, želje in pravice oseb s težavami v duševnem zdravju. Ti projekti so bili predhodniki današnjih veljavnih javnih socialnovarstvenih programov na področju duševnega zdravja v skupnosti, ki jih izvajamo nevladne organizacije.

1.2 Poslanstvo in dejavnosti Altre

1.2.1 Poslanstvo in vizija

Še vedno si prizadevamo za učinkovite skupnostne službe na področju duševnega zdravja v Sloveniji, ki delujejo v lokalni skupnosti oziroma domačem okolju uporabnikov. Naša vizija je razvoj strokovnih storitev, ki ljudem s težavami v duševnem zdravju in njihovim svojcem nudijo večjo izbiro, soodločanje in soudeležbo pri skrbi za izboljšanje kakovosti življenja posameznika in njegovih pomembnih drugih. Zavzemamo se za individualni pristop, ki upošteva razlike v potrebah in željah posameznika. Skupaj z njim skušamo najti ustrezne rešitve akutnih ali dolgotrajnih stisk in težav. Pri iskanju ustreznih rešitev sodelujemo z različnimi ustanovami in službami, ki delujejo v korist uporabnika.

Prizadevamo si za odpravljanje vseh vrst predsodkov glede duševnih motenj in za odpravo diskriminacije oseb s težavami v duševnem zdravju in njihovih svojcev, predvsem pa za strpen, human in na pravicah temelječ odnos do oseb s težavami v duševnem zdravju in do njihovih bližnjih.

1.2.2 Socialnovarstveni programi in druge dejavnosti

Skupaj z izvajalci javnih služb predstavljamo enovit sistem socialnega varstva na državni ravni. Storitve socialnega varstva izvajajo javni socialnovarstveni zavodi ter druge pravne in fizične osebe, ki si pridobijo koncesijo ali dovoljenje za delo. Socialnovarstvene programe izvajamo pretežno nevladne organizacije, izjemoma tudi javni zavodi. Naša prednost je majhnost, dostopnost, prožnost, umeščenost v civilno družbo in lokalno okolje, predvsem pa odprtost za prepoznavanje posebnih potreb posameznikov in skupin prebivalstva. Društvo Altra na terenu prepoznava in oblikuje različne oblike pomoči na področju socialnega varstva, ki jih Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti (MDDSZ) na podlagi ugotovljenega javnega interesa tudi sofinancira.

Izvajamo potrjene javne socialnovarstvene programe na podlagi javnega razpisa, in sicer: stanovanjske skupine, svetovalnice, dnevne centre, zagovorništvo in pilotski projekt s področja socialne aktivacije. Programe razen MDDSZ sofinancirajo tudi Mestna občina Ljubljana, občine koroške regije, fundacija FIHO in občine iz drugih slovenskih regij, ki sofinancirajo oskrbni dan v stanovanjskih skupinah. Sredstva pridobivamo tudi s prostovoljnimi prispevki in donacijami.

Razen socialnovarstvenih programov izvajamo tudi druge aktivnosti v skladu s poslanstvom društva. Z zavodom za zaposlovanje izvajamo program *Aktivne politike zaposlovanja*, v katerega se uvrščajo javna dela, usposabljanje na delovnem mestu in delovni preizkus. V skladu z merili posameznega programa vanje vključujemo tudi osebe s statusom invalida, kar pomeni, da osebe s težavami v duševnem zdravju v tovrstnih programih pridobivajo določene delovne spretnosti in kompetence. Zaposlitvena rehabilitacija je namenjena izključno osebam s težavami v duševnem zdravju in poteka v sodelovanju z URI Soča in invalidskimi podjetji. Namenjena je doseganju spretnosti s področja delovnih in socialnih kompetenc, prilagojena je posamezniku in se izvaja v skladu z individualnim načrtom rehabilitacije.

Smo tudi učno središče za študente različnih fakultet družboslovnih in humanističnih smeri. V letu 2017 smo jih sprejeli 34. Odprti smo za raziskovalne, specialistične, magistrske in doktorske naloge, namen katerih sta prispevek in obogatitev stroke in znanosti na področju duševnega zdravja v skupnosti. Brez sodelovanja v partnerskih projektih s področja preventive in promocije duševnega zdravja s slovenskimi in tujimi partnerji pa nadaljnji razvoj in delovanje organizacije seveda ni bi bila mogoča.

V organizaciji je zaposlenih 28 oseb, od tega 20 strokovnih delavcev, drugi so podporni in administrativni delavci. V izvajanje dejavnosti v skladu z Zakonom o prostovoljstvu vključujemo tudi prostovoljce, brez katerih bi težko zmogli vse aktivnosti. V letu 2017 smo v delo vključili skupno 65 prostovoljcev.

Dejavnosti izvajamo v osrednjeslovenski, koroški in savinjski regiji, odzovemo pa se tudi na potrebe oseb iz drugih regij. Sedež društva je v Ljubljani. V letu 2017 je bilo v naše dejavnosti vključenih približno 600 oseb s težavami v duševnem zdravju in njihovih bližnjih. Podatke o vključenosti oseb pridobivamo na podlagi evalvacije t. i. zbirke Evapro, ki poteka pod okriljem Inštituta Republike Slovenije za socialno varstvo, ki je naš zunanji evalvator.

Vseh zaposlenih in podpornih delavcev je premalo glede na obseg vključenih uporabnikov v naše storitve in aktivnosti. Želimo si, da bi se naše storitve prepoznale kot del javne mreže na področju socialnega in zdravstvenega varstva, ne pa kot programi, ki dopolnjujejo javno mrežo (*glej* Resolucijo o nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2013–2020 (ReNPSV13-20) (Uradni list RS, št. 39/13).

2. IZKUŠNJE Z NADZOROVANO OBRAVNAVO V SOCIALNOVARSTVENEM PROGRAMU STANOVANJSKIH SKUPIN

2.1 Namen in cilji programa stanovanjskih skupin

Namen programa je zagotavljanje celovite psihosocialne pomoči in podpore osebam, ki zaradi občasnih in dolgotrajnih težav v duševnem zdravju potrebujejo strokovno podporo in pomoč za optimalno funkcioniranje v vsakdanjem življenju. Program temelji na krepitvi moči uporabnikov; odločitve, ki se nanašajo na njihovo vsakodnevno življenje, sprejemamo skupaj z njimi. S takšnim pristopom uporabniki pridobijo možnost soodločanja, izbire in prevzemanja odgovornosti za svoje odločitve ter povečujejo vpliv na svoje življenje. Storitve programa so prilagojene njihovim potrebam.

Cilji programa, s katerimi želimo vplivati na spremembe pri uporabnikih, so: zadovoljstvo uporabnika, življenje v skupnosti, normalizacija, prevzemanje odgovornosti zase, zmanjšanje števila hospitalizacij, širjenje socialne mreže, kakovostno preživljanje prostega časa, zmanjšana stigmatizacija, prispevek uporabnikov k sooblikovanju storitev, varnost uporabnika, poznavanje in uveljavljanje pravic, zmožnost relativno samostojnega življenja ter preselitev uporabnika (samostojno življenje). Drugi cilji programa so tudi promocija in destigmatizacija duševnega zdravja v skupnosti in sprejemanje programa v lokalnem okolju.

Metode dela, strokovna ravnanja in aktivnosti izvajamo v skladu s Kodeksom etičnih načel v socialnem varstvu, in sicer: individualne oblika dela, ki obsegajo vzpostavitev delovnega odnosa, svetovanje, individualno načrtovanje, laično zagovornišтво, učenje socialnih veščin in drugih spretnosti. Delo s skupino obsega: svetovanje na ravni skupine, spremljanje skupinske dinamike, mediacija v primeru nesoglasij, ki jih sami ne zmorejo razrešiti, in drugo. V skupnostno delo vključujemo sodelovanje z lokalnimi deležniki, aktivnosti s področja informiranja javnosti, destigmatizacije duševnih motenj ipd. Strokovno delo je usmerjeno tudi v krepitev družinskih vezi (družinska srečanja) oseb, družine katerih so pripravljene sodelovati (individualni razgovori, svetovanja, mediacije, obiski na domu).

Program Mreža stanovanjskih skupin se izvaja na različnih lokacijah v Ljubljani, v hiši na Prevaljah in Senožetih pri Litiji. Za izvajanje programa so v enoti Ljubljana najeta štiri stanovanja za profitno najemnino in dve stanovanji za neprofitno najemnino. Enota Prevalje za profitno najemnino na isti lokaciji najema dve stanovanji. Stanovanjska hiša v Senožetih je last Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, zato najemnine zanj ni treba plačevati, sami pokrивamo vse druge izdatke v zvezi z nepremičnino.

Program omogoča namestitvev 42 uporabnikov psihiatričnih storitev. V Ljubljani je lahko vključenih 22 uporabnikov, v enoti na Prevaljah 8 uporabnikov, v enoti v Senožetih pa 12 uporabnikov.

Bivanje je omogočeno v opremljenih stanovanjskih enotah, eno- ali dvoposteljnih sobah, stanovalci pa lahko dokupijo opremo po lastnih željah. Stanovanja v Ljubljani so v bližini trgovin, avtobusnih postajališč, zdravstvenih domov, pošt in

bank. Tudi stanovanjska hiša na Prevaljah je v središču mesta, zato je potrebna infrastruktura zagotovljena. V Senožetih, ki so od Ljubljane oddaljeni 20 km, pa sta v vasi le manjša lokalna trgovina in avtobusno postajališče. Vse drugo – osebni zdravnik, zobozdravnik, lekarna, pošta, mesar, bankomat itd. je v krajih Dolsko in Dol pri Ljubljani, ki sta od stanovanjske enote oddaljena približno 8 km. Prav zaradi oddaljenosti od navedenega je delovanje programa v enoti Senožeti nekoliko drugačno. Zaposleni vsakodnevno opravijo nabavo in dovoz hrane ter drugih gospodinskih potrebščin za skupino. Pri nabavi s svojimi predlogi, željami in prisotnostjo sodelujejo tudi uporabniki. V hiši se vsakodnevno kuha skupno kosilo, po izbiri jedilnikov in urnika se dogovorijo v skupini. Druge obroke pripravijo uporabniki sami.

Pogoji za vključitev v program so:

- polnoletni državljan RS,
- prošnja v pisni obliki, mnenje psihiatrične stroke in socialne službe;
- prostovoljna vključitev,
- vključenost v proces psihiatričnega zdravljenja,
- vzdržnost od alkohola in drugih prepovedanih snovi,
- urejeno doplačilo stroškov.

2.2 Izkušnje z nadzorovano obravnavo v enoti Prevalje – opis prvega primera

V enoti Prevalje izvajamo svetovalnico z elementi dnevnega centra, zagovorništvo in imamo stanovanjsko skupino, v kateri je nameščenih osem oseb s težavami v duševnem zdravju, in sicer tri ženske in pet moških. Povprečna starost stanovalcev je 46 let (najstarejši ima 60 let, najmlajša 27 let).

V program stanovanjskih skupin smo pred nekaj leti vključili gospo Marto, ki po odpustu iz psihiatričnega oddelka UKC Maribor ni imela kam. Vrnitev v matično družino zaradi disfunkcionalnih odnosov ni bila mogoča, samostojnega življenja si ni zmoгла privoščiti zaradi prenizkih prihodkov, namestitvev v zavod pa je bila zadnja možnost. Namestitvev v stanovanjsko skupino predlagata pristojni center za socialno delo in psihiater. Strokovna delavka v programu stanovanjskih skupin se je z namestitvijo strinjala kljub mnenju, da gre za osebo s težavami v duševnem zdravju, ki je bila velikokrat hospitalizirana in zdravljena v psihiatrični bolnišnici brez njene privolitve, s kompleksno socialno stisko ter je odklonilna do zdravljenja in pomoči. Pravzaprav njena diagnoza in opis kompleksnega življenjskega stanja v primerjavi z drugimi uporabniki v stanovanjskih skupinah nista bila nič posebnega. V program stanovanjskih skupin namreč nameščamo uporabnike s kompleksnimi duševnimi in socialnimi težavami; prepuščeni so sami sebi, nimajo nikogar, ki bi zanje ustrezno poskrbel, nimajo urejenih bivanjskih razmer, z zgodovino neuspešnih zdravljenj in rehabilitacije. Gre za posameznike, ki potrebujejo dolgotrajno, nepretrgano, celovito pomoč in podporo v vsakdanjem življenju. Gospa Marta je s svojo kompleksno stisko izpolnjevala vse pogoje za namestitvev v stanovanjsko skupino.

Individualni program pomoči je potekal dve leti, usklajeno z metodami dela in strokovnimi smernicami v stanovanjskih skupinah. Dveletno obdobje je tudi mejnik, ko se že kažejo rezultati našega dela, tj. v izboljšanjem počutju uporabnika, osebnostnem napredku, usvojitvi določenih funkcionalnih znaj; gre za prve, začetne znake rehabilitacije in okrevanja. Pri gospe Marti ni bilo zelenih učinkov. Prav nasprotno; ves čas bivanja v skupini je slabo sodelovala v procesih pomoči, tako s strokovno delavko kakor tudi psihiatrom. Izstopala je njena nekritičnost do bolezni, imela je precejšnje težave s prilagajanjem skupinski dinamiki; težko se je prilagajala dnevni redu in dogovorom v skupini. Prav tako je bila žaljiva in konfliktna do sostanovalcev ter verbalno agresivna do strokovne delavke. Opuščala je medikamentozno terapijo, a je pravila stanovanjske skupine upoštevala toliko, da ni bila izključena. Po dveh letih bivanja pa ni več zmogla obvladovati svojega vedenja, njena duševna motnja se je močno poslabšala. Svoja dejanja in kršitve je tudi stopnjevala, kršila je javni red in mir v lokalnem okolju, odtujevala stvari ipd. (primer: *sošedom je ukradla mačko, samovoljno menjala ključavnico svoje sobe, bila verbalno agresivna do sostanovalcev, strokovnih delavk in matere*). V skladu z uradnimi pravili bivanja v skupini je sprva dobila ustni opomin zaradi kršenja dogovorov v skupini; ker ni prekinila z dejanji, je dobila tudi pisni opomin. Vendar ukrepa nista dosegla namena. V nadaljevanju se je njeno zdravstveno stanje močno slabšalo, postala je agresivna, ogrožala druge, njena duševna motnja pa se je poslabšala tako, da strokovna delavka ni več zmogla obvladovati njenega vedenja in jo je morala hospitalizirati proti njeni volji. Hospitalizacija v psihiatrični bolnišnici je trajala 63 dni in je potekala brez zapletov. Lepo je okrevala in ponovno začela sodelovati pri urejanju svoje življenjske problematike. Tako se je odločila, da bo pred odpustom iz psihiatrične bolnišnice ponovno podala vlogo za namestitve v našo stanovanjsko enoto na Prevaljah (*kljub izkušnji, da smo jo hospitalizirali!*).

Tokrat je strokovna delavka zaradi predhodnih izkušenj predlagala dodatni pogoj za ponovni sprejem v skupino, in sicer vključitev v nadzorovano obravnavo (v nadaljevanju NO), pod okriljem psihiatričnega oddelka UKC MB.

2.2.1 Multidisciplinarno sodelovanje

Predlog za vključitev uporabnice v nadzorovano obravnavo je bil usklajen med strokovno delavko društva Altra in psihiatričnim oddelkom UKC Maribor z namenom: da se uporabnici omogoči bivanje v stanovanjski skupini s celovito oskrbo oziroma psihosocialno pomočjo;

- nadzora jemanja medikamentozne terapije, preprečitve nadaljnjih hospitalizacij in namestitve v socialnovarstveni zavod,
- zagotovitve stalne, mobilne, multidisciplinarne obravnavne v skupnostnem okolju.

Sodelovanje je več čas obravnave potekalo usklajeno. Osebe za nadzorovano obravnavo je z mesečnimi obiski spremljajo njeno zdravstveno stanje; strokovna delavka v stanovanjski skupini je dosledno vztrajala pri vključevanju Marte v vsakodnevna opravila v skupini ter jo opozarjala na spoštovanje in upoštevanje pravil skupnega bivanja. Prav tako jo je vključevala v aktivno urejanje njene stiske, ki je zajemalo različna strokovna ravnanja, intervencije in sodelovanje s službami v

lokalnem okolju, na primer urejanje socialne denarne pomoči, odpis dolgov zaradi neplačanih položnic, komunikacija s sodiščem, pridobitev statusa brezposelne osebe, urejanje zadev na zavodu za zaposlovanje, priprava načrta za celovito skrb zase: skrb za higieno, obroke, načrtovanje aktivnosti, vključevanje v druge aktivnosti društva, vzpostavljanje odnosa z mamo ipd.

Zaradi rednega jemanja medikamentozne terapije ter »zunanjega nadzora« je uporabnica zmoгла sodelovati in vztrajati v procesih pomoči, ki jih je sčasoma tudi sprejela in začela razumeti, da gre za njene koristi in blaginjo. Doseženih rešitev se je začela veseliti in je postala bolj motivirana za urejanje in reševanje svojih življenjskih okoliščin.

Multidisciplinarno sodelovanje med različnimi službami in strokovnjaki, dolgotrajna, vztrajna psihosocialna pomoč in podpora, usklajena z zdravstvenim osebjem, sta bila ključna pri okrevanju uporabnice in njeni rehabilitaciji. Osebe v strokovni skupini se je zavedalo svojih pristojnosti in kompetenc, ki so potekale v skladu s strokovnimi smernicami na tem področju. Sodelovanje z osebjem nadzorovane obravnave je potekalo eno leto. Ugodni učinki sodelovanja so bili večplastni, a izpostavljammo ključne:

- povečano sodelovanje uporabnice v procesih pomoči, upoštevanje dogovorov in skupnih pravil sobivanja v stanovanjski skupini;
- agresija je izzvenela in se v času bivanja sploh ni odrazila do kogarkoli, opravljala je redne kontrole pri psihiatru, dogovorila se je tudi za spremembo terapije s tablet na depo, kar je še dodatno zmanjšalo možnost nejemanja terapije;
- še vedno biva pri nas in uspešno sodeluje v programu oziroma se pripravlja celo na odhod v samostojno življenje, oddala je vlogo za stanovanje.

2.2.2 Izkušnje z nadzorovano obravnavo – opis drugega primera

Tudi uporabnica Sonja je bila vključena v stanovanjsko skupino v enote Prevalje z namenom zagotavljanja bivanjske namestitve s celovito oskrbo ter nudenjem stalne in dolgotrajne psihosocialne pomoči in podpore. Namestitev je tudi v tem primeru predlagal psihiatr iz psihiatričnega oddelka Univerzitetnega kliničnega centra Maribor.

Tudi gospa Sonja je imela izkušnje z večkratnimi hospitalizacijami, saj je bila v enajstih letih hospitalizirana 14-krat. Začetki njenega prilagajanja življenju v stanovanjski skupini so potekali podobno kakor pri Marti: imela je težave z upoštevanjem hišnega reda, skupinskih pravil in dinamike sobivanja; med drugim je ponočevala, nočnega miru ni upoštevala, motila je sostanovalce, kadila v prostorih, si prilagajala pravila, vsiljevala svoj lastni ritem, pogosto je bila prepirljiva, nesramna, agresivna do sostanovalcev in strokovnih delavk.

Individualni program njenega okrevanja in rehabilitacije je obsegal učenje in usvajanje funkcionalnih, socialnih in delovnih navad ter spretnosti, kot so na primer ravnanje z denarjem, gospodinjske navade, skrb zase, skrb za zdravstveno stanje in kontrole pri psihiatru, vključevanje v prostočasne aktivnosti dnevnega centra.

Strokovna delavka jo je spodbujala k aktivnemu sodelovanju v procesih pomoči, spremljala jo je k različnim službam, kjer sta skupaj urejali njene težave (poravnava dolgov, ureditev statusa nezaposljive osebe, pridobitev denarne socialne pomoči). Poudarek je bil tudi na strukturiranju časa, obveznosti in nalog.

V nadzorovano obravnavo je bila vključena dve leti in pol, torej leto in pol več kakor Marta, a Sonja v tem času ni bila hospitalizirana; še vedno je v naši stanovanjski skupini, dobro okreva, nadzorovana obravnavo ni več potrebna.

V primeru Marte in Sonje, ko gre za pomanjkljiv uvid v lastno duševno motnjo, povsem nekritično sprejemanje lastnih sposobnosti in zmožnosti, agresivno vedenje, nesodelovanje v procesih psihosocialne pomoči, odklonilno ravnanje do vseh služb, nejezanje medikamentozne terapije, je ključnega pomena prav sodelovanje z zdravstvenim osebjem, ki je v našem primeru potekalo v obliki nadzorovane obravnave.

2.3. Izkušnje z nadzorovano obravnavo v socialnovarstvenem programu Dnevni center

2.3.1 Namen in cilji programa Dnevni center

Glavni namen programa je izvajanje psihosocialne rehabilitacije za osebe s težavami v duševnem zdravju; izboljšanje kakovosti njihovega življenja, zmanjševanje ter odpravljanje različne socialne in materialne izključenosti in prikrajšanosti. Uporabniki z vključitvijo v aktivnosti in storitve programa aktivno preživljajo svoj prosti čas, vzpostavljajo in krepijo svojo socialno mrežo, ohranjajo socialne stike, negujejo občutek pripadnosti, se izobražujejo, družijo ipd.

Cilje programa spremljamo na ravni posameznika in na ravni programa, in sicer: informiranje uporabnikov o programu, dostopnosti drugih služb in o aktivnostih izven društva, krepitev moči uporabnikov, širjenje socialne mreže, vključitev v družbeno življenje, varnost uporabnikov, kakovostno preživljanje prostega časa, izboljšanje samopodobe, samozavesti, pridobitev novih funkcionalnih znanj, soodločanje uporabnikov in zmanjšanje števila hospitalizacij. Na ravni programa merimo cilje, kot sta informiranje in ozaveščanje javnosti o različnih temah s področja duševnega zdravja ter predvsem o naši dejavnosti in dobri praksi.

Najpogostejša metoda dela z uporabniki je skupinsko delo, pri katerem gre za izvajanje aktivnosti in delavnic, ki potekajo med delavnikom organizacije. Delavnice so vnaprej določene po urniku, ki ga po potrebi tudi prilagodimo. Poleg skupinske metode dela izvajamo tudi individualno delo z uporabniki in njihovimi svojci: v obliki razbremenilnih, informativnih ali svetovalnih razgovorov osebno ali po telefonu. Individualno delo uporabljamo tudi pri neposrednem učenju posameznih veščin (šivanje, kuhanje, tuji jeziki, osebna higiena, ravnanje z denarjem, računalniško opismenjevanje) ter urejanju razne dokumentacije za uporabnike, pri spremstvu uporabnikov k zdravniku, na urade in podobno. V programu izvajamo tudi strokovno in skupnostno delo ob povezovanju z drugimi službami, ustanovami, lokalnimi skupnostmi, institucijami in nevladnimi organizacijami.

Dnevni center je odprt vsak delovni dan od ponedeljka do petka med 7. in 17. uro. V poletnih mesecih je zaradi klubske dejavnosti ob petkih na voljo tudi med 7. in 19. uro. Posamezne aktivnosti so se med letom izvajale tudi izven odpiralnega časa, na primer obiski gledaliških in drugih predstav v Drami, Kinoteki, Operi, celodnevni izleti po Sloveniji ipd.

2.3.2 Izkušnje z nadzorovano obravnavo - opis tretjega primera

Na predlog psihiatrinje iz Psihiatrične klinike Ljubljana Polje se je v program dnevnega centra po enoletni hospitalizaciji vključil Peter, takrat star 37 let. Za vključitev v program se je odločil prostovoljno nekaj tednov pred odpustitvijo iz bolnišnice. Tudi Peter je bil v nezavidljivi življenjski situaciji, ki je nastala zaradi nezdravljene duševne motnje in odvisnosti od alkohola. Ob vključitvi v program je živel pri starših, bil na dolgotrajni bolniški, v sporih s sekundarno družino, v ločitvenem postopku, z dvema mladoletnima otrokoma, ki sta bila dodeljena materi, on pa je imel prepoved približevanja ženi.

V našem programu si je želel športnega udejstvovanja. Sprva je prihajal dvakrat na teden, zadrževal se je pri računalnikih, poslušal glasbo, gledal filme, redko se je pogovarjal z drugimi uporabniki in se redko udeleževal športnih aktivnosti. Večino časa je bil zadržan, stiki in komunikacija so bili zanj naporni, držal se je sam zase. Trudil se je, da ni prihajal v spore z osebjem in drugimi uporabniki. Po odpustu iz bolnišnice je še nekaj časa prihajal, a se je izogibal pogovorov o reševanju svoje življenjske situacije. Vanj nismo drezali ali mu vsiljevali rešitev in napotkov, prav tako ga nismo silili k zdravljenju. Pogovorov o rednih psihiatričnih kontrolah se je namreč izogibal. Po preteku določenega časa je nehal prihajati v dnevni prostor in se ni udeleževal zunanjih aktivnosti.

Po nekaj mesecih se je ponovno vključil in celo prosil ter dopustil, da mu pomagamo pri urejanju težav; pri katerih aktivno sodeluje, občasno sodelujejo tudi njegovi starši. V aktivnosti se pogosteje vključuje, sodeluje celo pri skupinskih pogovornih delavnicah, do katerih je bil v začetni fazi vključitve odklonilen. Večkrat izrazi, da se pri nas počuti varnega in sprejetega, medtem ko za zunanje okolje to ne velja (spori z nekdanjo ženo, službami ipd.). Menimo, da sta na njegov občutek sprejetosti in varnosti pri nas vplivala naše nevsiljivo obnašanje in toleranca do njegove pasivnosti. Uporabnike, ki prihajajo v program, a se ne želijo intenzivno vključevati v aktivnosti, sprejmemo na nevsiljiv način; nudimo jim varen prostor in čas, da se navadijo, začnejo zaupati, se spontano spoznajo z drugimi uporabniki in sprejmejo splošno dinamiko programa. Vzporedno jih seveda opazujemo, spremljamo ter spodbujamo in skušamo motivirati k vključevanju v aktivnosti; k opravljanju drobnih del, ki vplivajo na občutek koristnosti in zaželenosti, ter podobno. Če postanejo uporabniki moteči, npr. vsiljivi, napadalni, žaljivi do drugih uporabnikov in osebja ali kakorkoli drugače kršijo dnevni red programa, potem ukrepamo. Ukrepi so sprva ustni in pisni opomini, če ne upoštevajo navodil in ne vzdržijo, jih izključimo iz programa v skladu z internim pravilnikom o izključitvi iz programa. V Petrovem primeru ni prihajalo do tovrstnih izgredov, celo nasprotno; čedalje bolj se je vključeval v program, pomagal pri drobnih hišnih opravilih, aktivno sodeloval pri aktivnostih, pomagal drugim uporabnikom in se obnašal vzorno.

Kljub dobri izkušnji našega sodelovanja z njim je čez nekaj mesecev na Okrajnem sodišču v Ljubljani na predlog PK Polje potekal postopek za sprejem v oddelek pod posebnim nadzorom brez privolitve. Na sodišče sta bili povabljeni tudi strokovni delavki programa dnevnega centra društva Altra. Peter se ne strinja z ukrepom sodišča, želi milejšo obliko zdravljenja. Na podlagi pričanja strokovnih delavk sodišče ugotovi, da je uporabnik zadnjih pet mesecev aktivno vključen v program, da je sposoben vsakodnevnega večurnega sodelovanja, da upošteva navodila in omejitve, da je opazen napredek pri komunikaciji z drugimi uporabniki; je samoiniciativen pri urejanju svoje stiske, saj sam išče pomoč pri strokovnem osebju, in da je do svojega stanja do določene mere kritičen. Sodišče odredi nadzorovano obravnavo, ki jo izvaja PK Ljubljana Polje.

Na željo zdravstvenega osebja nadzorovane obravnave se je ta izvajala v prostorih dnevnega centra v Ljubljani, saj se osebje iz Polja po predhodnih izkušnjah z njim ni počutilo varno v njegovem domačem okolju. S prihodi v dnevni center se je strinjal tudi Peter, ki je v nadaljevanju redkeje prihajal v program, in sicer le dvakrat tedensko, ne vsakodnevno. Prišel pa je vselej, ko je imel srečanje s strokovnjaki nadzorovane obravnave. Čez kakšno leto se je v program ponovno in intenzivneje vključil, prišel je zaradi individualne pomoči in ureditve pravnih zadev. Od takrat prihaja vsakodnevno in ostaja več ur. Vključuje se tudi v aktivnosti za izboljšanje kakovosti življenja, brez večjih sporov se dogovarja za udeleževanja in občasno sodeluje v pogovornih skupinah oziroma v skupinskih delavnicah. Upošteva hišni red programa, kar pomeni, da ne prihaja pod vplivom alkohola ali drugih prepovedanih snovi. Menimo, mu nudimo občutek varnosti in sprejetosti ter kot sam pravi „smisel do življenja“, počuti se zaželenega in koristnega, ko pomaga pri opraviilih.

2.4 Skupnostni pristop in multidisciplinarno sodelovanje služb v regiji – izkušnje v enoti Prevalje

V nadaljevanju bomo opisali primer skupnostne skrbi za uporabnico, ki živi v domačem okolju, a se vključuje v aktivnosti programov Svetovalnica in Dnevni center v enoti Prevalje. Kljub poudarku na nadzorovani obravnavi želimo s tem primerom poudariti, da je ne glede na vrsto obravnave osebe s težavami v duševnem zdravju izrazitega pomena multidisciplinarno sodelovanje strokovnih in drugih služb ter akterjev, ki so pristojni za urejanje socialne, zdravstvene in po potrebi druge problematike oseb s težavami v duševnem zdravju.

Uporabnica Špela, stara 39 let, je že dvanajst let vključena v aktivnosti programa. Uporabnica več let dokaj samostojno živi v lokalnem okolju, vendar je brez socialne mreže in dnevnih obveznosti; aktivnosti, ki bi ji osmišljale življenje in zapolnile njen vsakdan. Na začetku ureja svojo stisko z individualnimi svetovalnimi razgovori s strokovno delavko v programu, sčasoma pa se vključi v vsakodnevne skupinske družabne in druge prostočasne aktivnosti v dnevnem centru, kjer ostaja tudi do štiri ure dnevno. V dnevnem centru je aktivno vključena v večino dejavnosti, je zelo družabna, povezovalna, le občasno konfliktna. Veliko ji pomeni vsakodnevno prihajanje, rutina, kot pravi sama, „*da hodi v službo*“. Sodeluje pri ročnih spretnostih, pomaga pri kuhanju, urejanju okolice in drugih delovnih zadolžitvah, je spremljevalka drugim uporabnikom ipd. V času vključitve so hospitalizacije obdobje, sprva

pogoste na leto dni, pozneje vsakih sedem let. Pred dopolnjenim 50. letom starosti pa pride pri uporabnici do hujšega poslabšanja duševne motnje, v tem obdobju doživi tudi večje razočaranje na področju partnerstva, bila je hospitalizirana.

Psihiatrično mnenje: zaradi dolgoletne bolezni gre pri osebi za organske spremembe v možganih in posledično izrazit kognitivni upad. Špela je potrebovala povečan obseg vsakodnevne pomoči in podpore, zato se je tudi prostovoljno vključila v obravnavo v skupnosti, ki je potekala pod okriljem pristojnega centra za socialno delo. Po končani hospitalizaciji se sestane strokovna skupina, ki jo skliče koordinator obravnave v skupnosti dnevnega centra.

Center za socialno delo je ob sodelovanju multidisciplinarnega tima, v kateri so bili koordinator obravnave v skupnosti, psihiater, strokovna delavka iz Altre, strokovna delavka iz centra za socialno delo, oseba za pomoč na domu, ki jo je izvajal dom starejših, strokovnjaki skupnostne psihiatrije in bližnja oseba uporabnice, organiziral podporo in pomoč za uporabnico v domačem okolju. Vloga Altre se je nadaljevala glede njenega vsakodnevnega vključevanja v dnevni center, nadzora nad jemanjem terapije (jutranje, opoldanske), spremljanja, vodenja, usmerjanja, sodelovanja s svojcem, sodelovanja z vsemi iz strokovne skupine. Za Špelo multidisciplinarni tim pripravi individualni načrt s poudarkom na razširjeni mreži pomoči v domačem okolju (pomoč na domu, urejena prehrana, patronažna služba, prostovoljci, obiski Altre), ki ga je koordinirala koordinatorica obravnave v skupnosti.

3. SKLEP

Nevladne organizacije s področja duševnega zdravja v Republiki Sloveniji že vse od devetdesetih let vzpostavljamo, krepimo in izvajamo skupnostne oblike pomoči in podpore za osebe s težavami v duševnem zdravju in njihove bližnje. Smo nosilci dobrih praks, zagovorniki pravic oseb s težavami v duševnem zdravju ter skupnostne in socialno usmerjene psihiatrije, izkušeni strokovnjaki na področju izvajanja skupnostne mobilne oskrbe.

V društvu Altra nam je v treh desetletjih delovanja uspelo oblikovati storitve, ki so se v vsakdanji delovni praksi izkazale za zaželeno in sprejete med ciljno skupino. V teh letih neprekinjenega izvajanja storitev in aktivnosti smo pristope dela poglobili, nadgradili in specializirali, tako da danes lahko v skupnosti nudimo strokovno, prožno in učinkovito pomoč osebam s težavami v duševnem zdravju in njihovim bližnjim. Dobro smo umeščeni v mrežo služb in smo kompetentni sogovorniki tako pri izvajanju ustreznih oblik pomoči kakor tudi pri oblikovanju novih konceptov duševnega zdravja v skupnosti. Uporabniki prihajajo k nam po priporočilu svojih psihiatrov ali drugih strokovnjakov, česar v preteklosti ni bilo zaznati. Vsa leta vključujemo precejšnje število uporabnikov, zadnja leta pa zaznavamo povečevanje kompleksnih težav. Veliko uporabnikov ima razen zdravstvenih težav tudi celovite socialno-ekonomske težave, ki vplivajo na poslabšanje duševnih motenj, nezmožnost njihovega okrevanja in rehabilitacije; so revni, prepuščeni sami sebi, nekateri tudi ulici. Centri za socialno delo se na nas obračajo v fazah, ko so ti že tako močno poslabšani, da potrebujejo psihiatrično oskrbo v bolnišnici. Ob hospitalizaciji pustijo za seboj »opustošenje«: stanovanje v slabem, neurejenem

stanju, neplačane položnice, zamašene odtoke, zamere sosedov, nesoglasja v ožji lokalni skupnosti, pobude, da jih bodo izselili, ipd. Za preprečevanje tovrstne škode bi v programih potrebovali več zaposlenega osebja, ki bi predvsem na terenu, tj. na domovih uporabnikov, nudilo pomoč in podporo z namenom, da se kompleksne stiske umirijo in tudi preprečijo.

Vodena in usmerjena podpora ter spremljanje na »domačem terenu« preprečujeta poslabšanja in škodo, ki jo uporabniki naredijo sebi in drugim; nadalje takšna obravnava pomeni tudi zmožnost pravočasnega odzivanja in ukrepanja. Kljub Zakonu o duševnem zdravju, ki je vpeljal koordinatorja obravnave v skupnosti, koordinatorja nadzorovane obravnave in zastopnika, se uporabniki in njihovi bližnji pri reševanju svojih kompleksnih stisk in težav še vedno pre pogosto srečujejo s slabo povezanostjo teh služb, prelaganjem odgovornosti z ene službo na drugo, s slabo opredeljenimi nalogami posameznih služb v posameznem primeru in težavami glede določitve prednostnih nalog.

Naši programi z metodami psihosocialne pomoči ugodno vplivajo na posameznikovo usmerjeno vedenje, njegovo duševno počutje, povečuje se sodelovanje služb s področja duševnega zdravja, na zmanjšanje hospitalizacij in namestitev v socialnovarstvene zavode. Programi uporabnikom nudijo večjo avtonomnost, možnost izbire, vpliv na lastno življenje ter omogočajo razvijanje in ohranjanje veščin, potrebnih za življenje v skupnosti.

Sodelovanje s širšo mrežo služb, vladnimi in nevladnimi organizacijami ter neformalnimi mrežami uporabnikov je za nas vselej ključnega pomena, saj sicer drugače ni mogoče organizirati ustrezne in stalne pomoči in podpore uporabnikom v domačem okolju po končanem psihiatričnem zdravljenju. Ključnega pomena je odprtost za sodelovanje z različnimi profili strokovnjakov v obliki multidisciplinarnega pristopa s poudarkom na mobilni, stalni, strukturirani podpori in usklajenih dogovorih med strokovnjaki. Le na ta način je mogoče, da oseba kljub diagnozi, primanjkljajem in oviram, živi urejeno in kakovostno življenje v skupnosti v skladu s svojimi zmožnostmi.

VIRI:

- Arhiv društva Altra.
- OREŠKI, Suzana. *Družbeno pojmovanje duševnega zdravja: primer dveh slovenskih medijev: doktorska disertacija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2008.
- Zakon o duševnem zdravju (Uradni list RS, št. 77/08 in 46/15 – odl. US)

IZVAJANJE OBRAVNAVE V SKUPNOSTI PO ZAKONU O DUŠEVNEM ZDRAVJU IN IZKUŠNJE Z NADZOROVANO OBRAVNAVO

mag. Nataša Udovič, koordinatorka obravnave v skupnosti,
Center za socialno delo Ljubljana

1. UVOD

Zakon o duševnem zdravju (ZDZdr)¹ je bil sprejet julija leta 2008, uporabljati pa se je začel avgusta 2009. Bistvene novosti zakona so poleg pravne podlage za sprejem nacionalnega programa duševnega zdravja tudi povečani obseg storitev za osebe s težavami v duševnem zdravju, s čimer zakon skuša zagotoviti večjo kakovost storitev in boljše sodelovanja med različnimi službami. Za uresničitev svojega namena je zakon uvedel tri nove poklicne profile: zastopnika pravic oseb na področju duševnega zdravja, koordinatorja nadzorovane obravnave in koordinatorja obravnave v skupnosti.

Podlaga za izvajanje koordinacije obravnave v skupnosti je Zakon o duševnem zdravju (ZDZdr), ki v poglavju Obravnava v skupnosti določa predvsem, kaj je obravnava v skupnosti, bistvene dele postopka, kdo je lahko koordinator obravnave v skupnosti in katere so njegove naloge. Cilj obravnave v skupnosti je omogočiti osebam kakovostno podporo za življenje v skupnosti. Namenjena je osebam s težavami v duševnem zdravju. V obravnavo v skupnosti se oseba vključi prostovoljno.

Podrobneje delo koordinatorja obravnave v skupnosti ureja podzakonski akt Pravilnik o načinu in vsebini obravnave v skupnosti ter vsebini, pogojih in načinu opravljanja izpita za koordinatorje obravnave v skupnosti.² Pravilnik v prvem delu podrobneje določa postopek obravnave v skupnosti, v drugem delu pa se osredotoča na opravljanje izpita za koordinatorja obravnave v skupnosti.

2. RAZVOJ PROFILA KOORDINATORJA OBRAVNAVE V SKUPNOSTI

Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti je vzporedno s sprejetjem Zakon o duševnem zdravju (ZDZdr) začelo s pripravami za izvajanje tega zakona. Koordinatorji obravnave v skupnosti smo že septembra 2009 začeli s 60-urnim usposabljanjem na Fakulteti za socialno delo in oktobra opravljali izpit za koordinatorja obravnave v skupnosti na ministrstvu. Konec novembra in na začetku decembra 2009 smo se zaposlili na posameznih centrih za socialno delo. Tako je

1 Zakon o duševnem zdravju (ZDZdr), Uradni list RS, št. 77/08.

2 Pravilnik o načinu in vsebini obravnave v skupnosti ter vsebini, pogojih in načinu opravljanja izpita za koordinatorje obravnave v skupnost, Uradni list RS, št. 49/09.

bilo konec leta 2009 zaposlenih devetnajst koordinatorjev obravnave v skupnosti. Aprila leta 2012 se je mreža koordinatorjev še razširila za pet novih zaposlitev, nekaj let pozneje pa še za eno zaposlitev. Danes je v Sloveniji skupaj zaposlenih 25 koordinatorjev obravnave v skupnosti.

Z zaposlitvijo na centrih za socialno delo smo najprej začeli vzpostavljati svoje delo tako na posameznih centrih za socialno delo kakor tudi na drugih institucijah.

Na centrih za socialno delo smo svojim sodelavcem razložili, kaj je sploh obravnava v skupnosti za osebe s težavami v duševnem zdravju, saj je bil Zakon o duševnem zdravju (ZDZdr) zanje novost, pa tudi način našega dela, saj se ta nekoliko razlikuje od klasičnega dela centrov za socialno delo, kjer običajno ne naredijo posnetka celotnega stanja, temveč se osebi nudi le tista storitev, za katero je zaprosila. Koordinacija obravnave v skupnosti osebi nudi celovito obravnavo v skupnosti, ki temelji na njenem doseganju moči in zagotavljanju vpliva na lastno življenje.

Že na začetku smo naleteli na odpor psihiatrije za izvajanje Zakona o duševnem zdravju (ZDZdr) in na nezainteresiranost za sodelovanje med različnimi strokami, zato smo imeli koordinatorji obravnave v skupnosti številne predstavitve svojega dela na različnih strokovnih posvetih, kongresih, okroglih mizah itd., kjer so bili navzoči zaposleni iz različnih institucij (psihiatričnih bolnišnic, centrov za socialno delo, nevladnih organizacij, zavodov za zaposlovanje, občin in drugih).

Od začetka so nam nudili podporo tudi Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, Skupnost centrov za socialno delo in Fakulteta za socialno delo. Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti je naročilo projekt Vzpostavitev in izvajanje podpore za uresničevanje nalog in izvajanje dodatnega usposabljanja koordinatorjev obravnave v skupnosti zaposlenih na centrih za socialno delo. Imenovalo je tudi skupino za spremljanje za spremljanje dela koordinatorjev, podajanja usmeritev za njihovo delo, ugotavljanje potreb za učinkovito obravnavo, pomoč pri širjenju mreže koordinatorjev in pri vzpostavitvi sodelovanja z ustreznimi subjekti, ki so potrebni za uspešno koordinacijo v skupnosti. Izdalo je tudi knjižico z naslovom Kam po pomoč v duševni stiski. Vsem koordinatorjem je financiralo supervizijo, ki se je izvajala v okviru Skupnosti centrov za socialno delo. Skupnost centrov za socialno delo je za koordinatorje organizirala tudi mesečne aktivne, kjer smo koordinatorji razpravljali o pomembnih vprašanih v zvezi z delom, na primer kako bomo vzpostavili in razvijali profil koordinatorja, pogovarjali smo se o težavah pri delu in skupaj iskali možne rešitve zanje. Koordinatorji smo tudi vodili dnevnik spremljanja, ki so bili podlaga za oblikovanje standardov in normativov. Fakulteta za socialno delo nam je poleg osnovnega usposabljanja nudila še pet dodatnih usposabljanj, naredila je intervjuje in delavnice s koordinatorji in izdala priročnik z naslovom Individualno načrtovanje in izvajanje storitev: kako koordinirati obravnavo v skupnosti.

Danes še vedno potekajo mesečne supervizije, manj pogosto aktivni in deluje delovna skupina v drugačni sestavi članov. Vsako leto izda ministrstvo knjižico Kam po pomoč v duševni stiski. Pred kratkim je potekalo tudi novo usposabljanje za koordinatorje obravnave v skupnosti. Koordinatorji še vedno predstavljamo svoje delo na strokovnih posvetih. V času našega delovanja od konca leta 2009

do danes je nastalo veliko strokovne literature, kot so strokovni članki, znanstvene monografije, bilten Kaljenje itd. Na ta način še vedno skušamo vzpostaviti mrežo sodelovanja različnih služb, saj ta do danes še vedno ni vzpostavljena v celoti.

3. KOORDINATOR OBRAVNAVE V SKUPNOSTI

Koordinator obravnave v skupnosti je lahko oseba, ki po 94. členu Zakona o duševnem zdravju (ZDZdr) izpolnjuje naslednje pogoje:

- ima najmanj visoko izobrazbo zdravstvene, psihološke, socialne, pedagoške ali druge ustrezne smeri,
- ima opravljen izpit za koordinatorja obravnave v skupnosti,
- ima tri leta delovnih izkušenj na področju varovanja duševnega zdravja ali socialnega varstva,
- ni pravnomočno obsojena na nepogojno kazen zapora.

V nadaljevanju Zakon o duševnem zdravju (ZDZdr) v prvem odstavku 96. člena določa naloge koordinatorja obravnave v skupnosti, ki so:

- pripravi, koordinira in nadzira izvajanje načrta obravnave v skupnosti,
- organizira in vodi večdisciplinarno strokovno skupino,
- nudi strokovno podporo in podporo glede namestitve izvajalcem obravnave v skupnosti,
- vodi evidenco obravnav v skupnosti.

Delo koordinatorja praviloma zajema koordinacijo raznovrstnih storitev, ki jih izvajajo različni izvajalci in različne službe. Že ime pove, da koordinator usklajuje delovanje različnih akterjev. Delo z različnimi mrežami je ena od osnovnih nalog koordinatorja. Delati mora tako z neformalnimi kakor tudi formalnimi mrežami. Mora jih spoznavati in poznati ter se vanje tudi vključevati. Delo z mrežami je usmerjeno v povezovanje, predvsem uporabnika z njimi in pa mrež med seboj, da skupaj ustvarijo boljši učinek. Poglavitne naloge koordinatorja pri tem so obnavljanje, vzdrževanje in izgradnja socialnih mrež. Učinek, ki ga delovanje koordinatorja ima, je, da se vzpostavi preglednost in da mreže delujejo usklajeno in da se ob stiski ne osujejo (Flaker *et al.* 2008, v Flaker *et al.* 2011b: 115). To pomeni, da mora koordinator vzpostaviti odnos z vsemi pomembnejšimi akterji, ki lahko bistveno vplivajo na življenje osebe s težavami v duševnem zdravju. V praksi koordinatorji obravnave v skupnosti sodelujemo z različnimi izvajalci v okolju, ki pomenijo formalno in neformalno mrežo osebe. Formalna mreža so predvsem izvajalci psihiatričnega zdravljenja (psihiatrične bolnišnice, psihiatrične ambulante itd.), izvajalci socialnovarstvenih storitev (centri za socialno delo, socialnovarstveni zavodi, nevladne organizacije itd.), zastopniki pravic oseb na področju duševnega zdravja in drugi izvajalci (zavodi za zaposlovanje, zdravstveni domovi, patronažne službe, zavodi za oskrbo na domu, javni stanovanjski sklad, policija itd.). Neformalna mreža je sestavljena iz svojcev, prijateljev in sosedov. Mreženje z zunanjimi organizacijami je v različnih regijah različno. Pogosto je zaradi pomanjkanja mreže izvajalcev koordinator tudi v vlogi izvajalca. Delo zahteva iznajdljivost in prožnost koordinatorja, različna znanja in izkušnje z različnih področij ter poznavanje in

delovanje celotne mreže služb. Koordinatorji svoje delo opravljajo predvsem na terenu, zato nimajo uradnih ur. Z osebami se dogovorijo vnaprej za posamezna srečanja, za vzpostavljane lažjega stika pa so dosegljivi po mobilnem telefonu. Svoje delo opravljajo na določenih regijskih območjih oziroma pokrivajo območje več enot centrov za socialno delo v regiji.

4. POSTOPEK OBRAVNAVE V SKUPNOSTI

Pravilnik o načinu in vsebini obravnave v skupnosti ter vsebini, pogojih in načinu opravljanja izpita za koordinatorja obravnave v skupnosti v 1. členu določa, da je obravnava v skupnosti postopek izvajanja socialnovarstvenih, zdravstvenih in drugih storitev in programov pomoči osebam, ki ne potrebujejo več zdravljenja v psihiatrični bolnišnici ali nadzorovane obravnave, vendar potrebujejo pomoč pri psihosocialni rehabilitaciji, vsakdanjih opravilih, urejanju življenjskih razmer in vključevanju v vsakdanje življenje na podlagi načrta obravnave v skupnosti.

4.1 Vključitev

Zakon o duševnem zdravju (ZDZdr) določa, da se v obravnavo v skupnosti lahko vključi posameznik z duševno motnjo, ne opredeljuje pa starosti osebe. Torej se lahko po zakonu v obravnavo v skupnosti vključijo otroci, odrasli in starejši s težavami v duševnem zdravju. V praksi se v obravnavo vključujejo predvsem odrasli in starejši od 18 leta. Le redko se v obravnavo vključijo mladoletne osebe. Pravilnik o načinu in vsebini obravnave v skupnosti ter vsebini, pogojih in načinu opravljanja izpita za koordinatorja obravnave v skupnosti razširja odločbe Zakona o duševnem zdravju (ZDZdr) in določa, da se v obravnavo v skupnosti lahko vključi posamezna oseba le na podlagi obvestila psihiatrične bolnišnice ali koordinatorja nadzorovane obravnave, ki potrjuje, da ima oseba resne težave v duševnem zdravju, zaradi česar je že bila hospitalizirana v psihiatrični bolnišnici. Ker smo koordinatorji ob začetku veljavnosti zakona naleteli na odpor psihiatričnih izvajalcev glede izvajanja zakona in nas ti niso obveščali o odpustih oseb, smo v obravnavo začeli vključevati tudi osebe s težavami v duševnem zdravju, za katere so nas obveščali iz drugih institucij ali so nas osebe poiskale same. Da bi razmejili med dolgotrajnimi težavami v duševnem zdravju in med občasnimi stiskami, smo se koordinatorji odločili, da v obravnavo v skupnosti na podlagi obvestila drugih sprejmemo osebe, ki so se vsaj enkrat zdravile v psihiatrični bolnišnici in se še vedno zdravijo pri svojem ambulantnem psihiatru.

V obravnavo v skupnosti se torej osebe vključujejo na podlagi obvestil iz psihiatrične bolnišnice in obvestil iz skupnosti. Koordinator obravnave v skupnosti po prejemu obvestila obiše osebo praviloma v psihiatrični bolnišnici, lahko pa tudi na njenem domu. Prvi stik se včasih vzpostavi tudi na centru za socialno delo, kadar oseba koordinatorja obiše sama na lastno pobudo ali na podlagi napotila sodelavcev centra ali drugih organizacij, ki predhodno ne seznanijo koordinatorja z napotitvijo nove osebe v morebitno vključitev v obravnavo.

Če gre za prejem obvestila iz psihiatrične bolnišnice, koordinator praviloma obiše osebo v psihiatrični bolnišnici. Na prvem srečanju se navadno sestanejo oseba s težavami v duševnem zdravju, psihiater in socialni delavec iz psihiatrične

bolnišnice in koordinator obravnave v skupnosti. Na srečanju oseba predstavi svojo situacijo, psihiater opiše primer s svojega zornega kota, socialni delavec nastopa v vlogi organizatorja srečanja in poda svoje mnenje, koordinator pa navede prve informacije in možnost vključitve v obravnavo v skupnosti. Po končanem srečanju koordinator osebi še podrobneje razloži, kaj je obravnavo v skupnosti, vlogo koordinatorja, postopek obravnave, pravice, obveznosti in odgovornosti, ki jih prevzame s podpisom izjave o privolitvi v obravnavo v skupnosti. Če obvestilo prejme od oseb iz skupnosti, srečanje v takšni zasedbi ni mogoče, kar pomeni, da je naloga koordinatorja otežena, saj pri prenosu obravnavane osebe ne pride do izmenjave informacij, ki bi lahko pomembno vplivale na potek obravnave v skupnosti. Včasih so te osebe v poslabšanem zdravstvenem stanju, kar še dodatno teži načrtovanje in izvajanje obravnave.

Osebe s težavami v duševnem zdravju se na prvem srečanju težko odločijo, ali se bodo vključili v obravnavo ali ne, zato je treba pogosto opraviti več srečanj in pri tem z njimi najprej vzpostaviti zaupni odnos. Če se oseba odloči za vključitev v obravnavo v skupnosti, sklene s koordinatorjem pisni dogovor (podpis privolitve na posebnem obrazcu), nato pa koordinator in oseba takoj začneta pripravljati predlog načrta obravnave v skupnosti. Če oseba ne privoli v obravnavo v skupnosti, koordinator o tem naredi uradni zaznamek.

4.1.1 Krajevna pristojnost

Krajevno pristojnost centrov za socialno delo opredeljuje Zakon o socialnem varstvu (ZSV–UPB2).³ V primeru obravnave v skupnosti, kjer mora koordinator obravnave vključiti tudi posameznikov krajevno pristojni center za socialno delo, je krajevno pristojni center za socialno delo tista enota centra, kjer ima oseba, vključena v obravnavo v skupnosti, prijavljeno stalno bivališče, saj se v obravnavi v skupnosti obravnava posameznik, in ne celotna družina. Če ima torej oseba s težavami v duševnem zdravju družino, vendar imajo njegovi družinski člani stalno bivališče na različnih naslovih, se o njegovih pravicah (npr. do denarne socialne pomoči) odloča na tisti enoti centra za socialno delo, kjer ima večina družinskih članov dejansko bivališče.

Krajevna pristojnost koordinatorjev obravnave v skupnosti pomeni, da se oseba lahko vključi v obravnavo v skupnosti pri tistem koordinatorju, ki je zanj krajevno pristojen. Njegova krajevna pristojnost je določena po posameznih regijah, ki jih je določilo Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti.

Na podlagi Pravilnika o načinu in vsebini obravnave v skupnosti ter vsebini, pogojih in načinu opravljanja izpita za koordinatorje obravnave v skupnosti se lahko oseba na podlagi načrta obravnave v skupnosti vključi v obravnavo v skupnosti pri koordinatorju, ki pokriva območje, na katerem oseba dejansko biva, torej pri koordinatorju, ki zanj ni pristojen glede na njegovo stalno bivališče. Zakon o duševnem zdravju (ZDZdr) te možnosti ne omenja, prav tako ne Zakon o socialnem varstvu, (ZSV–UPB2), zato se glede tega zastavlja vprašanje o usklajenosti zakonodaje, saj ni smiselno, da pravilnik širi določbe zakonov.

³ Zakon o socialnem varstvu (ZSV–UPB2), Uradni list RS, št. 3/07.

Izkušnje koordinatorjev kažejo, da je bolj smiselna vključenost osebe pri tistem koordinatorju obravnave v skupnosti, ki pokriva območje, kjer oseba dejansko biva. Takšna vključenost je dovoljena šele na podlagi načrta obravnave v skupnosti, ki ga pripravita koordinator, ki pokriva območje posameznikovega stalnega bivališča, in oseba. Priprava načrta s krajevno pristojnim koordinatorjem, kjer ima oseba stalno bivališče, in nato prevzem obravnave drugega koordinatorja, ki pokriva področje, kjer oseba dejansko biva, nista smiselna, saj koordinator, ki dela na območju, kjer oseba dejansko biva, na tem območju bolje pozna vire pomoči in vrsto storitev, ki mu jih lahko ponudi pri načrtovanju oziroma zagotovi pri njegovem izvajanju.

4.2 Zapis načrta obravnave v skupnosti

Temeljna značilnost obravnave v skupnosti je individualizirana celostna obravnava, kjer se z načrtovanjem naredi celovit pregled življenjskega položaja osebe in se na podlagi ugotovljenih potreb zastavijo cilji, ki urejajo različna življenjska področja osebe.

Zakon o duševnem zdravju (ZDZdr) v 92. členu določa, da se za osebo izdela načrt obravnave v skupnosti. V nadaljevanju pravilnik v drugem odstavku 9. člena določa, da mora načrt obravnave v skupnosti vsebovati:

- ocenitev življenjskega položaja osebe,
- ugotovitev potreb osebe,
- cilje obravnave,
- ukrepe za doseganje zastavljenih ciljev,
- predlog izvajalcev ukrepov,
- časovno opredelitev izvajanja načrta,
- način spremljanja, oceno izvajanja ukrepov,
- finančno ovrednotenje (Pravilnik o načinu in vsebini obravnave v skupnosti ter vsebini, pogojih in načinu opravljanja izpita za koordinatorja obravnave v skupnosti, drugi odstavek 9. člena).

Načrt obravnave v skupnosti je treba izdelati v 30 dneh od pisne privolitve osebe. Načrtovanje poteka po metodi individualnega načrtovanja. Priprava načrta zahteva do pet srečanj z osebo, včasih tudi več, odvisno od zmožnosti osebe. Koordinator obravnave v skupnosti pomaga osebi pridobiti celostni pregled nad njenim življenjem, cilji in potrebami. V procesu načrtovanja lahko sodelujejo tudi druge osebe, vendar se v praksi te osebe v proces načrtovanja običajno ne vključujejo, pač pa šele v večdisciplinarno skupino, ki načrt obravnava.

V načrtu obravnave v skupnosti oseba in koordinator pripravita predloge ciljev in ukrepov, ki se nanašajo na urejanje:

- stanovanjskih oziroma bivalnih razmer,
- socialne varnosti,
- zaposlitve in dela,
- podpore pri opravljanju temeljnih in podpornih dnevnih opravil,
- podpore pri zagotavljanju socialnih stikov in družabnosti.

Glede na ugotovljene potrebe in oblike pomoči za osebe se v načrtu lahko opredelijo tudi druga področja, ki so pomembna za vključevanje osebe v skupnost (Pravilnik o načinu in vsebini obravnave v skupnosti ter vsebini, pogojih in načinu opravljanja izpita za koordinatorja obravnave v skupnosti, 10. člen).

4.3 Potrditev načrta

Po zapisu načrta obravnave koordinator skliče večdisciplinarno skupino. Na podlagi dogovora z osebo koordinator krajevno pristojnemu centru za socialno delo najprej predlaga člane večdisciplinarne skupine, ta pa jih mora potrditi. Skupino sestavljajo stalni in nestalni člani.

Člani večdisciplinarne skupine:

- stalni člani: psihiater, socialni delavec krajevno pristojnega centra za socialno delo, koordinator obravnave v skupnosti,
- nestalni člani: osebe, ki lahko pomembno vplivajo na potek obravnave v skupnosti (na primer: svojci, predstavniki nevladnih organizacij itd.).

Na seje večdisciplinarne skupine je vedno vabljen tudi obravnavana oseba in njen zakoniti zastopnik (če ga oseba ima).

Po potrditvi članov koordinator običajno vzpostavi stik s psihiatrom in ga po telefonu povabi v večdisciplinarno skupino. Če se psihiater udeleži srečanja večdisciplinarne skupine, se s koordinatorjem dogovorita za datum in čas. V tem primeru se skupina običajno sestane v ordinaciji psihiatra. Pripravi tudi pisno vabilo. Skupina se praviloma sestaja na sejah, vendar Pravilnik o načinu in vsebini obravnave v skupnosti ter vsebini, pogojih in načinu opravljanja izpita za koordinatorja obravnave v skupnosti dopušča, da lahko glede na okoliščine primera člani skupine komunicirajo tudi na drug primeren način (na primer po telefonu, elektronski pošti). Včasih se psihiatri ne odzovejo povabilu, čeprav Zakon o duševnem zdravju (ZDZdr) določa, da se sej morajo udeleževati. Nekateri psihiatri se jih nočejo udeležiti, so pa pripravljene sodelovati na drug primeren način, največkrat po telefonu. V tem primeru koordinator naredi zapis pogovora in dogovora, vseeno pa skliče sejo večdisciplinarne skupine, kjer poroča tudi o mnenju psihiatra in dogovoru z njim. Strokovni delavci centrov za socialno delo se sej vedno udeležijo, razen v primerih nujne odsotnosti. Prav tako se sej skoraj vedno udeležijo nestalni člani, pa tudi osebe, ki so vključene v obravnavo. Tudi z njimi koordinator uskladi datum in čas seje in jim na podlagi dogovora pošlje vabila. Sejo skupine vodi koordinator, na njej se piše zapisnik, ki vsebuje potek seje, obravnavane predloge in sprejete sklepe, če poteka seja na drug primeren način, pa koordinator naredi zapis o poteku dogodkov.

Naloge članov večdisciplinarne skupine so:

- obravnava predloga načrta,
- podajanje mnenj in predlogov,
- prispevanje izvedenstva in izkušenj,
- sprejemanje dogovorov o opravljenih nalogah in
- spremljanje izvajanja načrta obravnave v skupnosti.

Na podlagi morebitnih dogovorov o spremembah načrta koordinator in oseba načrt dopolnita oziroma popravita. Nato ga podpišeta, podpisani načrt koordinator predloži v potrditev krajevno pristojnemu centru za socialno delo.

4.4 Koordiniranje in izvajanje načrta

Izvajanje načrta obravnave se uradno začne po potrditvi načrta obravnave v skupnosti, vendar se v praksi naloge največkrat začnejo izvajati že prej. Nujne naloge se začnejo izvajati že med načrtovanjem, manj nujne pa pozneje po potrditvi načrta. Velikokrat se zgodi, da se večina nalog že izvaja, nekatere pa so celo že izvedene do seje večdisciplinarne skupine. Na začetku je izvajanje načrta intenzivnejše, nato pa se običajno nekoliko umiri.

Za izvajanje načrta je odgovoren koordinator obravnave v skupnosti. Oseba in koordinator pri izvajanju upoštevata cilje iz načrta. Pogosto izvajanje prekineta zaradi nepredvidenih okoliščin, npr. če oseba opusti cilje, je ponovno hospitalizirana, odstopi od izvajanja ciljev in izstopi iz obravnave v skupnosti.

4.4.1 Izvajalci načrtov

Izvajalci osebnih načrtov so osebe iz formalne in neformalne mreže uporabnika. Formalna mreža izvajalcev so izvajalci organiziranih služb iz treh sektorjev: javnega, zasebnega in nevladnih in prostovoljskih organizacij. Izraz formalni izvajalci uporabljamo, ker imajo uradno pooblastilo države za opravljanje dejavnosti (ne le, ko gre za javni sektor, temveč tudi v zasebnem in nevladnem sektorju potrebujejo za opravljanje dejavnosti državno dovoljenje, koncesijo), imajo formalno izobrazbo za opravljanje storitev in njihovo delo plača bodisi država bodisi neposredno uporabnik (Flaker *et al.* 2011a).

Neformalna mreža izvajalcev so svojci, prijatelji, sosedje itd. Izvajalci so običajno tisti svojci, ki z osebo živijo ali so z njo v tesnih odnosih. Manj pogosto so izvajalci prijatelji, verjetno zato, ker imajo osebe s težavami manj prijateljev, ali pa so ti prijatelji prav tako osebe s težavami v duševnem zdravju, ki tudi sami potrebujejo pomoč. Zelo redko so izvajalci sosedje in druge osebe iz neformalne mreže osebe s težavami v duševnem zdravju. Koordinatorji, ki delamo na območju večjih mest, opažamo osiromašeno neformalno mrežo izvajalcev osebe, ki jo imamo v obravnavi. Prav tako je pomanjkljiva formalna mreža izvajalcev, zato smo pogosto tudi v vlogi izvajalcev, saj drugače ni mogoče v celoti uresničiti načrta osebe.

4.5 Ocenitev (evalvacija)

Ocenitev je namenjena pregledu izvedenih ciljev in storitev, pri čemer se ocenijo izvedene dejavnosti. Opravi se po šestih mesecih izvajanja načrta obravnave v skupnosti, po potrebi tudi prej. Zapis ocenitve praviloma zahteva dve srečanja ali tri srečanja. Oseba in koordinator skupaj pregledata, kateri cilji so bili doseženi in kateri ne, kako so se izvajali in zakaj nekateri niso bili doseženi. Oseba oceni izvajanja in svoje zadovoljstvo z izvajanjem obravnave v skupnosti, z izvajanjem načrta in izvajalci. Po pregledu uresničitve ciljev in podani oceni izvajanja opredelita nove cilje za naslednje šestmesečno obdobje. Cikel se ponovi (zapis načrta,

izvajanje načrta, ocenitev) in se lahko večkrat ponavlja, vse dokler obstaja potreba po obravnavi v skupnosti. Če se ugotovi, da obravnava ni več potrebna, se z njo preneha.

4.6 Prenehanje obravnave v skupnosti

Obravnava v skupnosti preneha:

- če oseba in koordinator ugotovita, da ni več potrebe po obravnavi v skupnosti,
- če oseba pisno izjavi, da ne želi več obravnave v skupnosti,
- če oseba ne sodeluje pri izvajanju načrta (Pravilnik o načinu in vsebini obravnave v skupnosti ter vsebini, pogojih in načinu opravljanja izpita za koordinatorja obravnave v skupnosti, 14. člen).

O prenehanju obravnave v skupnosti krajevno pristojni center za socialno delo sprejme sklep.

V praksi se redko zgodi, da obravnava ni več potrebna, saj so v obravnavo običajno vključene osebe z dolgotrajnimi težavami v duševnem zdravju, ki stalno potrebujejo določeno stopnjo podpore v skupnosti. Tudi kadar koordinatorji zaznavamo, da pri določeni osebi obravnava ni več potrebna in s tem seznanimo osebo, ta običajno ne želi prekiniti obravnave, ker si želi zagotoviti pomoč koordinatorja, če bi ponovno naleteli na težave. Obravnava se lahko prekine tudi, če oseba ne sodeluje pri zapisovanju načrta. V praksi opažamo, da se osebe včasih odločijo za obravnavo in podpišejo privolitev, nato pa do zapisa načrta ne pride. Najpogosteje je to v primerih, ko jih o privolitvi prepričajo druge osebe, včasih jo tudi postavijo za pogoj, na primer starši. Redko pride do prenehanja obravnave med izvajanjem načrta, prav tako ne med zapisovanjem načrta. Obravnava preneha tudi, če oseba pisno izjavi, da ne želi več obravnave v skupnosti. Včasih uvidijo, da niso pripravljeni na spremembe v življenju. Proces zahteva njihovo neprestano aktivno sodelovanje in vključevanje, kar je zanje zelo obremenjujoče, saj koordinatorji večkrat zaznavajo, da bi obravnavane osebe želele, da bi koordinatorji vse naredili namesto njih, brez njihove angažiranosti in njihovega sodelovanja. Razlogi za to so verjetno tudi v dolgotrajnem postopku od načrtovanja do večdisciplinarne skupine, v čemer osebe ne vidijo smisla, saj sta jim v interesu predvsem izvedba in uresničitev njihovih ciljev. Obravnava v skupnosti seveda preneha tudi s smrtjo obravnavane osebe.

4.7 Začasna prekinitev obravnave v skupnosti

Če je oseba med izvajanjem načrta ponovno hospitalizirana ali vključena v nadzorovano obravnavo, se izvajanje načrta začasno prekine. Po končanem ponovnem zdravljenju ali po končani nadzorovani obravnavi večdisciplinarna skupina ponovno preveri načrt in pripravi morebitne spremembe (Pravilnik o načinu in vsebini obravnave v skupnosti ter vsebini, pogojih in načinu opravljanja izpita za koordinatorja obravnave v skupnosti, 15. člen).

5. IZKUŠNJE Z NADZOROVANO OBRAVNAVO

5.1 Nadzorovana obravnava z vidika koordinatorja obravnave v skupnosti – (ne)prepoznavanje profila nadzorovane obravnave

Z začetkom veljavnosti Zakona o duševnem zdravju (ZDZdr) bi v drugi polovici leta 2009 morali začeti delovati vsi poklicni profili, ki jih je ta zakon predvidel za osebe s težavami v duševnem zdravju. Koordinatorji obravnave v skupnosti smo začeli delovati konec leta 2009. V začetku našega delovanja smo slišali, da so bolnišnice izvedle usposabljanje za koordinatorje nadzorovane obravnave, kmalu zatem pa, da se nadzorovana obravnava v praksi še ni začela izvajati. Za prve primere vključitve v nadzorovano obravnavo smo slišali šele konec leta 2011, kar pomeni, da se je začela izvajati šele leta 2011. Danes vemo, da nadzorovana obravnava deluje, vendar imamo o tem, kako in v kakšnem obsegu, koordinatorji zelo malo informacij.

Koordinatorji obravnave v skupnosti menimo, da smo profil koordinatorja dobro uveljavili, saj smo v prepoznavanje profila vložili veliko truda, zato smo že dobro znani tudi v širši okolici oziroma skupnosti, kar pa težko rečemo za nadzorovano obravnavo, saj o njej še mi, ki bi morali z njenimi koordinatorji sodelovati, redko kdaj slišimo.

Zakon o duševnem zdravju (ZDZdr) določa, da lahko nadzorovano obravnavo sodišču predlagajo izvajalci psihiatričnega zdravljenja, centra za socialno delo, koordinatorji nadzorovane obravnave, najbližje osebe, zakoniti zastopnik osebe in državno tožilstvo. Koordinatorji obravnave v skupnosti nimamo pooblastila, da bi lahko podali predlog za nadzorovano obravnavo, ga pa imajo krajevno pristojni centri za socialno delo. Ker centri za socialno delo pogosto obravnavajo osebe s težavami v duševnem zdravju tudi na drugih področjih in včasih naletijo pri iskanju rešitev na težave, zaprosijo nas, koordinatorje, za strokovno pomoč. Kadar gre za osebe z močno poslabšanim duševnim zdravjem, koordinatorji običajno svetujemo, naj predlagajo sprejem osebe v oddelek pod posebnim nadzorom brez privolitve, v določenih primerih pa tudi nadzorovano obravnavo. Zaznali smo, da sodelavci centrov za socialno delo ne poznajo dobro nadzorovane obravnave, zato se raje odločijo za predlog za sprejem osebe na oddelek pod posebnim nadzorom brez privolitve, ker tovrstno zdravljenje bolje poznajo. Če centri za socialno delo slabo poznajo delovanje nadzorovane obravnave, se lahko vprašamo, kako dobro jo potem lahko poznajo najbližje osebe in zakoniti zastopniki, ki so pogosto svojci in po Zakonu o duševnem zdravju (ZDZdr) lahko predlagajo nadzorovano obravnavo. Zato menimo, da nadzorovana obravnava ni dovolj znana zunaj psihiatričnih bolnišnic, saj jo tisti, ki jo lahko predlagajo, premalo poznajo, da bi se za tovrstne predloge lahko ustrezno odločili.

5.2 (Ne)sodelovanje koordinatorjev nadzorovane obravnave in koordinatorjev obravnave v skupnosti

Zakon o duševnem zdravju (ZDZdr) že v prvem členu v poglavju Obravnava v skupnosti določa sodelovanje med koordinatorji obravnave v skupnosti in

koordinatorji nadzorovane obravnave, saj določa, da je obravnava v skupnosti postopek izvajanja socialnovarstvenih, zdravstvenih in drugih storitev in programov pomoči osebam, ki ne potrebujejo več zdravljenja v psihiatrični bolnišnici ali nadzorovani obravnavi, vendar potrebujejo pomoč pri psihosocialni rehabilitaciji, vsakdanjih opravilih, urejanju življenjskih razmer in vključevanju v vsakdanje življenje na podlagi načrta obravnave v skupnosti.

Pravilnik o načinu in vsebini obravnave v skupnosti ter vsebini, pogojih in načinu opravljanja izpita za koordinatorje obravnave v skupnosti v prvem odstavku 3. člena ureja prehod iz nadzorovane obravnave v obravnavo v skupnosti in določa, da mora strokovni delavec psihiatrične bolnišnice ali koordinator nadzorovane obravnave najmanj tri tedne pred odpustom osebe iz psihiatrične bolnišnice ali pred koncem nadzorovane obravnave oziroma takoj, ko meni, da so za to izpolnjeni pogoji, da se povežati s koordinatorjem obravnave v skupnosti, obvestiti center za socialno delo, ki je pristojen za obravnavo v skupnosti, da bo oseba, ki naj bi se obravnavala v skupnosti, odpuščena, oziroma bo njena nadzorovana obravnava končana.

Na zadnjem aktivu koordinatorjev obravnave v skupnosti septembra 2018, kjer smo bili prisotni koordinatorji iz vseh slovenskih regij, razen mariborske, smo koordinatorji ugotovili, da od začetka našega delovanja do danes od koordinatorja nadzorovane obravnave nismo prejeli niti enega obvestila o zaključeni nadzorovani obravnavi posamezne osebe, zato lahko rečemo, da se Zakon o duševnem zdravju (ZDZdr) v tem delu ne izvaja.

6. SKLEP

Osnovna značilnost shizofrenije in drugih duševnih bolezni je zmanjšana sposobnost socialnega funkcioniranja, nesposobnost izvajanja socialne vloge, slaba skrb za telesno zdravje in motnje v zaznavanju simptomov, ki napovedujejo poslabšanje bolezni. Bolnik z duševno boleznijo je v procesu zdravljenja pasivni objekt. Vse to v začaranem krogu vodi v številna poslabšanja in ponovne hospitalizacije (Rajkumar in Thara, 1989). Marušič in Temnik (2009) ugotavljata, da težave v duševnem zdravju dramatično znižujejo kakovost življenja, saj vodijo v neizogibno stisko tako obolelih oseb kakor tudi njihovih bližnjih. Ugotavljata, da sta revščina in duševno zdravje nedvomno povezana. Na eni strani revščina povečuje tveganje za nastanek duševne motnje, poslabšanje simptomatike in umrljivosti zaradi duševne motnje, na drugi strani pa duševna motnja povzroči poslabšanje socialnega položaja osebe.

Številni avtorji ugotavljajo, da z začetkom težav v duševnem zdravju pri vseh osebah vedno pride tudi do vidnega znižanja socialne ravni njihovega življenja, zato tu ne moremo zanemariti socialne skrbi za osebo in pri tem upoštevati le zdravstveno skrb, kar pomeni, da je sodelovanje med psihiatričnimi izvajalci in koordinatorji obravnave v skupnosti nujno. Danes so nekatere psihiatrične bolnišnice že začele sodelovati in obveščati koordinatorje obravnave v skupnosti glede odpustov oseb iz psihiatrične bolnišnice, druge pa se temu še vedno upirajo in obveščajo izredno redko, pa vendarle vsaj obveščajo, česar pa za koordinatorje nadzorovane obravnave ne moremo reči. Ne moremo tudi reči, da ni potrebe

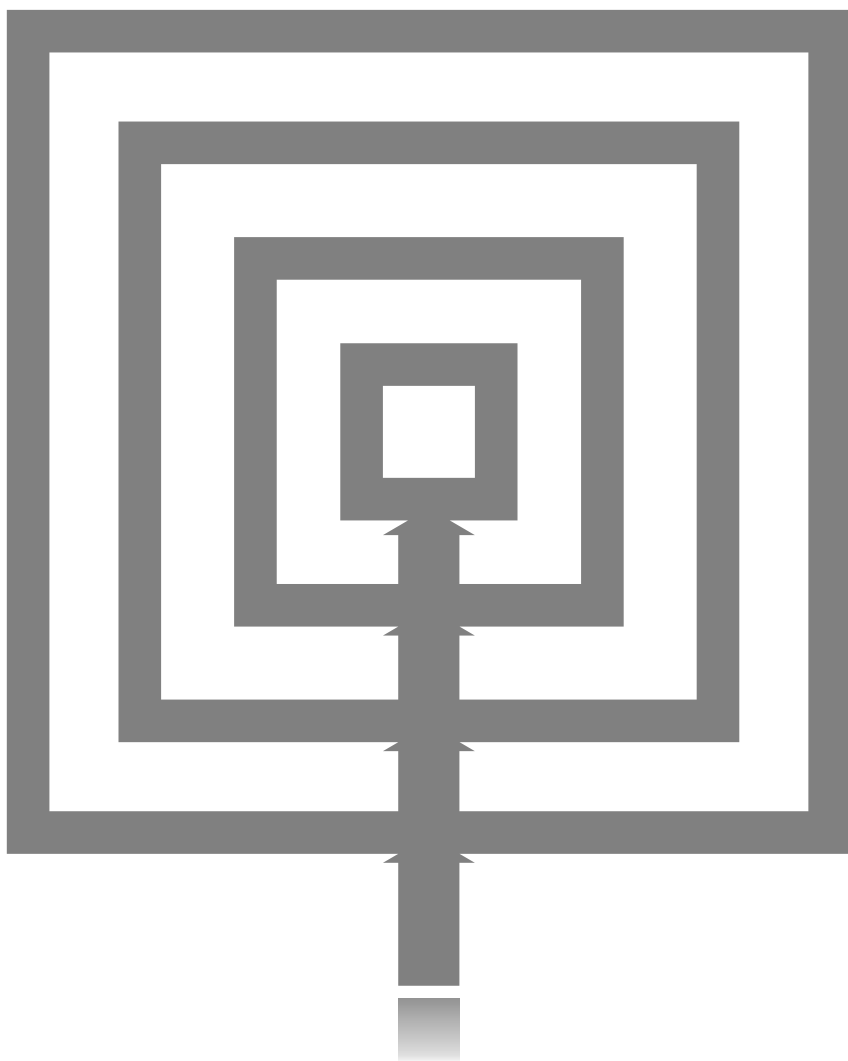
po obravnavi v skupnosti, saj osebe, ki se vključijo na podlagi obvestil drugih ali nas poiščejo same, pogosto poročajo, da so bile pred kratkim hospitalizirane ali odpuščene iz psihiatrične bolnišnice, pa nas o tem iz psihiatrične bolnišnice niso obvestili. Prav tako ne moremo reči, da od vseh oseb, vključenih v nadzorovano obravnavo v celotni Sloveniji, ni bilo niti ene, ki bi privolila v obravnavo v skupnosti. Res je, da so te osebe vključene v nadzorovano obravnavo brez privolitve, zaradi česar bi lahko sklepali, da te osebe niso zainteresirane za obravnavo v skupnosti, saj ta temelji na prostovoljni odločitvi osebe, pa vendarle slišimo, da je veliko teh oseb napotenih v skupnostno psihiatrično obravnavo, kamor se ti vključijo, ta pa naj bi prav tako temeljila na prostovoljni odločitvi osebe. Skupnostna psihiatrična obravnava se v posameznih regijah v Sloveniji povezuje s koordinatorji obravnave v skupnosti, v določenih regijah pa sploh ne.

V Sloveniji ureja področje duševnega zdravja sistem zdravstvene in socialnovarstvene skrbi, kar je tudi prav, saj je poslabšanje zdravstvenega stanja oseb s težavami v duševnem zdravju povezano s slabšim socialnim funkcioniranjem in okoliščinami, zato je sodelovanje zdravstvene in socialne stroke nujno. Poleg tega ni prav, da se osebe ne seznanjajo z vsemi storitvami, ki jim jih Zakon o duševnem zdravju (ZDZdr) ponuja, saj imajo pravico do izbire posameznih storitev, ki so zanje na voljo.

SEZNAM LITERATURE IN DRUGIH VIROV:

- Flaker, V., Mali, J., Kodele, T., Grebenc, V., Škerjanc, J., Urek, M. (2008), *Dolgotrajna oskrba: Očrt potreb in odgovorov nanje*. V Ljubljani: Fakulteta za socialno delo.
- Flaker, Vito, Nagode, Mateja, Rafaelič, Andreja, Udovič, Nataša. *Nastajanje dolgotrajne oskrbe: Ljudje in procesi – eksperiment in sistem*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, 2011.
- Flaker, Vito, Mali, Jana, Rafaelič, Andreja, Udovič, Nataša. *Individualno načrtovanje in izvajanje storitev: Kako koordinirati obravnavo v skupnosti*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, 2011.
- Kos, Kristina, Udovič, Nataša. *Obravnava v skupnosti. Kaljenje, Bilten Skupnosti CSD Slovenije*, 2016, letn. VIII, št.13, str. 56–70.
- Marušič, Andrej, Temnik, Sanja. *Javno duševno zdravje*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, 2009.
- Pravilnik o načinu in vsebini obravnave v skupnosti ter vsebini, pogojih in načinu opravljanja izpita za koordinatorja obravnave v skupnosti (2009). *Uradni list RS, št. 49/09*.
- Rajkumar, JS, Thara, Rangaswamy. *Factors affecting relapse in schizophrenia*. Schizophr Res. India: Madras Medical College, 1989.

- UDOVIČ, Nataša. Obravnava oseb s težavami v duševnem zdravju v skupnosti. V: KUZMANIČ KORVA, Darja (ur.). Čas beži, a pušča sledi: 50 let centrov za socialno delo in 15 let Skupnosti CSD Slovenije. Ljubljana: Skupnost centrov za socialno delo Slovenije, 2012, str. 261–268.
- Udovič, Nataša. *Skupnostna podpora za ljudi z dolgotrajnimi duševnimi stiskami: primerjava modelov neposrednega financiranja in obravnave v skupnosti*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani: Fakulteta za socialno delo (magistrsko delo), 2013.
- Udovič, Nataša. Osebe s težavami v duševnem zdravju. *Kaljenje, bilten Skupnosti CSD Slovenije*, 2016, letn. VIII, št. 13, str. 27–38.
- Zakon o duševnem zdravju (2008). *Uradni list RS*, št. 77/08.
- Zakon o socialnem varstvu (1992). *Uradni list RS*, št. 3/07-UPB 2 (s popravki, *Uradni list RS*, št. 23/2007, 41/07).

IZ PRAKSE ZA PRAKSO

SODNE TAKSE: PRVOSTOPENJSKI ZEMLJIŠKOKNJIZNI POSTOPKI IN IZVRŠILNI POSTOPKI

Aleksandra Mirc Gombač
okrajna sodnica
Okrajno sodišče Sežana

1. MOŽNI ODGOVORI NA VPRAŠANJA S PODROČJA ZEMLJIŠKE KNJIGE

Vprašanje 1: *Kako je s plačilom sodne takse, kadar se vknjižba lastninske pravice predlaga na podlagi tujega sklep o dedovanju?*

Vprašanje 2: *Kako je s plačilom sodne takse za vknjižbo lastninske pravice v primeru t. i. sklepa o prisojilu (v nemščini)?*

Odgovor na vprašanja 1 in 2: Glede sodne takse v primeru tuje odločbe smo pri Ministrstvu za pravosodje pridobili mnenje. Sklep o dedovanju, izdan pri članici EU, moramo enačiti s sklepom o dedovanju, izdan v RS. Torej se taksa za lastninsko pravico ne terjaa.

(Glede listine in njene vsebine pa je treba poudariti, da smo imeli primer ugovora in pritožbe. Listino mora v slovenski jezik prevesti sodni tolmač, na FURS-u pa ni treba odmeriti davka, prav tako tudi navedba nepremičnin v listini oziroma evropskem potrdilu ni potrebna. Za podrobnosti glejte odločbo VS KP Cdn 196/2018).

Vprašanje 3: *Na podlagi 34. člena Zakona o sodnih taksah (ZST-1) v zvezi s sedmim odstavkom 125. a člena Zakona o zemljiški knjigi (ZZK-1) je treba za ugovor/pritožbo po tar. št. 91021 ZST-1 plačati 16 EUR. Če ta sodna taksa ni plačana, po sedmem odstavku 125. člena ZZK velja, da je ugovor/pritožba umaknjen/-a. Ali je treba upoštevati tar. št. 91022 ZST-1 – postopek se konča z umikom ugovora in pritožbe – in poslati stranki plačilni nalog za 8 EUR?*

Odgovor na vprašanje 3: Upoštevati je treba četrti odstavek 34. člena ZST-1: – plača se taksa, ki je v tarifnem delu določena za umik (v delu 9.10 delu taksne tarife ni takse za umik),

če taksa v tarifnem delu ni določena, se plača tretjina takse za postopek o vlogi: tar. št. 91021 – postopek o ugovoru ali pritožbi, taksa 16 EUR: $1/3 = 5,20$ EUR.

Vprašanje 4: *Ali se plačuje sodna taksa v vrednosti 5 EUR (vrednost, manjša od 20.000 EUR) za vknjižbo lastninske pravice na podlagi sklepa o izročitvi nepremičnine (kupljeno na dražbi oziroma priznan izločitveni zahtevek) na podlagi 34. člena ZST-1 v zvezi s sedmim odstavkom 125. a člena ZZK-1? Nekateri menijo, da se zaradi ekonomičnosti plačilni nalog ne pošilja.*

Odgovor na vprašanje 4: Če ZST-1 nalaga plačilo sodne takse, odmerjene od vrednosti nepremičnine, jo terjamo ne glede na (ne)ekonomičnost.

Vprašanje 5: Ali se plačuje sodna taksa za vknjižbo lastninske pravice na podlagi razdružilne pogodbe oziroma pogodbe o razdelitvi solastnine (takse prosto po točki a in točki c/5 opomb k tar. št. 9.10 ZST-1), če je iz listine razvidno, da pridobitelj plača določene zneske drugim solastnikom v zameno za prepustitev nepremičnin? Nekateri upoštevajo oprostitev, nekateri pa računajo takso tako, da seštejejo zneske plačila in od tega odmerijo takso.

Vprašanje 6: Ali je pravilna razlaga točke 5, da se taksa za vpis lastninske pravice v primeru razdelitve solastnine ne plača, kadar gre za civilno delitev, torej ko si solastnika ali solastniki nepremičnine razdelita oziroma razdelijo tako, da npr. postane lastnik vseh samo eden, ki pa drugemu solastniku ali drugim solastnikom izplača njegov oziroma njihov solastninski delež?

Odgovor na vprašanje 5 in 6: Če se razdruži tako:

- da ena od strank pridobi vse nepremičnine, drugo pa odplača v denarju, štejemo, da gre za kupoprodajo in od vrednosti odplačila odmerimo sodno takso za vknjižbo lastninske pravice;
- da vsaka od strank pridobi del nepremičnin, nekatera poleg nepremičnin tudi del zneska, pa takse ne terjamo.

Vprašanje 7: Ali točka 8, ki določa, da se ne plača taksa za vpis za poznejšo vknjižbo lastninske pravice na nepremičnini, ki je skupna lastnina zakoncev, zajema tudi primere razdelitve skupne lastnine zakoncev po razvezi, ko se zakonca dogovorita, da bo postal lastnik nepremičnine, na kateri sta kot lastnika vpisana vsak do 1/2, samo eden od njiju?

Odgovor na vprašanje 7:

- če gre za delitev brez odplačila se taksa ne terja,
- če gre za delitev z odplačilom, torej da en zakonec dobi nepremičnino v celoti, drugega pa se odplača z denarjem, se terja taksa od vrednosti odplačila.

Vprašanje 8: Ali je treba sodbo na podlagi pripoznave, kjer je razvidno, da je naloženo določeno plačilo nasprotni stranki, predložiti FURS za odmero davka?

Odgovor na vprašanje 8: Ne glede na vrsto sodne odločbe jo mora civilni oddelek sodišča poslati na FURS. Zemljiška knjiga se s tem ne ukvarja. Tudi če oddelek sodišča omenjene odločbe ne pošlje na FURS, se stranki davek odmeri po prejetju zemljiškoknjžnega sklepa.

Vprašanje 9: Ali se sodna taksa vrne, če zemljiškoknjžno sodišče predlog zavrže oziroma odloči, da vpis ni dovoljen (se zavrne)?

Odgovor na vprašanje 9: Po pojasnilu Ministrstva za pravosodje se taksa za zemljiškoknjžni postopek po preglednici 9.10 taksne tarife ZST-1 plača za postopek

o predlogu za vpis, in ne za sam vpis. Sodišče tudi v primeru, ko zemljiškoknjižni predlog zavrže ali zavrne, opravi zemljiškoknjižni postopek in v skladu s 152 členom ZZK-1 sprejme sklep o vpisu, ki mora biti v takšnem primeru tudi obrazložen. To pomeni, da sodišče opravi dejanje oziroma postopke, za katere je bila plačana sodna taksa.

Zato v obravnavanem primeru ni podan razlog za vračilo sodne takse iz prvega odstavka 36. člena ZST-1, po katerem se sodna taksa vrne, če sodišče ne opravi sodnega dejanja, za katerega je bila plačana sodna taksa.

Vprašanje 10: Zemljiške knjige različno izdajajo prepise listin iz zbirke listin in ob tem tudi različno zaračunavajo sodno takso.

- **nekateri zaračunajo samo fotokopijo listine (preslikava) po tarifni št. 10103 ZST-1 = 0,20 €/stran in na fotokopijo odtisnejo besedilo „Ta fotokopija se ujema z izvirnikom“ ter se podpišejo,**
- **nekateri zaračunajo potrdilo po tar. št. 10101 v znesku 2,46 € (da se ujema z izvirnikom pod DN zapišejo na listino + št. izp. + podpis) in fotokopije oziroma preslikavo po 10101 ZST-1 (0,20 € za stran).**

Odgovor na vprašanje 10: ZZK-1 v 196. členu določa, da zemljiškoknjižno sodišče izda prepis listine s potrdilom o tem, da je izvirnik oziroma overjeni prepis listine vložen v zbirko listin.

Stranki se tako poleg fotokopije listine doda nov list, na katerega se zapišejo spodnji podatki in ki se skupaj zveže z listino:

Izp. št.	/2018
<p>Ta fotokopija/prepis se ujema z izvirnikom listine vložene v zbirki listin (<i>ali informatizirani zbirki listin</i>), pod dn. št. _____.</p>	
<p>Zemljiška knjiga Okrajnega sodišča v _____, dne _____</p>	
<p>Taksa po tar. št.:</p> <ul style="list-style-type: none">– 10101 ZST-1 v znesku 2,46 €;– 10103 ZST-1 v znesku _____ € je plačana.	
<p>Podpis pristojne osebe:</p>	

Vprašanje 11: Kako je s plačilnim sodne takse v primeru vknjižbe hipoteke na podlagi sklepa o zavarovanju?

Odgovor na vprašanje 11: Sodna taksa za vpis v zemljiško knjigo, ki se na podlagi sklepa za zavarovanje terjatve opravi po uradni dolžnosti, se plača, in sicer jo plača tisti, v korist katerega se opravi vpis (četrti odstavek 3. člena ZST-1).

2. MOŽNI ODGOVORI NA VPRAŠANJA S PODROČJA IZVRŠILNIH POSTOPKOV

Vprašanje 1: Dolžniku je bil v izvršilnem postopku postavljen začasni zastopnik. Upnik je za začasnega zastopnika založil predujem. Začasni zastopnik dolžnika je vložil ugovor. Ker začasnemu zastopniku takse za ugovor ni treba plačati, nas zanima, kako izterjati takso oziroma komu poslati plačilni nalog (PN) za takso za ugovor. Ali je pravilna praksa, da pošljemo PN začasnemu zastopniku in nato po pravnomočnosti v izterjavo ?

Odgovor na vprašanje 1: Te takse se izterjajo iz premoženja zastopanelega. Neplačane takse vpiše sodišče v seznam taks in ravna po določbah o izterjavi neplačane takse (4. člen ZST-1). PN se pošlje začasnemu zastopniku.

Vprašanje 2: Kadar je upnik prežिवninski sklad, ki izterjuje preživnino od dolžnika v imenu otroka, in je sklad oproščen plačila sodne takse, ali se sodna taksa naloži v plačilo dolžniku ali ne? Kako pa je glede klasične preživnine, ko je upnik oproščen plačila sodne takse, ali to velja avtomatsko tudi za dolžnika?

Odgovor na vprašanje 2: Niti ko je upnik preživninski sklad niti ko gre za izterjavo „klasične“ preživnine, se taksa v postopku izvršbe ne plačuje, in to velja tudi za dolžnika (4. del taksne tarife, opomba b). Tak postopek je „takse prost“ in ne gre za oprostitev.

Za oprostitev gre, ko govorimo o subjektu in je ta (fizična oziroma pravna oseba) oproščen plačila sodne takse:

- po zakonu (npr. 10. člen ZST-1) ali
- na podlagi sodne odločbe (določbe 11. do 15. člena ZST-1).

Vprašanje 3: Ko je vložena pritožba zoper sklep o ugovoru, pritožniku pošljemo plačilni nalog (PN) za sodno takso. Pritožnik nato s pritožbo uspe, zato je treba ponovno odločati o ugovoru. Če se pritožnik nato na novo odločitev (ponovni sklep o ugovoru) ponovno pritoži, ali velja načelo enotne sodne takse za pritožbo, ali pa jo je treba plačati za vsako pritožbo posebej? Ali je to odvisno od vsebine odločitve? Kako je s tem, če je vsebina obakrat enaka?

Odgovor na vprašanje 3: Velja načelo enkratnega plačila takse (18. člen ZST-1), taksa se ne plača za vsako pritožbo posebej. Plačilo sodne takse ni odvisno od vsebine odločitve in ker se plača za pritožbo samo enkrat, vsebina odločitve, tudi če je enaka, na plačilo sodne takse ne vpliva.

V zvezi z 18. členom ZST imamo sicer tudi mnenje Ministrstva za pravosodje, ki pa je velja za pravdni postopek in primere, ko se postopek na prvi stopnji konča, sodba je razveljavljena, zadeva vrnjena na prvo stopnjo v novo sojenje in se v tem primeru šteje, da se tožnikov tožbeni zahtevek obravnava v novem postopku. Če je zoper odločbo, s katero se je ta (novi) postopek končal, vložena pritožba, je začet nov pritožbeni postopek, za katerega je treba plačati takso. Tudi primeri sodne prakse, se vsi nanašajo na opisani položaj, npr. I Cp 1150/2012 (Mb), II Cp 3150/2014 (Lj), I Cp 727/2017 (Mb).

Položaj v izvršilnem postopku je drugačen, postopek na prvi stopnji se z izdajo sklepa o ugovoru ne konča in ko višje sodišče razveljavi odločitev o ugovoru, se zadeva vrne v fazo odločanja o ISTEM ugovoru, medtem ko odločitev o predlogu za izvršbo, torej sklep o izvršbi, ostane nespremenjen. Torej ta ugovorni postopek še ni končan in torej tudi pritožbeni postopek ne, če je zoper sklep, s katerim je sodišče odločalo o istem ugovoru, ponovno vložena pritožba, oziroma se konča s potekom roka za vložitev pritožbe, če pritožba ni vložena.

PLAČILO SODNIH TAKS V DRUŽINSKIH POSTOPKIH

Okrožna sodnica mag. Metka Kapler
Okrožno sodišče v Ljubljani
Oddelek za družinsko sodstvo

1. POJEM SODNIH TAKS

Sodne takse so prihodek države in se uvrščajo v širši pojem davščin. Vir financiranja države je tudi plačilo sodnih taks, s katerimi stranke krijejo stroške, ki nastajajo z delovanjem sodišča. Gre za plačilo neke konkretne storitve. Uveljavljanje pravice do sodnega varstva torej ni brezplačno. Pregled zgodovine kaže, da so bile takse vir zbiranja finančnih sredstev že v antičnih in fevdalnih državah. Z njimi so se plačevale storitve, ki jih je država nudila posamezniku. Šlo je za t. i. **uradniške takse**. Denarni znesek, ki so ga pobrali kot uradniško takso, je pripadal tistemu, ki je storitev opravil¹. V Republiki Sloveniji je obveznost plačila sodnih taks določena v 146. členu ustave. Država lahko **le z zakonom** predpiše sodne takse (147. člen ustave). Pri nas je to Zakon o sodnih taksah – ZST-1C, v katerem je postopek za plačilo sodnih taks urejen v določbi 34. člena ZST-1C. V civilnih postopkih, v katerih se med drugim obravnavajo tudi družinske zadeve, mora sodno takso plačati stranka, ki predlaga uvedbo postopka ali opravo posameznega dejanja. Za posameznika lahko plačilo sodne takse pomeni hudo finančno obremenitev in mu lahko oteži uresničitev pravice do sodnega varstva. To je še posebej pomembno takrat, kadar je plačilo sodne takse določeno kot **»procesna predpostavka«** (v nadaljnjem besedilu: **procesni pogoj**) za izvedbo postopka na sodišču. Zato pravica do sodnega varstva in do pravnega sredstva zakonodajalcu prepoveduje postavljanje nepremostljivih stroškovnih ovir za njeno dejansko in učinkovito izvrševanje, kar je zapisano v več ustavnih odločbah.² Tudi zato si je mogoče razlagati, da je višina sodnih taks v družinskih postopkih dokaj **nizka**. Kadar plačilo sodne takse ni določeno kot procesni pogoj, sodišče izpelje postopek ne glede na to, ali je sodna taksa plačana ali ne. V takem primeru se neplačana sodna taksa izterja.

V nadaljevanju navajam le nekaj sprememb na področju plačila sodnih taks:

- nasprotni stranki ni več treba plačati sodne takse za odgovor na tožbo ali pravno sredstvo;
- taksnemu zavezancu ni več treba predložiti dokazila o plačilu sodne takse;
- sodne takse se že nekaj časa plačujejo v evrih in niso več določene v točkah;
- spremembe se nanašajo tudi na ugotavljanje upravičenosti do oprostitve plačila sodnih taks, tako da sodišča po uradni dolžnosti pridobivajo podatke

1 F. Pernek in drugi, Finančno pravo in javne finance, Posebni del, Pravna fakulteta v MB, 1999, str. 269.

2 Starman Kališ H.: Sodne takse v civilnih zadevah in varstvo človekovih pravic, Univerza v Ljubljani, Pravna fakulteta, Ljubljana 2016 (magistrska naloga), str. 13–16.

o premoženjskem stanju strank in njihovih družinskih članov z neposrednim elektronskim dostopom do zbirk oziroma registrov podatkov.³

Narejena je bila raziskava med sodišči o tem, ali imajo vsa okrožna sodišča v Republiki Sloveniji (11 okrožnih sodišč), ki obravnavajo družinske zadeve, enako možnost dostopa do omenjenih zbirk podatkov. To je namreč zelo pomembno **pri uresničevanju načela hitrosti postopka**, ki je v družinskih zadevah še kako pomembno, in se razteza tudi na odločanje o taksnih oprostitvah.

Analiza plačila sodnih taks v družinskih postopkih, ki jo predstavljam v nadaljevanju, je pokazala, da so med enajstimi okrožnimi sodišči v Sloveniji **razlike glede plačila sodnih taks**, ki bi jih bilo treba odpraviti in doseči poenotenje delovanja sodišč. Ena izmed teh je npr. tudi dostop strokovnih sodelavcev in sodniških pomočnikov do zbirk podatkov iz uradnih evidenc, kar bo podrobneje predstavljeno v nadaljevanju.

O odmeri sodnih taks v postopkih, ki tečejo pred sodišči, najprej odloča **vpisničar/ka**, ko prejme prvo vlogo, s katero se postopek začne. Na oddelku, na katerem se rešujejo družinske zadeve, je to tožba v pravdnem postopku in predlog v nepravdnem postopku. Vpisničar odmeri sodno takso ne le za izvedbo postopka, ampak tudi za opravilo posameznih dejanj. Šele ko stranka predlaga oprostitvev plačila sodne takse, zadevo v delo dobi sodniški pomočnik ali strokovni sodelavec, odvisno od organizacije posameznega oddelka na sodišču in razpoložljivosti človeških virov. Določba 270. člena ZPP-E⁴ taksativno navaja opravila, ki jih lahko opravlja strokovni sodelavec. Med drugim na podlagi 12. točke tega člena lahko opravlja tudi opravila glede oprostitve, odloga ali obročnega plačila sodne takse, kar pomeni, da imajo strokovni sodelavci tudi zakonsko podlago za opravljanje nekaterih opravil, ki se nanašajo na plačilo sodne takse. Pri tem ZPP-E v prvem odstavku 168. člena ZPP-E glede oprostitve, odloga ali obročnega plačila sodnih taks napotuje na uporabo določb Zakona o sodnih taksah (ZST-1C)⁵.

2. PLAČILO SODNE TAKSE V DRUŽINSKIH ZADEVAH KOT PROCESNI POGOJ

Odločanje o plačilu sodnih taks je za marsikoga manj pomembno opravilo. V praksi je tudi res tako, da sodniki praviloma ne sestavljajo taksnih sklepov. In čeprav je za marsikoga tako, pa imajo odločitve o sodni taksi za udeležence sodnih postopkov lahko zelo hude posledice. S tem mislim na postopke, v katerih je plačilo potrebne sodne takse **procesni pogoj**. Na plačilo sodne takse kot procesnega pogoja mora sodišče paziti po uradni dolžnosti, njen neobstoj pa preprečuje vsebinsko obravnavo zadeve. Procesni pogoj za izvedbo postopka pa tudi ni izpolnjen, če je sodna taksa plačana le delno. Takšno stališče je enotno sprejeto tudi v sodni praksi. V 8. členu ZST-1C⁶ je določeno, »da je plačilo sodne takse procesna predpostavka za izvedbo postopka ali opravilo dejanja sodišča, če to določa ustrezen procesni zakon«.

3 Starman Kališ H., prav tam, str. 17–21.

4 ZPP-E, Uradni list RS, št. 10/17 z dne 17. 2. 2017.

5 ZST-1C, Uradni list RS, št. 30/16 z dne 29. 3. 2016.

6 ZST-1C, Uradni list RS, št. 30/16 z dne 29. 3. 2016.

ZPP-E vsebuje takšno določbo v 105. a členu, ki vlagatelju tožbe, nasprotne tožbe, predloga za sporazumno razvezo zakonske zveze, pritožbe, revizije, predloga za obnovo postopka, itd., nalaga dolžnost plačila sodne takse v določenem roku in pravne posledice, ki bodo nastopile v primeru, če to ne bo izpolnjeno in tudi niso izpolnjeni pogoji za oprostitev, odlog ali obročno plačilo sodne takse. Pravna posledica, ki nastopi v takšnem primeru, je **umik vloge**. Podobno določata tudi Zakon o izvršbi in zavarovanju (ZIZ)⁷ v 29. b členu in Zakon o zemljiški knjigi (ZZK-1)⁸ v petem odstavku 125. c. člena v zvezi s prvim in sedmim odstavkom 125. a člena.

Pri reševanju družinskih zadev se omenjena določba 105. a. člena ZPP-E uporablja za zadeve, ki se vodijo po pravilih rednega pravnega postopka, in za zadeve, ki se vodijo po pravilih posebnega pravnega postopka, določenega v 27. poglavju ZPP-E (406. do 423. člen ZPP-E), po katerem se vodi velika večina družinskih zadev.

Približno tretjina družinskih zadev se vodi po pravilih **nepravnega postopka oziroma po Zakonu o nepravdnem postopku (ZNP)**⁹. Ta ne vsebuje nobene takšne določbe, kot jo ima ZPP-E v svojem 105. a členu, in tudi sicer ZNP ne vsebuje nobene določbe o sodni taksi.

Analiza je pokazala, da pri reševanju družinskih nepravdnih zadev na strani okrožnih sodišč že dalj časa **nastaja dilema**, ali je plačilo sodne takse za predlog, s katerim se začne postopek, procesni pogoj ali to ni.

Na Oddelku za družinsko sodstvo v Ljubljani (ODS Lj.), ki je bil ustanovljen 1. januarja 2005, so bila obdobja, ko se je štelo, da plačilo sodne takse za predlog v družinski nepravdni zadevi ni procesni pogoj, in obdobja, ko se je štelo, da plačilo sodne takse je procesni pogoj, kakor velja tudi zdaj. V zvezi s tem je treba omeniti odločbo Višjega sodišča v Ljubljani, opr. št. IV Cp 592/2018¹⁰ z dne 13. 3. 2018, s katero je višje sodišče zavrnilo pritožbo predlagatelja, vloženo zoper sklep o umiku predloga v družinski nepravdni zadevi zaradi neplačane sodne takse. V obrazložitvi omenjene odločbe se je višje sodišče sklicevalo na taksni nalog za plačilo sodne takse (TN) in določbo 105. a člena ZPP-E¹¹ v njem ter na to, da pritožnik sodne takse za predlog ni plačal v roku, ki ga mu je sodišče naložilo s TN, zaradi česar je nastopila pravna posledica, ki jo določa 105. a člen ZPP-E, to je umik tožbe, v tem primeru predloga.

Pregled **obrazcev za TN** na Oddelku za družinsko sodstvo v Ljubljani je pokazal, da so ti tako v pravnih kakor tudi nepravdnih družinskih zadevah **enaki**, kar pomeni, da se tudi za družinske nepravdne zadeve uporabljajo obrazci za TN, ki vsebujejo določbo 105. a člena ZPP-E z enako pravno posledico umika tožbe.

7 ZIZ-UPB4, Uradni list RS, št. 3/07 s spremembami in dopolnitvami.

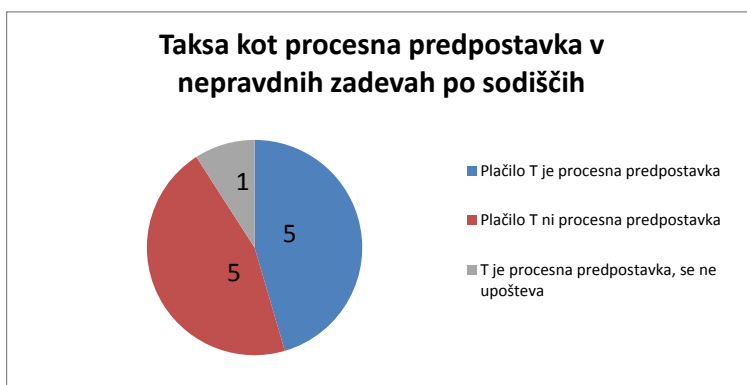
8 ZZK-1, Uradni list RS, št. 58/03 s spremembami in dopolnitvami.

9 ZNP, Uradni list SRS, št. 30/86 s popravki.

10 Primerjaj odločbo VSL, opr. št. IV Cp 592/2018 z dne 13. 3. 2018.

11 ZPP-E, Uradni list RS, št. 10/17 z dne 17. 2. 2017.

*1. ANALIZA je pokazala, da od enajstih okrožnih sodišč, ki rešujejo družinske nepravdne zadeve, **pet** sodišč šteje, da je plačilo sodne takse za predlog procesni pogoj, **pet** sodišč ne šteje, da je plačilo sodne takse za predlog procesni pogoj, **eno** sodišče pa meni, da je procesni pogoj, vendar pa stranka lahko plača sodno takso tudi pozneje in zato zanjo ni nobenih pravnih posledic.

Vir: Lastnoročno narejeno na podlagi podatkov enajstih okrožnih sodišč

Pri obravnavanju družinskih nepravdnih zadev sta torej ugotovljeni neenaka obravnava strank glede plačila sodne takse za predlog kot procesnega pogoja in neenaka možnost dostopa do uveljavitve pravice do sodnega varstva.

Enaka obravnava plačila sodne takse za izvedbo postopka v družinskih pravnih in nepravdnih zadevah pa je nujna tudi zato, ker sodišče v družinskih nepravdnih zadevah obravnava nekatere povsem enake zahtevke, kot se obravnavajo tudi v družinskih pravnih zadevah. Gre za **zahtevke za določitev in spremembo stikov** med staršem in otrokom. Tako prihaja do primerov, ko mora stranka za tožbo v pravnem postopku, v kateri med drugim zahteva tudi ureditev stikov (skupaj z zahtevkom za varstvo, vzgojo in preživnino ali kot samostojni zahtevek za določitev stikov v nasprotni tožbi), sodno takso plačati, medtem ko ji je, kot je to pokazala analiza, pri več kot polovici okrožnih sodiščih za predlog v nepravdni zadevi, v katerem prav tako predlaga ureditev stikov, ni treba plačati.

Za **novelo ZNP**, po kateri se bodo obravnavale **vse družinske zadeve**, je nujno, da se v njej jasno določi, ali plačilo sodne takse za predlog, s katerim se začne nepravdni postopek, je procesni pogoj ali to ni. Osebno menim, da naj v družinskih zadevah plačilo sodne takse za predlog ne pomeni procesnega pogoja, saj gre sodišču v teh postopkih izključno za **največjo otrokovo korist**, postopki pa morajo potekati **zelo hitro**.

Problem pa lahko nastane, kadar je skupaj s tožbo/predlogom podan tudi predlog za izdajo začasne odredbe (ZO), katere izdaja je NUJNA zaradi varovanja otrokove koristi, tožnik pa sodne takse za tožbo v danem roku ne plača in tudi niso izpolnjeni pogoji za oprostitev, odlog ali obročno plačilo sodne takse.

V takšnem primeru **trčita** največja otrokova korist in plačilo sodne takse kot procesni pogoj za izvedbo postopka. Tudi takšni procesni zapleti podpirajo stališče, da plačilo sodne takse za izvedbo postopka v družinskih postopkih ni procesni pogoj.

3. ZNAČILNOSTI OBRAVNAVANJA DRUŽINSKIH ZADEV

Nekatere značilnosti obravnavanja družinskih zadev:

- zaradi varovanja otrokove koristi je poudarjeno **načelo hitrosti postopka**, ki ga je treba spoštovati tudi pri odločanju o sodni taksi. To načelo mora biti še posebej upoštevano pri odločanju o predlogih za izdajo začasnih odredb, v postopkih, ki potekajo na podlagi Zakona o preprečevanju nasilja v družini in pri mednarodnih ugrabitvah otrok;
- poudarjeno je **načelo uradne dolžnosti**. Zaradi varovanja otrokovih koristi sodišče lahko ugotavlja dejstva in zbira dokaze po uradni dolžnosti;
- glavne obravnave so večinoma **tajne**;
- v sporih o varstvu, vzgoji, preživljanju in stikih sodišče ni vezano na postavljene zahtevke strank;
- zaradi varovanja otrokove koristi so dovoljene **pritožbene novosti**;
- vloženo je veliko število predlogov za izdajo začasnih odredb, tudi pred uvedbo postopka;
- žrtve kot predlagatelj postopkov, ki se vodijo na podlagi Zakona o preprečevanju nasilja v družini, ne plačajo sodne takse.

3.1 Postopki, v katerih se obravnavajo družinske zadeve

- posebni pravdni postopek iz 27. poglavja ZPP-E (406. do 423. člen);
- redni pravdni postopek – ZPP-E;
- nepravdni postopek – ZNP (tudi zadeve na podlagi Zakona o preprečevanju nasilja v družini);
- postopek zavarovanja po ZIZ (predlogi za izdajo začasnih odredb).

4. ODMERA SODNE TAKSE V DRUŽINSKIH POSTOPKIH POTEKA V DVEH FAZAH

Prva faza:

- glede na vrsto postopka;
- glede na posebnosti postopka (predlogi za ZO, združitve in razdružitve zadev).

Druga faza:

- odločanje o predlogih strank (o taksni oprostitvi, odlogu plačila ali obročnem plačilu, izdaji odločbe o sodni taksi).

4.1 Prva faza

4.1.1 Odmera sodne takse glede na vrsto postopka

Odmero sodne takse opravi vpisničar/-ka, ko prejme vlogo stranke (pri obravnavanju družinskih zadev je to tožba, predlog, ugovor, pritožba, itd.).

Največ zadev se na Oddelku za družinsko sodstvo v Ljubljani vodi **po pravilih posebnega pravnega postopka**, določenega v 27. poglavju (ZPP-E), tj. po t. i. »postopku v zakonskih sporih in sporih iz razmerij med starši in otroki«:

- razveza zakonske zveze skupaj z dodelitvijo mladoletnih (mld.) otrok v varstvo in vzgojo, določitvijo stikov in preživnine – s tožbo;
- razveza zakonske zveze brez otrok – s tožbo;
- samostojne dodelitve mld. otrok, skupaj z določitvijo stikov in preživnine – s tožbo;
- predodelitve mld. otrok, skupaj z določitvijo stikov in preživnine – s tožbo;
- samostojne preživnine mld. otrok – s tožbo;
- izpodbijanje in ugotavljanje očetovstva in materinstva;
- sporazumna razveza zakonske zveze skupaj z dodelitvijo mld. otrok, stiki in preživnino;
- sporazumna razveza zakonske zveze brez otrok.

Odmera sodne takse v družinskih zadevah, ki se vodijo po pravilih posebnega pravnega postopka

*2. ANALIZA:

ENAKA ODMERA SODNE TAKSE:

VRSTA SPORA	Taksa za tožbo	Št. sodišč	Taksa za pritožbo	Št. sodišč	Taksa za revizijo	Št. sodišč
razveza in sporazumna razveza z otroki in brez	1211/72 EUR	11	1221/36 EUR	11	1232/36 EUR	11
v. v., st., prež./predod., st., prež./izp./ugot. očetovstva	1212/45 EUR	11	1221/22,5 EUR	11	1232/22,5 EUR	11

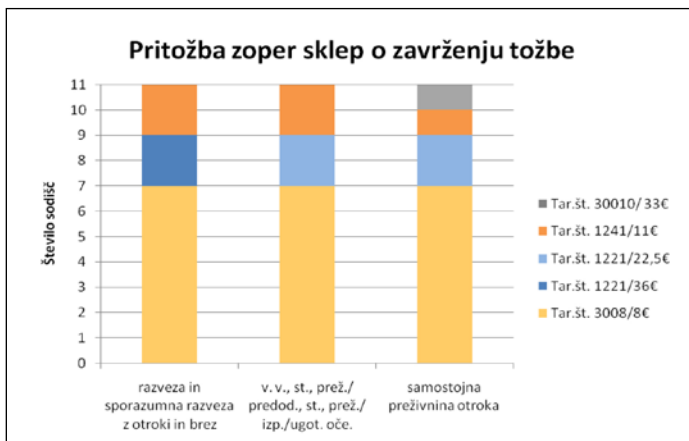
RAZEN:

samostojna preživnina otroka	1212/45 EUR	7	1221/22,5 EUR	7	1232/22,5 EUR	7
	1111 (preglednica)	4	1121 (preglednica)	4	1132 (preglednica)	3
					Ni bilo primera	1

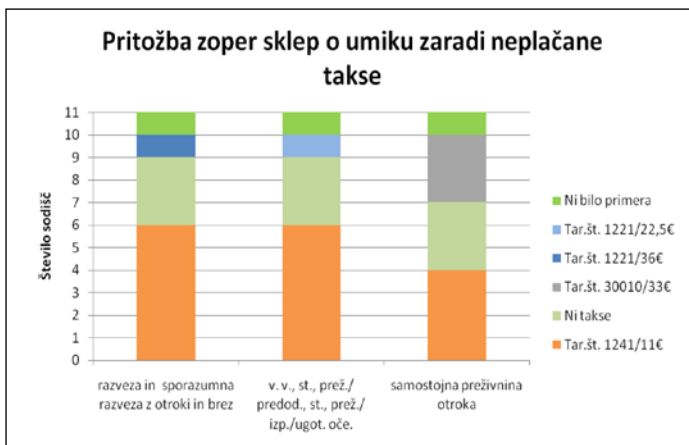
Vir: Lastnoročno narejeno na podlagi podatkov enajstih okrožnih sodišč

Plačilo sodne takse v družinskih zadevah se na Oddelku za družinsko sodstvo v Ljubljani odmeri po tar. št. 1211 (za vse sporne in sporazumne razveze zakonske zveze skupaj z otroki ali brez otrok) in znaša **72,00 EUR**, za vse druge navedene zadeve pa po tar. št. 1212 in znaša **45,00 EUR**.

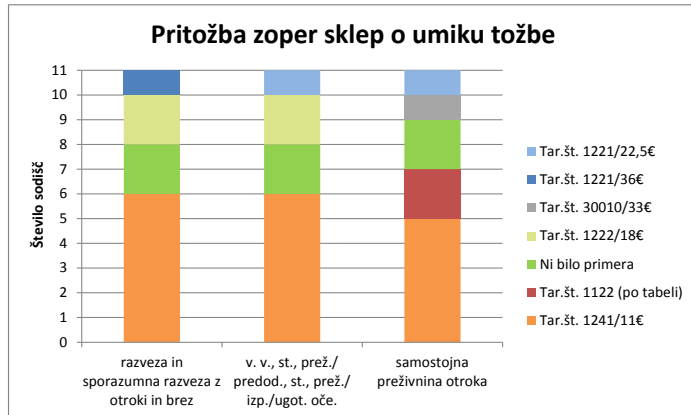
Analiza je pokazala, da sodišča v družinskih zadevah, ki se vodijo po posebnem pravnem postopku, **različno** odmerjajo sodne takse tudi za nekatere pritožbe. Med sodišči je različen tudi razpon višine takse.

Vir: Lastnoročno narejeno na podlagi podatkov enajstih okrožnih sodišč

Vir: Lastnoročno narejeno na podlagi podatkov enajstih okrožnih sodišč

Vir: Lastnoročno narejeno na podlagi podatkov enajstih okrajnih sodišč

V točki 1.2 Taksne tarife, kjer je določen postopek v zakonskih sporih, sporih o ugotovitvi ali izpodbijanju očetovstva ali materinstva in v sporih o varstvu, vzgoji in preživljanju, **ni vsebovan zahtevek za določitev stikov**, čeprav se ta v praksi obravnava v eni tožbi skupaj z zahtevkom za varstvo, vzgojo in preživnino ali v nasprotni tožbi kot samostojni zahtevek za določitev stikov.

Odmera sodne takse v družinskih zadevah, ki se vodijo po pravilih rednega pravnega postopka

Po pravilih rednega pravnega postopka se vodijo naslednji spori:

- samostojna preživnina polnoletnih otrok;
- preživnina zakonca;
- izpodbijanje izjave o priznanju očetovstva;
- tožba za razveljavitev sodne poravnave.

Na Oddelku za družinsko sodstvo v Ljubljani se odmeri sodna taksa:

- **za samostojno preživnino polnoletnika** enako kot za plačilo preživnine mld. otroka po tar. št. 1212 in znaša 45,00 EUR;
- **za preživnino zakonca** kot za redni pravdni postopek po tar. št. 1111, upošteva se 3-kratnik zahtevane mesečne preživnine po preglednici (primer: zahtevana preživnina je 200,00 EUR mesečno, kar se pomnoži s 3 = 600 = pcto, pri količniku 3 (ki velja za redni pravdni postopek) znaša sodna taksa 78,00 EUR);
- **pri tožbi za razveljavitev sodne poravnave** kot za postopek, v katerem je bila sklenjena sodna poravnava (op. 1a, str. 13);
- **za spore zaradi izpodbijanja izjave o priznanju očetovstva** po tar. št. 1212 (kot za spore zaradi izpodbijanja in ugotavljanja očetovstva) in znaša 45,00 EUR.

Zastavlja pa se vprašanje, ali ne bi bilo treba tudi za vse te spore pri odmeri sodne takse uporabiti pravila, ki veljajo za **redni pravdni postopek** (po tar. št. 1111 ob

upoštevanju vrednosti spora). ZST-1C namreč nima posebne določbe o odmeri sodne takse za to vrsto sporov.

*3. ANALIZA: Spodnja preglednica prikazuje **zelo raznoliko** odmero sodnih taks po sodiščih, kar pomeni **zelo različno uporabo tarifnih števil in velik razpon v višini takse** (primer: od »ni takse« do takse, izračunane po preglednici).

REDNI PRAVDNI POSTOPEK po ZPP-E – glej zaporedje števila sodišč in vrst tarifnih števil

VRSTA ZAHTEVKA	TOŽBA		PRITOŽBA zoper sklep o zavrnjenju tožbe		PRITOŽBA zoper sklep o umiku tožbe zaradi neplačane takse		PRITOŽBA zoper: sklep o umiku tožbe		PRITOŽBA zoper sodbo		REVIZIJA	
	Št. različnih tar. št.	Št. sodišč	Št. različnih tar. št.	Št. sodišč	Št. različnih tar. št.	Št. sodišč	Št. različnih tar. št.	Št. sodišč	Št. razl. tar. št.	Št. sodišč	Št. razl. tar. št.	Št. sodišč
Preživnina polnoletnega otroka	2	6,5	3	7,2,2	4	4,3,2,2	4	5,3,1,1,0	3	5,5,1	3	5,5,1
Vrste tar. št.	1212/45 EUR, 1111		3008/8 EUR, 1221/22,5 EUR, 1241/11 EUR		1241/11 EUR, ni takse, 30010/33 EUR, 1241/11 EUR, 1221/22,5 EUR		1221/22,5 EUR, 30010/33 EUR, 1241/11 EUR, 1122, 0		1221/22,5 EUR, 1121, 1212/22,5 EUR		1232/22,5 EUR, 1132, 1212/22,5 EUR	
Izpodbijanje izjave o priznanju očetovstva	2	9,1,0	3	6,2,2,0	2	6,2,2,0	5	4,2,1,1,1,1,0	3	8,1,1,0	2	8,2,0
Vrste tar. št.	1212/45 EUR, 1111, 0		3008/8 EUR, 1221/22,5 EUR, 1241/11 EUR, 0		1241/11 EUR, 1221/22,5 EUR, ni takse, 0		1221/22,5 EUR, 1241/11 EUR, 30010/33 EUR, 1222/18 EUR, 1222/15,63 EUR, ni takse, 0		1221/22,5 EUR, 1121, 1212/22,5 EUR, 0		1232/22,5 EUR, 1212/22,5 EUR, 0	
Preživnina zakonca	2	9,2	5	7,1,1,1,1	4	4,3,2,1,1	5	5,2,1,1,1,0	3	7,3,1	3	8,2,1
Vrste tar. št.	1111, 1212/45 EUR		3008/8 EUR, 1221/22,5 EUR, 1241/11 EUR, 30010/33 EUR, 1121/54 EUR		30010/33 EUR, ni takse, 1241/11 EUR, 1221/22,5 EUR, 1121/54 EUR		30010/33 EUR, 1122, 1221/22,5 EUR, 1241/11 EUR, 1121/54 EUR, 0		1121, 1221/22,5 EUR, 1121/54 EUR		1132, 1232/22,5 EUR, 1132/54 EUR	
Razveljavitev sodne poravnave	2	5,1,5x0	1	6,5x0	2	3,1,2,5x0	3	4,1,1,5x0	1	6,5x0	1	6,5x0
Vrste tar. št.	1111, op. 1.1a, 0		3008/8 EUR, 0		30010/33 EUR, 1241/11 EUR, ni takse, 0		30010/33 EUR, 1241/11 EUR, 1122, 0		1121, 0		1132, 0	

Vir: Lastnoročno narejeno na podlagi podatkov enajstih okrožnih sodišč

Odmera sodne takse v družinskih nepravdnih zadevah

Po pravih nepravdnega postopka se vodijo sporne in nesporne družinske zadeve:

sporne družinske nepravdne zadeve so:

- predlogi za določitev in spremembo stikov;
- spori glede izvrševanja roditeljske pravice;
- predlogi za spremembo osebnega imena;
- predlogi za odvzem roditeljske pravice;
- predlogi za podaljšanje roditeljske pravice po polnoletnosti in prenehanje.

nesporne družinske nepravdne zadeve so:

- sporazumi o varstvu, vzgoji, stikih in preživnini.

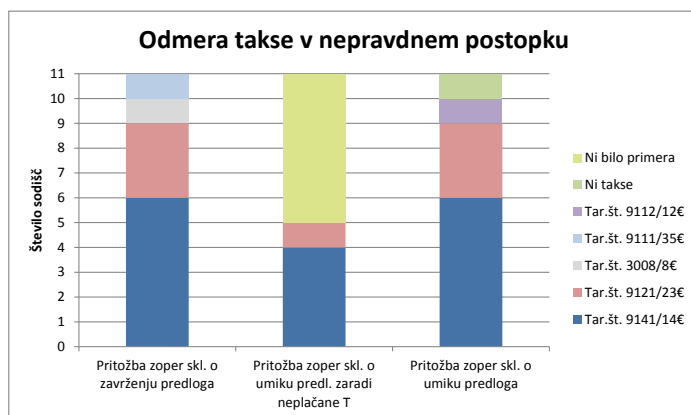
*4. ANALIZA:

ENAKA ODMERA SODNE TAKSE

VRSTA spora/sporazuma	PREDLOG	Št. sodišč	PRITOŽBA zoper sklep	Št. sodišč
Sporazumi glede varstva, vzgoje, stikov, preživitve	9111/35 EUR	11	9121/23 EUR	11
Sporna določitev/sprememba stikov				
Spori o izvrševanju roditeljske pravice				
Odvzem/podaljšanje rod. pravice				

Vir: Lastnoročno narejeno na podlagi podatkov enajstih okrožnih sodišč

Naslednji graf prikazuje **različno** odmero sodne takse po sodiščih v družinskih nepravdnih zadevah za nekatere pritožbe.

Vir: Lastnoročno narejeno na podlagi podatkov enajstih okrožnih sodišč¹²

Odmera sodne takse v zadevah, ki se vodijo na podlagi Zakona o preprečevanju nasilja v družini – ZPND

Po pravilih nepravdnega postopka se vodijo tudi zadeve po **ZPND**. Na podlagi 7. točke 22. a člena ZPND je žrtev, ki pri sodišču vloži predlog za izrek ukrepov po ZPND, **oproščena plačila sodnih taks**. Sodišče v teh postopkih tudi o stroških odloča po prostem preudarku. Gre za posebnost, ko predlagatelji teh postopkov, ki nastopajo kot žrtve, ne nosijo nobenega bremena plačila sodnih taks, kar velja tako za začetek postopka kakor tudi med postopkom. To pomeni, da predlagatelj nikoli ne plača sodne takse za pritožbo, tudi če je sodišče predlog s sklepom zavrglo. Prav tako je ne plača za predlog za razveljavitev klavzule pravnoomočnosti. Na

¹² Velja za vse spore in sporazume v nepravdnem postopku, razen zadev, ki se vodijo po ZPND.

Oddelku za družinsko sodstvo v Ljubljani se za **ugovor** zoper sklep, s katerim sodišče izreče ukrepe po ZPND, nasprotnemu udeležencu odmeri sodna taksa po tar. št. 4022 v višini 30,00 EUR. Izdaja takšnega sklepa ima naravo začasne odredbe, saj je bil sklep izdan, ne da bi bil pred tem speljan kontradiktorni postopek. Stranki postopka tudi še nista bili zaslišani. Taksa se zato odmeri kot za ugovorni postopek po ZIZ. Za **pritožbo** zoper sklep, izdan po ZPND, ne da bi sodišče pred tem izpeljalo kontradiktorni postopek, se na Oddelku za družinsko sodstvo v Ljubljani nasprotnemu udeležencu odmeri sodna taksa po tar. št. 9121 v višini 23,00 EUR, za **pritožbo** zoper sklep o ugovoru pa po tar. št. 30010 v višini 33,00 EUR.

5. ANALIZA: Naslednja preglednica prikazuje **veliko raznolikost pri odmeri sodne takse po sodiščih tudi v postopkih po ZPND, in sicer **zelo različno uporabo tarifnih števil** (do 6 različnih tar. št.) in **velik razpon v višini takse** (od »ni takse« do takse po tar. št. 4031 v višini 125,00 EUR).*

ZADEVE NA PODLAGI ZPND – glej zaporedje števila sodišč in zaporedje vrst tar. št.

V NEPRAVDNEM POSTOPKU	UGOVOR zoper sklep po ZPND		PRITOŽBA zoper sklep o umiku ugovora zaradi neplačane takse		PRITOŽBA zoper: sklep o umiku ugovora		PRITOŽBA zoper sklep o ugovoru/končni sklep	
	Št. različnih tar. št.	Št. sodišč	Št. različnih tar. št.	Št. sodišč	Št. različnih tar. št.	Št. sodišč	Št. različnih tar. št.	Št. sodišč
	3	6,3,1,1	3	5,2,2,2	3	4,3,2,2	6	3,2,2,1,1 1,1
Vrste tar. št.	4022/30 EUR, ni takse, 4021/55 EUR, 9121/23 EUR		Ni takse, 4033/33 EUR, 9141/14 EUR, 30010/33 EUR		9141/14 EUR, 4033/33 EUR, 30010/33 EUR, ni takse		4033/33 EUR, 9141/14 EUR, ni takse, 4031/125 EUR, 4032/65 EUR, 30010/33 EUR, 9121/23 EUR	

Vir: Lastnoročno narejeno na podlagi podatkov enajstih okrožnih sodišč¹³

Odmera sodne takse glede na posebnosti postopka

- plačilo sodne takse za predloge za izdajo začnih odredb v družinskih zadevah;
- plačilo sodne takse pri združitvi in razdružitvi družinskih zadev.

¹³ **Eno sodišče:** ne zaračuna v postopku ZPND takse nobenemu udeležencu;
Eno sodišče: zaračuna takso le za pritožbo zoper končni sklep po tar. št. 9121, in sicer 23 EUR;
Eno sodišče: zaračuna takso le za pritožbo zoper sklep o umiku ugovora po tar. št. 9141, in sicer 14 EUR.

Odmera sodne takse za predloge za izdajo začasnih odredb v družinskih zadevah

Stranke v družinskih pravnih in nepravdnih zadevah vlagajo skupaj s tožbo ali predlogom in tudi med postopkom predloge za izdajo začasnih odredb, ki so lahko vsebinsko enaki kot tožba ali predlog. Predloge za izdajo začasnih odredb stranke v družinskih zadevah lahko vlagajo v družinskih pravnih in nepravdnih zadevah in tudi **pred začetkom postopka** (t. i. zadeve Z).

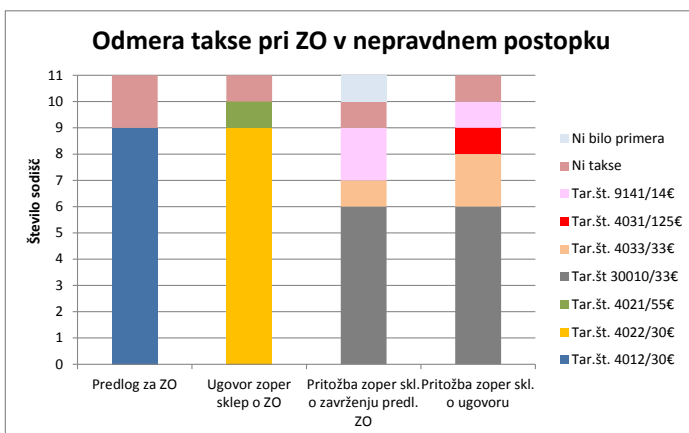
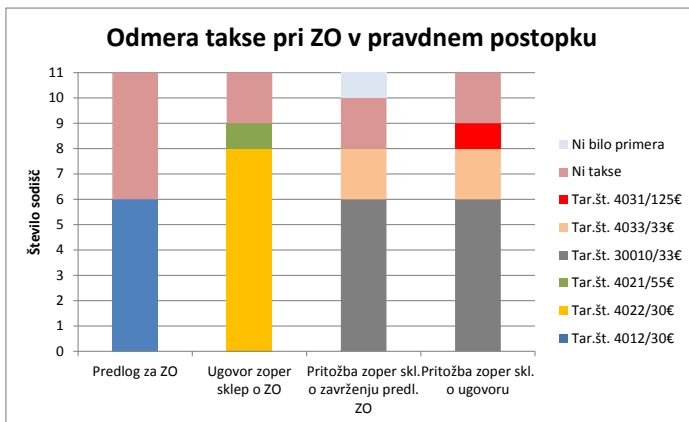
Na Oddelku za družinsko sodstvo v Ljubljani se v družinskih **pravnih** zadevah **nikoli ne terja** sodna taksa za predlog za izdajo začasnih odredb ne glede na to, ali je ta vložen skupaj s tožbo ali med postopkom. Pravna podlaga, ki se navaja za netaksiranje predlogov za izdajo začasnih odredb v družinskih pravnih zadevah, je v op. 4. d četrte točke taksne tarife – postopki po ZIZ.

Vendar pa omenjena op. 4. d *četrte točke* taksne tarife oprostitev sodne takse pri predlogih za izdajo začasnih odredb določa le za primere, ko je izdaja začasne odredbe predlagana **med postopkom** za razvezo zakonske zveze ali **med postopkom** v zvezi s preživljanjem otrok ali *če sodišče izda začasno odredbo* po uradni dolžnosti. To pa pomeni, da je na Oddelku za družinsko sodstvo v Ljubljani netaksiranje predlogov za izdajo začasnih odredb v družinskih pravnih zadevah **razširjeno** tudi na zahtevke za varstvo in vzgojo ter stike in tudi na predloge za izdajo začasnih odredb, vložene skupaj s tožbo.

Na Oddelku za družinsko sodstvo v Ljubljani pa se taksirajo predlogi za izdajo začasnih odredb, vloženi **v družinskih nepravdnih zadevah**, ne glede na to, ali so vloženi skupaj s predlogom ali med postopkom, in sicer po tar. št. 4012, taksa znaša 30,00 EUR. Pri tem je zanimivo, da se nekateri istovrstni predlogi za izdajo začasne odredbe (t. i. predlogi za začasno določitev ali spremembo stikov), ki so vloženi in obravnavani v nepravdnem postopku, taksirajo, medtem ko se, če so ti vloženi v pravdni zadevi, ne taksirajo.

Prav tako se na Oddelku za družinsko sodstvo v Ljubljani taksirajo predlogi za izdajo začasnih odredb, vloženi pred uvedbo postopka. Gre za t. i. **zadeve Z**, ki se po vložitvi tožbe nato nadaljujejo **v pravnem postopku**, v katerem pa se za predloge za izdajo začasnih odredb ne zahteva plačilo sodne takse. Pri tem pa gre lahko tudi v tem primeru vsebinsko za povsem istovrstne predloge (npr. za začasno določitev ali spremembo stikov ali začasno dodelitev otroka v varstvo in vzgojo).

*6. ANALIZA je pokazala, da sodišča tudi za predloge za izdajo začasnih odredb v družinskih zadevah sodno takso odmerjajo **zelo različno**, kar prikazujejo naslednji trije grafi, **velik** je tudi razpon v višini sodne takse (primer: od »ni takse« do »125,00 EUR« za isto pritožbo).

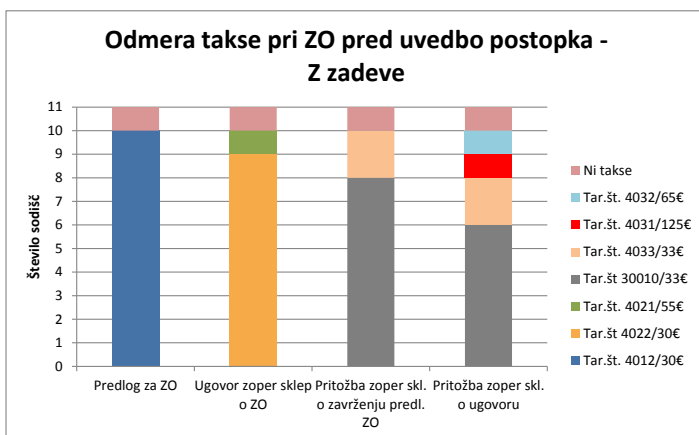
Vir: Lastnoročno narejeno na podlagi podatkov enajstih okrožnih sodišč¹⁴

Na Oddelku za družinsko sodstvo v Ljubljani se **ugovor** zoper sklep o začasni odredbi (tako v P, N in Z) taksira po tar. št. 4022, kar znaša 30,00 EUR, **pritožba** zoper sklep o začasni odredbi **in pritožba** zoper sklep o ugovoru (v P, N, Z) pa se taksirata po tar. št. 30010, kar znaša 33,00 EUR.

14 **Nekatera sodišča** ne odmerjajo takse v P in N med celotnim postopkom; **nekatera sodišča** ne odmerjajo takse v P med celotnim postopkom; **nekatera sodišča** ne odmerjajo takse za predlog v P in N; **nekatera sodišča** ne odmerjajo takse za predlog v P.

Na Oddelku za družinsko sodstvo v Ljubljani se odmeri sodna taksa tudi za vse Z-zadeve, razen za **posebne Z-zadeve – mednarodne ugrabitve otrok**, v katerih se od vlagatelja predloga sodna taksa ne terja.

7. ANALIZA je pokazala, da sodišča tudi v Z-zadevah **različno odmerjajo sodno takso, **veliki** pa so tudi razponi v višini takse.*

Vir: Lastnoročno narejeno na podlagi podatkov enajstih okrožnih sodišč

Odmera sodne takse pri združitvi družinskih zadev

Predvsem v pravnih zadevah nasprotne stranke pogosto vlagajo nasprotne tožbe. Nasprotna tožba se lahko vloži do konca glavne obravnave.

Nasprotni predlogi so možni tudi v nepravdnih zadevah, vendar pa jih je v praksi zelo malo.

V obeh primerih ni posebnosti, tožena stranka oziroma nasprotni udeleženec morata sodno takso za nasprotno tožbo oziroma nasprotni predlog plačati, saj je v pravnem postopku za nasprotno tožbo njeno plačilo procesni pogoj, medtem ko je v družinskih zadevah, ki se vodijo po pravilih nepravdnega postopka, glede tega praksa sodišč različna.

Odmera sodne takse pri razdružitvi družinskih zadev

Bolj zapleteno pa je pri razdružitvah družinskih zadev. Gre za določena pravila, ki praviloma veljajo na posameznih oddelkih in nimajo podlage v ZST-1C niti v kakšnem drugem zakonu. Zato je tudi praksa sodišč v zvezi s tem zelo različna.

V nadaljevanju predstavljam najpogostejše situacije glede razdružitve družinskih zadev in načinov postopanja sodišč, ki te zadeve rešujejo:

situacija 1:

stranka vloži zahtevek za plačilo preživnine mladoletnega otroka **skupaj** z zahtevkom za določitev stikov;

situacija 2:

stranka vloži zahtevek za plačilo preživnine mladoletnega otroka **skupaj** z zahtevkom za plačilo preživnine polnoletnega otroka;

situacija 3:

v pravdi za plačilo preživnine eden izmed otrok **med postopkom** postane **polnoleten**;

situacija 4:

stranka vloži zahtevek za izpodbijanje očetovstva **skupaj** z zahtevkom za ugotovitev očetovstva (in ne gre za skupno obravnavo na podlagi 99. člena ZZZDR);

situacija 5:

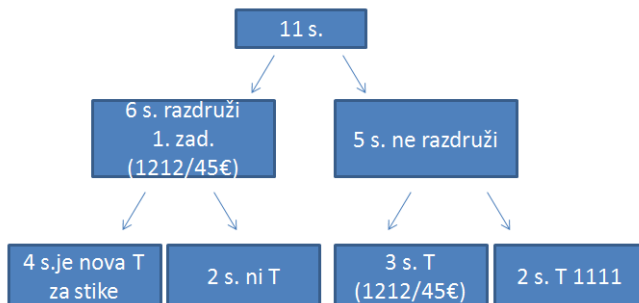
stranka vloži zahtevek za razvezo zakonske zveze z zahtevkom za varstvo, vzgojo, določitev stikov in preživnine (ali brez otrok) **skupaj** z zahtevkom za preživnino zakonca.

**8. ANALIZA je pokazala, da okrožna sodišča glede razdružitve družinskih zadev in odmere sodnih taks tudi v teh primerih postopajo zelo različno.*

Postopanje okrožnih sodišč:

situacija 1 (preživnina in stiki)

- šest sodišč zadevo razdruži, za preživnino odmerijo sodno takso po tar. št. 1212, tj. 45,00 EUR, od tega štiri sodišča po razdružitvi odmerijo novo sodno takso za stike v višini 35,00 EUR, dve sodišči po razdružitvi za stike nove sodne takse ne odmerita;
- pet sodišč zadeve ne razdruži, od tega dve sodišči odmerita le eno sodno takso za preživnino po tar. št. 1111 za redni pravdni postopek, tri sodišča odmerijo eno sodno takso za preživnino po tar. št. 1212, tj. 45,00 EUR;

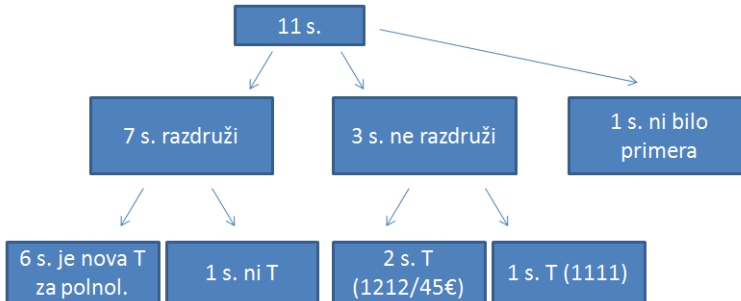

Vir: Lastnoročno narejeno na podlagi podatkov enajstih okrožnih sodišč

situacija 2 (preživnina mld. in polnoletnega otroka)

- sedem sodišč razdruži, od tega šest sodišč sodno takso odmeri za mld. otroka in po razdružitvi tudi novo sodno takso za polnoletnega otroka, eno sodišče pa odmeri le prvo sodno takso po tar. št. 1212, tj. 45,00 EUR, po razdružitvi pa sodne takse ne terja;

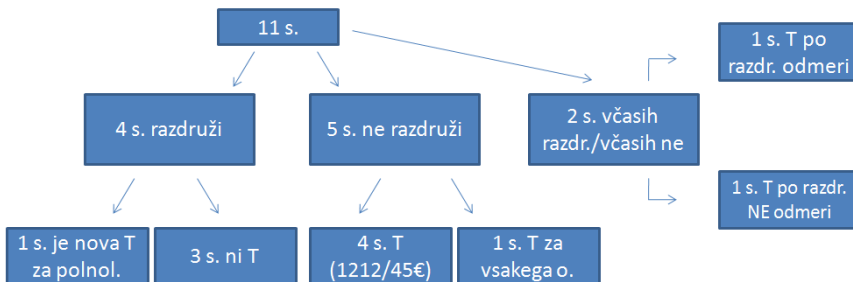
- tri sodišča zadeve ne razdružijo, od tega dve sodišči odmerita le prvo sodno takso po tar. št. 1212, tj. 45,00 EUR, eno sodišče odmeri sodno takso za vsakega otroka po tar. št. 1111;
- eno sodišče še ni imelo takega primera;

Vir: Lastnoročno narejeno na podlagi podatkov enajstih okrožnih sodišč

situacija 3 (otrok postane polnoleten med postopkom)

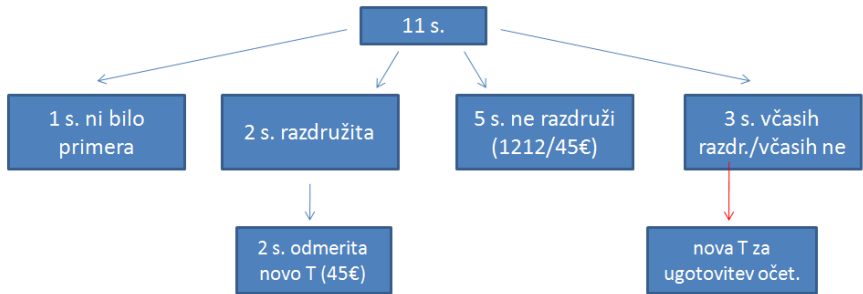
- štiri sodišča razdružijo, od tega tri sodišča v novem spisu polnoletniku nove sodne takse ne odmerijo, eno sodišče jo odmeri;
- pet sodišč ne razdružijo, od tega štiri sodišča odmerijo le sodno takso po tar. št. 1212, tj. 45,00 EUR, eno sodišče odmeri sodno takso za vsakega otroka;
- dve sodišči včasih razdružita, včasih ne razdružita, od tega eno sodišče po razdružitvi novo sodno takso odmeri, drugo pa je ne odmeri;

Vir: Lastnoročno narejeno na podlagi podatkov enajstih okrožnih sodišč

situacija 4 (izpodbijanje in ugotovitev očetovstva)

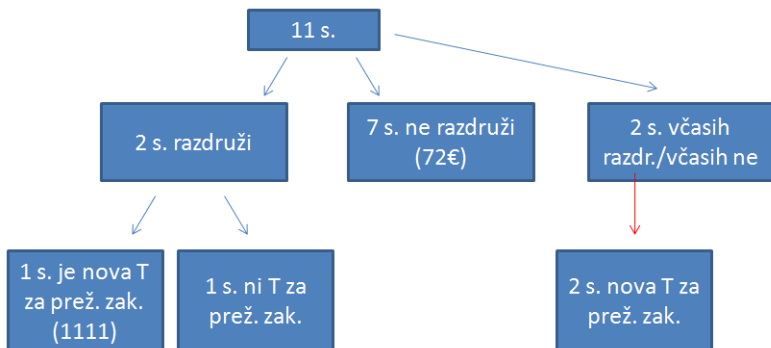
- pet sodišč zadeve ne razdružijo, odmerijo le eno sodno takso po tar. št. 1212, tj. 45,00 EUR;
- dve sodišči razdružita, po razdružitvi odmerita tudi novo sodno takso v višini 45,00 EUR;
- tri sodišča včasih razdružijo, včasih ne razdružijo, po razdružitvi odmerijo novo sodno takso za ugotovitev očetovstva;
- eno sodišče še ni imelo takega primera;

Vir: Lastnoročno narejeno na podlagi podatkov enajstih okrožnih sodišč

situacija 5 (razveza z otroki ali brez, skupaj s preživnino zakonca)

- sedem sodišč zadeve ne razdružijo, odmerijo le eno sodno takso v višini 72,00 EUR;
- dve sodišči zadevo razdružita, od tega eno sodišče po razdružitvi odmeri sodno takso tudi za preživnino zakonca po tar. št. 1111, drugo sodišče pa sodne takse v novem spisu za preživnino zakonca ne odmeri;
- dve sodišči včasih razdružita, včasih ne razdružita, če pa razdružita, potem odmerita novo sodno takso tudi za preživnino zakonca.

Vir: Lastnoročno narejeno na podlagi podatkov enajstih okrožnih sodišč

4.2 Druga faza

Odločanje o predlogih strank za:

- taksno oprostitev;
- obročno plačilo sodne takse;
- odlog plačila sodne takse;
- izdajo odločbe o sodni taksi.

Druga faza odločanja o sodni taksi je prenesena na strokovne sodelavce in sodniške pomočnike glede na organizacijo sodišča in posameznega oddelka, kjer se vodijo družinske zadeve, in dejansko razpoložljivih človeških virov. Postopki, v

katerih se obravnavajo družinske Z-zadeve in predlogi za izdajo začasnih odredb ter postopki, ki se vodijo zaradi izreka ukrepov na podlagi ZPND, glede odmere sodne takse nasprotnemu udeležencu morajo potekati še posebej hitro, zato je nujno, da se hitro odloči tudi o taksnih oprostitev in drugih predlogih strank. Od navedenih predlogov strank, povezanih s plačilom sodne takse, sodišča prejmejo največ predlogov za taksno oprostitev. Na Oddelku za družinsko sodstvo v Ljubljani ne vodijo podatkov o tem, v koliko zadevah je bila vložena prošnja za oprostitev plačila sodne takse, odlog plačila ali obročnega plačila sodne takse. Po oceni vpisničark na tem oddelku so taksne oprostitve v družinskih zadevah predlagane v najmanj 25 % (na ODS Lj. je bilo v letu 2017 vloženi okoli 620 predlogov za taksno oprostitev).

Višina sodnih taks v družinskih postopkih je **nizka** in znaša največ 72,00 EUR za razvezo zakonske zveze. Ta znesek presežejo le še nekateri preživninski zahtevki. Zaradi nizkih taks tudi delež prošelj za njihovo oprostitev **ni visok** (približno 25 %). Na Oddelku za družinsko sodstvo v Ljubljani ne vodijo podatkov o tem, v kolikšnem deležu so stranke uspešne pri svojih predlogih za taksno oprostitev. Ocena strokovnih sodelavcev je, da je ta delež **zelo visok** in da je v družinskih zadevah večina prosilcev upravičena do taksne oprostitve. Za oprostitev plačila sodne takse se od 1. junija 2018 dalje na družinskega člana upošteva dvakratnik zneska 385,05 EUR (770,10 EUR), zato je velika večina prosilcev v družinskih postopkih oproščena plačila sodnih taks. Štiričlanska družina mora imeti vsaj 3.080,00 EUR mesečnega dohodka, da ni upravičena do oprostitve. V družinskih postopkih pa večina prosilcev ne dosega tako visokega dohodka, zato je veliki večini njihovih prošelj ugodeno.

Na vseh sodiščih strokovnim sodelavcem in sodniškim pomočnikom, ki v družinskih zadevah odločajo o taksnih oprostitev, **to opravilo vzame zelo veliko časa**. Odločanje o taksni oprostivi včasih traja tudi dva meseca ali celo tri mesece, kar se v družinskih zadevah ne bi smelo dogajati.

Primer: tožnik ob vložitvi tožbe ne plača sodne takse, sodišče mu pošlje TN (15 dni), vendar je v tem roku ne plača, ampak vloži prošnjo za oprostitev (brez ustrezne dokumentacije). Nato sodišče izda pozivni sklep za predložitev podatkov in soglasja, pri čemer sodišče tudi samo pridobiva podatke o premoženjskem stanju prosilcev in njihovih družinskih članov iz uradnih evidenc (15 dni), saj se pogosto zgodi, da prosilec vseh podatkov ne sporoči, zato sodišče pošlje nov poziv. Strokovni sodelavci veliko časa izgubijo tudi s pridobivanjem podatkov iz uradnih evidenc.

9. ANALIZA je pokazala, da strokovni sodelavci in sodniški pomočniki glede pridobivanja podatkov o premoženjskem stanju prosilcev in njihovih družinskih članov na vseh enajstih okrožnih sodiščih še vedno **nimajo enake možnosti dostopa po elektronski poti do podatkov iz uradnih evidenc.*

Vsa okrožna sodišča imajo vpogled v register transakcijskih računov, centralni register prebivalstva RS, KDD, ZZZS, FURS in Erisk. Približno polovica okrožnih sodišč še nima dostopa do evidenc Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti (redna in izredna denarna socialna pomoč, otroški dodatek,

subvencije), evidenc ZPIZ, (evidenca brezposelnih oseb, denarno nadomestilo, denarna pomoč) in vpogleda vanje, prav tako nimajo razširjenega vpogleda v Ajpes, GURS in ZK po osebnih imenih.

5. PREDLOGI ZA IZBOLJŠAVE

Treba bi bilo poenotiti prakso glede odmere sodne takse v vseh družinskih zadevah in pri tem upoštevati, da se v prvi polovici leta 2019 začne uporabljati nova družinska zakonodaja, in sicer novi Družinski zakonik in novela Zakona o nepravdnem postopku. Smiselna je ustanovitev posebne **delovne skupine**, ki bi imela za nalogo poenotenje prakse glede odmere plačila sodnih taks ne le v družinskih postopkih, ampak tudi v drugih sodnih postopkih. Treba bi bilo sprejeti smernice glede plačila sodne takse kot procesnega pogoja za izvedbo postopka in posamezna dejanja sodišča.

Na ravni vseh sodišč bi bilo treba **uvesti enotne obrazce** taksnih sklepov, s katerimi se odloča o predlogih strank (za taksne oprostitev, odlog in obročno plačilo takse), npr. za dopolnilni sklep, s katerim sodišče prosilca za taksno oprostitev, odlog ali obročno plačilo takse pozove k predložitvi potrebne dokumentacije in njegovega soglasja, za ponovni sklep v primeru, ko prosilec ni predložil vse potrebne dokumentacije, za sklep, s katerim sodišče zavrže predlog za taksno oprostitev, ker ni danega soglasja po tretjem odstavku 12. člena ZST, za sklep, s katerim se prosilec oprosti plačila sodne takse (v obrazložitev se vpiše ugotovljeno premoženjsko stanje in navedejo dokazila), za sklep, s katerim se zavrne predlog za taksno oprostitev (v obrazložitvi se navedejo ugotovljeno premoženjsko stanje, pridobljena dokazila in razlogi za zavrnitev predloga). Podobni obrazci sklepov se uvedejo tudi pri odlogu in obročnem plačilu sodne takse.

Za postopke, ki se vodijo na podlagi Zakona o preprečevanju nasilja v družini in predlogov za izdajo začasnih odredb, bi bilo treba v obrazcih za taksni nalog **spremeniti roke** s petnajst dni na osem dni. Opraviti bi bilo treba pregled taksnih nalogov tudi v drugih sodnih postopkih in odpraviti morebiti ugotovljene nepravilnosti. Vsem sodiščem bi bilo treba omogočiti enake možnosti za pridobivanje podatkov o premoženjskem stanju prosilcev in njihovih družinskih članov po elektronski poti **iz vseh možnih evidenc**, kot ima to že zdaj urejeno Služba za brezplačno pravno pomoč na Okrožnem sodišču v Ljubljani.

Po vseh navedenih predlogih, bi bile stranke, ki so v času podanega predloga za taksno oprostitev upravičene do izredne denarne socialne pomoči (ne le redne) ali če jim je bila v tem času izdana izredna odločba o brezplačni pravni pomoči (ne redna), **samodejno** oproščene plačila sodne takse. To je utemeljeno s tem, da že za pridobitev izredne denarne socialne pomoči in izredne odločbe o brezplačni pravni pomoči obstajajo dovolj tehtni razlogi (ugotovljeno premoženjsko stanje prosilca in njegovih družinskih članov), da se lahko samodejno ugodi tudi prošnji za taksno oprostitev.

Treba bi bilo **poenotiti prakso** pri odločanju sodišč v družinskih zadevah o taksni oprostitvi v primeru vloženega zahtevka za plačilo preživnine otroka. Pri

preživninskih zahtevkih je stranka postopka vedno otrok. Nekatera sodišča upoštevajo pri polnoletniku le njegovo premoženjsko stanje, nekatera pa tudi premoženjsko stanje starša, s katerim ta živi. Praksa je neenotna tudi v primerih skupnega starševstva, ko se otrok šola v tujini ali je v zavodu.

Za prosilce, ki so v času vložitve prošnje za taksno oprostitev **na prestajanju zaporne kazni**, bi bilo treba poenostaviti postopek, saj ti v večini primerov v obdobju prestajanja kazni in hkratnega poteka sodnega postopka nimajo nobenih dohodkov (razen izredno nizkih prejemkov za opravljanje občasnega dela v zaporu), največkrat pa so tudi brez kakršnega koli premoženja. Zaporniki v družinskih zadevah so večinoma oproščeni plačila sodnih taks.

Poleg odmere sodne takse in odločanja o taksnih predlogih strank je dodatna obremenitev delovnega osebja v družinskih postopkih **vračilo sodne takse**. V družinskih zadevah je sklenjenih veliko število sodnih poravnav, tako v sporazumnih kakor tudi spornih zadevah, vodenih glede varstva, vzgoje, preživitve in stikov. V vseh teh primerih je treba del sodne takse strankam vrniti. Zato obstaja ideja o ustanovitvi samostojnih **služb za sodne takse** v okviru sodišč za vse oddelke. Z ustanovitvijo omenjenih služb bi delovno osebje na posameznih oddelkih razbremenili vseh poslov, povezanih s plačilom sodnih taks, dosegli večje poenotenje odmere sodnih taks in odločanja o taksnih predlogih strank, večjo preglednost, lažje pa bi potekalo tudi medsebojno usklajevanje plačila sodnih taks v primeru spremembe zakonodaje na posameznem področju.

SEZNAM LITERATURE IN DRUGIH VIROV:

- Pernek, Franc in drugi. Finančno pravo in javne finance. Posebni del. Univerza v Mariboru.
- Pravna fakulteta, Maribor 1999, str. 269.
- Starman Kališ, Heidi. Sodne takse v civilnih zadevah in varstvo človekovih pravic. Univerza v Ljubljani, Pravna fakulteta, Ljubljana 2016, str. 13–21.

Pravni viri:

- Ustava Republike Slovenije, Uradni list RS, št. 33/91-I s spremembami in dopolnitvami.
- Zakon o izvršbi in zavarovanju (ZIZ), Uradni list RS, št. 3/07-UPB4 s spremembami in dopolnitvami.
- Zakon o nepravdnem postopku (ZNP), Uradni list SRS, št. 30/86 s popravki.
- Zakon o pravnem postopku (ZPP), Uradni list RS, št. 26/99 s spremembami in dopolnitvami, (ZPP- E), Uradni list RS, št. 10/17 z dne 17. 2. 2017.
- Zakon o sodnih taksah (ZST), Uradni list RS, št. 37/08 s spremembami in dopolnitvami.

- (ZST-1C), Uradni list RS, št. 30/16 z dne 29. 3. 2016.
- Zakon o zemljiški knjigi (ZZK-1), Uradni list RS, št. 58/03 s spremembami in dopolnitvami.
- Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR-UPB), Uradni list RS, št. 69/04.

Sodna praksa:

- Sklep Višjega sodišča v Ljubljani, opr. št. IV Cp 592/2018 z dne 13. 3. 2018.
- Sklep Ustavnega sodišča, št. U-I-46/15-15 z dne 25. 4. 2018.

PROBLEMATIKA ODMERE SODNIH TAKS V CIVILNIH ZADEVAH

Gregor Špajzer
višji sodnik
Okrajno sodišče v Trbovljah

S sodnimi taksami se sodniki redkeje srečujemo, običajno takrat, ko pride do sporne situacije: ko stranka meni, da je bila taksa napačno obračunana, ko stranka zatrjuje, da je sodno takso, katere plačilo se zahteva, že poravnala ipd. Sodno osebje, tj. sodniški pomočniki in strokovni sodelavci, pa se s problematiko sodnih taks srečujejo vsakodnevno, pri tem pa vsakodnevno naletijo tudi na različne probleme in dileme. Še redkeje kot prvostopenjski sodniki se s problemom sodnih taks srečujejo višji in vrhovni sodniki. Prav tu je treba iskati odgovor na vprašanje, zakaj ostaja toliko odprtih vprašanj, hkrati pa tudi neenotna praksa.

Vid Pavlica in Nataša Strnad sta na izvršilni šoli VI/2013 predavala o sodnih taksah in med drugim pojasnila tudi namen sodnih taks, ki je v tem, da je za delovanje pravosodja treba zagotoviti zadostna finančna sredstva, del teh sredstev pa se zagotovi s sodnimi taksami. Pri tem ne gre za to, da bi se v vsakem posameznem postopku s sodnimi taksami pokrili vsi stroški, ki v tem postopku nastanejo, temveč za pavšalno določitev taks glede na presojo zakonodajalca, kako zahtevna je določena vrsta sodnega postopka¹. Sodne takse se stekajo v proračun države, zaradi česa je pri odločanju o sodnih taksah na eni strani treba upoštevati državni fiskalni interes, na drugi strani pa pravice udeležencev sodnih postopkov. Odločanje o sodnih taksah tako ne more biti ni neka nepomembna in nepotrebna dejavnost sodišča, ampak je treba pri odločanju o sodnih taksah ravnati z vso potrebno skrbnostjo in preudarnostjo. Hkrati pa je potrebno dobro strokovno poznavanje tako normativne ureditve kakor tudi sodne prakse. Naj bo moj prispevek kamenček v tem mozaiku.

Naj na začetku opozorim, da je treba pri odločanju o predlogu taksnega zavezanca za oprostitve plačila sodnih taks upoštevati, da namen postopka oprostitve sodnih taks ni ugotoviti povsem natančno vrednost premoženja taksnega zavezanca, ampak ugotoviti, ali bi bila s plačilom sodne takse **občutno zmanjšana sredstva**, s katerimi se preživlja stranka ali se preživljajo osebe, ki se za namen ugotavljanja materialnega položaja pri uveljavljanju pravic iz javnih sredstev poleg vlagatelja upoštevajo po zakonu, ki ureja uveljavljanje pravic iz javnih sredstev (družinski člani)². Že pojem »občutno zmanjšanje« je zelo ohlapen in pomeni, da ne gre za natančno ugotavljanje, ampak se občutnost zmanjšanja sredstev ugotavlja

1 PAVLICA, Vid in STRNAD, Nataša, *Spremembe sodnih taks in načela ter razlaga ZST-1B v postopkih izvršbe in zavarovanja*, Pravosodni bilten 1/2014, str. 303; glej tudi Odločba US RS U-I-112/98 z dne 17. 6. 1998.

2 Prvi odstavek 11. člena Zakona o sodnih taksah (Uradni list RS, št. 37/08, s poznejšimi dopolnitvami in spremembami – ZST-1).

od primera do primera ob upoštevanju vseh okoliščin in posebnosti posamezne zadeve in premoženjskega položaja taksnega zavezanca. To pomeni, da občutnega zmanjšanja ni mogoče ugotoviti povsem matematično. Zakonska dikcija namreč pri odločanju o oprostitvi sodne takse dopušča veliko ustvarjalnosti. Postopek odločanja o oprostitvi sodne takse mora biti hiter in čim enostavnejši. Ne smemo dopustiti, da bi se iz postopka, ki največkrat pomeni samo uvod v nek drug, vsebinski sodni postopek, naredimo »pravdo«, ki bo bolj zapletena od poznejšega sodnega postopka.

1. SODNA TAKSA KOT PROCESNA PREDPOSTAVKA

8. člen ZST-1 določa, da je plačilo sodne takse procesna predpostavka za izvedbo postopka ali opravo dejanja sodišča, če to določa ustrezen procesni zakon.

105. a člen ZPP kot procesno predpostavko določa plačilo sodne takse za vložitev tožbe, nasprotno tožbe, predloga za sporazumno razvezo, tožbe, ki vsebuje predlog za izdajo plačilnega naloga, predloga za obnovo postopka, predloga za zavarovanje dokazov pred začetkom pravnega postopka, predloga za poskus poravnave, vloge, ki vsebuje napoved pritožbe, pritožbe, predloga za dopustitev revizije in revizije. Ker vsi (civilni) procesni zakoni vsebujejo določbo o smiselni uporabi določb ZPP, se 105. a člen ZPP uporablja tudi v vseh drugih civilnih postopkih, če procesni predpis matičnega področja ne določa česa drugega³. Veljavni ZIZ v 29. b členu posebej določa vloge, za vložitev katerih je procesna predpostavka plačilo sodne takse, in sicer gre za vložitev predloga za izvršbo, ugovora in pritožbe.

Ker je plačilo sodne takse procesna predpostavka za pravdni (oziroma pritožbeni, revizijski) postopek, se šele po njenem plačilu preverja popolnost tožbe oziroma druge ustrezne vloge. Posledica neplačila sodne takse je namreč, da se vloga šteje za umaknjeno, posledica neodpravljene formalne pomanjkljivosti vloge pa je njeno zavrženje. Če se vloga šteje za umaknjeno, ZST-1 določa, da zanjo vlagatelj plača ustrezni delež sodne takse, ki je sicer predvidena za vlogo.⁴ Če je tožba, za katero je bila sicer sodna taksa plačana, zavržena, pa takšnih »odpustkov« sodne takse zakon ni predvidel.⁵ Tudi če se hkrati pošlje stranki plačilni nalog za plačilo sodne takse in poziv za formalno dopolnitev tožbe,⁶ je za nadaljevanje pravnega postopka najprej treba ugotoviti, ali je plačana sodna taksa (seveda znižana za znesek, ki je bil plačan že ob vložitvi predloga za izvršbo).⁷ Če tožeča stranka ne plača niti sodne takse niti ne dopolni tožbe, se šteje, da je tožba umaknjena in se ne zavrže, ampak se izda sklep, s katerim se postopek ustavi zaradi umika tožbe. V sodni praksi je mogoče najti celo stališče, da v primeru, če tožeča stranka ni

3 UDE, Lojze in drugi, *Pravdni postopek, Zakon s komentarjem*, Ljubljana, Uradni list RS in GV Založba, 2010, 4. knjiga, str. 76

4 Npr. v primeru, da se zaradi neplačila sodne takse šteje, da je umaknjena tožba, mora tožeča stranka plačati eno tretjino siceršnje sodne takse, v primeru, da se zaradi neplačila sodne takse šteje, da je umaknjena pritožba, pa mora pritožnik plačati eno polovico siceršnje sodne takse.

5 VSL sklep I Cpg 1855/2014 z dne 25. 11. 2014.

6 Gre za primere pravnih postopkov na podlagi verodostojne listine.

7 VSL sklep I Cp 250/2015 z dne 19. 3. 2015.

bila pozvana k plačilu sodne takse, ta stranka ne more biti v slabšem položaju, kot bi bila, če bi bila pozvana k plačilu sodne takse in takse ne bi plačala. Zakon stranki namreč omogoča, da z neplačilom sodne takse pride do znižanja taksne obveznosti (glej opombo 6). Če sodišče tožeče stranke ni pozvalo k plačilu sodne takse in je bila njena tožba zavržena iz drugih razlogov, je stranka upravičena do enakega znižanja taksne obveznosti kot v primeru domneve umika tožbe iz 105. a člena ZPP.⁸

V sodni praksi je nekaj odločb, ki se v situaciji domneve umika iz 105. a člena ZPP ukvarjajo z vprašanjem, ali je v tem primeru potrebno soglasje tožene stranke za umik tožbe. Gre za pritožbe toženih strank, ki menijo, da so se z vložitvijo ugovora zoper sklep o izvršbi na podlagi verodostojne listine že spustile v spor in bi bilo zato za sklep o umiku tožbe potrebno tudi njihovo soglasje. Ker je presumpcija umika tožbe kot posledica neplačila sodne takse za tožbo določena z zakonom, je povsem brezpredmetno, ali se tožena stranka s takšnim umikom strinja ali ne. Stranke glede tega nimajo nobenih (dispozitivnih) upravičenj.⁹

Kaj pa če sodišče ob prehodnem preizkusu tožbe spregleda, da sodna taksa ni plačana in to ugotovi pozneje, ko pravda že teče? Izdaja sklepa o domnevi umika tožbe je časovno omejena v okviru predhodnega preizkusa in pri tem ne gre za sklep, ki bi ga bilo mogoče izdati šele v poznejši fazi postopka.¹⁰ V opisanem primeru se pravda nadaljuje, neplačana sodna taksa pa se prisilno izterja.¹¹

2. DELNO (NE)PLAČILO SODNE TAKSE

Zgodi se, da taksni zavezanec takso plača samo delno. Oglejmo si nekaj takih primerov: (1) tožnik plača ob vložitvi tožbe od sodne takse 100 EUR samo 25 EUR, razlike pa ne plača tudi po pozivu sodišča; (2) tožnik plača sodno takso za predlog za izvršbo, pozneje v pravdi zaradi ugovora dolžnika, pa na poziv sodišča sodne takse za tožbo ne doplača; (3) tožnik po pozivu sodišča za plačilo sodne takse za tožbo 100 EUR plača 98 EUR, ne plača pa zneska 2 EUR; (4) tožnik zaprosi za obročno plačilo sodne takse, sodišče njegovemu predlogu ugodí in mu dovoli plačilo sodne takse v npr. štirih obrokih, on pa potem plača samo prvi obrok. Čeprav je v vseh štirih primerih posledica podobna, tj. da sodna taksa ni v celoti plačana, pa opisane situacije zahtevajo različno postopanje sodišča.

V primeru, ko sodišče taksnemu zavezancu dovoli obročno plačilo sodne takse, plačilo posameznega obroka takse ni procesna predpostavka. Obročno plačilo sodne takse je namreč ena od oblik taksne oprostitve, zato sankcija fikcije umika tožbe (pritožbe, revizije, predloga za izvršbo oziroma ugovora) ne more nastopiti, če niso plačani posamezni obroki sodne takse.¹² Postopek se kljub morebitnemu

8 VSL sklep I Cpg 1618/2015 z dne 2. 12. 2015.

9 VSL sklep I Cp 2184/2015 z dne 7. 10. 2015.

10 VS RS sklep II Ips 288/2013, z dne 21. 5. 2015.

11 UDE, Lojze in drugi, *Pravdni postopek, Zakon s komentarjem*, Ljubljana, Uradni list RS in GV Založba, 2005, 1. knjiga, str. 432.

12 VSL sklep I Cp 562/2017 z dne 9. 3. 2017, VSL sklep II Cpg 1592/2015 z dne 25. 11. 2015, VSL II Cp 44/2012 z dne 30. 8. 2012.

neplačilu obrokov sodne takse nemoteno izvede, neplačani del sodne takse pa mora sodišče prisilno izterjati.¹³

Povsem drugačna je situacija, kadar taksni zavezanec ne vloži predloga za oprostitev oziroma obročno plačilo sodne takse, vendar po svoji lastni odločitvi plača samo del sodne takse. Če sodna taksa ni v celoti poravnana do izteka roka, določenega v plačilnem nalogu za plačilo sodne takse, v takem primeru pride do presumpcije umika tožbe. Kot že pojasnjeno v uvodu, je pri odločanju o sodnih taksah zelo pomemben fiskalni interes države, ki ga v ZST-1 omilijo določbe, ki določajo pogoje za oprostitev ali obročno plačilo oziroma odlog plačila sodne takse, kar vse je odraz načela socialne države. Če taksni zavezanec ne opozori sodišča na obstoj okoliščin, ki mu preprečujejo enkratno in takojšnje plačilo sodne takse, prevlada fiskalni interes države, ki zahteva takojšnje in celotno plačilo sodne takse. Če je sodna taksa plačana le delno, procesna predpostavka za meritorno odločanje sodišča ni izpolnjena¹⁴. Enaka je posledica, če tožeča stranka v primeru, ko se zaradi ugovora dolžnika izvršba na podlagi verodostojne listine nadaljuje v pravdi, pa tožeča stranka plača samo sodno takso za predlog za izvršbo, ne doplača pa razlike do celotnega zneska sodne takse za tožbo.

V zadevi Cst 603/2016 je Višje sodišče v Ljubljani 4. 10. 2016 obravnavalo naslednji primer: taksni zavezanec je plačal namesto 20,50 EUR sodno takso za pritožbo samo v znesku 20,00 EUR. Sodišče je pritožnika z dopisom obvestilo, da sodne takse ni poravnal v pravilnem znesku, taksni zavezanec pa je sodišče čez nekaj dni obvestil, da je pri nakazilu prišlo do nenamerne pisne napake in prosil za navodilo, kako naj poravna pomotoma premalo plačani znesek 0,50 EUR. Sodišče je ocenilo, da določba 105. a člena ZPP ne pomeni posega v pravico strank do pravnega sredstva iz 25. člena ustave; toda na tako stroge posledice – tudi v primeru, ko je zaradi pomote pri vnosu zneska nakazila sodna taksa premalo plačana v tako minimalnem znesku, kot je to v konkretnem primeru – bi morala biti stranka po mnenju sodišča izrecno opozorjena. V konkretnem primeru je bil taksni zavezanec samo na splošno opozorjen na posledice neplačane sodne takse, kar po presoji sodišča glede na okoliščine konkretnega primera ni zadoščalo za tako strogo sankcijo, zaradi katere je bila taksnemu zavezancu odvzeta pravica do pritožbe in pravnega varstva. Ob upoštevanju ustavnih pravic in zagotavljanju fiskalne discipline je sodišče v tem primeru ugotovilo, da je bila stranki z umikom pritožbe kršena pomembnejša pravica od fiskalnega interesa države. Na eni strani gre v tem primeru za minimalno odstopanje plačane sodne takse od tiste, ki jo je sodišče zahtevalo s plačilnim nalogom, na drugi strani pa gre za očitno pomoto pri nakazilu, ki jo je taksni zavezanec tudi takoj priznal in nanjo opozoril sodišče ter celo prosil za navodilo, kako naj poravna preostanek sodne takse. Da je prišlo do pomote pri nakazilu, je bilo namreč ugotovljeno šele po izteku roka za plačilo sodne takse. Tak primer ponovno kaže, da odločanje o sodnih taksah ne sme biti le birokratski avtomatizem, ampak gre tudi za odločanje o ustavnih pravicah strank, zaradi česar je včasih treba tudi presoditi pomen in težo posamezne pravice oziroma interesa ter na ta način priti do ustrezne odločitve.

13 UDE, Lojze in drugi, *Pravdni postopek, Zakon s komentarjem*, Ljubljana, Uradni list RS in GV Založba, 2010, 4. knjiga, str. 80.

14 VSL sklep I Cpg 1267/2016 z dne 21. 11. 2016.

Opozoriti velja še na določbo petega odstavka 13. člena ZST-1, ki velja od 10. 11. 2016. Če stranka, ki ji je bilo odobreno obročno plačilo takse, zamudi s plačilom posameznega obroka, z dnem zamude zapadejo v plačilo tudi neplačani obroki, na kar mora sodišče stranko opozoriti (v obrazložitvi sklepa!). Hkrati pa to pomeni, da se lahko v primeru neplačila enega od obrokov takoj izterja celotni preostali znesek sodne takse, ne da bi čakali zapadlost vsakega posameznega obroka!

3. NARAVA ROKA ZA PLAČILO SODNE TAKSE

Rok za plačilo sodne takse je zakonski rok, saj ga določa prvi odstavek 34. člena ZST-1, zakonski roki pa niso podaljšljivi (prim. drugi odstavek 110. člena ZPP). Z iztekom roka za plačilo sodne takse taksni zavezanec ne more več veljavno plačati sodne takse in z njenim morebitnim plačilom ne more preprečiti nastopa zakonske posledice (presumpcije umika vloge, kadar je plačilo takse procesna predpostavka).

Če sta starejša sodna praksa in teorija zastopali stališče, da je rok za plačilo sodne takse materialni rok, pa novejša sodna praksa sprejema stališče, da gre za procesni rok.¹⁵ Takšna opredelitev ima seveda tudi povsem praktične posledice: nastop sodnih počitnic prekine tek roka za plačilo sodne takse, ki je procesna predpostavka.¹⁶ Seveda pa v nujnih zadevah, ki jih sodišče obravnava tudi v času sodnih počitnic, glede na naravo zadeve začetek sodnih počitnic ne prekine teka roka za plačilo sodne takse. Če je zadnji dan roka za plačilo sodne takse sobota ali nedelja, se na ta dan rok za plačilo sodne takse ne more izteči. Četrty odstavek 111. člena ZPP namreč določa, da če je zadnji dan roka sobota, nedelja, praznik ali drug dela prost dan, ki ga določa zakon o praznikih, se rok izteče s pretekom prvega prihodnjega delavnika. Torej je v takem primeru taksa pravočasno plačana tudi v ponedeljek.

4. KDAJ JE SODNA TAKSA PLAČANA?

Nobениh težav nimamo, kadar seveda taksni zavezanec po prejemu naloga za plačilo sodne takse v roku in na pravi račun ter sklic nakaže natančni znesek sodne takse. Vendar pa ni vedno tako. Pri nakazilu lahko pride do očitne pomote pri zapisu zneska nakazila, številke računa ali številke sklica. Prav tako se lahko zgodi, da sodno takso nakaže na sicer pravi račun in sklic nekdo tretji, in ne taksni zavezanec.

Če gre za očitno pomoto, se za ustrezni način izpolnitve te strankine obveznosti šteje tudi pravočasno plačilo sodne takse na prehodni podračun nepristojnega sodišča, pri čemer je bilo sodišče o tem seznanjeno pred izdajo izpodbijanega sklepa.¹⁷ Ali je v konkretnem primeru šlo za pomoto ali ne, je dejansko vprašanje, vendar se zdi neverjetno, da bi nekdo zavestno nakazal sodno takso na napačen

15 VSL sklep II Cpg 829/2016 z dne 23. 8. 2016.

16 VSL sodba in sklep II Cpg 1878/2014 z dne 17. 8. 2015.

17 VSL sklep I Cpg 1671/2015 z dne 12. 4. 2016, podobno VS RS sklep II Ips 84/2010 z dne 13. 5. 2010.

račun in torej pri takšnem nakazilu ne bi šlo za očitno pomoto. Pomembno pa je, da taksni zavezanec, še preden sodišče izda sklep, s katerim ugotovi, da je vloga stranke umaknjena, o pomotnem nakazilu sodne takse na prehodni račun nepristojnega sodišča o tej pomoti seznaniti sodišče. Tudi v primeru napačnega sklica lahko taksni zavezanec s potrdilom o plačilu sodne takse dokazuje, da je bila ta pravočasno plačana: npr. razvidno je ime taksnega zavezanca, znesek nakazila ustreza višini sodne takse, mogoče je na potrdilu o plačilu tudi opravilna številka zadeve, v kateri je nakazana sodna taksa. Če iz datuma plačilnega naloga izhaja, da je bila sodna taksa plačana pred iztekom roka, ki izhaja iz plačilnega naloga za plačilo sodne takse, se sodna taksa kljub pomanjkljivemu sklicu šteje za plačano.¹⁸

Prvi odstavek 6. b člen ZST-1 določa, da se šteje, da je sodna taksa plačana v roku, določenem v plačilnem nalogu, če je denarno nakazilo prejeto v dobro prehodnega podračuna sodišča v treh delovnih dneh po izteku tega roka, vendar pa je pri tem pomembno, da je taksni zavezanec ponudniku plačilnih storitev dal nalog za plačilo pravočasno, kar pomeni v roku za plačilo, ki je določen v plačilnem nalogu. Vrhovno sodišče RS (v nadaljevanju: VS RS) je obravnavalo tak primer v zadevi III DoR 163/2015: VS RS je s plačilnim nalogom z dne 11. 12. 2015 k plačilu sodne takse pozvalo tožnico, ki je plačilni nalog prejela 14. 12. 2015. Rok za plačilo sodne takse se je iztekel 29. 12. 2015, znesek sodne takse pa je prišel na prehodni podračun sodišča 4. 1. 2016. VS RS je pozvalo tožnico, da predloži dokaz, kdaj je podala nalog za plačilo sodne takse. Če bi se izkazalo, da je nalog podala 29. 12. 2015, bi bilo plačilo ob upoštevanju prvega odstavka 6. b člena ZST-1 pravočasno, ker pa se je izkazalo, da je podala nalog za plačilo sodne takse šele 4. 1. 2016, je bila sodna taksa plačana prepozno.¹⁹

5. OBRAVNAVANJE PREDLOGA ZA OPROSTITEV PLAČILA SODNE TAKSE

Predlog za oprostitev plačila sodne takse vsebuje tudi predlog za njen odlog ali obročno plačilo. Sodišče mora zato pri odločanju o predlogu za oprostitev plačila sodne takse in če oceni, da niso izpolnjeni pogoji za oprostitev plačila sodne takse, preveriti tudi, ali so izpolnjeni pogoji za njen odlog oziroma obročno plačilo. Če sodišče zavrne predlog stranke za oprostitev sodne takse, zato ni več mogoče vložiti novega predloga za obročno plačilo ali odlog plačila sodne takse, saj je bilo tudi o tem že odločeno s prvotnim sklepom sodišča. Ko je pravomočno odločeno o predlogu za oprostitev plačila sodne takse, stranka takega predloga ne more več uspešno vložiti in ga sodišče zavrže, razen v primeru, če stranka izkaže, da so se okoliščine od vložitve prvega predloga do vložitve novega spremenile.²⁰

Če je predlog za oprostitev plačila sodne takse pravomočno zavrnjen, teče rok za plačilo sodne takse od pravomočnosti prvostopenjskega sklepa oziroma vročitve odločitve sodišča druge stopnje o ugovoru.²¹ Ob vročanju sklepa o predlogu za

¹⁸ VS RS sklep I Up 147/2016 z dne 8. 6. 2016.

¹⁹ VS RS DoR 163/2015 z dne 10. 2. 2016.

²⁰ VSL sklep I Cp 654/2016 z dne 10. 3. 2016.

²¹ VSL sklep II Cpg 993/2015 z dne 15. 7. 2015.

oprostitev plačila sodne takse mora sodišče stranko seznaniti z novim tekom roka za plačilo sodne takse, pri čemer pa ni treba znova pošiljati plačilnega naloga, temveč zadošča dopis, v katerem je stranka opozorjena na začetek novega teka roka za plačilo sodne takse.²² Sodišče zato ne more ugotoviti, da je pritožba umaknjena, še preden je zavezanca za plačilo sodne takse seznanilo, da njegov ugovor zoper plačilni nalog za plačilo te sodne takse ni utemeljen.²³ Zavezanec ima namreč še vedno možnost plačati sodno takso, saj rok, kakor rečeno, teče od pravnomočnosti prvostopenjskega sklepa oziroma vročitve odločitve sodišča druge stopnje o ugovoru. V zbirki sodnih odločb je mogoče naleteti tudi na stališča, da taksnega zavezanca ob vročitvi sklepa o predlogu za oprostitev plačila sodnih taks ni treba znova opozarjati na 15-dnevni rok za plačilo sodne takse,²⁴ vendar menim, da je takšno obvestilo povsem primerno glede na posledice za taksnega zavezanca zaradi neplačila. Pomembno pa je, da mora taksni zavezanec v takšnem primeru takso plačati na podlagi plačilnega naloga, ki ga je že prejel in na podlagi katerega je vložil predlog za oprostitev plačila sodne takse. Plačilni nalog za plačilo sodne takse se torej ne izda znova!

Kako postopati v primeru, ko je stranka, ki predlaga taksno oprostitev, lastnik nepremičnine? Kako ugotoviti, ali predlagatelj za oprostitev plačila sodne takse živi v nepremičnini, ki jo ima v lasti? Menim, da je edini način ta, da se preveri, če ima na naslovu, kjer je nepremičnina, prijavljeno stalno bivališče. Podobno vprašanje vsebuje in ureja šesti odstavek 169. člena ZIZ. Po tej določbi se domneva, da je dolžnikov dom stanovanje ali stanovanjska hiša, kjer ima dolžnik prijavljeno stalno prebivališče. Menim, da ni ovire, da se po analogiji uporabi ta določba, saj, kot rečeno, odgovarja na enako vprašanje.

6. UGOTAVLJANJE VREDNOSTI PREDLAGATELJEVEGA PREMOŽENJA

Zakon o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev (ZUPJS) v tretjem odstavku 17. člena določa, da se kot vrednost osebnega in drugega vozila, vodnih plovil, lastniških deležev gospodarskih družb ali zadrug in vrednostnih papirjev upošteva primerljiva tržna vrednost istovrstnega premoženja. Če gre za vrednostne papirje, s katerimi se ne trguje na borzi in njihova tržna vrednost ni znana, se upošteva njihova knjigovodska vrednost (četrti odstavek 17. člena ZUPJS).

6.1 Vozila

Najprej opozarjamo, da je stranka tista, ki mora navesti ustrezna dejstva. Tudi pri odločanju o oprostitvi sodnih taks namreč izhajamo iz dejanskega stanja, ki ga navede stranka. Stranka mora torej navesti razloge (opisati okoliščine, kaj podrobneje obrazložiti), zaradi katerih meni, da ne zmore plačati sodne takse, sodišče pa potem te razloge preveri. Predlog za oprostitev plačila sodnih taks tako ne more biti samo prepis zakonskega besedila, npr. da stranka napiše nekaj

²² VSC sklep III Cpg 4/2016 z dne 20. 1. 2016.

²³ VSL sklep I Cpg 1625/2015 z dne 2. 12. 2015.

²⁴ Npr. VSM sklep I Cp 89/2016 z dne 21. 3. 2016.

podobnega kot: »Ne zmorem plačati sodne takse, saj bi bila v primeru, če bi jo plačal, občutno zmanjšana sredstva, s katerimi se preživljamo jaz in moji družinski člani. Predlagam, da sodišče po uradni dolžnosti pridobi podatke o premoženjskem stanju mene in mojih družinskih članov in me oprosti plačila sodne takse«, ampak konkretna, obrazložena navedba. Npr.: »Prejemam mesečno plačo × EUR, vsak mesec plačam 150 EUR preživnine, poleg mene v gospodinjstvu živijo še žena in trije otroci. Žena je brez dohodkov. Posebnega premoženja nimam, saj stanujem v najemniškem stanovanju, sem pa lastnik avtomobila Renault Clio, letnik 2005, ki pa je v zelo slabem stanju, saj ima prevoženih že več kot 300.000 km, kar pomeni, da je njegova vrednost zanemarljiva. Glede na vse to menim, da ne bom zmožel plačati sodne takse 50 EUR brez škode za preživljanje svoje družine.« Vse to pomeni, da mora stranka navesti sodišču tudi konkretna dejstva, ki kažejo na določeno vrednost njenega premoženja. Npr. če stranka zapiše v svoj predlog, da je lastnica avtomobila Renault Clio letnik 2005, sodišče sklepa, da gre za povprečno ohranjeno vozilo tega letnika. Če pa stranka želi opozoriti na kakšno posebnost tega vozila, npr. da je vredno manj od povprečno ohranjenega vozila, mora to navesti, npr. da ima to vozilo prevoženih že 300.000 km, ali pa, da vozilo ni več vozno. Lahko pa seveda stranka sodišču sama navede vrednost avtomobila, ki jo nato sodišče preveri na javno dostopnih spletnih portalih (npr. AVTO.NET, BOLHA.COM ipd.). Če pa stranka ne navede vrednosti, niti ne opozori na posebnosti avtomobila, ki nižajo vrednost, sodišče upošteva vrednost povprečno ohranjenega avtomobila (čolna, traktorja itd.) istega letnika.

6.2 Vrednostni papirji

Kadar so na voljo javno objavljeni podatki o vrednosti, se uporabijo ti podatki: npr. pri delnicah, ki kotirajo na borzi, ni težav pri ugotavljanju vrednosti, saj se upošteva tržna vrednost delnice, ki je dostopna na spletni strani Ljubljanske borze. Kadar gre za ugotavljanje vrednosti delnic družbe, ki ne kotirajo na borzi, je mogoče pridobiti podatek o **knjigovodski vrednosti delnice**.²⁵ Ta vrednost je najbližja tržni vrednosti in povsem zadošča v skladu z načeloma hitrosti in enostavnosti postopka za ugotovitev vrednosti za potrebe oprostitve sodne takse. Nekoliko težje je vrednotenje poslovnega deleža. Opozarjam na določbo šestega odstavka 12. a člena ZST-1, ki pravi, da mora stranka ne glede na peti odstavek istega člena, ki ureja pridobivanje podatkov po uradni dolžnosti, dati sodišču vse podatke o premoženju, o katerih se ne vodijo zbirke podatkov, so pa nujni, da se pravilno in popolno ugotovi materialni položaj stranke in njenih družinskih članov. Sodišče lahko po uradni dolžnosti pridobi samo podatke o poslovnem deležu stranke in vrednosti osnovnega kapitala, za podatke o vrednosti poslovnega deleža pa se ne vodijo zbirke podatkov, prav tako ne o posebnih lastnostih določene družbe, ki družbi nižajo vrednost. Tudi če je npr. javno objavljeno, da ima v letu 2016 družba npr. 1000 EUR dobička, tega sodišče v postopku oprostitve sodne takse ne more ustrezno uporabiti, da bi na tej podlagi lahko ugotovilo vrednost poslovnega deleža. Stranka mora opozoriti na kakšno posebnost svojega premoženja (poslovnega deleža), ki nižajo vrednost, in mora na to posebej opozoriti v skladu z navedeno določbo šestega odstavka 12. a člena ZST-1. Če stranka ni podala posebnih

²⁵ Knjigovodska vrednost delnice je vrednost kapitala delniške družbe, deljeno s skupnim številom izdanih delnic.

navedb v zvezi s svojim poslovnim deležem, lahko sodišče izhaja samo iz podatka o osnovnem kapitalu in deležu stranke na tem osnovnem kapitalu, ki sta na voljo. Tako je mogoče vrednost poslovnega deleža ugotoviti samo v višini, kot je razvidna iz sodnega registra, torej je mogoče ugotoviti le **nominalno vrednost osnovnega kapitala**.²⁶ Čeprav **nominalna vrednost ne odraža poslovanja podjetja, je to edina vrednost, do katere je mogoče priti na enostaven način**. Nikakor si namreč ni mogoče zamisliti, da bi sodišče v postopku oprostitev sodne takse, ki je samo del glavnega sodnega postopka, postavilo npr. izvedenca, ki bi potem ugotovil tržno vrednost poslovnega deleža za potrebe oprostitev sodne takse.

6.3 Nepremičnine

Za ugotovitev vrednosti nepremičnine za potrebe oprostitev plačila sodne takse prav veliko podatkov sodišče nima na voljo. Stranka (lastnik) je tista, ki mora opozoriti na posebnosti nepremičnine, če želi, da se bodo upoštevale pri ugotavljanju vrednosti. Ugotovitev vrednosti s pomočjo izvedenca cenilca odpade, saj bi to lahko privedlo do absurda: stranka, ki želi oprostitev sodne takse, bi morala založiti predujem za ugotovitev vrednosti, če pa bi bila oproščena plačila predujma, bi država za potrebe oprostitev sodne takse npr. v znesku 50 ali 100 EUR morala plačati stroške izvedenca, ki bi bili lahko tudi 1000 EUR. Zato ostane na voljo samo vrednost, ugotovljena v postopku množičnega vrednotenja, ki jo je mogoče pridobiti z vpogledom v portal PISO.²⁷ Do druge vrednosti sodišče nima dostopa. Podobno vprašanje je obravnavalo tudi VS RS v zadevi II U 375/2016. VS RS ugotavlja, da je Ustavno sodišče RS ugotovilo, da je Zakon o množičnem vrednotenju nepremičnin v neskladju z ustavo, če se nanaša na množično vrednotenje nepremičnin zaradi obdavčenja nepremičnin. Navedeno pomeni, da je po metodi množičnega vrednotenja nepremičnin ugotavljanje vrednosti nepremičnin v postopku dodelitve brezplačne pravne pomoči dovoljeno (po analogiji torej tudi v postopku oprostitev plačila sodne takse). Stranka pa lahko dokazuje, da je vrednost premoženja drugačna. Sodišče v postopku oprostitev plačila sodne takse te navedbe pri ugotavljanju vrednosti potem upošteva po prostem preudarku, saj se, kakor rečeno, dokaz z izvedencem ne izvaja.

Če vrednost stanovanja (stanovanjske hiše), v katerem (kateri) dejansko prebiva taksni zavezanec in kjer ima tudi prijavljeno stalno bivališče, znaša manj kot 120.000 EUR, se ta vrednost ne všteje v premoženje, ki se upošteva kot premoženje taksnega zavezanca. Če pa vrednost take nepremičnine presega 120.000 EUR, se ta presežna vrednost všteva v premoženje taksnega zavezanca (gre za smiselno uporabo 1. točke prvega odstavka 17. člena ZUJSP; v tem delu, če vrednost presega 120.000 EUR, gre namreč za nepremično premoženje, ki po določbi 18. člena istega zakona ni izvzeto).

Neredko se zgodi, da je predlagatelj oprostitev sodne takse lastnik nepremičnine, ki je obremenjena bodisi s hipoteko bodisi s prepovedjo odsvojitve in obremenitve, in zato z nepremičnino ne more prosto razpolagati. Zastavi se vprašanje, ali se

26 Nominalna vrednost poslovnega deleža je številčni znesek, zapisan v poslovnem registru pri poslovnem deležu družbenika.

27 <http://www.geoprostor.net>

takšna nepremičnina upošteva kot premoženje predlagatelja oprostitve plačila sodne takse. Podobno vprašanje se je že večkrat zastavilo v postopku dodelitve BPP in je bilo tudi predmet razsojanja upravnega oddelka VS RS. Zelo jasno je vprašanje obdelano v odločbi VS RS sodba X Ips 236/2013. VS RS je v navedeni odločbi zavzelo stališče, da samo dejstvo, da so na nepremičnini vpisane hipoteke, ne pomeni nezmožnosti razpolaganja s tem premoženjem in jih zato same po sebi ni mogoče šteti za okoliščine, ki bi premoženje izključevala iz obsega ugotavljanja finančnega merila za BPP. Enako je sodišče ugotovilo tudi glede dejstva, da gre za nepremičnino v solasti – tudi to ne pomeni nezmožnosti razpolaganja. Hipoteka je v 138. členu Stvarnopravnega zakonika opredeljena kot zastavna pravica na nepremičninah. Gre torej za eno izmed stvarnih pravic (2. člen SPZ), za katero velja načelo absolutnosti (5. člen SPZ), kar pomeni, da lahko imetnik te pravice svojo pravico uveljavlja proti vsakomur. Zastavitelju to med drugim omogoča, da kljub obstoju hipoteke zastavljeno nepremičnino odsvoji tretji osebi, prav tako jo lahko obremeni z (drugo) omejeno stvarno pravico (stvarna služnost, užitek, raba, služnost stanovanja, stvarno breme, nadaljnje hipoteke), prav tako pa so zastavljena nepremičnina ali njeni deli lahko predmet obligacijskih pravic (zlasti najema ali zakupa). Iz tega povzetka argumentov odločbe VS RS izhajajo, da se tudi s hipoteko obremenjena nepremičnina upošteva pri ugotavljanju premoženja v postopku oprostitve plačila sodne takse.

Podobno kot glede hipoteke je tudi pri **vknjiženi služnosti stanovanja** (UPRS sodba II U 74/2016) ali **pravica dosmrtnega užitka** (UPRS sodba III U 180/2016), nasprotno pa se nepremičnina ne upošteva pri ugotavljanju premoženja, če je stranka v **postopku osebnega stečaja**. Gre namreč za situacijo iz tretjega odstavka 12. a člena ZST-1, ki pravi, da se pri ugotavljanju materialnega položaja stranke in njenih družinskih članov premoženje, s katerim stranka in njeni družinski člani dejansko ne morejo razpolagati, ne upošteva, če stranka ali druge osebe izkažejo upravičene razloge, zaradi katerih je razpolaganje s tem premoženjem omejeno in na podlagi katerih je mogoče utemeljeno sklepati, da jih stranka ali njeni družinski člani niso zakrivili po lastni volji. V primeru osebnega stečaja je namreč poslovna sposobnost stečajnega dolžnika omejena na podlagi 386. člena ZFPPIPP in stečajni dolжник ne sme opravljati poslov in postopkov, ki bi kakorkoli vplivali na obseg stečajne mase (prim. UPRS sodba I U 1489/2017). »**Zasedeno stanovanje**« tudi ni razlog da se zasedena nepremičnina ne bi upoštevala pri ugotavljanju premoženja stranke (UPRS sodba I U 432/2017). Tudi **prepoved odtujitve in obremenitve** ne preprečuje, da lastnik nepremičnine ne bi sklepal obligacijskih poslov, npr. najemne pogodbe, s katero bi nepremičnino prepustil najemniku v uporabo in tako pridobil od nepremičnine dohodek (UPRS sodba I U 1652/2013).

7. OPROSTITEV PLAČILA SODNE TAKSE

Najširša opredelitev oprostitve sodne takse izhaja iz prvega odstavka 11. člena ZST-1, ki pravi, da *sodišče v celoti ali deloma oprosti stranko plačila taks, če bi bila s tem plačilom občutno zmanjšana sredstva, s katerimi se preživlja stranka ali njeni družinski člani. V postopku oprostitve sodne takse zato ugotavljamo ali je izpolnjen opisani pogoj: ali bi s plačilom sodne takse bilo ogroženo preživljanje stranki oziroma njene družine.* Če ugotovimo, da stranka sodne takse ne more plačati niti

delno, torej da bi vsakršno plačilo ogrozilo preživljanje stranke in njene družine, jo oprostimo plačila v celoti, če pa ugotovimo, da bi stranka določen znesek vseeno lahko plačala ali pa bi določen znesek lahko plačevala vsak mesec, pa se stranka bodisi delno oprosti plačila sodne takse, bodisi se ji odobri plačilo sodne takse v več obrokih (kot je to urejeno v drugem odstavku 11. člena ZST-1).

Če gre za samostojnega podjetnika ali pravno osebo in je sodna taksa procesni pogoj, se seveda merilo temu primerno spremeni glede na to, ali bi plačilo sodne takse vplivalo na njegovo dejavnost. Mora pa v tem primeru samostojni podjetnik ali pravna oseba plačati najmanj 44 EUR takse, nad tem zneskom pa ga oziroma jo je mogoče oprostiti.

Do celotne oprostive plačila takse je po šestem odstavku 11. člena ZST-1 upravičena stranka, ki izpolnjuje materialne pogoje za prejemanje redne brezplačne pravne pomoči po zakonu, ki ureja brezplačno pravno pomoč. Če je torej stranki dodeljena redna brezplačna pravna pomoč, je upravičena tudi do celotne oprostive plačila sodne takse. Glede na zakonsko besedilo šestega odstavka 11. člena ZST-1 v takem primeru zadošča, da v obrazložitvi ugotovimo, da je bila stranki odobrena redna brezplačna pravna pomoč, zaradi česar jo je sodišče v celoti oprostilo plačila sodne takse.

V postopku oprostive plačila sodne takse se tako sklicujemo na ugotovitev službe za BPP in ponovno ne izvedemo celotnega postopka ugotavljanja premoženja. Enako velja tudi v primeru, če je stranka prejemnica denarne socialne pomoči.

Merila za dodelitev denarne socialne pomoči so še strožji kot za brezplačno pravno pomoč, poleg tega pa je CSD, ki je odločal o dodelitvi brezplačne pravne pomoči, tudi matični organ za odločanje po 34. členu Zakona o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev (ZUPJS). Če je stranki torej CSD dodelil denarno socialno pomoč, so izpolnjeni pogoji, da se stranka oprosti plačila sodne takse. K takšnemu odgovoru vodi tudi zgodovinska razlaga določbe 11. člena ZST-1. Z odločbo U-I-191/14-16 z dne 12. 2. 2015 je namreč Ustavno sodišče RS razveljavilo do tedaj veljavno ureditev, ko je prvi odstavek 11. člena ZST-1 določal, da sodišče oprosti stranko plačila taks v celoti, če stranka na podlagi odločbe pristojnega organa prejema denarno socialno pomoč po določbah zakona, ki ureja socialnovarstvene prejemke, in zakona, ki ureja uveljavljanje pravic iz javnih sredstev. Ustavno sodišče je ocenilo, da je takšna ureditev preozka in da izključuje oprostitev plačila sodne takse za socialno šibke posameznike, ki niso upravičeni do denarne socialne pomoči, kar pa je porušilo ravnovesje med legitimnim državnim interesom zaračunavanja sodnih taks in interesom socialno šibkih posameznikov, da lahko učinkovito dostopajo do sodišča in učinkovito uveljavljajo pravna sredstva ne glede na svoj socialni položaj. Po nasprotni razlagi je tako mogoče zaključiti, da če nekdo izpolnjuje pogoje za denarno socialno pomoč, zagotovo izpolnjuje tudi pogoje za oprostitev plačila sodne takse. Za US RS to namreč ni bilo sporno, sporno je bilo samo to, da je zakonodajalec izključil osebe, ki niso bile upravičene do denarne socialne pomoči.

Za oprostitev plačila sodne takse pa je pomembna tudi višina sodne takse, ki jo mora stranka plačati. Povsem nekaj drugega je namreč, če je obveznost sodne takse 45 EUR ali pa 513 EUR ali več. Le ko sodišče pozna taksno obveznost

zavezanca, lahko presoja tudi njegove plačilne zmožnosti.²⁸ Sicer obstajajo tudi odločbe višjih sodišč, ki zagovarjajo pravico stranke, da ta vloži predlog za oprostitev plačila sodne takse, še preden je nastala taksna obveznost,²⁹ vendar menim, da je treba predlog stranke za oprostitev plačila sodne takse, ki je vložen pred nastankom taksne obveznosti, zavreči zaradi pomanjkanja pravnega interesa. Že izraz »oprostitev plačila sodne takse« predvideva obstoj sodne takse in če te ni, tudi oprostitev ne more biti.

Zgodi se, da je stranki na podlagi odločbe odobrena brezplačna pravna pomoč, pa kljub temu sama vloži pravno sredstvo, hkrati pa predlaga oprostitev plačila sodne takse. Menim, da stranko kljub temu oprostimo plačila sodne takse. Navedena določba ZST-1 namreč ne določa, da bi se oprostitev sodne takse ugodilo ali ne glede na to, kdo je vložil vlogo. Šesti odstavek 11. člena ZST-1 določa samo, da se v celoti oprostijo sodne takse stranka, ki izpolnjuje materialne pogoje za prejemanje redne brezplačne pravne pomoči po zakonu, ki ureja brezplačno pravno pomoč. Gre torej samo za izpolnjevanje meril. Hipotetično (čeprav malo verjetno) je seveda mogoče tudi, da stranke, ki ji je dodeljena brezplačna pravna pomoč, ne zastopa odvetnik (npr. stranka mu ni dala pooblastila), odločbo pa vseeno ime in jo je zato treba po šestem odstavku 11. člena ZST-1 v celoti oprostiti plačila sodne takse.

Tudi če stranka predloži odločbo o dodelitvi BPP v drugem postopku (seveda približno v istem obdobju), jo sodišče oprostijo plačila sodne takse. Zakon namreč določa, da se stranka oprostijo plačila, če izpolnjuje pogoje za dodelitev redne brezplačne pomoči (ne pa, če ji je v *konkretnem* postopku dodeljena BPP!).

Po prvem odstavku 13. člena ZST-1 sklep o oprostitvi, odlogu ali obročnem plačilu takse učinkuje od dne, ko je pri sodišču vložen predlog za oprostitev, odlog ali obročno plačilo, in *velja za vse takse*, za katere se izteče rok za plačilo tega dne ali pozneje. Že iz te določbe je mogoče razbrati, da velja oprostitev plačila sodne takse za ves nadaljnji postopek. Glede na to niso ustrezni izreki sklepov o oprostitvi plačila sodne takse, ki se glasijo, da se stranka oprostijo npr. plačila sodne takse za tožbo (pritožbo ipd.). Izrek sklepa o oprostitvi plačila sodne takse se zato pravilno glasi: »Tožeča stranka (tožena stranka, predlagatelj itd.) se od 5. 10. 2017 dalje oprosti plačila sodne takse.«. Oprostitev plačila sodne takse na prvi stopnji velja tudi za postopek na pritožbeni stopnji.³⁰ Prav tako za pravdni postopek velja oprostitev plačila sodne takse iz postopka, ki se je začel na COVL, ali pa iz postopka, v katerem je bil izdan plačilni nalog (vpisnik PI). V vseh teh primerih gre za isti postopek – pravdni postopek se v primeru vložitve predloga za izvršbo na COVL začne že z vložitvijo predloga za izvršbo, ki se šteje za tožbo (drugi odstavek 62. člena ZIZ).

Če stranka, ki je že bila oproščena plačila sodne takse, vnovič vloži predlog za oprostitev, se tak predlog zavrne. Tudi v postopku odločanja o oprostitvi sodne takse namreč velja načelo *res iudicata*.

28 VSL sklep I Cpg 1133/2015, VDSS Sklep Pdp 268/2017, VDSS Sklep Pdp 284/2017.

29 VDSS sklep Psp 261/2017.

30 VSL sklep II Cp 2423/2015, VSL sklep II Cp 901/2017.

Izjemoma je dovoljeno ponovno odločati o predlogu za oprostitev plačila sodne takse v naslednjem primeru: sodišče je zavrnilo predlog stranke za oprostitev plačila sodne takse, v nadaljevanju postopka pa so se spremenile okoliščine, ki so bile podlaga za takšno odločitev sodišča (npr. stranka izgubi službo ipd.). V takem primeru lahko stranka ponovno predlaga oprostitev plačila sodne takse, ki pa, če ji je ugodeno, učinkuje od vložitve novega predloga dalje. Pomembno je, da stranka v takem predlogu poudari spremenjene okoliščine, sicer se tudi tak predlog zavrže.³¹

8. SKLEP O UGOTOVITVI VREDNOSTI SPORNEGA PREDMETA IN SODNA TAKSA

Prvi odstavek 44. člena ZPP določa, da se mora sodišče v primerih, če tožeča stranka navede očitno previsoko ali prenizko vrednost ali le skupno vrednost spornega predmeta, čeprav uveljavlja s tožbo zoper isto toženo stranko več zahtevkov, pa niso izpolnjeni pogoji za določitev stvarne pristojnosti po seštevku vrednosti vseh zahtevkov, tako da nastane vprašanje o stvarni pristojnosti ali pravici do revizije, najpozneje na glavni obravnavi pred začetkom obravnavanja glavne stvari na hiter in primeren način prepričati o pravilnosti navedene vrednosti. O tem takoj odloči s sklepom, zoper katerega ni posebne pritožbe. To pa pomeni, da je mogoče sklep o ugotovitvi vrednosti izpodbijati le skupaj z odločbo o glavni stvari.

Oglejmo si primer, ko je tožeča stranka kot vrednost spornega predmeta navedla 42.000,00 EUR, sodišče pa je pozneje s sklepom ugotovilo vrednost v višini 670.400,00 EUR. Tako ugotovljena vrednost nedvomno vpliva tudi na višino taksne obveznosti: če je bila sodna taksa za postopek v prvem primeru 939,00 EUR, po vrednosti, kakor jo je ugotovilo sodišče, ta znaša 6.906,00 EUR. Ker je plačilo sodne takse procesni pogoj za obravnavanje tožbe, lahko takšna sprememba višine sodne takse poseže tudi v ustavno pravico stranke do sodnega varstva (23. člen Ustave RS). Ker gre za varovanje ustavne pravice, je sodna praksa sprejela stališče, da višje sodišče obravnava pritožbo zoper sklep o vrednosti spora, če bi vrednost spora, kakor jo je določilo sodišče, vplivala na pravico tožnikov do sodnega varstva.³² Vendar pa zvišanje vrednosti spornega predmeta in posledično višja sodna taksa *a priori* ne pomenita posega v ustavno pravico stranke do sodnega varstva. V obeh zadevah VSL I Cp 875/2017 in VSL I Cpg 202/2017 je bilo namreč ugotovljeno, da iz podatkov o premoženju tožečih strank izhaja, da to omogoča tudi plačilo višje sodne takse, ki je posledica tega, da je sodišče ugotovilo višjo vrednost spornega predmeta. To pa pomeni, da v navedenih dveh primerih zaradi višje ugotovljene vrednosti spornega predmeta in zato višje sodne takse za postopek ne gre za poseg v ustavno pravico stranke do sodnega varstva.

31 VSL sklep II Cp 774/2018, VSL sklep II Cp 1976/2017, VSL sklep I Cp 3163/2015.

32 VSL I Cp 875/2017 z dne 21. 4. 2017 in VSL I Cpg 202/2017 z dne 19. 4. 2017.

9. PROBLEM VERIŽENJA PRITOŽB IN SODNA TAKSA

Iznajdljivi taksni zavezanec včasih uporabi naslednjo operacijo. Ko tak taksni zavezanec ne plača sodne takse za vloženo pritožbo, sodišče izda sklep, s katerim ugotovi, da je pritožba umaknjena, taksni zavezanec zoper ta sklep vložijo pritožbo, sodišče pa mu izda nalog za plačilo sodne takse. Sodne takse tudi zdaj ne plača in sodišče spet izda sklep, s katerim ugotovi, da je pritožba umaknjena. Situacija je podobna pat položaju v šahu, ko obe strani v nedogled ponavljata vsaka svojo edino potezo. V opisanem primeru ne gre drugače, kot da se situacija preseka in se pritožba odstopi v reševanje višjemu sodišču. V zadevi I Ip 2614/2016 je sodišče zavzelo stališče, da je v takih primerih treba smiselno šteti, da se za pritožbo zoper sklep, da se pritožba šteje za umaknjeno, ne plača sodna taksa. Nasprotna razlaga bi namreč pripeljala do situacije, ko bi neplačilo sodne takse za novo pritožbo vedno znova terjalo izdajo novega sklepa o domnevi umika pritožbe, ki bi ga bilo mogoče znova izpodbijati z novo pritožbo. Na ta način pa bi bila dejansko za nedoločen čas onemogočena ugotovitev pravnomočnosti prve sodne odločbe o domnevi umika pritožbe.³³ Opisano ravnanje pa ustreza tudi pojmu zlorabe pravice, zaradi česar je mogoče stranki izreči tudi denarno kazen po tretjem odstavku 11. člena ZPP.³⁴

10. SOSPORNISTVO IN SODNA TAKSA

V šoli o sodnih taksah je bilo postavljeno naslednje vprašanje: *Kako postopati v primeru, ko štirje pritožniki po skupnem pooblaščenju vložijo pritožbo? Sodišče enemu izmed njih vroči plačilni nalog za plačilo sodne takse in zraven še pojasnilo, da morajo takso plačati solidarno. Vsi pritožniki podajo predlog za oprostitev plačila sodne takse. O njihovih predlogih je odločeno tako, da se prvemu pritožniku zavrne predlog za oprostitev plačila sodne takse, drugemu pritožniku se plačilo sodne takse odloži za eno leto, tretjemu in četrtemu pritožniku pa se naloži obročno plačilo sodne takse.*

Vprašanje je sicer zelo konkretno postavljeno, pa vendar odpira zelo široko področje sosporništva. V tem prispevku ne bomo natančneje obdelali tega instituta, a je vseeno treba tudi za pravilno odmero sodne takse in poznavanje posledic morebitnih oprostitev, odlogov ali obročnih plačil poznati nekaj teoretičnih izhodišč sosporništva. Za sosporništvo gre vedno, kadar je na tožeči ali toženi strani več oseb. Osnovna delitev sosporništva je na materialno, formalno in zakonito, glede procesnopравnih učinkov pa ločimo navadno ali enotno sosporništvo, podvrsta katerega je nujno sosporništvo.

Za materialno sosporništvo gre, če so sosporniki že pred pravdo v materialnopравnem razmerju oziroma določeni formalnopравni zvezi s predmetom spora (soposestniki, sodediči, soavtorji, solidarni dolžniki kot glavni dolžniki ipd.), za formalno pa, kadar sosporniki šele v postopku vstopijo v razmerje (na aktivni strani: več delavcev delodajalca toži zaradi izplačila plače, več kupcev avtomobila toži prodajalca, ki ni izpolnil pogodbe; na pasivni strani: uveljavljanje plačila najemnine v isti tožbi proti

³³ VSL sklep I Ip 2614/2016 z dne 6. 9. 2016.

³⁴ VSL sklep II Cpg 582/2016 z dne 16. 8. 2016.

več stanovalcem iste večstanovanjske hiše itd.).³⁵ Za enotno sosporništvo gre v primeru, če je mogoče po pravilih materialnega prava spor rešiti samo na enak način za vse sospornike (solastniki zemljišča, če so toženi zaradi obstoja služnosti; dediči, če so napoteni zaradi ugotavljanja dedne pravice; skupni lastniki, kadar so toženi ali tožijo v zvezi s skupnim premoženjem, dediči, če novi dedič uveljavlja svoj del zapuščine; solastniki, ki od najemnika zahtevajo izpraznitev prostora, danega v najem, itd.).³⁶ V drugih primerih, ko je spor za vsakega sospornika mogoče rešiti na drugačen način (npr. prvotožena stranka je povzročitelj prometne nesreče, drugotožena stranka pa je zavarovalnica)³⁷ in gre za navadno sosporništvo, je vsak sospornik v pravdi samostojna stranka (195. člen ZPP). Formalno sosporništvo je vedno navadno, materialno pa je lahko navadno ali enotno.

10.1 Sosporniki vložijo več vlog

Enotni sosporniki so enotna pravdna stranka in morajo zato po devetem odstavku 3. člena ZST-1 plačati samo eno sodno takso, in sicer ne glede na to, ali vložijo eno vlogo ali več vlog (tožb, pritožb ipd.).³⁸ Kadar gre torej za enotno sosporništvo, vsi enotni sosporniki za tožbo ali pritožbo ne glede na število vloženih vlog plačajo samo eno sodno takso.

V primeru navadnega sosporništva in vložitve več vlog plačajo sosporniki sodno takso vsak za svojo vlogo – gre namreč za več strank.

10.2 Sosporniki vložijo eno vlogo

Kadar več sospornikov vloži eno (isto) vlogo (tožbo, pritožbo), pri enotnih sospornikih ni nobene razlike, saj tudi v takem primeru plačajo samo eno sodno takso. Tudi za navadne sospornike (vsak je ena stranka) ni nobene razlike, saj gre ne glede na to, da so vložili isto vlogo, formalno za več vlog in za vsako med njimi se plača sodna taksa. Če kateri od vlagateljev sodne takse ne plača, se vloga zavrže, obravnava pa se npr. pritožba, če se nanaša na druge navadne sospornike.³⁹

Do različnih situacij lahko pride, če isto vlogo vloži več sospornikov, kadar je eden med njimi oproščen plačila sodne takse, ali mu je odobreno obročno plačilo oziroma odlog plačila.

Prvi odstavek 14. člena ZST-1 določa, da je sklep o oprostitvi, odlogu ali obročnem plačilu taks v korist le tistemu, ki mu je s tem sklepom priznana oprostitev, odlog ali obročno plačilo. *Vendar pa ima tudi oprostitev enemu izmed sospornikov lahko učinek na taksno obveznost drugih sospornikov.* Drugi odstavek istega člena pravi, da mora v primeru, če izroči vlogo skupaj več oseb ali če skupaj opravijo procesno dejanje, pa je za eno ali več oseb izdan sklep o oprostitvi, odlogu ali obročnem plačilu taks, tista, za katero ta sklep ne velja, plačati takso tako, kakor da ta sklep ne bi bil izdan, razen v primerih **formalnega** sosporništva.

35 Pravdni postopek s komentarjem, Založba UL RS in GV Založba, Ljubljana 2006, 2. knjiga, str. 238–240.

36 Pravdni postopek s komentarjem, Založba UL RS in GV Založba, Ljubljana 2006, 2. knjiga, str. 254–255.

37 VDSS sodba in sklep Pdp 863/2013 z dne 19. 3. 2014, VDSS sklep Pdp 476/2015 z dne 29. 7. 2015.

38 VSL sklep I Cp 1537/2015 z dne 27. 7. 2015.

39 VSL sklep II Cp 2253/2010 z dne 4. 11. 2010.

Če več sospornikov vloži isto vlogo, nastopi torej situacija iz drugega odstavka 14. člena ZST-1. Če gre za materialno sosporništvo, plačajo vsak svojo sodno takso in tudi morebitna oprostitev plačila sodne takse enega med njimi ne vpliva na obveznost drugih. Če gre za formalno sosporništvo,⁴⁰ pa morebitna oprostitev plačila sodne takse enega izmed sospornikov vpliva tudi na obveznost drugih in se oprostitev razširi tudi na druge sospornike. V tem primeru so torej vsi oproščeni sodne takse. Opozarjam pa, da to velja samo v primeru navadnega sosporništva.

Če navadni sosporniki (materialni ali formalni) vložijo vsak svojo vlogo, ni mogoče uporabiti določbe drugega odstavka 14. člena ZST-1 in je tudi v pogledu oprostitve sodne takse, obročnega plačila in odloga plačila vsak od pritožnikov povsem samostojen. Kot določa drugi del 195. člena ZPP, dejanja ali opustitve sospornikov v tem primeru niso v korist in ne škodujejo drugim sospornikom. To pa pomeni, da se v takem primeru, če en sospornik ne plača sodne takse, njegova pritožba zavrže. Če je eden oproščen sodne takse, ta oprostitev v primeru, da je vsak sospornik vložil svojo pritožbo na posebni vlogi (torej na posebnem papirju), v ničemer ne vpliva na druge sospornike. Če je enemu odobreno obročno plačilo sodne takse, to velja le zanj in ne vpliva na taksne obveznosti drugih sospornikov. Vsaka pritožba ima v tem primeru svojo pot in lahko v takem primeru odmislimo, da gre za sospornike.

V primeru enotnega sosporništva gre za eno samo taksno obveznost, ki jo morajo solidarno plačati vsi pritožniki (enotni sosporniki). Solidarnost pomeni, da kdorkoli plača sodno takso, jo plača za vse. VS RS je situacijo enotnih sospornikov obravnavalo v zadevi II DoR 55/2018, ko je v sklepu z dne 12. 4. 2018 poudarilo, da določba 14. člena ZST-1 ne velja za primere, ko skupno vlogo vložijo enotni sosporniki, saj štejejo za enotno pravdno stranko (kot da bi vlogo vložila samo ena stranka) in jih ni mogoče za potrebe odmere sodne takse obravnavati ločeno. V nasprotnem primeru bi se namreč v praksi odprla možnost, da bi bila sodna taksa odmerjena tudi neaktivnemu enotnemu sosporniku, ki bi bil zato v postopku uspešen zaradi procesnih dejanj drugega (aktivnega) sospornika.

V vprašanju je opisana naslednja situacija: predlog enega sospornika za oprostitev takse je zavrnjen, enemu je taksa odložena, dvema pa je ugodeno, da jo plačata v obrokih.

- Če gre za *enotne sospornike*, se ob upoštevanju navedene odločbe VS RS oprostitev plačila sodne takse, ki velja za enega izmed sospornikov, razteza na vse druge sospornike.
- Tudi v primeru *navadnega formalnega sosporništva* se oprostitev plačila sodne takse za enega izmed sospornikov razteza na druge sospornike.
- V primeru *navadnega materialnega sosporništva* pa mora vsak sospornik plačati svojo sodno takso in ne gre za solidarno obveznost. Pritožba vsakega ima lahko zato povsem samostojno usodo.
 - Če tisti, katerega predlog za oprostitev je bil zavrnjen, ne plača sodne takse, se pritožba zavrže v delu, ki se nanaša nanj.

⁴⁰ Menim, da je takšna opredelitev v drugem odstavku 14. člena ZST-1 redakcijska napaka. Glede na pomen formalnega in materialnega sosporništva (pri slednjem so sosporniki mnogo bolj povezani kakor pri formalnem), bi bilo mnogo bolj smiselno obratno, da bi se oprostitev enega od sospornikov na druge raztezala v primeru materialnega sosporništva.

- V primeru odloga in obročnega plačila sodne takse plačilo sodne takse ni več procesna predpostavka za obravnavanje pritožbe, zato se bo pritožba tistih sospornikov, ki jim je bilo ugodeno, da sodno takso plačajo v več obrokih ali pa jim je bilo plačilo odloženo, takoj obravnava, če pa sodne takse ne plačajo v roku, se ta prisilno izterja.

Kako pa je v primeru, ko so enotni sosporniki npr. občina ali država in fizične osebe? Kakor izhaja iz določbe prvega odstavka 10. člena ZST-1, sta država in lokalna skupnost (občina) po zakonu oproščeni plačila sodne takse. Čeprav so v zbirki sodnih odločb tudi takšne, ki pravijo, da se oprostitev v takem primeru ne razteza na druge sospornike,⁴¹ pa osebno menim, da ob upoštevanju zadnje odločbe (II DoR 55/2018) takšna *ex lege* oprostitev učinkuje na vse enotne sospornike: gre namreč za eno stranko, kajti občina in vse fizične osebe so v tem primeru ena stranka, zato ni mogoče zaračunati več sodnih taks.

Še nekaj je pomembno. Enotni sosporniki morajo torej solidarno plačati sodno takso. Temu ustrezno se morajo glasiti tudi plačilni nalogi (A mora plačati 100 EUR sodne takse solidarno z B in C). Če v plačilnem nalogu ni izrecno navedeno, da gre za solidarno obveznost, potem mora vsak med njimi plačati znesek sodne takse, kot izhaja iz plačilnega naloga, kar pa pomeni, da seštevek odmerjenih sodnih taks v takem primeru presega znesek sodne takse, odmerjene v skladu z ZST-1. Samo v primeru, ko pa iz plačilnega naloga izhaja, da gre za solidarno obveznost, pa s plačilom 100 EUR preneha obveznost plačila sodne takse za vse tri enotne sospornike.

Opozoriti je treba tudi, da solidarno razmerje med sosporniki še ne pomeni, da gre za enotno sosporništvo⁴². Vsak izmed solidarnih dolžnikov lahko dolguje z drugim rokom izpolnitve, pod drugimi pogoji, tudi v različni višini (npr. tudi če nekdo toži povzročitelja in zavarovalnico, je lahko njena odgovornost omejena po višini ali glede na vrsto škode⁴³). Tudi v primeru iz vprašanja je ne glede na solidarnost obveznosti treba ugotoviti, ali gre za navadno ali enotno sosporništvo in potem ravnati, kot je opisano v prejšnjih odstavkih.

11. IZRAČUNAVANJE VREDNOSTI ZAPUŠČINE ZA NEPREMIČNINE AGRARNE SKUPNOSTI ZA PLAČILO SODNE TAKSE

ZST-1 v četrtem odstavku 25. člena določa, da sodišče ugotavlja vrednost, ki je odločilna za odmero takse v zapuščinskem postopku, po prostem preudarku na podlagi izjav dedičev in podatkov, ki jih ima na voljo. Če je treba, lahko odredi, da ocenijo vrednost izvedenci na stroške dedičev, v tem primeru se vrednost čiste zapuščine ugotovi po vrednosti, ki jo ima ob cenitvi.

Uredba o določitvi vrednosti zapuščine za nepremičnine, ki so v lasti članov agrarne skupnosti,⁴⁴ določa, da se vrednost nepremičnine agrarne skupnosti, ugotovljena

41 II DoR 155/2016 z dne 30. 6. 2016.

42 VSL sodba I Cpg 452/2017.

43 Pravdni postopek s komentarjem, Založba UL RS in GV Založba, Ljubljana 2006, 2. knjiga, str. 253–254.

44 Uradni list RS št. 22/17.

po ceni GURS, za potrebe odmere sodne takse pomnoži s faktorjem 0,05, torej je osnova 5 % vrednosti po ceni GURS. Uredba je bila res sprejeta, da bi odpravila pomanjkljivosti in nejasnosti, še posebej je bil namen preprečiti, da se dediči ne bi odpovedali dedovanju zaradi visoke sodne takse, saj je vrednost nepremičnin včasih precej visoka, kar dediče odvrča od dedovanja. Težava pa je, ker gre za podzakonski predpis, o katerem ZST-1 glede ugotavljanja vrednosti ne govori. Okrajno sodišče v Sežani je Ministrstvo za pravosodje opozorilo, da navedena določba ZST-1 lahko ovira izračun vrednosti zapuščine v skladu z navedeno uredbo. Ministrstvo je v zvezi s tem izdalo neobvezno pravno mnenje, v katerem pojasnjuje namen uredbe in dejstvo, da je bila uredba sprejeta na podlagi 52. člena Zakona o agrarnih skupnostih. Ministrstvo meni, da ni ovire, da se pri odmeri sodne takse ne bi uporabila navedena uredba, saj je treba upoštevati vse okoliščine, ki so potrebne za ugotovitev vrednosti nepremičnine, torej tudi to uredbo.

Ne nazadnje je po ZST-1 temeljno merilo za ugotovitev vrednosti v zapuščinskem postopku prosti preudarek. Menim, da zato ni nobene ovire, da pri ugotovitvi vrednosti po prostem preudarku uporabimo tudi navedeno uredbo, ki je sicer podzakonski predpis, a vendar zakon glede na to, da govori o prostem preudarku, ne določa kogentnega načina za ugotovitev vrednosti.

OPROSTITEV PLAČILA SODNIH TAKS PRI PRAVNIH OSEBAH IN SAMOSTOJNIH PODJETNIKI

Helena Miklavčič
okrožna sodnica
Okrožno sodišče v Ljubljani

V skladu z določbami prvega do tretjega odstavka 11. člena Zakona o sodnih taksah – ZST-1 lahko sodišče stranko, ki je pravna oseba, glede plačila sodnih taks za vloge, pri katerih je plačilo takse »procesna predpostavka« (v nadaljnjem besedilu: procesni pogoj) (pri predlogu za začetek stečajnega postopka na primer plačilo sodne takse ni procesni pogoj, ampak je to plačilo predujma iz 233. člena Zakona o finančnem poslovanju, postopkih zaradi insolventnosti in prisilnem prenehanju – ZFPPIPP), oprosti plačila sodne takse oziroma ji odloži plačilo takse ali ji dovoli obročno plačilo, če stranka nima sredstev za plačilo sodne takse in jih tudi ne more zagotoviti oziroma jih ne more zagotoviti takoj v celotnem znesku brez ogrožanja svoje dejavnosti. Enako velja za samostojnega podjetnika v postopkih v zvezi z njegovo dejavnostjo.

Pri odločanju o oprostitvi ali odlogu plačila takse je torej bistveno, ali bi plačilo sodne takse v celotnem znesku oziroma njeno takojšnje plačilo ogrozilo dejavnost predlagatelja, tj. pravne osebe ali samostojnega podjetnika. Zato ni pravno odločilno, kako plačilo sodne takse vpliva na sredstva, s katerimi se na primer samostojni podjetnik preživlja, in so vsa izvajanja predlagatelja, ki je samostojni podjetnik, v takem primeru za odločitev nepomembna. Enako velja glede trditve, da bi plačilo sodne takse v zakonskem 15-dnevem roku oziroma v enkratnem znesku (le) poslabšalo njegov položaj. Vsako plačilo sodne takse pomeni zmanjšanje (predvsem denarnih) sredstev plačnika sodne takse. Zato je pomembno, ali bi to zmanjšanje položaj predlagatelja oprostitve poslabšalo toliko, da bi bila zaradi tega ogrožena njegova dejavnost. Razlog tega poslabšanja, ki bi pomenilo ogrožanje njegove dejavnosti, pa mora biti prav plačilo sodne takse.

Pri tem ne smemo spregledati, da je pri oprostitvi sodne takse pravnih oseb in samostojnih podjetnikov mogoča le delna oprostitve plačila sodne takse. V skladu z določbo četrtega odstavka 11. člena ZST-1 pravna oseba in samostojni podjetnik v postopkih v zvezi z njegovo dejavnostjo ne moreta biti oproščeni plačila sodne takse, ki znaša do vključno 44,00 EUR. Če je sodna taksa višja od 44,00 EUR, morajo ti subjekti plačati najmanj 44,00 EUR sodne takse, plačila preostalega dela sodne takse pa so lahko oproščeni. Sodišče lahko torej pri pravni osebi in samostojnem podjetniku odloča le o delni oprostitvi sodne takse nad zneskom 44,00 EUR.

V zvezi z zgornjo mejo sodne takse opozarjam na odločbo Ustavnega sodišča U-I-46/15-15 z dne 25. 4. 2018. Spori, v katerih je stranka ali obe stranki pravna oseba ali samostojni podjetniki, so pogosto spori z visoko vrednostjo spornega predmeta,

kar posledično pomeni visoke sodne takse. Z navedeno odločbo pa je ustavno sodišče omejilo zgornjo višino sodne takse, in sicer tako, da je razveljavilo prvi odstavek 21. člena v zvezi s preglednico iz 16. člena ZST-1 v delu, ki določa višino sodnih taks pri vrednosti spornega predmeta nad 500.000 EUR. Ob upoštevanju 16. člena ZST-1 in priloge 1 je tako najvišja možna sodna taksa v pravnem postopku oziroma gospodarskem sporu pri količniku 1,0 2.175,00 EUR. Preračunano na sodno takso za vložitev tožbe v pravnem postopku oziroma gospodarskem sporu, v katerih se plača sodna taksa po količniku 3,0, znaša sodna taksa tako največ 6.525,00 EUR. V isti odločbi je ustavno sodišče ugotovilo tudi, da je bil z ustavo neskladen tretji odstavek 12. člena Zakona o sodnih taksah – ZST¹, ki je določal, naj sodišče zavrže predlog za oprostitev, odlog ali obročno plačilo sodne takse, če vlagatelj niti po pozivu sodišča v skladu s pravili o nepopolnih vlogah ni priložil izpolnjene izjave o premoženjskem stanju na predpisanem obrazcu ali predpisane priloge tudi za družinske člane. V postopku odločanja o oprostitvah sodnih taks je torej treba biti pozoren tudi na slednje.

Pri ugotavljanju premoženjskega, finančnega in likvidnostnega stanja pravne osebe in samostojnega podjetnika v postopkih v zvezi z njegovo dejavnostjo (gre za osebe iz tretjega odstavka 11. člena ZST-1) se upoštevajo podatki o:

- premoženju stranke, ki obsegajo podatke o stvareh v njeni lasti, njenih terjatvah in drugih premoženjskih pravicah; in
- stanju na TRR in prilivih v zadnjih treh mesecih (12. b člen ZST-1).

Sodišče preverja stanje predlagatelja, kar pomeni trditve predlagatelja za plačilo sodne takse v roku 15 dni od prejema plačilnega naloga, podatke iz zadnjih javno objavljenih računovodske izkazov, pri prilivih na TRR pa se glede na določbo 12. b člena ZST-1 ugotavljajo prilivi na TRR v zadnjih treh mesecih.

Za ugotavljanje navedenega stanja se pri pravnih osebah in samostojnih podjetnikih smiselno uporabljajo tudi določbe petega, šestega, sedmega, osmega, devetega in desetega odstavka 12. a člena ZST-1. Tako iz petega odstavka 12. a člena ZST-1 izhaja, da materialni položaj stranke in njenih družinskih članov ugotavlja sodišče, ki po uradni dolžnosti pridobi za to potrebne osebne podatke, tudi podatke, ki štejejo za davčno tajnost, iz obstoječih zbirk podatkov, določenih v zakonu, ki ureja uveljavljanje pravic iz javnih sredstev (prim. 51. člen Zakona o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev – ZUPJS).

Dejstvo, da lahko (ali bi lahko) sodišče določene podatke o premoženjskem, finančnem in likvidnostnem stanju stranke pridobilo iz javno objavljenih evidenc (npr. letnih poročil ali drugih evidenc oziroma zbirk podatkov), v ničemer ne spremeni ali razbremeni dolžnosti predlagatelja, da v predlogu te podatke oziroma podatke o svojem premoženjskem, finančnem in likvidnostnem stanju, o katerem se ne vodijo zbirke podatkov iz petega odstavka 12. a člena ZST-1, ter druge podatke in izjave iz drugega odstavka 12. člena ZST-1 poda, kar je že ustaljeno stališče sodne

1 Uradni list RS, št. 37/08, 97/10 in 63/13

prakse.² Predlagatelj mora tako v svojem predlogu podati z zakonom zahtevane podatke in izjave, predvsem tiste, za katere se zbirke podatkov ne vodijo, so pa nujni, da se pravilno in popolno ugotovi materialni položaj predlagatelja (šesti odstavek 12. a člena ZST-1).

Iz tretjega odstavka 12. člena ZST-1 izhaja, da če predlog ne vsebuje predpisanih podatkov in izjav, ravna sodišče v skladu s pravili o nepopolni vlogi, torej stranko pozove na dopolnitev po 108. členu Zakona o pravnem postopku – ZPP. V eni od odločb Višjega sodišča v Ljubljani³ je zavzeto po moji oceni pravilno stališče, da pri nepopolno izpolnjeni izjavi o premoženjskem stanju ne gre za formalno pomanjkljivost predloga za oprostitev oziroma obročno plačilo takse, pač pa za vsebinsko pomanjkljivost, ki lahko vpliva le na odločitev o utemeljenosti predloga, zato sodišču ni treba pozivati predlagatelja, da dopolni vlogo na podlagi 108. člena ZPP oziroma da izjavo v celoti izpolni. Sodišče ima tudi zakonsko pooblastilo, da v primeru dvoma o resničnosti navedb iz šestega odstavka 12. a člena ZST-1 te navedbe po uradni dolžnosti preveri. Če sodišče ne more pridobiti podatkov, s katerimi preveri resničnost navedb, jih mora predložiti stranka, sodišče pa lahko o materialnem položaju stranke zasliši tudi nasprotno stranko (deseti odstavek 12. a člena ZST-1). Če sodišče ugotovi, da stranka v izjavi o premoženjskem stanju ni prijavila vseh podatkov, lahko predlog zavrne. Pri tem sodišču stranke ni treba seznanjati s podatki, ki jih je samo ugotovilo po uradni dolžnosti in ji s tem omogočiti, da izjavo o premoženjskem stanju popravi, saj gre za pravico do oprostitve, odloga oziroma obročnega plačila sodne takse, ki jo uveljavlja stranka, zato mora sodišču sama predložiti vse ustrezne podatke, sicer sodišče ne more objektivno odločiti.⁴ Pomanjkljivo izpolnitev izjave o premoženjskem stanju je mogoče primerjati z navedbo neresničnih podatkov, kar pomeni, da se tak predlog za oprostitev lahko zavrne že iz navedenega razloga.⁵ Taki izjavi o premoženjskem stanju sodišče odreče dokazno vrednost, kar pomeni, da predlagatelj ni izkazal, da bi bila s plačilom sodne takse ogrožena njegova dejavnost.

Sodišče ugotavlja položaj predlagatelja na podlagi predloženih in pridobljenih podatkov. Presoja utemeljenosti predloga je predvsem odvisna od trditve predlagatelja. V postopku odločanja o plačilu sodne takse se namreč smiselno uporabljajo določbe zakonov, ki urejajo posamezne postopke (tretji odstavek 1. člena ZST-1), torej v primeru pravnega postopka oziroma gospodarskega spora ZPP. Ta tudi pri odločanju o predlogu za oprostitev, odlog ali obročno plačilo sodnih taks napotuje na smiselno uporabo določbe 212. člena ZPP. V skladu s to določbo mora vsaka stranka navesti dejstva in predlagati dokaze v oporo svojim zahtevkom. Stranka, ki predlaga oprostitev, odlog oziroma obročno plačilo sodne takse (predlagatelj), mora zato podati ustrezno trditveno in dokazno podlago svojemu predlogu, in to že pred sodiščem prve stopnje (smiselna uporaba drugega odstavka 286. člena ZPP). Predlagatelj mora tudi konkretno obrazložiti trditve, iz katerih izhaja utemeljenost njegovega predloga.⁶ Poleg tega je oprostitev, odlog

2 VSC II Ip 315/2017, VSL II Cpg 361/2017, VSL II Cpg 156/2018, II Cpg 181/2018 idr.

3 VSL I Cp 484/2015

4 VSL II Cp 384/2018.

5 VSL I Cp 434/2017, VSL I Cp 484/2015.

6 VSL II Cpg 332/2018.

oziroma obročno plačilo sodne takse izjema od pravila, da je treba sodno takso plačati že ob vložitvi vloge. Izjeme je treba presojeti ozko in strogo, kar je dodatni razlog, da je na predlagatelju kot stranki postopka trditveno in dokazno breme glede obstoja okoliščin, ki upravičujejo uporabo take izjeme⁷.

Podatki, na podlagi katerih sodišče odloča, izhajajo predvsem iz:

- stanja na TRR in podatkov o prilivih na TRR v zadnjih treh mesecih,
- računovodskih izkazov (bilanca stanja in izkaz poslovnega izida),
- drugih dokazil o premoženju stranke (npr. izpiski iz zemljiške knjige in KDD o lastništvu vrednostnih papirjev ipd).

Vsi podatki, ki jih ima sodišče pri odločanju na voljo (torej tiste, ki jih je navedla in z dokazi podprla stranka, in tiste, ki jih je sodišče po uradni dolžnosti pridobilo samo), se med seboj primerjajo in obravnavajo celostno. Sodišče ne more upoštevati le enega finančnega kazalca samostojno in neodvisno od drugih, temveč primerja in pravno ovrednoti vse finančne kazalnike skupaj in v odvisnosti enega od drugih.

1. STANJE NA TRR

Če je že iz stanja na TRR razvidno, da je predlagatelj zmožen plačati odmerjeno sodno takso, saj ima dovolj denarnih sredstev na svojem računu in sam hkrati ne poda drugih ustreznih trditev, ki bi upravičevala porabo teh denarnih sredstev za kakšne druge opravičljive namene, predlog ne more biti utemeljen. Predlagatelj običajno trdijo, da svoja denarna (likvidnostna) sredstva na računu potrebujejo za nakup osnovnih sredstev za izvajanje dejavnosti oziroma morajo s temi denarnimi sredstvi plačati druge zapadle obveznosti. Če predlagatelj osnovnih sredstev za opravljanje dejavnosti zaradi plačila sodne takse ne bi mogel zagotoviti, bi s tem lahko bila ogrožena njegova dejavnost. Če je podano dovolj trditev in dokazov v zvezi s tem dejstvom, je predlog morda utemeljen. Pri tem je hkrati treba presojati tudi, ali je stranka zmožna plačati sodno takso takoj in v enkratnem znesku. Torej ali je dejansko upravičena do oprostitve sodne takse ali morda le do odloga oziroma obročnega plačila sodne takse. Glede plačila ostalih (drugih) zapadlih obveznosti predlagatelja, ki jih mora plačati s sredstvi na TRR, pa je treba upoštevati, da je tudi plačilo sodne takse zapadla obveznost predlagatelja tako kot vsaka druga. Brez ustreznih drugih odločilnih trditev samo po sebi le plačilo tudi drugih zapadlih obveznosti ne more biti razlog za utemeljenost predloga.

Večkrat kot oprostivni razlog predlagatelji navajajo tudi, da sodne takse ne morejo plačati, ker potrebujejo denarna sredstva za vodenje „prav tega“ konkretnega postopka. To samo po sebi ne more biti opravičljiv razlog za neplačilo sodne takse oziroma njeno oprostitvev, odlog ali obročno plačilo. Kot že navedeno, je obveznost plačila sodne takse obveznost kot vse druge (npr. plačilo kvalificiranega pooblaščenca za zastopanje v postopku pred sodiščem). Zato je predlagatelj sodne takse oproščen, mu je odložena ali mu je dovoljeno obročno plačilo le, če za to obstajajo predpisani razlogi.

⁷ VSL I Cpg 449/2017.

Pri stanju na TRR se upoštevajo prilivi v zadnjih treh mesecih (promet na računu) ter koliko ima predlagatelj ostalih razpoložljivih in hkrati v doglednem času unovčljivih (torej likvidnih) drugih sredstev. Slednje je pomemben pokazatelj poslovanja predlagatelja in prihodnjih pričakovanih prilivov. Obročno plačilo sodne takse je mogoče v največ 24 mesečnih obrokih, razen če sodišče zaradi izjemnih okoliščin presodi, da je za plačilo potreben daljši čas (drugi odstavek 11. člena ZST-1). Izjemne okoliščine so pravni standard, ki mu sodišče v vsakem posamičnem primeru da pravi pomen z ugotovitvijo vseh odločilnih okoliščin.

Tudi blokada računa sama po sebi ne more pomeniti, da je predlog že samo iz tega razloga utemeljen. Blokada poslovnega računa brez pojasnila o razlogih za nemožnost vnovčenja morebitnega drugega premoženja (sredstev) namreč ne zadošča. Blokada transakcijskega računa izkazuje le občasne likvidnostne težave, ni pa sama po sebi pokazatelj trajnejše nelikvidnosti, zaradi katere bi plačilo sodne takse ogrozilo dejavnost predlagatelja⁸.

2. RAČUNOVODSKI IZKAZI

Na podlagi 54. člena Zakona o gospodarskih družbah – ZGD-1 so družbe in podjetniki zavezani k vodenju poslovnih knjig, ki jih morajo enkrat letno zaključiti v skladu z ZGD-1 in slovenskimi računovodskimi standardi (SRS) ali mednarodnimi standardi računovodskega (MSR) poročanja, če zakon ne določa drugače. Na podlagi zaključenih poslovnih knjig je treba za vsako poslovno leto v treh mesecih po koncu poslovnega leta (pri tem se poslovno leto lahko razlikuje od koledarskega leta) sestaviti letno poročilo. Letno poročilo velikih in srednjih kapitalskih družb ter dvojih družb je sestavljeno iz bilance stanja, izkaza poslovnega izida, izkaza denarnih tokov, izkaza gibanja kapitala, prilog s pojasnili k izkazu in poslovnega poročila iz 70. člena ZGD-1 (prvi odstavek 60. člen ZGD-1). Vsi ti računovodski izkazi sestavljajo računovodsko poročilo. Majhne kapitalske družbe imajo letno poročilo sestavljeno le iz bilance stanja, izkaza poslovnega izida in prilog s pojasnili k izkazu (drugi odstavek 60. člena ZGD-1). Pri osebnih družbah (oziroma drugih iz tretjega odstavka 53. člena ZGD-1) in samostojnih podjetnikih pa mora biti letno poročilo sestavljeno vsaj iz bilance stanja in izkaza poslovnega izida (tretji odstavek 60. člena ZGD-1). Najmanj ta dva računovodska izkaza ima tako sodišče na voljo pri odločanju o predlogih pravnih oseb in samostojnih podjetnikov za oprostitev, odlog ali obročno plačilo sodne takse.

Slovenski računovodski standardi 2016 (SRS 2016), ki se uporabljajo pri sestavi računovodskih izkazov, opredeljujejo sredstva kot v denarni merski enoti izražene stvari, pravice in denar, s katerim premoženjskopravno razpolaga podjetje oziroma organizacija (SRS 2016 št. 20). Premoženje, iz katerega je mogoče plačati sodno takso, so tako dejansko sredstva. In če ima predlagatelj kakršnokoli premoženje (sredstva), ki brez ogrožanja njegove dejavnosti zadošča za plačilo sodne takse, predlogu predlagatelja za oprostitev, odlog oziroma obročno plačilo ni mogoče ugoditi. Kot že poudarjeno, je trditveno in dokazno breme na predlagatelju.

8 VSL I Cpg 60/2015, VSL I Cpg 574/2016.

Za zmožnost plačila sodne takse tako niso odločilni samo prihodki stranke. Ni samo presežek prihodkov nad odhodki tisti, ki omogoča plačilo sodne takse, pač pa predvsem celotna sredstva stranke. Sredstva in njihovo višino ugotavlja sodišče na podlagi podatkov iz bilance stanja, kjer so sredstva opredeljena kot dolgoročna in kratkoročna, od tega tudi denarna sredstva. Po računovodskem razumevanju so denarna sredstva ne samo knjižni denar, pač pa tudi gotovina, denar na poti in denarni ustrezniki. Gre namreč za širše pojmovanje denarnih sredstev, pri katerem so med denarna sredstva vključena tudi tista sredstva, ki jih je mogoče hitro oziroma v bližnji prihodnosti pretvoriti v denar kot plačilno sredstvo za poravnavanje dolga ali izplačilo s kakšnim drugim namenom neposredno in brez kakršnihkoli omejitev (SRS 2016 št. 7). Tako sem spadajo tudi naložbe, ki jih je mogoče hitro ali v bližnji prihodnosti pretvoriti v vnaprej znani znesek denarnih sredstev in pri katerih je tveganje za spremembo vrednosti nepomembno, kratkoročne depozite in vloge v bankah (npr. z zapadlostjo v plačilo največ tri mesece po pridobitvi) ter podobne naložbe, ki sicer niso namenjene vzpostavljanju naložb, temveč zagotavljanju plačilne sposobnosti, pa tudi takoj udenarljive dolžniške vrednostne papirje z nizkim tveganjem, ki so uvrščeni na organizirani trg (državne obveznice, blagajniški zapisi in podobne) ter takoj udenarljive prejete čeke (SRS 2016 št. 7).

V nekaterih primerih je stanje na računu nižje od višine denarnih sredstev, navedenih v bilanci stanja. To samo po sebi še ne pomeni, da stranka nima sredstev, ki so navedena v bilanci stanja, čeprav jih nima v takoj likvidni obliki. Zato velja znova poudariti pomembnost celotnega finančnega stanja predlagatelja v povezavi z njegovimi navedenimi trditvami.

Če ima predlagatelj premoženje predvsem v denarnih oziroma drugih kratkoročnih sredstvih, kar mu omogoča plačilo sodne takse v celotni višini, v enkratnem znesku in v roku 15 dni, ne da bi bila zaradi tega ogrožena njegova dejavnost, potem njegov predlog ne more biti utemeljen. Kratkoročna sredstva so tista, ki se preoblikujejo v času, krajšem od enega leta (SRS 2016 št. 20). Slednje je lahko bistvenega pomena za odločanje o odlogu plačila sodne takse.

Glede vrednotenja premoženja menim, da se je pri odločanju o oprostitvi, odlogu ali obročnem plačilu sodne takse treba opreti na obstoječe podatke, tj. predvsem tiste, ki glede vrednotenja premoženja izhajajo iz računovodskih izkazov. Še posebej to velja v primeru, kadar gre za revidirane računovodske izkaze. Za vrednotenje postavk v računovodskih izkazih namreč veljajo splošna pravila po 67. členu ZGD-1 in posebna pravila, ki izhajajo tudi iz ustreznih računovodskih standardov. Sodišče namreč nima ustreznega strokovnega znanja za ugotavljanje prave in ustrezne vrednosti npr. nepremičnin, podjetij ipd. Za take primere ZPP predvideva postavitev sodnega izvedenca. Pravo in ustrezno vrednost bi bilo tako mogoče z gotovostjo ugotoviti le ob sodelovanju sodnega izvedenca ustrezne stroke, kar pa je povezano z visokimi stroški. Slednje pomeni, da je treba vrednost premoženja ugotavljati le v primeru dvoma v resničnost podatkov stranke predlagateljice ob hkratni uporabi načela ekonomičnosti ter z navezovanjem na splošna, že navedena pravila oziroma načela postopka in odločanja glede oprostitve, odloga ali obročnega plačila sodne takse. To pa primarno pomeni, da je samo za namene odločitve o takem predlogu povsem neekonomično, da bi sodišče zalagalo sredstva za postavitev izvedencev v

začetni fazi postopka. Sodišče se mora tako samo ob skrbni presoji vseh podatkov prepričati, ali ob ustrezni trditveni in dokazni podlagi obstajajo razlogi za ugoditev ali zavrnitev predloga brez povzročanja nepotrebnih dodatnih stroškov.

Enako velja glede unovčenja premoženja. Na predlagatelju je trditveno in dokazno breme, da dokaže svoje morebitne trditve, da njegovega premoženja ni mogoče unovčiti oziroma ga ni mogoče unovčiti takoj ali v določenem času. Glede kratkoročnih sredstev že iz SRS izhaja, da gre za sredstva, unovčljiva v enem letu. Če je predlagatelj v svojih izkazih ovrednotil določena sredstva kot kratkoročna, mora to sodišču izkazati (dokazno podpreti), da pravzaprav ne gre za taka sredstva in da jih ni mogoče unovčiti v tem času.

3. VPLIV POSTOPKA ZARADI INSOLVENTNOSTI

Postopek insolventnosti sam po sebi ne more pomeniti, da je stranka, ki je v takem postopku, že zaradi tega dejstva oproščena plačila sodne takse oziroma da je njen predlog za oprostitev, odlog ali obročno plačilo sodne takse že samo iz tega razloga utemeljen. Postopek insolventnosti in obveznost plačila sodne takse se ne izključujeta. V nasprotnem primeru bi zakon navedeno okoliščino določil kot razlog za taksno oprostitev, pa tega ni storil (prim. 10. člen ZST-1). Poleg tega le okoliščina, da je predlagatelj v postopku insolventnosti, ne pomeni, da sodne takse ni zmožen plačati oziroma da je ne more plačati takoj in v celoti brez ogrožanja svoje dejavnosti⁹. Zato je le splošno sklicevanje na to dejstvo kot „indic“ prezadolženosti in nelikvidnosti neodločilno. Če je predlagatelj v postopku insolventnosti to samo po sebi še ne pomeni, da nima ustreznih sredstev za vodenje postopkov. Tako mora upravitelj v primeru npr. stečaja, če želi vlagati pravna sredstva, za to zagotoviti ustrezna sredstva, in to ne le za plačilo pooblaščenecem, ki bodo opravljali posamezna procesna dejanja pred sodiščem, temveč tudi za vse druge stroške, ki bodo zaradi tega nastali do pravnomočne odločitve, torej tudi za sodne takse. Če sredstev upravitelj nima sredstev in meni, da bi bilo pravno sredstvo utemeljeno vložiti, ker bi to ugodno vplivalo na stečajno maso in poplačilo upnikov, lahko k založitvi stroškov pozove tudi upnike.

4. SAMOSTOJNI PODJETNIK – POSEBNOSTI

Samostojni podjetnik je fizična oseba, ki na trgu samostojno opravlja pridobitno dejavnost (šesti odstavek 3. člena ZGD-1). Iz šestega odstavka 11. člena ZST-1 izhaja, da je ne glede na določbo prvega odstavka tega člena do celotne oprostitve plačila taks upravičena stranka, ki izpolnjuje materialne pogoje za prejemanje redne brezplačne pravne pomoči po zakonu, ki ureja brezplačno pravno pomoč. Iz prvega odstavka 11. člena ZST-1, ki se nanaša na fizične osebe, izhaja, da sodišče v celoti ali deloma oprosti stranko plačila taks, če bi bila zaradi tega plačila občutno zmanjšana sredstva, s katerimi se preživlja stranka ali se preživljajo osebe, ki se za namen ugotavljanja materialnega položaja pri uveljavljanju pravic iz javnih sredstev poleg vlagatelja upoštevajo po zakonu, ki ureja uveljavljanje pravic iz

9 VSL I Cpg 1349/2016.

javnih sredstev (to so družinski člani). Ta določba se za samostojnega podjetnika uporablja smiselno (tretji odstavek 11. člena ZST-1). Kot že pojasnjeno v tem sestavku, je v četrtem odstavku 11. člena ZST-1 nato navedeno, da samostojnega podjetnika v postopkih v zvezi z njegovo dejavnostjo ni mogoče oprostiti plačila takse, ki znaša do vključno 44,00 EUR. Če se torej šesti odstavek 11. člena ZST-1 nanaša le na fizično osebo, ki ni samostojni podjetnik, oziroma le na postopke, ki niso v zvezi z njegovo dejavnostjo, potem samostojnega podjetnika v postopkih, ki so v zvezi z njegovo dejavnostjo, ni mogoče v celoti oprostiti plačila sodne takse, temveč le v znesku nad 44,00 EUR, tudi če sicer izpolnjuje materialne pogoje za prejemanje redne brezplačne pravne pomoči po zakonu, ki ureja brezplačno pravno pomoč.

Sodna praksa je različna glede vprašanja ali se pri presoji utemeljenosti predloga samostojnega podjetnika posameznika upoštevajo tudi družinski člani. Tako je Višje sodišče v Mariboru v sklepu opr. št. I Cpg 313/2015 z dne 30. 7. 2015 odločilo, da se v primeru, da je stranka samostojni podjetnik, pri presoji pogojev za oprostitev plačila sodnih taks presojata finančno, premoženjsko in likvidnostno stanje stranke kot samostojnega podjetnika in vpliv plačila sodne takse na morebitno ogrožanje opravljanja njene dejavnosti. Zato navedbe stranke v zvezi z njenimi družinskimi člani za odločitev o vloženem predlogu za oprostitev plačila sodne takse za samostojnega podjetnika v zvezi z njegovo dejavnostjo niso odločilne. Iz nekoliko poznejšega sklepa istega sodišča opr. št. I Cpg 64/2016 z dne 24. 3. 2016 pa izhaja, da je samostojni podjetnik fizična oseba, ki na trgu samostojno opravlja pridobitno dejavnost in je za poslovne obveznosti odgovoren tudi s tistim premoženjem, ki ni vezano na podjetniško dejavnost, torej z vsem svojim premoženjem. Zaradi navedenega se pri presoji pogojev za oprostitev plačila sodne takse upoštevajo tako premoženjsko, finančno in likvidnostno stanje stranke kot samostojnega podjetnika in vpliv plačila sodne takse na morebitno ogrožanje njegove dejavnosti kakor tudi vse podjetniško nevezano premoženje, tj. premoženje, ki ni namenjeno opravljanju dejavnosti, ter morebitni prihranki in dohodki iz plač in drugih prejemkov iz dela, ki jih poleg dohodkov iz dejavnosti prejema stranka. Tako bi po presoji sodišča v tem primeru morala stranka navesti tudi podatke o podjetniško nevezanem premoženju in dohodkih iz tega naslova ter podatke o premoženju in dohodkih njenih družinskih članov. Podobno stališče je zavzelo Višje sodišče v Ljubljani v sklepu opr. št. I Cp 434/2017 z dne 27. 3. 2017: „Tako kot podjetnik odgovarja za poslovne obveznosti tudi s tistim premoženje, ki ni vezano na podjetniško dejavnost, torej z vsem svojim premoženjem, velja to tudi za obratni položaj. Samostojni podjetnik namreč ni pravna oseba in nima lastne pravne subjektivitete, ločene od pravne subjektivitete podjetnika kot fizične osebe.“

Institut samostojnega podjetnika je urejen izključno in le v ZGD-1. Zakon ne loči med podjetnikom, ki opravlja delo, za katerega bi ga morala oseba (naročnik) zaposliti v skladu s pravilni o delovnih razmerjih, in samostojnim podjetnikom, ki „*dejansko*“ opravlja neko gospodarsko dejavnost. Seveda oba opravljata določeno delo, le da gre pri enem za znake dela, za katerega bi morala biti sklenjena pogodba o zaposlitvi v skladu z delovno zakonodajo. Vendar zaradi navedenega po mojem mnenju ne bi smelo biti razlik med oblikami samostojnih podjetnikov. Na slednje ne bi smela vplivati niti davčna zakonodaja, ki različno vrednoti samostojne podjetnike pri ugotavljanju davčne osnove (razlike med pogovorno navadnim s. p.

in ugotavljanjem davčne osnove na podlagi normiranih odhodkov – normiranci). Za vse fizične osebe, ki na trgu samostojno opravljajo pridobitno dejavnost v okviru tako organiziranega podjetja, morajo pri oprostitvah sodnih taks veljati enaka pravila. Pri tem je treba biti pozoren, da do razlike pride le glede vsebine sodnega postopka, saj ZST-1 določa le razlike v pogojih in posebne pogoje v primeru, ko poteka postopek v zvezi z dejavnostjo samostojnega podjetnika.

5. OPROSTITEV PLAČILA SODNE TAKSE PRI JAVNIH ZAVODIH

Javni zavodi se ustanovijo za opravljanje javnih služb, lahko pa tudi za opravljanje dejavnosti, ki niso opredeljene kot javne službe, če se opravljanje dejavnosti zagotavlja na način in pod pogoji, ki veljajo za javno službo¹⁰. Javne zavode ustanovijo republika, občine, mesto in druge z zakonom pooblaščen javne pravne osebe. Pravico soustanoviti ali tudi samostojno ustanoviti javni zavod, ki opravlja dejavnost, pomembno za uresničevanje pravic narodnosti, ima tudi samoupravna narodnostna skupnost, soustanovitelj javnega zavoda pa so lahko tudi druge pravne in fizične osebe. Javni zavod je praviloma pravna oseba s pravicami, obveznostmi in odgovornostmi, ki jih določata zakon in akt o ustanovitvi. Če je z zakonom oziroma odlokom občine ali mesta določeno drugače, javni zavod ni nujno pravna oseba. Če so javnemu zavodu, ki ni pravna oseba, z aktom o ustanovitvi dana določena pooblastila v pravnem prometu, izvršuje ta pooblastila v imenu in za račun ustanovitelja. Kdo je že na podlagi zakona oproščen plačila sodne takse, izhaja iz 10. člena ZTS-1. Plačila sodnih taks so oproščeni država in državni organi, samoupravne lokalne skupnosti, organi samoupravnih lokalnih skupnosti in posredni proračunski uporabniki, ki so v celoti v lasti samoupravnih lokalnih skupnosti, centri za socialno delo, kadar so predlagatelji v postopkih za ureditev osebnih stanj in družinskih razmerij, humanitarne organizacije ter tuja država in tuji državljani, če tako določa mednarodna pogodba ali če velja vzajemnost. Če nastane dvom, ali velja vzajemnost, sodišče zaprosi za pojasnilo ministrstvo, pristojno za pravosodje. Plačila sodnih taks so oproščene tudi invalidske organizacije v postopkih v zvezi z izvajanjem namena, za katerega so ustanovljene, in invalidi v postopkih, povezanih z diskriminacijo zaradi invalidnosti. Iz petega odstavka 10. člena ZST-1 izhaja, da se taksa tudi ne plača, kadar tako določa poseben zakon. ZZ kaj takega ne določa. Če torej ne gre za osebo, ki je navedena v 10. členu ZST-1, veljajo zanjo povsem enaki pogoji kot za vse druge pravne osebe.

6. OBROČNO PLAČILO SODNE TAKSE

Iz petega odstavka 13. člena ZST-1 izhaja, da če stranka, ki ji je bilo odobreno obročno plačilo takse, zamudi s plačilom posameznega obroka, z dnem zamude zapadejo v plačilo vsi neplačani obroki, na kar mora sodišče stranko opozoriti. V primeru zamude s plačilom enega obroka zapadejo tako v plačilo vsi preostali še neplačani obroki. Zato mora sodišče takoj po nastopu takega dejstva (da ni plačan eden od zapadlih obrokov) sprožiti izterjavo celotnega še neplačanega zneska sodne takse.

¹⁰ prim. Zakon o zavodih – ZZ.

7. NEKAJ POSEBNOSTI V STEČAJNEM POSTOPKU

Taksna tarifa ZST-1 v 5. poglavju določa takse za stečajni postopek, postopek prisilne poravnave in postopek prisilne likvidacije. Odpust obveznosti je v skladu z ZFPPIPP predviden le v postopku osebnega stečaja. V tar. št. 5201, ki je edina posebna tarifna številka za postopek osebnega stečaja, je določeno, da se za postopek o ugovoru proti odpustu obveznosti pri osebnem stečaju plača taksa 20,00 EUR. Vendar je nato v opombi c k tej tarifni številki določeno, da se taksa po tarifni št. 5201 ne plača, če ugovor vloži upravitelj. Upravitelj tako ni zavezan k plačilu sodne takse za ugovor proti odpustu obveznosti.

Ali so predlagatelj pri umiku predloga za stečaj upravičeni do (delnega) vračila sodne takse? Pravico do vrnitve takse ima, kdor je plačal takso, ki mu je sploh ni bilo treba plačati, ali kdor je plačal takso, večjo od predpisane, in tudi, kdor je plačal takso za sodno dejanje, ki ni bilo opravljeno (prvi odstavek 36. člena ZST-1). Sodišče, ki je odločalo v postopku na prvi stopnji, odredi vrnitev takse po uradni dolžnosti (prvi odstavek 37. člena ZST-1). Pri tem je treba ločiti sodno dejanje, ki ga omenja 36. člen ZST-1, in pravdno dejanje. Pojem sodno dejanje je namreč širši od pojma pravdno dejanje¹¹. Med sodna dejanja spadajo npr. vpis tožbe v sodni vpisnik, izdaja plačilnega naloga za sodno takso (kar je tudi pravdno dejanje), preveritev plačila sodne takse, stroški sodišča pa nastajajo tudi za vročanje sodnih pisanj in vlog strank po pošti ali na sodišču. Taksna obveznost nastane z vložitvijo tožbe oziroma v primeru stečaja z vložitvijo predloga za začetek postopka, tj. stečaja (1. točka prvega odstavka 5. člena ZST-1). Višina sodne takse za pravdni postopek je določena v 1. poglavju Taksne tarife v višini 3,0 k (3 količnike). Iz tar. št. 1112 izhaja, da se taksa po tar. št. 1111 zniža na 1,0: če se postopek konča z umikom tožbe pred razpisom naroka za glavno obravnavo, če se odloča brez obravnave, pa pred izdajo odločbe, če se konča s sodbo na podlagi odpovedi ali s sodbo na podlagi pripoznave, izdanima najpozneje na prvem naroku za GO, ter če je sklenjena sodna poravnava pred izdajo odločbe. Torej če je bila taksa že plačana v celoti, se vrmeta dve tretjini. Sodna taksa za stečaj pa je določena v posebnem 5. poglavju, ki določbe o delnem vračilu sodnih taks nima. Slednje lahko le pomeni, da vračila sodne takse v takem primeru zato ne more biti. Določb za pravdni postopek v primeru taksne tarife namreč ni dopustno analogno uporabljati v stečajnem postopku, saj ima slednji posebno poglavje, ki je v celoti tudi posebej urejeno (*lex specialis*). Če za stečajni postopek ni posebej določeno, da se ob umiku predloga taksa zniža, potem to tudi ni mogoče ne glede na to, da je za nek drug postopek to predpisano. Tako ni pravne podlage za vračilo sodne takse v primeru umika predloga za stečaj.

11 VSL I Cpg 1855/2014.

TAKSNI PREGLEDI MINISTRSTVA ZA PRAVOSODJE NA SODIŠČIH V LETIH 2017 IN 2018

Janja Kunaver, univ. dipl. pravnica
sekretarka na Ministrstvu za pravosodje

1. PРАВNA PODLAGA

1.1 Splošno

V skladu z 38. členom Zakona o sodnih taksah¹ (ZST-1) uporabo predpisov o sodnih taksah nadzira ministrstvo, pristojno za pravosodje. Enako določbo je vseboval že prejšnji Zakon o sodnih taksah² (ZST). Na podlagi navedene določbe je Ministrstvo za pravosodje (ministrstvo) že v času veljavnosti ZST opravljalo taksne nadzore na sodiščih, s tem pa nadaljuje v obdobju veljavnosti ZST-1. Kljub temu so v nadaljevanju obravnavani le pravni okvir in ugotovitve s taksnih pregledov, ki jih je ministrstvo opravilo v letih 2017 in 2018.

Z Zakonom o spremembah in dopolnitvah Zakona o sodiščih iz leta 2013³ (ZS-K) je bila ustanovljena Služba za nadzor organizacije poslovanja sodišč, ki deluje v okviru ministrstva (služba za nadzor). Namen uvedbe službe za nadzor je bilo povečanje kakovosti nadzora nad sodno upravo. Služba za nadzor ne opravlja le taksnih pregledov, temveč so med njenimi pristojnostmi tudi izvajanje nadzora nad sodno upravo, zagotavljanje izvajanja sodnega reda ter opravljanje administrativnih pregledov v skladu s sodnim redom.⁴ Službo za nadzor vodi dodeljeni sodnik. Vse potrebno za organizacijo in začetek delovanja te službe je bilo pripravljeno konec leta 2016, ko je bil sprejet Pravilnik o Službi za nadzor organizacije poslovanja sodišč (pravilnik).⁵ Tako je služba za nadzor prve taksne preglede sodišč, ki se opravljajo skupaj z administrativnimi pregledi, opravila v letu 2017.⁶

1.2 Načela, po katerih deluje služba za nadzor

Koncept službe za nadzor je bistveno povezan s spoštovanjem ustavnih načel delitve oblasti in neodvisnosti sodnikov.⁷ Ti dve načeli, ki zagotavljata neodvisen

1 Uradni list RS, št. 37/08, 97/10, 63/13, 58/14 – odl. US, 19/15 – odl. US, 30/16, 10/17 – ZPP-E, 11/18 – ZIZ-L in 35/18 – odl. US.

2 Uradni list RS, št. 20/04 – uradno prečiščeno besedilo; 37. člen.

3 Uradni list RS, št. 63/13.

4 Zakon o sodiščih (Uradni list RS, št. 94/07 – uradno prečiščeno besedilo, 45/08, 96/09, 86/10 – ZJNepS, 33/11, 75/12 – ZSPDLS-A, 63/13, 17/15, 23/17 – ZSSve in 22/18 – ZSICT; ZS), drugi odstavek 65. a člena.

5 Uradni list RS, št. 79/16.

6 Pred tem so taksne preglede izvajale druge notranje organizacijske enote ministrstva.

7 Ustava Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 33/91-I, 42/97 – UZS68, 66/00 – UZ80, 24/03 – UZ3a, 47, 68, 69/04 – UZ14, 69/04 – UZ43, 69/04 – UZ50, 68/06 – UZ121,140,143, 47/13 – UZ148, 47/13 – UZ90,97,99 in 75/16 – UZ70a), drugi odstavek 3. člena in 125. člen.

položaj sodstva in sodnikov, sta (bili) upoštevani tako pri pravni vzpostavitvi službe za nadzor kakor tudi pri njenem delovanju.

Navedeni ustavni načeli sta izpeljani v petem odstavku 65. a člena ZS, v skladu s katerim služba za nadzor pri izvajanju svojih pristojnosti ne sme posegati v neodvisnost sodnika pri opravljanju sodniške službe, v domnevo nedolžnosti, tajnost sodnega postopka ali jamstvo poštenega sojenja. Služba za nadzor nima neposrednega stika s sodniki, saj nadzor opravlja prek predsednika sodišča, direktorja sodišča ali sodnega osebja. Spise lahko pregleduje samo v delu, ki se nanaša na taksne in administrativne preglede, sicer jih ne sme.

1.3 Formalni okvir opravljanja nadzorov

1.3.1 Letni načrt nadzorov

Z letnim načrtom nadzorov⁸ so vnaprej določeni redni nadzori, ki so obravnavani v nadaljevanju (poznamo še izredne in dodatne nadzore)⁹. Letni načrt nadzorov sprejme minister za prihodnje koledarsko leto decembra tekočega leta. V letnem načrtu nadzorov se določijo vrsta in število sodišč, kjer bo opravljen nadzor (konkretno se navedejo sodišča, ki bodo pregledana), vsebina nadzorov (taksni, administrativni pregledi ipd.) in okvirni časovni načrt nadzorov. Minister z letnim načrtom nadzorov seznanja Vrhovno sodišče Republike Slovenije in Sodni svet, nato se letni načrt nadzorov objavi na spletni strani ministrstva.¹⁰

V letnem načrtu nadzorov za leto 2017 sta bila načrtovana administrativna in taksna pregleda pri dveh sodiščih, v letnem načrtu nadzorov za leto 2018 pa je načrtovanih 12 administrativnih in taksnih pregledov sodišč. Do septembra 2018 so bili že vsi izvedeni.

1.3.2 Odredba za izvedbo administrativnega in taksnega pregleda

Za izvedbo administrativnega in taksnega pregleda pri posameznem sodišču vodja službe za nadzor izda odredbo za izvedbo pregleda. Z njo se podrobneje določijo vsebina pregleda, katere zadeve bodo pregledane, uslužbenci ministrstva, ki bodo opravili pregled, in večinoma tudi natančen datum pregleda.¹¹

8 Pravilnik, 5. člen.

9 - Izredni nadzor (pravilnik, 7. člen): služba za nadzor ga izvede ne glede na letni načrt nadzorov, ko se seznanijo z domnevno nepravilnostjo pri poslovanju sodišča, zaradi katere glede na njeno vrsto, obseg, dolgotrajnost, ponavljanje ali druge okoliščine oceni, da je nadzor potreben. En takšen nadzor je bil že izveden, in sicer nadzor sodne uprave na enem od okrožnih sodišč.

- Dodatni nadzor (pravilnik, 12. člen): služba za nadzor z dodatnim nadzorom glede na prejeto odzivno poročilo sodišča preveri izide izvedenih ukrepov in spoštovanje rokov za njihovo izvedbo. Noben tak nadzor še ni bil izveden.

10 Načrta nadzorov za leti 2017 in 2018 sta objavljena na naslednji spletni strani ministrstva: http://www.mp.gov.si/si/delovna_podrocja/sluzba_za_nadzor_organizacije_poslovanja_sodisc/

11 Pravilnik, 6. člen.

Vsebine taksnega pregleda so naslednje:

- oprostitev, odlog in obročno plačilo taks,
- ugotovitev vrednosti predmeta postopka,
- izterjava neplačane takse in
- vrnitev takse.

Zadeve, ki bodo pregledane, se opredelijo po vnaprej določenih objektivnih merilih, ki po eni strani onemogočajo, da bi uslužbenci ministrstva samovoljno izbirali zadeve, po drugi strani pa preprečujejo prekomerno obremenitev sodišč. Tako so bile npr. v odredbah iz leta 2018 te zadeve opredeljene kot zadnjih 20 K, 20 P, 20 D in 20 I oziroma 1n rešenih zadev (odčrtanih) do prejema odredbe. Konkrétne zadeve nato izbere sodišče in jih pripravi za pregled. V nekaterih primerih je služba za nadzor poleg navedenih pregledala še nekaj naključno izbranih spisov.¹²

Odredbo za izvedbo pregleda ministrstvo pošlje v vednost predsedniku sodišča, na katerem se bo izvajal pregled, in predsedniku neposredno višjega sodišča. Sodišču, na katerem se bo izvajal pregled, mora biti odredba vročena najmanj 15 dni pred začetkom opravljanja pregleda.

1.3.3 Poročilo o nadzoru

Služba za nadzor po opravljenem pregledu pripravi osnutek poročila o nadzoru s predlogi za odpravo nepravilnosti in priporočili za izboljšanje poslovanja sodišč ter ga pošlje predsedniku sodišča, pri katerem je bil opravljen pregled. Predsednik pregledanega sodišča ima pravico na osnutek poročila podati pripombe.¹³

Po prejemu pripomb predsednika sodišča ali poteku roka za njihovo sporočanje služba za nadzor pripravi končno poročilo, ki ga pošlje predsedniku pregledanega sodišča, predsedniku neposredno višjega sodišča, predsedniku Vrhovnega sodišča Republike Slovenije in ministru.¹⁴

1.3.4 Odzivno poročilo sodišča

Sodišče, pri katerem je bil opravljen pregled, pripravi odzivno poročilo, ki vsebuje poročilo glede upoštevanja predlogov in priporočil iz poročila ministrstva.¹⁵ Pri tem gre za pravico sodišča, ki tako kot pravica do podaje pripomb na osnutek poročila o nadzoru zagotavlja neke vrste kontradiktornost postopka pregleda.

12 V letu 2018 je služba za nadzor naključno izbirala le spise za administrativne preglede.

13 Pravilnik, 9. člen.

14 Pravilnik, 10. člen.

15 Pravilnik, 11. člen.

2. UGOTOVITVE S TAKSNIH PREGLEDOV

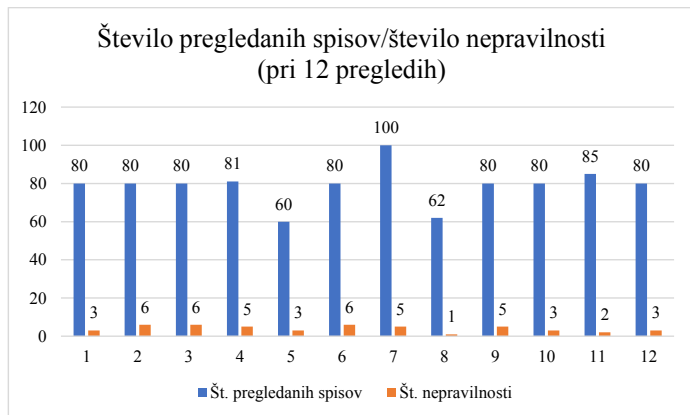
2.1 Splošne ugotovitve

Služba za nadzor je do septembra 2018 opravila 14 taksnih pregledov sodišč. Vsi pregledi so se izvajali na okrajnih sodiščih. Na večini sodišč je služba za nadzor pregledala po zadnjih 20 zadev s posameznega področja, ki so bile rešene pred prejemom odredbe ministrstva za izvedbo pregleda. Pregled je obsegal različna pravna področja, in sicer pravdne, zapuščinske, izvršilne in kazenske zadeve.

Pregledi so pokazali, da sodišča v pregledanem delu ZST-1 izvajajo praviloma dosledno, takse so plačane, preveč plačane takse so vrnjene, razen v aktivnih zadevah, kjer so še tekli roki za plačilo oziroma izterjavo taks.

Na dveh pregledih ni bilo zaznanih nobenih kršitev s področja sodnih taks, na dvanajstih pregledih pa je služba ugotovila določeno število kršitev, in sicer od ene kršitve do največ šestih kršitev. V odstotkih to pomeni, da so bile kršitve v teh dvanajstih pregledih ugotovljene v 1,6 do 7,5 odstotka pregledanih spisov.

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
Št. pregledanih spisov	80	80	80	81	60	80	100	62	80	80	85	80
Št. nepravilnosti	3	6	6	5	3	6	5	1	5	3	2	3
Odstotek nepravilnosti	3,75	7,5	7,5	6,2	5,0	7,5	5,0	1,6	6,25	3,75	2,35	3,75

2.2 Ugotovitve s posameznih področij taksnih pregledov

2.2.1 Pravdne zadeve

Na področju pravnih zadev je služba za nadzor ugotovila težave v zvezi z začetno odmero sodne takse, odmero takse pri prehodu zadeve iz Centralnega oddelka za verodostojno listino Okrajnega sodišča v Ljubljani (COVL) v pravdni postopek, pri zaračunavanju tretjinske takse in naknadnem zaračunavanju sodne takse po 15. členu ZST-1, pri vračilu sodne takse in glede dokumentacije v postopkih v zvezi z uveljavljanjem taksnih ugodnosti.

Konkretneje so bile težave naslednje:

- **ODMERA TAKSE PO VREDNOSTI TOŽBENEGA ZAHTEVKA:** sodišče je pri odmeri sodne takse glede na vrednost spornega predmeta uporabilo napačen taksni razred – namesto da bi uporabilo vrednostni razred, ki je v prilogi 1 ZST-1 določen nad zneskom vrednosti predmeta, je uporabilo vrednostni razred pod zneskom spornega predmeta. Sodišče je na opozorilo službe za nadzor nepravilnost odpravilo in zaračunalo manjkajoči del takse.
- **ODMERA TAKSE PO VREDNOSTI TOŽBENEGA ZAHTEVKA:** v eni zadevi je bilo obratno. Sodišče je stranki zaračunalo takso po enem vrednostnem razredu iz priloge 1 ZST-1 previsoko. Tudi tu je na opozorilo službe za nadzor nepravilnost odpravilo, in sicer tako, da je vrnilo preveč zaračunano in plačano takso.
- **PRIMARNI, PODREJENI TOŽBENI ZAHTEVEK:** tožeča stranka je vložila primarni in podrejeni tožbeni zahtevek, sodišče pa ji je naložilo plačilo sodne takse le za primarni tožbeni zahtevek, ne pa tudi za podrejenega v višini tretjine takse za ta zahtevek. Sodišče je nato pojasnilo, da je tožeči stranki naknadno (po nadzoru) poslalo še plačilni nalog za podrejeni tožbeni zahtevek.
- **NEZARAČUNAVANJE TRETJINSKE TAKSE:** sodišče je stranki izdalo plačilni nalog za plačilo sodne takse za postopek. Stranka takse ni plačala, zato je sodišče štelo, da je tožba umaknjena ter izdalo sodbo in odredbo, da se po pravnomočnosti sodbe zadeva arhivira. Ker mora v takem primeru v skladu s četrtrim odstavkom 34. člena ZST-1 stranka plačati takso, ki je določena za umik vloge, je služba za nadzor predlagala, da sodišče stranki zaračuna tretjinsko takso.
- **ZVIŠANJE VREDNOSTI TOŽBENEGA ZAHTEVKA:** tožeča stranka je med postopkom zvišala vrednost predmeta postopka, sodišče pa tožeči stranki ni poslalo plačilnega naloga za doplačilo sodne takse po tretjem odstavku 32. člena ZST-1. Služba za nadzor je sodišču predlagala, naj stranki pošlje nalog za doplačilo takse, če pravica zahtevati plačilo takse še ni zastarala.
- **PREHOD IZ COVL:** sodišče pri prehodu zadeve iz COVL v pravdni postopek ni upoštevalo takse, ki je bila že plačana v izvršilnem postopku, in je zaračunalo celotno sodno takso za pravdni postopek. Služba za nadzor je predlagala vračilo preveč plačane takse.
- **PREHOD IZ COVL:** po prehodu zadeve iz COVL v pravdni postopek je sodišče za pravdni postopek pravilno zaračunalo doplačilo sodne takse. Nato je bila sklenjena sodna poravnava, za katero sodišče ni pravilno odredilo vračila 2/3 takse po tarifni številki 1112 taksne tarife ZST-1, saj je pri tem upoštevalo

le znesek doplačane in ne celotne višine sodne takse za pravdni postopek. Sodišče je po nadzoru nepravilnost odpravilo in vrnilo manjkajoči znesek.

- 15. ČLEN ZST-1: tožeča stranka kot fizična oseba je bila v celoti oproščena plačila sodne takse. Pravdni stranki sta v postopku sklenili sodno poravnavo, na podlagi katere se je tožena stranka tožeči stranki zavezala med drugim plačati pravdne stroške in sodno takso, pri čemer naj bi bil znesek sodne takse plačan na poslovni račun pooblaščenca tožeče stranke. To je v nasprotju s 15. členom ZST-1, po katerem so takse, katerih plačila je bila stranka oproščena, del stroškov postopka in jih pod določenimi pogoji naloži strankam v plačilo sodišče na koncu postopka. Vsekakor pa te takse niso predmet medsebojnega povračila med strankama. Sodišče je nato pojasnilo, da je tožeči stranki naknadno (po nadzoru) poslalo dopis s pojasnilom in plačilni nalog za plačilo sodne takse glede na sklenjeno sodno poravnavo.
- 15. ČLEN ZST-1: podobno še v eni zadevi iz sodnega spisa ni bilo razvidno, da bi sodišče tožeči stranki, ki je bila sicer v celoti oproščena plačila sodne takse, je pa v postopku delno uspela, naložilo plačilo sodne takse ali da bi bila ta plačana v okviru pravnih stroškov, ki se jih je v poravnavi zavezala plačati tožena stranka.
- VRAČILO TAKSE: sodišče je zavrglo tožbo, pri tem pa je tožeči stranki vrnilo 2/3 plačane sodne takse. Za tako vračilo ni pravne podlage.
- VRAČILO TAKSE: sodišče je izdalo sklep, s katerim se tožba šteje za umaknjeno in se pravdni postopek ustavi, iz spisa pa ni bilo razvidno, da bi stekel postopek za vračilo 2/3 takse. Po pojasnilu sodišča sta bili sicer tožeči stranki vrnjeni 2/3 plačane takse.
- VRAČILO TAKSE: sodišče je izdalo sodbo na podlagi odpovedi, iz spisa pa ni bilo razvidno, da bi sodišče tožeči stranki vrnilo 2/3 plačane sodne takse.
- VRAČILO TAKSE: v eni zadevi so nastopili razlogi za vračilo sodne takse v skladu s tarifno številko 1112 taksne tarife ZST-1, pri čemer je sodišče tožeči stranki vrnilo le tretjino plačane sodne takse, in ne dveh tretjin (sodišče je med izvajanjem nadzora že samo odpravilo napako in tožeči strani vrnilo še drugo tretjino sodne takse).
- ODLOČANJE O TAKSNIH UGODNOSTIH: v več postopkih dokumentacija, izdana oziroma pridobljena pri odločanju o oprostitvi, odlogu ali obročnem plačilu sodnih taks, ni bila zaprta v posebnem ovitku, ampak je bila vložena v odprto kuverto. Poleg tega na ovitkih ni bilo dosledno označeno, katere listine so v njih. To je v nasprotju s pravili iz 14. b člena ZST-1 glede ravnanja s tajno dokumentacijo.

2.2.2 Zapuščinske zadeve

Pri zapuščinskih zadevah je bilo največ nepravilnosti ugotovljenih v povezavi z obročnim plačevanjem sodnih taks, ko je sodišče taksnim zavezancem omogočilo obročno plačilo sodne takse, ne da bi upoštevalo določbo ali več določb iz 11., 12., 12. a in 14. b člena ZST-1, nekaj težav pa je bilo tudi z odmerjanjem sodne takse po vrednosti zapuščine na prvi in drugi stopnji.

Ugotovljene nepravilnosti so s primeri navedene v nadaljevanju:

- **OBROČNO PLAČEVANJE TAKS:** v eni od zadev je bilo ugotovljeno, da dedinja plačuje sodno takso po obrokih. Iz zapisnika o zapuščinski obravnavi je izhajalo, da je dedinja na naroku zaprosila za obročno plačilo sodne takse, ni pa bilo razvidno, da bi sodišče o tem odločalo, saj je dedinji poslalo plačilni nalog za plačilo celotne sodne takse. Iz spisa tudi ni bilo razvidno, da bi sodišče ugotovljalo strankin materialni položaj in tudi ne, da bi sodišče izdalo sklep o obročnem plačilu. To je v nasprotju z določbami ZST-1 glede pogojev in postopka za uveljavljanje taksnih ugodnosti.
- **OBROČNO PLAČEVANJE TAKS:** podobno je bil v eni zadevi sicer izdan sklep o obročnem plačilu sodne takse, vendar pa v spisu ni bilo predloga stranke za obročno plačilo, prav tako v spisu ni bilo posebnega zaprtega ovitka s tajno dokumentacijo iz tega postopka. Iz spisa tudi ni bilo razvidno, ali je sodišče pri odločanju sploh upoštevalo vse odločilne okoliščine v skladu z 11. členom ZST-1.
- **ODLOČANJE O TAKSNIH UGODNOSTIH:** odločba centra za socialno delo v zvezi z ugotavljanjem materialnega položaja stranke in njenih družinskih članov, ki jo je stranka poslala sodišču v okviru svoje prošnje za oprostitev plačila sodne takse, ni bila zaprta v poseben ovitek, poleg tega je bil sklep o taksni oprostitvi del sklepa o dedovanju in prav tako ni bil zaprt v poseben ovitek. Tudi sicer je služba za nadzor v več zapuščinskih zadevah, v katerih je bil izveden postopek ugotavljanja materialnega položaja stranke in njenih družinskih članov zaradi uveljavljanja taksnih ugodnosti, ugotovila, da so bili posebni ovitki v zvezi s tajno dokumentacijo odprti, prav tako na ovitkih ni bilo dosledno označeno, katere listine so v ovitkih.
- **ODMERA TAKSE PO VREDNOSTI ZAPUŠČINE:** večkrat so sodišča pri odmeri sodne takse glede na vrednost čiste zapuščine uporabila napačen taksni razred – namesto da bi uporabila vrednostni razred, ki je v prilogi 2 ZST-1 določen nad zneskom vrednosti zapuščine, so uporabila vrednostni razred pod tem zneskom. Sodišča so pojasnila, da so taksnim zavezancem naknadno poslala plačilne naloge za doplačilo ustreznih zneskov z obrazložitvijo.
- **ODMERA TAKSE PO VREDNOSTI ZAPUŠČINE:** v enem primeru je bila taksa za sklep o dedovanju pomotoma odmerjena za 10 evrov prenizko, sodišče pa je pojasnilo, da je dedičem naknadno poslalo plačilne naloge za doplačilo.
- **ODMERA TAKSE ZA PRITOŽBO ZOPER SKLEP O DEDOVANJU:** sodišče je napačno odmerilo sodno takso za pritožbo zoper sklep o dedovanju. Uporabilo je tarifno številko 30010 taksne tarife ZST-1, ki določa takso v višini 33 evrov za postopek o posebnih pritožbah, ki niso posebej taksirane in niso takse proste. Namesto te bi moralo takso odmeriti po tarifni številki 9221 taksne tarife ZST-1 v višini 20 evrov. Ugotovljena je bila tudi nepravilnost, ko je stranka po sodni poravnavi umaknila pritožbo in predlagala sodišču vrnitev plačane sodne takse za pritožbo. Sodišče je stranki vrnilo celotni znesek 33 evrov, ki ga je ta plačala za pritožbo. Pravilno bi bilo, da bi vrnilo 10 evrov v skladu s tarifno številko 9222 taksne tarife ZST-1. Služba za nadzor je sodišču predlagala, da stranki pošlje plačilni nalog za plačilo pravilno odmerjene sodne takse. Sodišče je naknadno sporočilo, da je stranki poslalo plačilni nalog za plačilo sodne takse v znesku 10 evrov, kar je po mnenju ministrstva pravilno (toliko bi ostalo na računu sodišča, če bi poslovanje s taksami v tem primeru potekalo vseskozi pravilno).

- **ODMERA TAKSE ZA PRITOŽBO ZOPER SKLEP O DEDOVANJU:** sodišče je takso za pritožbo zoper sklep o dedovanju odmerilo po Zakonu o sodnih taksah, ki je veljal pred letom 2013,¹⁶ ko je ta taksa znašala 16 evrov, in ne 20 evrov, kakor velja zdaj. Sodišče je pojasnilo, da je bila taksa za pritožbo v tej zadevi res nepravilno odmerjena, vendar je bila nato dedičem vrnjena, saj je sodišče samo spremenilo sklep o dedovanju, tako da pritožba ni bila poslana višjemu sodišču.

2.2.3 Izvršilne zadeve

Pri izvršilnih zadevah je služba za nadzor ugotovila predvsem nepravilnosti glede zaračunavanja posameznih sodnih taks ter neskladja med spisnimi listinami in e-vpisnikom, kot je podrobneje navedeno v nadaljevanju:

- **TAKSA ZA UGOVOR:** dolžnik je vložil ugovor, sodišče pa mu je namesto takse za ugovor zaračunalo takso za pritožbo v višini 125 evrov.
- **NEZARAČUNAVANJE NEKATERIH TAKS:** sodišča niso dosledno zaračunavala takse za odlog izvršbe in takse za predlog za nadaljevanje izvršbe z novim izvršilnim sredstvom oziroma iz vpisnika ni bilo razvidno, da bi sodišče terjalo plačilo določene sodne takse (za ugovor zoper sklep o izvršbi, za predlog za dodatno izvršilno sredstvo), niti ni bilo razvidno, da bi bila zadevna taksa plačana ali izterjana.
- **NEPRAVILNA ODMERA TRETJINSKE TAKSE:** dolžnik je vložil ugovor zoper sklep o izvršbi, nato je upnik v celoti umaknil predlog za izvršbo in je sodišče ustavilo postopek ter zavrglo ugovor dolžnika zoper sklep o izvršbi. Dolžnik je nekaj dni zatem vložil predlog za oprostitev plačila sodne takse za ugovor, ker o ustavitvi postopka ni bil takoj seznanjen. Nato je sodišče zavrglo še dolžnikov predlog za oprostitev plačila sodne takse. Kljub temu je en mesec pozneje sodišče dolžniku izdalo plačilni nalog za plačilo tretjinske takse po četrtem odstavku 34. člena ZST-1. Ta taksna obveznost za dolžnika ni nastala, ker je upnik umaknil predlog za izvršbo in je bil zato izvršilni postopek ustavljen.
- **PREDLOG ZA ZAVAROVANJE:** sodišče je za predlog za zavarovanje zaračunalo takso po tarifni št. 40110 taksne tarife ZST-1 v višini 16 evrov. Vendar v času določitve takse ta tarifna številka ni več obstajala, saj je bila z novelo Zakona o sodnih taksah iz leta 2013¹⁷ tabela 4 nadomeščena z novo, predlog za zavarovanje pa je sodišče prejelo dober mesec po začetku uporabe omenjene novele. Za postopek o predlogu za zavarovanje po zakonu, ki ureja izvršbo in zavarovanje, bi bilo pravilno določiti takso po tarifni št. 4012 taksne tarife ZST-1 v višini 30 evrov.
- **PREDLOG ZA ZAVAROVANJE:** sodišče je predlog za izdajo začasne odredbe napačno taksiralo po tarifni številki 3002 taksne tarife ZST-1, ki določa takso za postopek o predlogu za zavarovanje dokazov med postopkom v višini 16 evrov. Uporabiti bi moralo tarifno številko 4012 taksne tarife ZST-1, ki določa takso za postopek o predlogu za zavarovanje po zakonu, ki ureja izvršbo in zavarovanje, v višini 30 evrov. Služba za nadzor je predlagala, da sodišče odmeri stranki še razliko v višini 14 evrov.

¹⁶ Uradni list RS, št. 37/08, 97/10.

¹⁷ Uradni list RS, št. 63/13.

- E-VPISNIK: služba za nadzor je v več zadevah ugotovila neskladja med tem, kar izhaja iz spisnih listin, in med tem, kar je o teh istih dejanjih navedeno v e-vpisniku. Tako je iz uradnega zaznamka izhajalo, da je bila za pritožbo odmerjena taksa v višini 33 evrov, medtem ko je bilo v e-vpisniku navedeno, da je bila za isto dejanje odmerjena taksa v višini 125 evrov. V eni od zadev je bilo v uradnem zaznamku navedeno, da je bila taksa za določeno dejanje plačana, medtem ko je v e-vpisniku pisalo, da ta taksa ni bila plačana, ipd.

2.2.4 Kazenske zadeve

Pri kazenskih zadevah je bilo ugotovljenih najmanj nepravilnosti. Te so se nanašale predvsem na postopke zvezi z uveljavljanjem taksnih ugodnosti:

- NEZARAČUNAVANJE TRETJINSKE TAKSE: v enem primeru je pregon prevzel subsidiarni tožilec, ki mu je sodišče poslalo plačilni nalog za plačilo sodne takse v znesku 120 evrov. Ker taksa v roku ni bila plačana, je sodišče izdalo sklep, s katerim je obtožni predlog oškodovanca zavrglo. Iz sodnega spisa ni izhajalo, da bi sodišče taksnemu zavezancu poslalo nov plačilni nalog za plačilo tretjinske takse, zato je služba za nadzor zavzela stališče, da v predmetni zadevi še vedno obstaja obveznost taksnega zavezanca za plačilo te takse oziroma da neplačana sodna taksa ni bila izterjana. Sodišče je pojasnilo, da je subsidiarnemu tožilcu naknadno poslalo plačilni nalog za tretjinsko takso.
- ODLOČANJE O TAKSNIH UGODNOSTIH: dokumentacija, pridobljena ali izdana v postopku za oprostitev, odlog ali obročno plačilo sodnih taks, ni bila zaprta v posebnem ovitku. Poleg tega je služba za nadzor ugotovila dokaj nekritično oproščanje plačila sodnih taks brez temeljite analize premoženjskega stanja obsojenca, ki bi oprostitev utemeljevala. Pri tem ne gre zanemariti, da so sodne takse za kazenski postopek že tako relativno nizke.

3. SKLEP

Ministrstvo bo tudi v prihodnje nadaljevalo z rednimi taksnimi pregledi s ciljem čim večjega poenotenja odmerjanja sodnih taks na sodiščih. Navedeni pregledi so koristni tako za odpravo nepravilnosti kakor tudi za zmanjševanje tveganja zanje v prihodnje, ne nazadnje pa se tudi na ta način ministrstvo seznanja z vprašanji in dilemami, ki nastajajo pri izvajanju predpisov s področja sodnih taks v praksi, kar je lahko eno od izhodišč za pripravo prihodnjih sprememb taksne ureditve.

